

UNIVERZAV LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Kerševan Smokvina

**Diskurzi medijske politike Evropske unije: primer direktive o
avdiovizualnih medijskih storitvah**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2014

UNIVERZAV LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Kerševan Smokvina

Mentorica: red. prof. dr. Karmen Erjavec
Somentor: doc. dr. Marko Milosavljević

**Diskurzi medijske politike Evropske unije: primer direktive o
avdiovizualnih medijskih storitvah**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2014

izjava o avtorstvu

*Kupil je velik zemljevid, ki predstavlja morje,
brez najmanjše sledi kopnega:
in posadka je bila zelo zadovoljna, ko je videla,
da je to zemljevid, ki ga vsi razumejo.*

(Carroll 1876/2004, 19)

*V civilizacijah brez ladij sanje usahnejo,
vohunjenje nadomesti avanturo in policija gusarje.*

(Foucault 1967/2007, 223)

Zahvala

Aleš, Zarja in Sinja, hvala, ker jadrate z mano. S posluhom za sanjanje in občutkom za sidranje. Tjaša, hvala za pomožno veslo in vse drugo, vživeto, misli beroče in spodbujajoče. Vsi bližnji, vaša podpora in razumevanje sta napisala cela poglavja. Mesto na travniku, hvala za mir in nemir, za samoto in družbo, za navdihe in uvide.

Hvala Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in njenim ljudem, zlasti mentorici red. prof. dr. Karmen Erjavec za nesebični prenos znanja, navduševanje za znanstveno delo in varno vodenje skozi raziskovalni proces; somentorju doc. dr. Marku Milosavljeviću za stalen dialog, poglobljene kritične refleksije in nasvete; red. prof. dr. Jerneju Pikalu za dragocene sugestije ob predstavitvi raziskovalnih rezultatov; samostojni strokovni sodelavki Meti Gnidovec pa za vsakokratno prijazno odzivnost in pomoč pri formalnih vidikih. Posebej hvala tudi doc. dr. Suzani Žilič Fišer z Inštituta za medijske komunikacije Fakultete za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Univerze v Mariboru za vključitev v delo komisije za oceno doktorske disertacije.

Povzetek

Medijske politike Evropske unije (EU) se navezujejo tako na vprašanja industrijskih politik in ekonomskih strategij unije kot na državljanske perspektive in vidike demokratičnega vladanja, ter vključujejo komaj pregledno množico akterjev, ki segajo od evropskih institucij do vlad držav članic, medijskih korporacij in njihovih lobistov do civilne družbe in akademske sfere. A čeprav so primerno področje za študij, kako pričakovanja glede medijev in njihovega urejanja, utemeljena v različnih političnih in ideoloških tradicijah s pestrim naborom zgodovinskih in sodobnih pogledov, sooblikujejo družbene prioritete, medijsko pravo in prakse, se večina obstoječih raziskav, ki temeljijo predvsem na rigidnih političnoekonomskih pristopih in ne omogočajo pojasnitve konstrukcije, spreminjanja in reprodukcije diskurzov, omejuje na posamezne vidike ali instrumente aktualnih medijskih politik, najpogosteje tehnične in pravne, njihove ideološke podlage pa so deficitarno proučene.

Prenova ureditve področja avdiovizualnih medijev v EU, ki je potekala med letoma 2003 in 2007, je prinesla nekaj pomembnih novosti, ki so kazale na spremembe v pojmovanju avdiovizualnih medijev in potreb po njihovem urejanju. Po eni strani je obetala širitev klasične televizijske regulacije na področje še nereguliranih avdiovizualnih medijev na zahtevo, po drugi strani pa z opuščanjem dnevnih oglaševalskih kvot, manjšanjem razmikov med dopustnimi oglaševalskimi prekinitvami filmov in legalizacijo promocijskega umeščanja izdelkov napovedovala občutno deregulacijo televizijskega oglaševanja. S predlogi, ki so odstopali od dotedanjih praks, je proces oblikovanja avdiovizualne direktive zaostril diskurzivne boje na področju medijskih politik EU in postregel s širokim spektrom antagonističnih pomenov. Vzpostavljanje prevladujočega diskurza smo v procesih javnega posvetovanja in soodločanja, ki zahteva sodelovanje treh pristojnih institucij EU (Evropske komisije, Evropskega parlamenta in Sveta EU) in se je končal s sprejemom Direktive o avdiovizualnih medijskih politikah (DAVMS), proučevali kot areno diskurzivnih bojev, v kateri so se odvijale bitke za hegemonski položaj, in ga obenem analizirali kot ideološki projekt, ki je mobiliziral in razširjal predvsem tiste pomene medijske politike, ki so podpirali hegemonsko politiko do avdiovizualnih medijev na ravni EU, ter marginaliziral alternativne ideje in perspektive. Raziskovali smo, ali so se posamezni diskurzi iz te arene nujno in v celoti izključevali, kateri ideološki viri so sodelovali v procesu in katere ideje in perspektive so bile bodisi normalizirane ali marginalizirane. Pri študiju njihovih družbenih in političnih posledic smo ugotavljali, kaj prevladujoči diskurzi napovedujejo na področju nadaljnjega razvoja evropske medijske politike ter njenega razmerja z medijskimi industrijami in nacionalnimi pristopi k regulaciji medijev.

Antagonistične diskurze smo proučevali s kritično analizo diskurza (KAD), ki omogoča razkrivanje manj vidnih plasti političnih diskurzov in je posebej primerna prav za proučevanje politik oziroma odločanja o njih. Analiza temelji na Gramscijevem konceptu hegemonije, ki v KAD ne predstavlja zgolj dominacije nad presekom ekonomske, politične, kulturne in ideološke družbene domene, ampak proces pogajanj za pomene med družbenimi skupinami, družbenimi razredi in njihovimi deli, katerega posledica je naturalizacija pomena. Zaradi vidnih in latentnih značilnosti procesov oblikovanja medijskih politik in kompleksnosti razmerij med akterji, ki jih sooblikujejo, pa tudi zato ker morajo biti za vzpostavitev določenih pomenov v posameznih družbenih situacijah kot hegemonskih, izpolnjeni ekonomski, politični in kulturni pogoji, smo analizo izvedli na tekstualni in kontekstualni ravni. Pri tem smo pri analizi družbene prakse tekstovno analizo nadgradili s političnoekonomskim pristopom. Upoštevali smo

tako neposreden okvir nastanka posameznega dokumenta in njegovo interakcijo v procesih produkcije, razširjanja in sprejemanja, kot tudi širši družbeni kontekst. Kombinacija različnih, a dopolnjujočih se družboslovnih raziskovalnih metod in tehnik je omogočila raziskovanje, kako medijske politike EU delujejo od mikro do makro ravni, pomagala razkriti delovanje DAVMS od ključnih tekstov do družbene prakse oziroma pojasniti družbene implikacije medijske politike na različnih nivojih.

Postavitev diskurzov o medijskih politikah EU v kontekst razmerij med večjim številom vladnih, nadnacionalnih, industrijskih in civilnodružbenih akterjev na različnih ravneh in znotraj njih je redke primer celovite obravnave medijskih politik. Celovitost se kaže tudi v naboru v analizo vključenih tem, ki pokrivajo temeljna področja evropskih avdiovizualnih medijskih politik, tako že vzpostavljena kot (še) nerealizirana: regulacijo televizijskega oglaševanja, promocijo evropske avdiovizualne produkcije, urejanje medijskega pluralizma in neodvisnosti nacionalnih avdiovizualnih regulatorjev, ter vprašanje obsega regulacije avdiovizualnih medijev, ki naj bo določena in harmonizirana na ravni EU. Proučevali smo pomene, ki so jih v okviru revizije televizijske direktive tvorili akterji s področja evropske in globalne medijsko-komunikacijske industrije, civilne družbe, organov EU in izbranih držav članic: dveh predstavnic večjih in vplivnih držav z različnimi regulativnimi tradicijami – Francije in Velike Britanije, ter dveh predstavnic manjših držav – Nizozemske, ki je v urejanje medijev uvedla nekaj izvirnih rešitev in je v procesu oblikovanja direktive aktivno sodelovala, in nekajkrat manjše Slovenije, ki v pogajanjih za pomene ni imela vidnejše vloge, z izjemo sodelovanja v skupini držav, ki so si zaradi negativnih učinkov načela države izvora na nacionalne medijske politike prizadevale za derogacijo, kadar bi bili ogroženi njihovi trgi in specifični interesi.

Raziskava je pokazala, da so oblikovanje nove avdiovizualne politike EU zaznamovala številna nasprotja in protislovja, izvirajoča iz kulturnih in gospodarskih razlik med nacionalnimi državami. Ko so bili vanje vključeni pomembnejši akterji (denimo večje države, oglaševalci, mednarodne in globalne medijske korporacije), so bila razhajanja med njimi navadno presežena s kompromisi, npr. pri promocijskem umeščanju izdelkov, pri širjenju televizijske regulacije na nelinearne avdiovizualne medije (oz. storitve) in pri neodvisnosti regulatorjev. Ko pa je šlo za nasprotovanje manjših držav ali civilne družbe, so bila njihova prizadevanja pogosto prezrta (derogacija od načela države izvora, omejitve oglaševanja nezdrave hrane, nestrinjanje z deregulacijo oglaševanja in legalizacijo promocijskega umeščanja). Rdeča nit razprav je bil enotni trg, kar ne preseneča, glede na to da je razpravo strukturirala in vodila Evropska komisija. Kljub pojavi nasprotujočih si pomenov rezultati razkrivajo, da je neoliberalni diskurz povsem obvladoval razpravo o področju uporabe prenovljene direktive. Njegovo prevlado, ki smo jo napovedali že v uvodnih tezah, je analiza razkrila v vseh tematskih segmentih. V posameznih primerih je dominiral tako pomenom, ki so jih artikulirali nasprotniki, kot tistim, ki so jih tvorili zagovorniki določenih rešitev.

Ob neoliberalnem diskurzu smo v medijskih politikah zasledili tudi prvine neomerkantilističnega diskurza z izraženim evropskim regionalizmom in poudarjanjem grožnje za medijsko industrijo EU s strani medijske industrije ZDA, ki je bil prisoten predvsem v pomenih s področja politik spodbujanja in zaščite evropske avdiovizualne produkcije, ter ostanke socialdemokratskega in liberalnopluralističnega diskurza s poudarkom na normativnih medijskih idealih, ki so jih uporabljali za upravičevanje različnih, tudi tržno usmerjenih politik, denimo pri posameznih ukrepih za rahljanje oglaševalskih pravil, ali pri zagovarjanju pomena načela države izvora. Tudi na področjih, na katerih smo pričakovali socialdemokratski in neomerkantilistični diskurz z večjo stopnjo intervencionizma in protekcijonizma, denimo pri vprašanjih spodbujanja in

zaščite evropske avdiovizualne produkcije, smo ugotovili prevlado neoliberalnega diskurza in obenem potrdili tezo, da ta legitimira deregulacijo avdiovizualnih medijev. Celo tako tipično protekcionistični mehanizmi, kakršen je režim obveznih deležev evropskih avdiovizualnih del, so zaradi že v samo direktivo vgrajene možnosti odstopanja od zahtevanih kvot le omejeno zaščitniški.

Ta primer, še bolj pa opustitev predlagane zakonske ureditve neodvisnosti nacionalnih avdiovizualnih regulatorjev na ravni EU zaradi popolnega nasprotovanja močnih držav članic, ki so v predlogu videle pretirano poseganje EU v notranje zadeve, sta razkrila oportunistem oblikovalcev politik EU, ki morajo vzpostavljati ravnotežje med nasprotujočimi si interesi velike in raznolike množice akterjev na različnih ravneh in zato konflikte včasih presegajo tudi s povsem razvodenelimi kompromisnimi rešitvami. Razlike v pogledih med državami članicami izhajajo iz njihovih specifičnih družbenih, ekonomskih, kulturnih in političnih razmer ter regulativnih tradicij. Z raziskavo smo potrdili, da so razlike med državami prevelike, da bi lahko prišlo do homogene implementacije direktive v vseh članicah EU. Televizija, predvsem linearna, ki še vedno pritegne največji delež gledalcev, ostaja kljub svoji čezmejnosti pretežno nacionalna, kulturno in jezikovno pogojena dejavnost, kar tudi v novem krogu revizije direktive, najavljenem leta 2013 z zeleno knjigo o konvergenci, napoveduje neuskklajene poglede med državami članicami in EU. Neomajan hegemonski položaj neoliberalnega diskurza, ki se mu na družbenem prizorišču za zdaj še ni pridružila nobena razmeroma enakovredna alternativa, kljub temu omogoča napoved, da bodo v evropskih medijskih politikah še naprej prevladovali pomeni, ki podpirajo nadaljnjo deregulacijo avdiovizualnih medijev, in morda vodili v postopno izenačevanje njihove regulacije s splošno ureditvijo za vse medije.

Disertacija je s kritičnim raziskovanjem diskurza in celovito obravnavo avdiovizualnih politik EU zapolnila raziskovalno vrzel na področju urejanja televizije in televiziji podobnih storitev in nadgradila obstoječe raziskave o medijskih politikah, ki temeljijo skoraj izključno na političnoekonomskih pristopih, kar predstavlja v času večplastnega, večprostorskega in večdimenzionalnega medijskega vladovanja pomemben prispevek k znanosti. Priložnost za nadaljnje raziskovanje se nakazuje v deficitarno preskušenem součinkovanju med konceptoma hegemonije in vladnosti, ki sta se med raziskovanjem razkrila kot dvojica z dobrim pojasnjevalnim potencialom, uporabnim tudi pri študiju medijskih politik.

Ključne besede: medijske politike, avdiovizualne medijske storitve, Evropska unija, kritična diskurzivna analiza, hegemonija

Summary

Media policies of the European Union (EU) are as much related to industrial policies and economic strategies of the union, as to the civic perspectives and aspects of democratic governance. They concern a barely manageable multitude of interests of a large number of participants, ranging from the European institutions, the Member States' governments, media corporations and other industrial players, to civil society and academic sphere. This makes media policies a fertile field for researching how the social expectations about media and their regulation, emanating from different political and ideological traditions within a wide range of historical and contemporary perspectives, shape the social priorities, media law and practice. Since the majority of existing research is primarily grounded in political economy, rigid enough not to allow the elaboration of the complex and dynamic reproduction of discourses, and limited to particular aspects or instruments of the current media policies, mostly technical and legal, while neglecting their ideological foundations, our goal was to study the discourses of the European audiovisual policy with an original approach. Drawing on the Gramscian concept of hegemony, the Foucauldian theory of discourse and the principles of the critical discourse analysis (CDA), the dissertation is exploring their political and ideological foundations and legitimizations, and discussing their political and economic implications.

The revision of the European audiovisual regulatory framework, which took place between 2003 and 2007, offered a number of highlights indicative of the changes in the perception of audiovisual media and the need for their regulation in the EU. On one hand it announced the spread of the classic television regulation, at least to some extent, to (by then) non-regulated nonlinear audiovisual media services, while on the other hand it suggested to abolish the daily advertising quotas, reduce the allowed gaps between the advertising interruptions of the broadcast films and legalize the product placement, which signified a substantial deregulation of the television advertising rules. The proposed changes stimulated escalation of discursive struggles in the European media policies and revealed a broad spectrum of antagonistic meanings fighting for hegemony. That being so, the process of public consultation and the co-decision procedure requiring cooperation of the European Commission, the European Parliament and of the Council of the EU, and a consensus of the latter two institutions for the final (joint) adoption of the Audiovisual Media Services Directive (AVMSD), provided an excellent site to study the dominant discourses.

The research was carried out through a combination of a linguistic analysis and a political economy approach under the umbrella of CDA, which we consider particularly suitable for the study of policies and policy making. Thinking through CDA, the concept of hegemony is not just about domination over the intersection of economic, political, cultural and ideological social domain, but also about negotiation over meanings between different social groups, classes and their segments, leading to naturalization of certain meanings. Due to the complexity of relationships between participants in the process, but also due to the fact that certain economic, political and cultural conditions must be met in order for a meaning to be recognized as hegemonic, the analysis was performed on textual and contextual level. Both the circumstances of creation of each individual document and its interaction in the process of creation, distribution and reception, as well as the wider social context were taken into account. By combining different, yet complementary methods and techniques of social science research, we were able to explore how the media policies are being discursively embedded from the

micro to the macro level and what are the AVMSD implications from the level of its key instruments to the level of social practices.

Positioning the discourses related to AVMSD in the multifold context of media systems, political and legislative processes and a variety of interest groups, places the study among the rare examples of so comprehensive analyses of the EU media policies. We analysed the following fundamental areas: the regulation of television advertising, promotion of the European audiovisual works, media pluralism and independence of the national audiovisual regulators, as well as the core question of the scope of the audiovisual media regulation on the EU level. We included the actors from European and global media and communications industry, civil society, EU bodies and selected Member States. We chose France and United Kingdom for a closer analysis due to their distinctively different audiovisual regulation traditions and their influence in the EU policy making. In the group of smaller countries we analysed the Netherlands with a rather proactive role in the process and some original regulatory solutions, and Slovenia, not particularly visible and active, other than participating in the group of countries, which advocated the increased possibility of derogation to the country of origin principle.

Given the fact that the debate was structured by the European Commission, it comes by no surprise that the common thread of the discussion were questions related to the single market. The research however disclosed many differences in the member states positions stemming from the cultural and economic dissimilarities. The need of the EU policy makers to balance the competing interests of a large and diverse multitude of stakeholders, constantly requiring readiness to compromise, led to the policy opportunism, most evidently revealed in the case of independence of audiovisual regulators. The effort to impose the legal obligation of independence ended with a substantial watering down of the proposed measure. When the major players (such as larger countries, advertisers, international and global media corporations) were involved in the process of negotiation, it generally ended with trade-offs, for example in the case of product placement, expansion of television regulation to non-linear audiovisual media and already mentioned independence of regulators. On the other hand, when smaller states or civil society promoted certain solutions, their efforts were often disregarded (e.g. in case of derogation from the country of origin principle, restrictions on advertising of unhealthy foods, disagreement with deregulation of advertising and disagreement with legalization of product placement).

Despite the emergence of conflicting meanings, the supremacy of the neoliberal discourse legitimizing deregulation in favour of market mechanisms was revealed throughout all segments of the debate. The research showed that in some cases, the neoliberal discourse dominated both the meanings, articulated by opponents, and the ones, formed by supporters of specific solutions, making the power relations, agency and responsibility invisible. Along the lines of the neoliberal discourse and its normalisation power, three other discourses were observed in the discussions on the EU media policies. The neo-mercantilist discourse, an expression of the European regionalism, highlighting the threats to the European media industry posed by the American media industry, was predominantly present in the meanings related to the policy, aimed at promotion and protection of European audiovisual production. We discovered also the elements of the social-democratic and liberal-pluralistic discourses emphasizing normative media values. However, even in the areas where the discourses with greater degree of interventionism and protectionism were expected, the position of the neoliberal discourse appeared to be dominant, mostly due to its expansive dynamism and ability to assimilate the components of other discourses.

The differences in views of individual Member States arise from their specific social, economic, cultural and political backgrounds, as well as their regulatory traditions. The study confirmed that the differences between the Member States were too big for a homogeneous implementation of the AVMSD in the EU Member States. Television (especially linear, which still attracts the largest audience share), despite its transnational character, remains predominantly in the realm of the national cultural and linguistic circumstances. In the light of the launch of the new revision of the audiovisual directive, announced in 2013 in the Green Paper on Convergence, this represents the grounds for continuation of the inconsistency in views between the Member States and the EU. The undisputed hegemonic position of the neoliberal discourse, so far without any equivalent alternatives, however allows the anticipation that the European audiovisual policies will continue to be dominated by the meanings supporting further deregulation, liberalisation and harmonisation, and possibly a gradual fusion into a general basic regime for all media.

By employing CDA for a comprehensive study of the EU audiovisual policy, the dissertation minimizes the research gap and complements the existing studies on media policies, almost exclusively based on political-economic approaches. In the times of the multi-layered and multi-dimensional media governance it represents an important scientific contribution. Due to limitations of the research not sufficiently elaborated interaction between the concepts of hegemony and governmentality, which turned out to have an immense explanatory potential, indicates an intriguing area for further research.

Keywords: media policy, audiovisual media services, the European Union, critical discourse analysis, hegemony

Kazalo

1. Uvod	16
2. Jezik in ideologija: kritični pristopi k študiju oblastnih razmerij	24
2.1 Proučevanje vloge jezika pri (po)ustvarjanju ideologij v KAD.....	26
2.2 Ideologija in diskurz: od marksizma do radikalnega antiesencializma.....	33
2.3 Hegemonija in zdrav razum od Gramscija do Fairclougha	44
3. Diskurzi od jezikovnosti do vsevključujočnosti	53
3.1 Diskurz med vednostjo in oblastjo pri Foucaultu	58
3.1.1 Diskurz, ideologija in Foucault	61
3.1.2 Subjekt v igrah resnice	63
3.1.3 Oblast, discipliniranje in racionalnost vladanja.....	65
3.2 Diskurz kot družbena praksa: Fairclough, van Dijk in Wodak.....	68
3.2.1 Faircloughova empirična nadgradnja	69
3.2.2 Faircloughov model diskurza in trirazsežnostne analize	74
3.2.3 Sociokognitivni pristop van Dijka.....	80
3.2.4 Diskurzivno–historični pristop Wodakove.....	81
3.2.5 Kritike KAD in Faircloughovega pristopa	82
4. Neoliberalizem kot sodobni hegemonski diskurz in vladnost.....	88
5. Medijske politike Evropske unije in njihovi akterji	96
5.1 Evropske avdiovizualne politike in regulacija.....	96
5.2 Akterji v javnih razpravah o DAVMS	106
5.2.1 Javno posvetovanje leta 2003.....	108
5.2.2 Fokusne skupine iz leta 2004	109
5.2.3 Javno posvetovanje leta 2005.....	111
5.2.4 Konferenca v Liverpoolu leta 2005	114
5.3 Razlike v implementaciji DAVMS med izbranimi državami članicami	116
6. Metodologija.....	119
6.1 Postopki in potek analize	121
6.1.1 Analiza makropropozicij	122
6.1.2 Analiza ključnih besed, strategij in virov	123
6.1.3 Analiza diskurzivne in družbene prakse.....	127

6.2	Izbor analiziranih besedil.....	129
7.	Rezultati.....	133
7.1	Deregulacija za prosto delovanje trga.....	139
7.1.1	Samoregulacija je boljša regulacija.....	140
7.1.2	Tehnodeterminizem in suvereni gledalec.....	155
7.1.3	Od oglaševanja do komercialnega sporočanja.....	161
7.1.4	Državljeni in (medijsko pismeni) potrošniki.....	172
7.1.5	Enoten trg za svobodo, pluralnost in raznolikost.....	179
7.1.5.1	Svobodno oglaševanje za svobodne medije.....	179
7.1.5.2	Načelo države izvora in svoboda ustanovitve za pluralnost medijev..	182
7.1.5.3	Močna, povezana medijska industrija za pluralnost in raznolikost.....	189
7.1.5.4	Govor alternativ: če ne regulacija, vsaj spremljanje.....	193
7.2	Regulacija za evropski model televizije.....	200
7.2.1	TV-regulacija in novi mediji: en režim za vse.....	200
7.2.2	Evropski kulturni protekcionizem: kultura ali ekonomija.....	209
7.2.3	Neodvisni regulatorji: države proti komisiji, komisija proti državam.....	221
8.	Diskusija.....	230
8.1	Implikacije hegemonskih diskurz(ov) evropskih medijskih politik.....	231
8.1.1	Diskurzi avdiovizualnih medijskih politik Evropske unije.....	232
8.1.2	Medijske politike med nacionalnimi trgi in evropsko integracijo.....	236
8.1.3	Slovenska avdiovizualna medijska ureditev v razmerju do evropske.....	250
8.1.4	Prihodnost avdiovizualnih medijskih politik Evropske unije.....	253
8.2	Izvirni prispevek k znanosti, pomanjkljivosti raziskave in predlogi za nadaljnje raziskovanje.....	257
9.	Zaključek.....	263
10.	Literatura.....	273
11.	Stvarno in imensko kazalo.....	313

»Medtem, ko je naloga znanosti, da nas seznanja s tem, česar ne vidimo, je naloga filozofije, da nas pripravi uzreti to, kar vidimo.«

(Foucault 2007, 34–35)

1. Uvod

Politike in mehanizmi Evropske unije (EU), namenjeni urejanju avdiovizualnih medijev, predstavljajo izjemno pomembno področje skupnih evropskih politik in pravnih aktov, saj po vsebini pokrivajo tako državljanske (Hutchison 1999) kot industrijske vidike (Harcourt 2005), ležijo na presečišču nacionalnih in nadnacionalnih interesov znotraj EU (Pauwels in Donders 2013), zadevajo vprašanja glede njene prihodnosti in predpostavljenega ali zelenega evropolitizma (Sarikakis 2007a), hkrati pa so del globalnega medijskega vladovanja (v pomenu ang. *governance*). Ker je evropsko integracijo, katere sredstvo je tudi skupna avdiovizualna politika EU, mogoče preiskovati kot prostor tekmujočih idej, ideologij, programov in diskurzov (Walters in Haahr 2005, 43), je tudi v primeru njenih posameznih instrumentov mogoče ugotavljati, kaj nam ti povedo o konkurenčnih, tekmujočih politično–ideoloških projektih, v primeru Direktive o avdiovizualnih medijskih storitvah (2010/13/EU; v nadaljnjem besedilu DAVMS) pa tudi konkretno o dominantnih načinih, na katere so mišljeni mediji v EU, oziroma nanje vezanih pomenih ter njihovih političnoekonomskih implikacijah.

S sprejetjem DAVMS, ki je nastala s prenovo Direktive o televiziji brez meja (97/36/ES; v nadaljnjem besedilu krajše DTVBM), so bili konec leta 2007 vzpostavljeni formalni temelji za novo politiko EU in njenih članic na področju avdiovizualnih medijev. Direktiva, ki bi morala biti prenesena v nacionalne pravne rede držav članic do izteka leta 2009 (a je še pet let pozneje, leta 2014, le za pet držav članic jasno, da so jo prenesle pravilno), se sicer nanaša le na regulacijo televizije in njej podobnih oziroma konkurenčnih storitev na zahtevo, ki jih ponujajo ponudniki z območja EU, vendar je njen vpliv širši. Vsaj do neke mere jo namreč upoštevajo tudi v državah, ki niso članice unije, a bodisi kandidirajo za članstvo v skupnosti, se po njej zgledujejo ali imajo z njo sklenjen

kak sporazum.¹ Poleg tega je direktiva posegla v področja zakonov, ki v državah članicah EU urejajo medije na splošno (kot denimo v Sloveniji in na Nizozemskem), širše komunikacije, vključno s telekomunikacijami (kot v Združenem kraljestvu), ali bolj specializirano radiodifuzne, elektronske medije oziroma avdiovizualne medije (kot v Franciji), zato je njen vpliv posredno segel do medijev, na katerih EU nima razvitih skupnih politik (tisk in radio). Odrzil se je tudi na določilih, ki urejajo javne radiotelevizijske servise v posameznih državah, saj so nekatere države članice pri javnih avdiovizualnih medijih nova pravila uporabile drugače kot pri komercialnih. Posledice direktive, ki je odpravila nekatere omejitve pri televizijskem oglaševanju, čuti tudi tisk, ki se zaradi digitalizacije vse bolj napaja iz istih oglaševalskih trgov.

Zaradi omejenih pristojnosti EU izven okvira tržne regulacije in vztrajanja nacionalnih držav pri subsidiarnosti na področju kulturnih in medijskih politik je vse, česar se EU loteva na področju medijev, potencialno problematično in podvrženo kritikam. Medijske iniciative EU v državah članicah pogosto naletijo na odkrit odpor, saj EU nima ustreznih pravnih temeljev za kaj več od regulacije, ki izhaja iz prizadevanj za odpravljanje ovir za delovanje medijske industrije na skupnem evropskem trgu oziroma za vzpostavljanje enotnega avdiovizualnega trga. V času nastajanja direktive je bila edina podlaga za ukrepe, ki se nanašajo na kulturne in politične dimenzije delovanja medijev, (tedanji)² člen 151 (4) Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti (2006), ki zahteva, da EU pri svoji dejavnosti na podlagi drugih določb pogodbe upošteva »kulturne vidike, zlasti zaradi spoštovanja in spodbujanja svojih kultur«. Svetovna ekonomska kriza, ki je izbruhnila ravno v obdobju začetka prenosa direktive v nacionalne zakonodaje držav članic in njene implementacije v njihove regulativne prakse, je postavila te procese v nov gospodarski, družbeni in politični kontekst. Nove razmere, znatno drugačne od tistih iz obdobja njenega oblikovanja, bi lahko vplivale na pripravljenost držav, da se pri prenosu direktive v svoj pravni red odločijo za najnižjo stopnjo regulacije, ki jo je pričakovala Evropska komisija.

¹ DAVMS je bila leta 2012 vključena v sporazum EEA med EU in državami članicami Evropske cone proste trgovine EFTA.

² V aktualni različici, tj. v Pogodbi o delovanju Evropske unije (Prečiščeni različici Pogodbe o Evropski uniji in Pogodbe o delovanju Evropske unije (2012/C 326/01) 2012), je to člen 167.

Oblikovanje skupne politike EU na področju avdiovizualnih medijev je pomemben preskus za oblikovanje politik na ravni EU (Harcourt 2006, 3) in predstavlja arena diskurzivnih bojev, ki jih s svojimi konfliktnimi pomeni o avdiovizualnih medijih ter potrebah in načinih njihove regulacije artikulirajo ne samo predstavniki vlad držav članic in organov EU, temveč tudi predstavniki komunikacijske in kulturne industrije, interesna združenja, stroka, profesionalna in poklicna združenja, predstavniki civilne družbe, vlade držav članic, nadnacionalni organi, tj. organi EU (Young 2003; Evropska komisija 2005e; Williams 2007a; Freedman 2008a; Raboy in Padovani 2010). V spopadanju industrijskih zahtev, vidikov demokratičnega vladanja, perspektiv, ki so usmerjene na potrošnike, in tistih, ki so jim v ospredju državljani, ter nacionalnih, regionalnih in globalnih interesov se uveljavljajo samo nekatere interpretacije vloge medijev in potreb po njihovi regulaciji, ki krojijo podobo avdiovizualnih medijskih politik.

Kljub kompleksnosti tega področja ali prav zaradi njega — saj je morda razlog za to deloma tudi praktične narave — se večina znanstvene literature omejuje na tehnične ali pravne vidike delovanja medijev, posamezna področja ali mehanizme politik, njihove implikacije ali možnosti izboljšanja (prav tam; glej tudi Michalis 2007; Freedman 2008b), in pri tem osnovne koncepte, kot so medijska svoboda, medijski pluralizem, medijska raznolikost, neodvisnost medijev in neodvisnost medijskih regulatorjev, na katere se sklicujejo medijske politike EU, z implicitno predpostavko njihove univerzalnosti in trajnosti neproblematizirano zajema iz klasičnih normativnih pristopov k medijem (npr. Siebert in drugi 1956; Schramm 1964; Keane 1991; Curran 1992; Trager in Lee Dickinson 1999; McChesney 2008). Ker v obstoječih raziskavah nismo odkrili celostnega orodja za pojasnjevanje razmerij znotraj tega kompleksnega, izjemno razvejanega področja, ki odpira širša vprašanja družbene moči, vzpostavljanja družbenih soglasij, identitet in upravljanja s posamezniki in skupinami, je naš **namen** prispevati izvorni in celovit pristop k študiju medijskih politik EU, ki presega pomanjkljivosti obstoječih raziskav, s **ciljem** razkriti diskurze EU na področju urejanja televizije in televiziji podobnih storitev ter pokazati, kako ti legitimirajo določene politike oziroma ideologije in kakšne so njihove

političnoekonomske implikacije. **Predpostavljamo**, 1) da na področju medijskih politik EU hegemonski položaj zaseda neoliberalni diskurz; 2) da prevlada neoliberalnega diskurza v medijski politiki EU legitimira deregulacijo avdiovizualnih medijev; ter 3) da implementacija prenovljene televizijske direktive v državah članicah EU ni homogena zaradi razlik v medijskih sistemih držav članic in spremenjenih družbeno–ekonomskih razmer — posledic finančne krize, ki je EU prizadela ravno v obdobju transpozicije direktive v nacionalne zakonodaje.

Pojav antagonističnih diskurzov v evropski avdiovizualni politiki bomo proučevali s kritično analizo diskurza (KAD),³ ki je primerno orodje za raziskovanje odločanja o politikah (Fairclough 1992; 2001; 2010a; 2010b), na podlagi tekstov (predlogov pravnih aktov, poročil, študij, govorov, prispevkov) iz procesa revizije televizijske direktive, ki je potekala od začetka leta 2003 do konca leta 2007. Takšen način razkrivanja diskurzov medijskih politik EU ter njihovega systemskega in ideološkega ozadja omogoča posvetovalna narava oblikovanja javnih politik v EU, v katerem poleg organov EU sodelujejo predstavniki vlad držav članic in predstavniki nevladnih, profitnih in neprofitnih interesnih skupin (prim. Fink–Hafner 1995). Vzpostavljanje določenega diskurza kot tistega hegemonskega pogleda na medijsko politiko EU, ki si je izboril prevladujoče mesto in katerega rezultat je aktualna DAVMS, bomo s pomočjo Gramscijevega (1971, 351–370) koncepta hegemonije analizirali kot ideološki projekt, ki mobilizira in razširja samo tiste pomene medijske politike, ki potrjujejo in podpirajo hegemonsko politiko do avdiovizualnih medijev na ravni EU.

³ Kritično analizo diskurza, v angleščini *critical discourse analysis*, okrajšano *CDA*, v tem delu krajšamo s KAD. V slovenščini sta sicer v rabi dva prevoda in okrajšavi: kritična diskurzivna analiza, krajše KDA (npr. Čepič in Vogrinčič 2003, Erjavec in Poler Kovačič 2007, Vezovnik 2008) ali kritična analiza diskurza in KAD (npr. Verdonik 2004, Vezovnik 2009, Tominc 2009, Wodak 2009). Ker gre pri terminu za poimenovanje akademskega gibanja, sestavljenega iz številnih smeri, ki jim je skupno zanimanje za diskurz, ki nastopa kot predmet proučevanja — kot poudarja Fairclough (2010a, 4), pri tem sicer ne gre za analizo diskurza kot takega, temveč analizo dialektičnih razmerij med diskurzom in drugimi objekti ter analizo notranjih razmerij diskurza — je po naši oceni ustrežnejši drugi prevod, torej kritična analiza diskurza, skrajšano KAD. V angleškem jeziku *discourse analysis* pomeni isto kot *analysis of discourse* (ki se prav tako pojavlja v poimenovanjih pristopa, npr. pri Faircloughu (2001, 216) kot *critical analysis of discourse*), v slovenščini pa raba ujemalnega svojilnega pridevnika 'diskurzivna' napeljuje na drugačna razumevanja.

V okviru raziskave bomo proučevali pomene akterjev s področja medijske in komunikacijske industrije, predstavnikov civilne družbe, organov EU in izbranih držav članic. Med slednjimi smo v izbor vključili Francijo, Veliko Britanijo, Nizozemsko in Slovenijo. Prvi dve veljata poleg Nemčije za najbolj vplivni državi na področju evropske medijske politike. V zvezi z njima denimo Levy (1999) in Krebber (2002) trdita, da je evropska medijska politika arena za meddržavno barantanje, v katerem so glavne akterke Francija, Velika Britanija in Nemčija. Namesto Nemčije, ki zaradi federalne ureditve nima enotne medijske politike na državnem nivoju, smo za podrobnejšo analizo zaradi aktivnega sodelovanja v procesu oblikovanja direktive izbrali Nizozemsko. Slovenijo smo v izbor vključili kot predstavnico manjših držav z manj vidno vlogo v pogajanjih za pomene medijskih politik, saj želimo ugotoviti, kakšne so bile v procesu revizije televizijske direktive njene možnosti za uveljavljanje lastnih medijskih interesov in kako jih je izkoristila.

S predpostavko — utemeljeno v literaturi, ki prevladujoče trende v mednarodnih medijskih politikah pripisuje neoliberalizmu (npr. Gollmitzer 2008; Jakubowicz 2013b), in opirajočo se na študije, ki tudi samo EU obravnavajo kot neoliberalni projekt (npr. Storey 2006) — da je mogoče aktualne trende deregulacije na področju televizije in televiziji podobnih storitev pojasniti s prevlado neoliberalnega diskurza, se sicer pridružujemo številnim študijam, ki razloge za značilnosti delovanja sodobnih medijev v kapitalističnih sistemih in upravljanja z njimi pripisujejo neoliberalizmu, kar predstavlja tveganje neizvirnosti, vendar se bomo splošnemu »ovaduštvu« neoliberalizma (Flew 2012), ki je običajno površinsko in jemlje neoliberalizem kot nekaj zunanjega, enotnega, pogosto ne dovolj pojasnjenega, skušali izogniti tako, da bomo neoliberalni diskurz namesto v navezavi na neoliberalizem — kot zaključen in koherenten, z vrha navzdol voden program z enotnim diskurzom, definirali v razmerju z neoliberalizacijo (po Brenner in drugi 2010) — nezaključeno, neenotno, razpršeno, kontekstualno specifično regulativno preobrazbo, katere diskurz v sebi združuje prvine drugih diskurzov, in ki predstavlja obliko vladnosti (fr. *la gouvernementalité*) s specifičnim registrom tehnik vladanja (Foucault 2008). Tako dopuščamo, da se različni diskurzi iz arene medijskopoličnih bojev ne izključujejo povsem.

Izsledke diskurzivne analize bomo kritično interpretirali s političnoekonomskim orodjem, s študijami evropskih medijskih sistemov, pravno–regulativnega okvira in aktualnih medijskih politik na ravni EU in izbranih držav članic. Takšen pristop k problemu izhaja iz KAD, ki jezik obravnava kot »družbeno prakso« (Fairclough in Wodak 1997) in daje poglobljen pomen kontekstu določene jezikovne rabe (van Dijk 2001a; 2008). V primerjavi s prevladujočimi pristopi k preučevanju medijskih politik, ki večinoma temeljijo na opisno–pojasnjevalnih načinih (npr. Wheeler 2004; Harcourt 2004; Levy 1999), se ukvarjajo s širšo informacijsko–komunikacijsko politiko (npr. Goodwin in Spittle 2002; Young 2008) ali obravnavajo EU kot entiteto v kontrastu z drugimi entitetami in pri tem prezrejo konfliktne interese med EU institucijami, pa tudi znotraj njih (npr. Gollmitzer 2008). V okviru političnoekonomske nadgradnje bomo v delo vključili tudi vpogled v rezultate prenosa direktive v nacionalne medijske zakonodaje, ugotovitve analize pojasnili v navezavi na aktualni družbeni kontekst ter podali oceno političnoekonomskih učinkov prevladujočih diskurzov v aktualnih avdiovizualnih politikah EU in predvidevanja glede njihovega nadaljnjega razvoja.

Takšen način obravnave avdiovizualnih politik EU bo skušal **zapolniti raziskovalno vrzel** na področju raziskovanja medijskih politik, pri katerem prevladujejo političnoekonomski in makro pristopi, saj je eden redkih, ki se ukvarja s kritičnim raziskovanjem rabe jezika v praksah oblikovanja medijskih politik EU. Disertacija bo obstoječo literaturo o medijskih politikah dopolnila s kritičnim raziskovanjem rabe jezika, tako na makro kot na mikro ravni, ki omogoča prepoznavo ideoloških izhodišč. Na podlagi teoretične konstrukcije diskurza iz različnih disciplin (Foucault 1991; 2001; Fairclough 1992; 1995; 2001) in ob uporabi koncepta hegemonije (Gramsci 1955; 1971; Laclau in Mouffe 1987; Laclau 1990) bo skušala z analizo rabe jezika v dokumentih, govorih in drugih tekstih dominantnih akterjev razkriti strukturo odnosov moči in dominacije na obravnavanem področju, pokazati, kako diskurzi evropske medijske politike legitimirajo določene ideologije ter nakazati njihove političnoekonomske implikacije za unijo in njene članice.

V literaturi smo sicer zasledili članek, ki proces sprejemanja DAVMS prav tako proučuje s KAD (gl. Gollmitzer 2008), vendar se medijskim politikam EU ne posveča tako celovito kot pričujoča disertacija, saj na omejenem številu dokumentov (treh predlogih direktive v nastajanju) obravnava samo razmerje med Evropsko komisijo in Evropskim parlamentom, pri čemer ju ima za homogeni entiteti, ju poenostavljeno in nekritično postavlja na nasprotna pola razmerja med elitno avtoriteto in civilno družbo, in jima pripiše: komisiji zastopanje industrijskih interesov in vzpostavljanje enotnega trga, parlamentu pa predstavljanje interesov državljanov in promocijo evropske javne sfere (gl. Gollmitzer 2008, 332 in 345). Disertacija se od njenega pristopa razlikuje v tem, da obravnava proces sprejemanja evropskih medijskih politik bolj celovito, saj jih umešča v širši kontekst evropskih komunikacijskih politik ter sooča tako nasprotujoče si poglede med institucijami EU kot znotraj njih, ter konflikte med pogledi in stališči, ki jih lahko pripišemo EU kot entiteti, in tistimi, ki jih zavzemajo drugi akterji, vpleteni v ta proces, bodisi civilna družba, industrija ali države članice. Slednje imajo pogosto drugačne poglede od teh, ki jih zastopata Evropska komisija ali Evropski parlament. Razhajanja se kažejo že med samim obdobjem oblikovanja in sprejemanja dokumenta, kot tudi po njem, ko je treba dokument vgraditi v notranji pravni red. Pri tem namreč lahko prihaja do velikih razlik v praksi posameznih držav in tudi do znatnih odmikov od namenov predlagateljev dokumenta.

Disertacija je razdeljena na teoretični in aplikativni del. V prvem delu bomo podali teoretsko-metodološka izhodišča in osnovni interpretativni okvir za proučitev diskurzov medijskih politik EU, segajoč od Althusserjeve (2000) predelave Marxovega in Engelsevega (1971) pogleda na ideologijo do Gramscijevega (1955; 1971) koncepta hegemonije in njegove postmoderne različice v radikalnem antiesencializmu Laclaua in Mouffove (1987), ter od Foucaultove (1991) teorije diskurza do njene empirične nadgradnje v Faircloughovem (1992; 2001; 2010a, 2010b) tridimenzijem modelu diskurza, ki ga bomo uporabili v empiričnem delu raziskave. Predstavili bomo tudi

Foucaultov (2007) koncept vladnosti (fr. *la gouvernementalité*),⁴ ki je primeren za osvetlitev razpršitve nekoč centralizirane oblasti, odpravljanja suverenosti držav članic in prehajanja na sistem oblik medijske regulacije, ki jih izvajajo različni akterji. Nadaljevali bomo s pregledom konceptualizacij neoliberalizma in neoliberalnega diskurza ter z osnovno opredelitvijo medijskih politik Evropske unije in njenih akterjev, ki jo bomo razdelali v empiričnem delu, v katerem bomo tekstualno analizo dokumentov, aktov, govorov in drugih gradiv iz obdobja revizije televizijske direktive sistematično nadgradili s političnoekonomskim pristopom z razlago ustroja posameznih instrumentov medijskih politik in njihovih učinkov, in nazadnje rezultate kombinirane metode v poglavju, namenjenemu diskusiji, povezali z elementi širšega družbenega konteksta.

⁴ Foucaultov izraz v slovenščino večinoma prevajajo z vladnost, vladljivost ali vladavina (Dolar 2010, 76), v slovenskem znanstvenem pisanju pa je prisoten tudi izraz governmentalnost (gl. Završnik 2009; Paić 2011; Bezjak 2012). Koncept vladnosti je Foucault zasnoval med letoma 1977 in 1978 na predavanjih na Collège de France, vendar ga ni do konca razvil in objavil. Najbolj ga je razdelal v predavanju Rojstvo biopolitike, ki je bilo v Franciji objavljeno šele leta 2004 (pri nas v Foucault 2007a).

2. Jezik in ideologija: kritični pristopi k študiju oblastnih razmerij

Ukvarjanje z jezikom je v zahodnem družboslovju in humanistiki posebej intenzivno od paradigmatskega premika sredi dvajsetega stoletja, s katerim se je pozornost znanstvenikov od ukvarjanja z resničnostjo kot objektivno entiteto preusmerila na vzpostavljanje vsakokratne resničnosti prek jezika oziroma znotraj diskurza. Ta pomembna preusmeritev v pojmovanju družbe, ki jo je najavil Wittgensteinov *Tractatus Logico-Philosophicus* (1922/2010) in jo je Rorty (1967/1992) po Bergmannu poimenoval lingvistični obrat, se je s francoskim (post)strukturalizmom in s Foucaultovim prispevkom k tematizaciji diskurza izluščila v tako imenovani diskurzivni obrat (prim. Vezovnik 2009, 11; Luthar 2006, 672; Hrženjak 2002, 363). Pogled, da zunaj teksta ni ničesar (Derrida 1967/1997, 158), predpostavlja, da vsako izkustvo sveta oziroma vsako oblikovanje pomena poteka prek interpretacije, ki ustvarja neko resničnost, odvisno od družbenih in osebnih okoliščin. Te so del konteksta, ki v svoji prožnosti, dinamičnosti ter spremenljivosti v času in prostoru določa branje teksta na tak ali drugačen način (Derrida 1982, 320), hkrati pa je interpretacija nenehno potekajoč boj za pomen med različnimi družbenimi segmenti (Hrženjak 2002, 363). Vsakdanji pojavi, ki se zdijo tako samoumevni in naravni, da o njih ni kaj razpravljati, se s te perspektive prikažejo kot kulturno in družbeno pogojeni oziroma kot izplen merjenja moči med družbenimi silami, in zato nestalni, spremenljivi. Izhajajoč iz teh predpostavk, družbe, kulture in subjekta ni mogoče proučevati s pozitivističnimi znanstvenimi pristopi, saj glede njih ni mogoče priti do končnih, neodvisnih, objektivnih, univerzalnih in absolutnih sklepov. Osnovna skupna značilnost sicer dokaj raznolikih pristopov k jeziku in diskurzu, ki sodijo v okvir družbenega konstruktivizma, je tako zavračanje esencializma in predpostavk o naravni pogojenosti sveta ter zagovarjanje, da materialni svet dobi pomen šele skozi diskurz (Jørgensen in Phillips 2002, 5), ki je kulturno, zgodovinsko oziroma kontekstualno pogojen. Jezik pri tem nastopa kot tisto sredstvo, ki omogoča mišljenje in oblikovanje konceptov (torej ne obratno) ter strukturiranje načina doživljanja sveta (Burr 1995). Za identifikacijo lingvističnih, semiotičnih in interdisciplinarnih potez tekstov, ki so del družbenih

procesov, se uporabljajo spoznanja, pojmi in koncepti iz klasične retorike, besediloslovja, sociolingvistike, uporabnega jezikoslovja in pragmatike, zlasti iz systemske funkcijske slovnice Michaela Hallidaya, kritične lingvistike Fowlerja, Kressa in Hodgea, sociolingvistike Basila Bernsteina ter teorije govornih dejanj Austina in Searla, iz del literarnih, družbenih in političnih kritikov oziroma filozofov, kot so Michel Pêcheux, Michel Foucault, Pierre Bourdieu, Mihail Bahtin, Valentin Vološinov, Jacques Derrida, Lois Althusser, Antonio Gramsci, Ronald Barthes, Julija Kristeva, Jürgen Habermas, Anthony Giddens (prim. Fairclough 1992; Burr 1995; Fairclough in Wodak 1997; Chouliaraki in Fairclough 1999; Fairclough 2010a; Jørgensen in Phillips 2002; Wodak 2004b; 2009; Vezovnik 2009). Nekateri avtorji posegajo tudi po psihoanalitskih konceptih in orodjih etnometodologije (Burr 1995, 47).

Jezik je v ospredju proučevanja tudi pri kritični analizi diskurza (KAD), iz katere v disertaciji črpamo metodološka izhodišča in osnovni interpretativni okvir za proučitev diskurzov medijskih politik EU. KAD brez enotnega teoretsko–metodološkega okvira, vendar z nekaj pomembnimi skupnimi značilnostmi povezuje različne družbenokritične pristope k socialni analizi diskurza. Poleg eklektičnosti in interdisciplinarnosti je zanjo značilna transdisciplinarnost, ki predstavlja preseganje običajne razmejitev posameznih disciplin (denimo znotraj jezikoslovja in družboslovja) in njihov hkraten razvoj skozi proces raziskovanja, v katerem se medsebojno informirajo ter s privzetimi kategorijami in logikami razvijajo lastne teorije in metodologije (Fairclough 2005c; 2005d; 2010a; 2010b). Teorija KAD je tako »spreminjajoča se sinteza drugih teorij« (Chouliaraki in Fairclough 1999, 16). V skladu s konceptualnim pragmatizmom (Mouzelis 1995), ki ga v KAD zagovarja zlasti Wodak (2004a), se pri predstavitvi teoretskih izhodišč disertacije osredotočamo na tiste tokove razmišljanja, teoretske koncepte in vidike njihove povezljivosti, ki so bistveni za naše analitsko–interpretativno orodje. Za razumevanje, kako se oblast, ideologija in hegemonija kažejo v diskurzih, ki prežemajo nadnacionalno in nacionalne arene spopadov o pomenih medijev in potrebah po njihovem urejanju, črpamo iz konceptualnega aparata Althusserjeve (1970/2000) predelave Marxovega in Engelsovega (1932/1971) pogleda na ideologijo, Gramscijevega (1948/1955;

1971) koncepta hegemonije in njegove radikalne postmoderne različice izpod peres Laclaua in Mouffove (1987), predvsem pa Foucaultove (1971/1991) teorije diskurza in njene empirične nadgradnje v tridimenzijem modelu diskurza, ki ga je razvil Fairclough (1992; 2001; 2010a; 2010b) in je za nas ključnega pomena, saj ga uporabljamo v svoji raziskavi. Za osvetlitev razpršitve nekoč centralizirane oblasti, odprave suverenosti držav članic in prehajanje na sistem oblik medijske regulacije, ki jih izvajajo različni akterji, se dodatno opiramo na Foucaultov (2007) koncept vladnosti (governmentalnosti), ki leži na presečišču diskurzov in praks/tehnike vladovanja (ang. *governance*)⁵ ter je zato primeren tako za razlago nadnacionalnega vladovanja kot hegemonikega neoliberalnega diskurza. V pričujočem delu ga uporabljamo v podporo hegemoniji, saj je vladnost uporabna za obravnavo podrobnosti in mikropraks, hegemonija pa zagotavlja razlago njihovega prenosa na makroraven (prim. Walters in Haahr 2005; Joseph 2010; 2012; Fournier 2012).

2.1 Proučevanje vloge jezika pri (po)ustvarjanju ideologij v KAD

Temeljno prizadevanje KAD je razkrivanje prikritih razmerij moči v družbi prek proučevanja rabe jezika in njegove vloge pri uveljavljanju, reprodukciji in spreminjanju ideologij, ki so v funkciji oblastnih razmerij. Van Dijk (1993, 250) jo je opisal kot študij, ki proučuje vlogo diskurza v (re)produkciji prevlade, tj. zlorabljenih moči, vodeče v družbeno neenakost. Diskurzi, ki se zdijo tako splošni in neizpodbitni, da so že del *zdravega razuma* ali se predstavljajo kot *naravni*, pri tem pa podpirajo oziroma pomagajo pri vzdrževanju družbene neenakosti, tvorijo skupaj s povezanimi praksami in prepričanji ideologije, reprezentacije sveta, ki prispevajo k vzpostavljanju, reprodukciji in preoblikovanju družbenih razmerij moči, dominacije in izkoriščanja (Fairclough 1992, 26; 2010a, 73; 2010b, 9). KAD raziskuje, kako se v spremembah diskurzov kažejo družbene spremembe oziroma spremembe v nediskurzivnih elementih družbenega življenja, in objekte, s kakršnimi se običajno ukvarjajo družbenokritične teorije,

⁵ Pojem vladovanje (v angleščini *governance*) je treba razlikovati od pojma vladnost (angleško *governmentality*). Označuje spremenjene procese vladanja in upravljanja, za katere je značilna razpršitev avtoritete, prepletanje oblikovanja in izvajanja politik ter izvajanje regulacije prek sistema razmerij med akterji, pogosto transnacionalno (Wheeler 2007; Splichal 2011; Bevir 2012; Lunt in Livingstone 2012; Bačlija in drugi 2013; Irion in Radu 2013).

prepoznava zlasti s kvalitativno analizo tekstov in tudi s pomočjo kvantitativne analize (Fairclough 2005d, 1). Raziskovalce zanima, kakšno vlogo v procesih reprodukcije moči (vzdrževanja dominantnega položaja in družbene neenakosti) igrajo jezikovne strukture, govorne strategije in druge lastnosti besedila, govora, verbalnih interakcij in komunikacijskih dogodkov v navezavi na diskurzivne strategije elit (Čepič in Vogrinčič 2003, 313). Predmeti raziskovanja in metodologije KAD se razlikujejo po posameznih znanstvenikih in področjih. Izstopajo tematiziranje ideologij, družbenih razmerij, prevlade in zlorabe moči, neenakosti, zatiranja, izkoriščanja, diskriminacije in subjektivacije (vprašanja spola in rasizma); ter proučevanje, kako se ti pojavi udejanjajo, reproducirajo in spodbujajo prek tekstov (pisnih besedil in govora) v družbenem in političnem kontekstu (prim. Fairclough 2001; 2005d; van Dijk 2001a; Wodak 2009).

Ker želi KAD podati drugačno perspektivo oblikovanju teorij, analizi in uporabnosti jezikoslovnega področja, skupni cilji raziskovalcev prispevajo k temu, da znotraj KAD kljub razlikam najdemo tudi ozko povezane konceptualne in teoretske okvire (van Dijk 2001a, 352–353). Med glavnimi načeli, ki so skupna pristopom KAD, Fairclough in Wodakova (1997) izpostavljata naslavljanje družbenih problemov ter predpostavke, da so razmerja moči diskurzivna; diskurz konstituira družbo in kulturo; diskurz deluje ideološko; diskurz je historičen; povezava med tekstom in družbo je posredovana; analiza diskurza je interpretativna in pojasnjevalna; ter da je diskurz oblika družbene akcije. Kot v primeru disciplin, iz katerih je zrasla in se iz njih napaja, lahko »KAD vidimo kot odgovor na dominantne formalne (pogosto 'nedružbene' ali 'nekritične') paradigme šestdesetih in sedemdesetih let devetnajstega stoletja« (van Dijk 2001a, 352, originalni poudarki). Privrženci KAD s svojim, kot ga označi van Dijk (prav tam), disidentnim raziskovanjem zavzemajo eksplicitno pozicijo, želijo razumeti in izpostaviti družbeno neenakost ter se ji ultimativno upirati. KAD se torej kritično opredeljuje do družbenih pojavov prek proučevanja značilnosti, ki se kažejo v tekstih, obravnave družbenih procesov in struktur, ki so pripomogli k njihovem nastanku, ter družbenih, političnih, geografskih in ekonomskih okoliščin (kontekst), znotraj katerih se ustvarjajo njihovi pomeni za posameznike ali družbene skupine (prim. Wodak 2004b). In

prav ta kritičnost jo, kot poudarja Fairclough, razlikuje od prevladujočih zgolj deskriptivnih, nekritičnih trendov v analizi diskurza, kakršna se je uveljavila po katedrah za lingvistiko (Fairclough 2010a, 26). Bistvo kritičnosti KAD je razkrivanje sistemov zlorab moči in zatiranje prek študija diskurza, tako da postanejo vidne medsebojna povezanost in vzročno–posledične verige med stvarmi, ki so pogosto popačene vse do nezmožnosti uvida (Fairclough 1985, 747). Podobno Weiss in Wodak navajata, da je glavni cilj KAD odkrivati »tako zakrito kot vidno strukturo odnosov obvladovanja, diskriminacije, moči in nadzora, ki se izraža v jeziku« (Weiss in Wodak 2003, 15).

Fairclough in Wodak (1997) sta v okvir KAD uvrstila francosko strukturalistično analizo diskurza (ki jo predstavlja npr. Pecheux), kritično lingvistiko (kot pri Fowlerju 1986), družbeno semiotiko (npr. Kress in van Leeuwen 1996), Faircloughov model, sociokognitivni pristop van Dijka, diskurzivno historično metodo Wodakove, bralno analizo (kot pri Maasu), duisburško šolo (npr. Jäger) in kritične feministične študije. Gre za skupino pristopov, med katerimi vladajo velike razlike in katerih pripadniki se večinoma ne vidijo znotraj KAD. Le pripadniki štirih od naštetih svoje pristope tudi sami označujejo za KAD; gre za tiste, ki delujejo znotraj Faircloughovega, sociokognitivnega in diskurzivno historičnega pristopa ter družbene semiotike (Jørgensen in Phillips 2002, 93). Ne glede na pristop se raziskovalci na tekstovni ravni analize običajno omejujejo zgolj na nekatera jezikovna sredstva (npr. naklon, zvrst, skladijske pojave, prisposode, metonimije, frazeologme, stavčne procese, aktualizme, avtomatizme, identifikacijo vršilcev in udeležencev dejanja), ki jih analizirajo v povezavi s kontekstom, pri čemer se bolj poglobljeno ukvarjajo s širšim družbenim kontekstom kot s specifičnim kontekstom (nastanka) določenega teksta ali govora (prim. van Dijk 1999; 2001a; 2001b; 2005; 2008; Fairclough 2001; 2004b; 2005a; Wodak 2004a; 2004b; 2009). Predmete proučevanja pojasnjujejo s širokega razpona perspektiv iz različnih disciplin, multiteoretično in multimetodično, pri čemer delujejo na podlagi povratnih informacij med analizo in zbiranjem podatkov in skušajo priti do praktičnih sklepov (van Dijk 2001a, 353; Meyer 2004, 15–16; Wodak 2004a, 64). »Pristop je abduktiven: zahteva konstanten sem in tja med teorijo in empiričnimi podatki« (Wodak 2000, 1).

KAD lahko izvajamo v okviru ali skupaj s katerim koli drugim pristopom ali vejo humanističnih ali družboslovnih ved (van Dijk 2008, 96) in jo lahko opredelimo za hermenevitičen proces, čeprav to pri nekaterih avtorjih ni jasno razvidno (Meyer 2004, 16).

Pri obravnavi hermenevtike kot miselne tradicije, ki je vplivala na antipozitivistično in antibehavioristično usmerjenost teorije diskurza, se navezujemo predvsem na Heideggerjevo pojmovanje hermenevtike, ki zavrača fenomenološko stremljenje k transcendentnemu subjektu kot tistemu, ki določa pomen, in možnost interpretacij s transcendentnega, superiornega, suprahistoričnega položaja (v Pikalo 2003, 53–54; Vezovnik 2009, 17). Gre torej za odkrivanje pomenov tekstov in diskurzov s pomočjo filozofskih predpostavk, ki ga ponazarja hermenevitični krog, pri katerem proces odkrivanja pomena poteka dialoško — kot dialog med nameni avtorja in bralčevo interpretacijo oziroma med avtorjem in kontekstom njegove ideje, končni namen pa je poskus pojasnitve avtorjevega namena, ideje (Lukšič in Pikalo 2007, 53). V hermenevitičnem krogu je razumevanje posameznega dela pogojeno z razumevanjem celote, ki pa jo po drugi strani lahko razlagamo samo prek njenih delov: razumevanje se »vedno giblje od celote k posameznemu delu in nazaj k celoti« (prav tam). Hermenevitični pristop po frankfurtski šoli zagovarja tudi Wodakova (2000). Poudarja, da je pojasnjevanje simptomov družbenih problemov izjemno zahtevno, saj so zgodovinsko umeščeni in veliko preveč kompleksni, da bi se lahko zadovoljili z enosmernimi, enovzročnimi razlagami kakor v naravoslovnih znanostih (prav tam). V skladu z idejo konceptualnega pragmatizma Mouzelisa (1995) je treba pri proučevanju družbenih problemov povezovati mikro– in makroraven, tekst in kontekst, strukturo in diskurz ter notranje in zunanje perspektive, ki so v dialektičnem razmerju. Vendar za povezovanje mikro– in makroravni ni dovolj, če katero od velikih teorij ilustriramo s kakim kosom besedila, saj to po njenem ne pojasni ničesar: »Velike teorije se pogosto uporabljajo metaforično, operacionalizacija ni veljavna« (Wodak, 2000). Kot poudarja Wodakova, je med takšnimi teorijami in konkretnim diskurzom veliko vmesnih korakov; lingvistično analizo je treba v okviru družbenih teorij, ki jih raziskovalec aplicira, primerno utemeljiti, vendar

pa naj se analitik ne bi pretirano izčrpaval v teoretičnih labirintih, ne v poskusih katalogizacij brezkontekstualnih posplošitev, niti se trudil z uporabnostjo velikih teorij, temveč naj bi razvijal konceptualna orodja za posamezne družbene probleme in z njimi povezane kontekste (Wodak 2000; 2004a).

Faircloughov cilj je razviti načine analiziranja jezika, primerne za proučevanje vključenosti jezika v delovanje sodobnih kapitalističnih družb (gl. npr. Fairclough 2003; 2004b; 2005c). Zanima ga, kako in zakaj sodobni kapitalizem preprečuje in omejuje, a tudi omogoča človeško blagostanje in napredek, in poudarja, da je treba prevladujočo osredotočenost na strukture, ki je bila primerno vodilo raziskovanja v obdobju pred krizo, dopolniti s proučevanjem strategij, torej s kritike etabliranih, institucionaliziranih, delno naturaliziranih in normaliziranih sistemov, struktur, logik in diskurzov preiti k analizi razpok, zmot in kontradikcij neoliberalizma in strategij za njihovo presejanje in utrditev (Fairclough 2010a, 17). Pozornosti KAD do kapitalističnih družb Fairclough ne upravičuje le s tem, da je kapitalizem dominanten ekonomski sistem v svetu, temveč tudi s tem, da zaradi prevlade ekonomije v sodobnih družbah značaj ekonomskega sistema vpliva na vse vidike družbenega življenja: »Denimo, za neoliberalno različico kapitalizma, ki prevladuje v zadnjih tridesetih letih, je široko prepoznano, da je povzročila pomembne spremembe v politiki, v naravi dela, izobraževanja in zdravstva, pri družbenih in moralnih vrednotah, v življenjskih stilih itn.« (Fairclough 2010a, 1). Politika je za Fairclougha utemeljena na jeziku in se izvaja prek jezika (Fairclough 2001, 19). Spori okoli pomenov posameznih pojmov, kot so demokracija, nacionalizacija, imperializem, socializem, osvoboditev ali terorizem, tako niso le nek odsev realnih družbenih procesov in političnih praks, temveč so že sami po sebi politika, saj je ta deloma vsebovana v sporih in bojih, ki se dogajajo v jeziku in glede jezika (prav tam). Jeziki (pa tudi drugi semiotični sistemi) so po eni strani tip družbene strukture (Fairclough 2005d, 2), po drugi pa tip družbene prakse (Fairclough 2001, 18).

Družbene strukture (kot so ekonomske strukture, družbeni razredi, jezik) so abstraktne kategorije; pomenijo nek potencial oziroma vrsto možnosti, ki se

lahko pod določenimi pogoji realizirajo v konkretnih družbenih dogodkih (Chouliaraki in Fairclough 1999; Fairclough 2003; 2004b; 2005d; 2010a; 2010b). Realistična družbena ontologija, ki jo privzema KAD, ima družbene strukture, pa tudi družbene dogodke za del (materialne) družbene resničnosti, pri čemer so razmerja med tem, kar je strukturalno možno in kar se dejansko zgodi, torej med strukturami in dogodki, zelo kompleksna in so posredovana prek družbenih praks, ki nadzirajo selektivno uresničitev možnosti. Dogodki torej niso kar enostavno ali neposredno učinki abstraktnih družbenih struktur. Družbeno življenje se kaže kot mreže prepletenih družbenih praks, denimo gospodarskih, političnih, kulturnih, prek katerih poteka razmerje med družbenimi strukturami in dogodki. Pomembno vlogo imajo tudi družbeni agenti, ki pa ne delujejo neodvisno, ampak znotraj družbenih struktur in praks. Slednje so razmeroma stabilne in trajne oblike družbenega delovanja, prek katerih so posredovana razmerja med abstraktnimi družbenimi strukturami in konkretnimi družbenimi dogodki. Obe omenjeni ravni, abstraktna in konkretna, ter posredujoče kategorije imajo semiotične dimenzije. Vsi družbeni odnosi, družbene identitete, kulturne vrednote in zavest so med seboj dialektično prepleteni elementi družbene prakse in delno semiotični (Fairclough 2004b; 2005d). Denimo: semiotična dimenzija družbenih struktur so semiotični sistemi, kot so jeziki, vizualne podobe, zvočni signali; družbenim praksam v semiotičnem smislu ustrezajo redi diskurza; semiotična vzporednica družbenih dogodkov pa so teksti, pisni in govorjeni (Fairclough 2010a, 74). Ko Fairclough govori, da so jeziki družbene prakse, ima v mislih več vidikov: »Prvič, da je jezik del družbe in ne zunaj nje. Drugič, da je jezik družbeni proces. In tretjič, da je jezik družbeno povzročeni proces, pogojen z drugimi (nelingvističnimi) deli družbe« (Fairclough 2001, 19).

KAD s svojimi jasnimi političnimi cilji in emancipacijskimi težnjami (Fairclough in Wodak 1997; van Dijk 2001a) pri raziskovanju jezika ne zavzema nevtralnega položaja, temveč se postavlja na stran tistih, ki v družbi nimajo moči. Raziskovalci verjamejo, da razkrivanje neenakosti lahko pripomore k spreminjanju razmerij moči v družbi. Če izhajamo iz tega, da jezik služi vzpostavljanju dominacije in diskriminaciji, namreč lahko predpostavimo tudi, da je v ta razmerja mogoče poseči prav prek njega. Družbene spremembe po

Faircloughu (2010a, 504) vključujejo spremembe v družbenih strukturah, praksah in dogodkih. S Chouliaraki razlagata, da spremembe v družbenih praksah vplivajo na to, kako so diskurzi, žanri in stili skupaj določeni v redih diskurza (Chouliaraki in Fairclough 1999). »KAD raziskuje načine in razsežnosti, v katerih so družbene spremembe menjave v diskurzu, ter razmerja med spremembami v diskurzu in spremembami v drugih nediskurzivnih pojavih, in skuša identificirati lingvistične, semiotične in interdiskurzivne poteze tekstov, ki so del procesa družbenih sprememb« (Fairclough 2005d, 1). Ključni element, po katerem se pristopi KAD razlikujejo od jezikovno–stilnih analiz, ki jezika ne obravnavajo v navezavi na družbo ter ne tematizirajo odnosa med jezikom, oblastjo in ideologijo, je kritična analiza (Vezovnik 2008, 84). Diskurzivne aspekte družbenega življenja KAD proučuje iz normativne perspektive, na temelju zavezanosti vrednotam socialne pravičnosti, družbene enakosti in demokracije (Fairclough 2010a, 505), brez osredotočanja na čiste akademske in teoretske probleme, ampak na družbene probleme, pri čemer »izbere pogled tistih, ki najhuje trpijo, ter kritično analizira tiste, ki imajo moč, tiste, ki nosijo odgovornost, in tiste, ki imajo sredstva in priložnost, da probleme rešujejo« (van Dijk 1986, 4). Pristaši KAD nadaljujejo tradicijo, ki zavrača možnost objektivne znanosti. Pomembno jim je eksplicitno zavedanje lastne vloge v družbi in trdijo, da sta znanost, in posebej znanstveni diskurz, inherentna dela družbene strukture in izoblikovana v socialni interakciji: »Oblikovanje teorij, opisovanje in pojasnjevanje, tudi v diskurzivni analizi, je družbeno–politično opredeljeno, pa če nam je to všeč ali ne« (van Dijk 2001a, 352–353). Fairclough razkriva, da KAD pri prizadevanjih za razvoj specifičnih oblik znanja in razumevanja, teorij in analiz poganjajo določene vrednote, in sicer tiste, ki so utemeljene na konceptih človeške blaginje, a poudarja, da KAD ni politična praksa ali strategija za doseganje družbenih sprememb, lahko pa je prisotna, kjer takšne prakse potrebujejo teoretsko podporo, znanje in razumevanje za doseganje svojih strateških ciljev (Fairclough 2010a, 20–21).

2.2 Ideologija in diskurz: od marksizma do radikalnega antiesencializma

Ideologija je eden od osrednjih konceptov, s katerimi razlagamo prenos idej, stališč in vrednot. Če o njej govorimo v kontekstu KAD, se gibljemo v okviru teoretskih tokov, ki izhajajo iz marksistične teorije ideologije ali se nanjo navezujejo. Sodobni pristopi se od izvirnega koncepta Marxa in Engelsa razlikujejo predvsem v tem, da ideologije večinoma ne razlagajo več v kategorijah razrednosti. Kritike, da z razrednostjo ne moremo pojasniti vseh neravnovesij v družbi, prihajajoče iz kulturnih študij, feminizma, spolnih, etničnih in rasnih študij, so prispevale k temu, da je sprva poudarjeni vidik pogojenosti ideologije z razrednimi razmerji zamenjala zdajšnja osredotočenost na identitete (poleg razrednih še spolne, rasne, etnične, nacionalne itd.) kot na ključna mesta, prek katerih se odvijajo boji, ki prežemajo družbena razmerja moči in katerih rezultati določajo možnosti, ki jih imajo v družbi različne družbene skupine (Hall 1992; 2013; Purvis in Hunt 1993; Stoddart 2007). Sociološke koncepcije ideologije so pluralistične: ideologija je pri njih rezultat specifičnega družbenega položaja razredov, skupin in akterjev, povezanega z objektivnimi družbenimi okoliščinami, in hkrati arena bojev; to odpira vrata ideji mnogoterosti tekmujočih ideologij, vendar ne pomeni koncepta, po katerem vsak razred artikulira lastno ideologijo (Purvis in Hunt 1993, 478). Zaradi navezave ideologije na predpostavko resnice je bil Foucault v skladu s svojim pogledom na resnico kot na oblastno strategijo in mehanizem izključevanja do koncepta ideologije zadržan (prim. Foucault 1991). Fairclough, ki ima svoj pristop za obliko ideološke kritike, v Foucaultovih stališčih do ideologije zaznava določeno ambivalentnost in jih dojema predvsem v smislu opozorila, da se je treba izogibati »grobim koncepcijam ideologije« (Fairclough 1992, 60). Meni, da razmerij moči ni mogoče zvesti na razredna razmerja, vendar poudarja, da prav ta definirajo naravo družbe in vplivajo na druga družbena razmerja, zato po njegovem kategorij, kot sta spol in rasa, ni mogoče vzporejati s kategorijo razreda (Fairclough 2001, 28). Bourdieu, ki ni nasprotoval veljavnosti marksistične teorije, zlasti ne na polju ekonomije, je menil, da je poglobljena težava marksističnih družbenih analiz neupoštevanje specifik kulturnega polja (vključujočega zlasti umetnost, popularno kulturo, znanost, izobraževanje in

novinarstvo), kjer veljajo drugačna pravila in na katerih akumulaciji ekonomskega in simbolnega kapitala nista usklajeni, temveč nasprotni, tudi nasprotujoči si (Bourdieu 2007). Po drugi strani pa postaja vprašanje razrednosti po postmarksističnem obdobju diskreditacije konceptov razreda in razrednega boja, katerega protagonista sta bila Laclau in Mouffe (1987), v času krize, ko se materialni in moralni stroški krize prenašajo na javni sektor, na katerem se odpirajo novi trgi za zasebni sektor, ter na delavski razred, ki doživlja krčenje neposrednih in posrednih socialnih dohodkov (podpore, pokojnine, dostop do zdravstva, šolstva), spet aktualno (Krašovec 2011, 61–62).

Čeprav se včasih zdi, da teorije diskurza ideologijo bodisi ignorirajo ali pa jo postavljajo diskurzu v nasprotje, sta koncepta ideologije in diskurza povezana, pa ne le med sabo, temveč tudi s konceptom hegemonije. Purvis in Hunt (1993, 474–479) razlagata, da je ideologija sama po sebi vedno diskurzivna in jo lahko razumemo kot učinek diskurza, diskurz pa ni nujno ideološki, vendar deluje kot ideologija, ko je v funkciji utrjevanja sistemov družbene moči. Po drugi strani sta ideologija in hegemonija nasprotna konca kontinua, pri čemer ideologija označuje boje za vzpostavitev dominantnih pomenov, hegemonija pa razmere, v katerih so pomeni že tako integrirani, da je reprezentacijska, institucionalizirana oblast nevidna; bolj kot so ideologije hegemonске, manj so zavestne in artikulirane (prav tam). Hall (2000, 59–61) opozarja, da v družbeno-zgodovinskem kontekstu, ki ga obvladuje določen hegemonски diskurz, kljub prevladi dominantnih pomenov obstaja možnost subverzivnih branj sporočil in ustvarjanja alternativnih pomenov.

V marksizmu koncept ideologije temelji na zamisli, da prevladujoče ideje v družbi odražajo interese vladajočega razreda. Marx in Engels (1971) sta v svojem snovanju koncepta v delu Nemška ideologija izhajala iz predpostavke, zasidrane v bipolarnosti družbene strukture, torej med družbeno-ekonomsko bazo in idejno-politično nadstavbo (z različnimi oblikami družbene zavesti), v skladu s katero razred, ki razpolaga s sredstvi za materialno proizvodnjo, obenem razpolaga s sredstvi za duhovno produkcijo, tako da so mu podrejene misli tistih, ki teh sredstev nimajo (prav tam, 57). Najbolj razširjeno branje marksističnega

pogleda na ideologijo izhaja prav iz nastavkov v Nemški ideologiji in gre v smeri, da ideologija onemogoča pravi pogled v materialni svet in pomeni lažno, tudi napačno zavest, zaradi katere so »človeštvo in njegove okoliščine videti postavljene na glavo kot v *camera obscuri*« (prav tam, 11–12), človekove težnje po svobodi in uresničevanju potencialov niso osveščene, dehumanizirajoča družbena razmerja v kapitalizmu pa so predstavljena kot naravna in nujna. Materialna resničnost oziroma ekonomska družbena baza opredeljuje oziroma zamejuje možnosti za pojavljanje idej kot možnih, sprejemljivih in jim daje status pomembnosti, ideologija pa zagotavlja kontinuirano reprodukcijo prevlade dominantnega razreda. Kot sublimacija materialnega sveta — denimo v morali ali religiji — s sprevračanjem realnosti, med drugim tudi glede značaja (od človeka vzpostavljene, in torej ne naravne) delitve na vladajoče in podrejene razrede, doseže, da jo izkoriščani delavski razredi sprejemajo za samoumevno. Pogoste so tudi primerjave s Platonovo prisposodbo votline, kjer so ljudje z verigami priklenjeni na svoje eksistenčne pogoje, pred seboj pa gledajo sence, ki jih na steno izrisuje svetloba skozi odprtino za njihovimi hrbti in ki so zgolj iluzorična predstava resnice (Breznik 2012, 312). Breznikova meni, da je tako branje napačno, saj da je *camera obscura* le negativen primer sicer nevtralnega pojma ideologije, nikakor pa ne pedagoška ponazoritev ali celo pogoj možnosti same ideologije (prav tam, 312–313). Takega branja naj študij opusa Marxa in Engelsa ne bi podpiral (prav tam). V to se je mogoče deloma prepričati že v okviru nastavkov v Nemški ideologiji, iz katerih izhaja, da je produkcija idej, predstav in zavesti »najprej neposredno vpletena v materialno dejavnost in materialno občevanje ljudi, jezik dejanskega življenja« (Marx in Engels 1971, 24). Z besedami Breznikove polje simbolne družbene prakse »zastopa ali predstavlja eksistenčne pogoje družbe predvsem skozi njo samo: skozi njeno materialno prakso, skozi zgodovino njenih konceptov, problematike in vprašanj, na katera išče odgovore« (Breznik 2012, 314).

Podobno tudi Althusser, po katerem Marxu ni uspelo izdelati teorije ideologije (Althusser 2000a, 84), pojasnjuje, da ima ideologija materialno existenco, njena iluzoričnost pa izvira iz tega, da je ne moremo iskati drugje kakor v družbenih praksah, v ideoloških aparatih države (prav tam, 89). Koncept iz Nemške

ideologije naj bi se prikazoval kot eksplicitna teorija ideologije, vendar po Althusserju ta ni marksistična (prav tam, 84). Meni, da ima Kapital »številne napotke za teorijo ideologij (najvidnejša je pač ideologija vulgarnih ekonomistov), ni pa v njem teorije ideologij same«, zato sam predlaga: »prvo in zelo shematično skico« (prav tam). Njegov koncept je za sodoben pogled na ideologijo velikega pomena, saj je pokazal, da ideologija ni (razredna) zavest, temveč najprej materialna eksistenca in potem diskurz (Močnik 2012, 308). Kot razlaga Močnik, je Althusser »teorijo ideologije iztrgal iz njenih dotedanjih preokupacij z »oblikami družbene zavesti« (in) /.../ proizvedel »epistemični rez«, s katerim se je polje te teorije kot teorije sploh šele odprlo« (prav tam; originalni poudarki). Močnik v zvezi s tem opozarja na razprave o (ne)zmožnosti t.i. projekta ideologije, da bi dosegel status teorije, saj v skladu s svojimi lastnimi kriteriji ne more misliti pogojev svoje možnosti in mehanizmov, ki ga poganjajo, in zato ostaja ideološki projekt (prav tam). Tega problema ni uspelo preseči niti Althusserju. Naredil je premik s tem, ko je, kakor razlaga Močnik, pokazal, da ideologija ne more pripadati nikakršni poziciji (niti razredni ne), saj ideologija pozicije (prek diskurzivnih mehanizmov) ravno proizvaja, in sicer kot mesta, kamor interpelira individuuma, vendar se mu je pri tem zgodil teoretski spregled (Močnik 2012, 308–310). Če je po eni strani Althusserju uspelo ideološko problematiko razločiti od teoretske problematike, je po drugi strani s spregledom mišljenja (zgodovinskih) pogojev možnosti koncepta individua reproduciral izvorni greh projekta teorije ideologije (prav tam).

Althusser (2000a) razlikuje med državno oblastjo in državnim aparatom, ki ga deli na iz marksistične teorije prevzeti represivni državni aparat, kot so vlade, administracije, vojske, policije, sodišča in zapori, ki (vsaj v skrajnem primeru) delujejo s silo in na podlagi jasnih programov, ter na (od njega vpeljane) ideološke aparate države, kot so mediji, šola, cerkev, stranke, sindikati, kultura, umetnost, šport in družina, ki delujejo ideološko, navidez neodvisno in brez očitne intence za izvajanje nadzora. Ideologija deluje prek vzpostavljanja posameznikov kot družbenih bitij in ta interpelacija individua v subjekt, njegova utrditev v določenem subjektivnem položaju, poteka znotraj naštetih institucij. Tudi institucije, ki jih imamo za del zasebne sfere, so torej ideološki državni

aparati in kot take v funkciji reprodukcije kapitalističnega načina proizvodnje. Po drugi strani pa tako ideološki kot represivni državni aparati delujejo s kombinacijo nasilja in ideologije: šola je tako prvenstveno ideološki aparat, vendar se poslužuje tudi nasilja; policija pa je represivni aparat, ki načeloma deluje prek nasilja, a tudi prek vrednot (prav tam, 79–83).

Pri tem je viden vpliv Gramscijeve misli. Navdih in teoretska izhodišča za umestitev ideoloških aparatov v koncept ideologije je Althusser namreč črpal iz Gramscijeve (1955; 1971) razširitve Marxovega koncepta ideologije z vidiki vzpostavljanja ravnotežja med prisilo podrejenega razreda in njegovim soglasjem za cilje ali razmere, ki so v korist vladajočemu razredu, ter z identifikacijo sistemov in akterjev (npr. intelektualcev), ki delujejo kot posredniki ideologije med državo in civilno sfero. V njegovem delu so prisotni tudi vplivi strukturalizma, Lacanove šole psihoanalize in Freudove teorije nezavednega, kar je še posebej razvidno pri uvedbi subjekta z malo in veliko začetnico in navezavi na nezavedno (Althusser 2000c, 149–155), kljub temu pa razredni boj (izrecno) ostaja v središču njegove koncepcije (Althusser 2000b, 113). Ob navezavi na Marxa in opiranju na Lacanov konceptualni aparat se sklicuje na Freuda, tudi ko razločuje med ideologijo z veliko in malo začetnico, pri čemer tista ena, ki je neštevna (večna, hegemonna), deluje prek (regionalnih, razrednih) ideologij (Althusser 2000a, 84). Teh je torej več, vendar »ne glede na svojo obliko (religiozno, moralno, pravno, politično) vselej izražajo razredno pozicijo« (prav tam). Tista večna, nezgodovinska ali vsezgodovinska ideologija, ki jo za razločevanje od posamičnih ideologij imenuje ideologija nasploh, pa mu pomeni »predstavo imaginarnega razmerja med individuui in njihovimi realnimi eksistenčnimi razmerami« (prav tam, 87), pri čemer nima duhovne, temveč materialno eksistenco (prav tam, 91), kakor jo lahko mislimo v njenih različnih modalnostih, ki se prek praks individuov slej ko prej odrazijo v fizičnem. Eksistenca idej je vpisana v dejanja praks, urejenih z rituali, ki jih določa ideološki aparat, subjekt pa deluje, kolikor ga izdeluje ta sistem (prav tam, 94–95).

Močnik razlaga, da se v reproduktivnem ideološkem mehanizmu subjektivacija prikazuje, kakor da bi bila zmerom že izvršena, in sicer zunaj izreka in pred njegovim izrekanjem ali interpretiranjem, pri Althusserju pa imamo opraviti z interpelacijo, ki poteka kot identifikacija (Močnik 2012, 344). »Ideologija interpelira konkretne individue v subjekte« (Althusser 2000a, 95) oziroma natančneje: v konkretne subjekte jih interpelira prek delovanja kategorije subjekta (Močnik 2012, 339). Althusserjev Subjekt ideologije je po Močniku mogoče deontologizirati v spontano ideologijo jezika, interpelacijo pa v govorečo reprodukcijo te ideologije in Subjekt izpeljati v prvega med govorci, ki stabilizira pomen besed in izjav, pri čemer pa prikriva razmerja podrejenosti in nadrejenosti (prav tam, 343–344). Meni, da je Althusserjev Subjekt kot tak dovolj dober za filozofsko kategorijo, a da hkrati ovira teoretsko konceptualizacijo: »Prikriva namreč, da je 'znak arena razrednega boja': prikriva hierarhična razmerja med glasovi v izreku in prikazuje rezultat teh hierarhij kot postvarelo fetišistično dejstvo besednega pomena« (prav tam; originalni poudarki). Po drugi strani pa so prav Althusserjevi popravki marksističnega pojmovanja ideologije spodbudili premik od ukvarjanja s popačenimi idejami in napačno zavestjo k bolj jezikovno oziroma diskurzivno utemeljenemu konceptu ideologije (Hall 2013). Povezavo med ideologijo in diskurzom je Althusser raziskal do te mere, da je tedaj še nepoimenovano »teorijo diskurza« naredil za sestavni del svoje teorije ideologije (Purvis in Hunt 1993, 488), povezavo med njima pa je kasneje še bolj eksplicitno razdelal Pêcheux, ki je imel jezik za eno najpomembnejših materialnih pojavnosti ideologije in za katerega ideologija po eni strani zagotavlja samorazvidnost pomena, medtem ko hkrati prikriva razmerje med pomenom in interpelacijo posameznikov v govoreče subjekte znotraj diskurzivnih formacij, ki v jeziku reprezentirajo odgovarjajoče ideološke formacije (Pêcheux 1982, 100–113).

V Althusserjevem modelu (2000a; 2000b) subjekti sami prispevajo k obnavljanju družbene ureditve. Vsak razred, ki želi ohraniti prevlado, mora uporabiti državni aparat. Kot smo nakazali zgoraj, so v funkciji reprodukcije prevlade določenega sistema poleg klasičnega, uveljavljenega nabora represivnih državnih aparatov tudi ideološki aparati, ki so zelo raznoliki in jih je zaradi njihove vezanosti na

različne družbene sfere, vse več. Koncept ideoloških aparatov je Althusser razvijal prek nadgradnje marksističnega pogleda na reprodukcijo produkcijskih pogojev, v okviru katere je obravnaval reprodukcijo proizvodnih sredstev, reprodukcijo delovne sile in reprodukcijo proizvodnih odnosov. Reprodukcijo proizvodnih sredstev je preprosto povzel po Marxu. Večjo pozornost je namenil reprodukciji delovne sile. Opozoril je, da ta reprodukcija manj kot na samem delovnem mestu vse bolj poteka v institucijah izven delovnih procesov, v katerih delovna sila poleg tehnik dela osvoji še cel sistem družbenih pravil (moralnih, državljskih, profesionalnih ...), skratka ustaljeni družbeni red. V (kapitalističnem) sistemu šolanja in drugih institucijah socializacije se delovna sila nauči podrejanja prevladujoči ideologiji ter z njo družbenemu redu in pravilom na trgu delovne sile (Althusser 2000a, 58–61). Ob reprodukciji kvalifikacije delovne sile in njene podrejenosti prevladujoči ideologiji proces vključuje tudi reprodukcijo sposobnosti upravljanja z ideologijo na strani izkoriščevalcev in represorjev ter tako zajame proletariat, kapitaliste, strokovnjake in funkcionarje, vse z namenom, da se zagotovi prevlada vladajočega razreda (prav tam). Posebej pomembna in razmeroma prezrta se je Althusserju zdela reprodukcija proizvodnih odnosov (kot ena od treh razsežnosti reprodukcije proizvodnih pogojev), za katero je razlagal, da jo zagotavljajo tako ideološki državni aparati v vsej svoji medsebojni različnosti kot represivni državni aparati, ki ideološkemu aparatu zagotavljajo politične pogoje delovanja. Glavna naloga vodilne ideologije, torej ideologije vladajočega razreda, ki ima oblast nad državo, je prav zagotavljanje (včasih načetega) sklada med represivnim in ideološkimi državnimi aparati ter med različnimi ideološkimi aparati. Njihova skupna naloga je reprodukcija proizvodnih odnosov, torej kapitalističnih odnosov izkoriščanja (prav tam).

Gramsci se je s tem, kar je razumel kot hegemonijo, torej kot intelektualno, kulturno in moralno vodstvo družbene skupine, ki ni doseženo s prisilo, ampak s soglasjem (Debeljak 2002; Stankovič 2002), premaknil od economicističnih in mehanicističnih razlag (Lukšič in Kurnik 2000, 214). Pokazal je, da se države ne da zvesti samo na represijo državnega aparata ter da so ideološki aparati države tudi privatne institucije (Althusser 2000a, 71), in v zvezi s tem opozoril na cel

spekter vidikov vzpostavljanja družbenega soglasja: od razmerja med silo in pristankom, med pobudo in monopolom nad pobudo, do vloge posameznih družbenih skupin in institucij, med drugim cerkve, šolstva, proletariata, kmetov in intelektualcev, ter pomena in učinkov jezika, kulture in filozofije (prim. Gramsci 1971). V povezavi z ideologijo, kakor je ta vsebovana v pojmovanju množic, v njihovi spontani filozofiji, jeziku in praksah, je med drugim v ospredje postavil *zdravo pamet* in *zdrav razum* (it. *sensu comune* in *buon senso*),⁶ ki ju je včasih uporabljal kot sopomenki, včasih pa mu je druga pomenila pozitivno izvedenko prve, konotirajočo občutek za prav, kritičnost, samobitnost, tudi aktivnost. Zdrava pamet predstavlja nabor prepričanj in vrednot, izvirajočih iz ideje vladajočega razreda, ki so v filozofiji ljudstva tako asimilirane, da se ljudem zdijo naravne, univerzalne in neobhodne, čeprav so umetno ustvarjene in služijo interesom določenega razreda. Ker jo je kot takšno mogoče kolonizirati, prirediti in osmisliti, je ključno mesto ideološkega boja (Luthar 2001; Debeljak 2002). Spontana filozofija se sicer razlikuje od hegemonске filozofije, a že vsebuje pojme in koncepte in ni omejena samo na jezik (govorico), temveč se izkazuje tudi v praksah (opraviilih). Tako kot je Gramsci menil, da jezik ni nevtralno sredstvo in ga je treba obravnavati kot pojmovanje sveta (Gramsci 1971), je bil namreč hkrati prepričan, da tudi vsako praktično delo, ki ga izvaja človek, vsebuje neko zamisel sveta oziroma nekakšno filozofijo (Gramsci 1971). Gramscijevo zanimanje za vprašanja, povezana z jezikom, ni bilo naključno — ne nazadnje je kot Sardinec pripadal govorni manjšini, v Torinu študiral lingvistiko in se aktivno zanimal za proces standardizacije jezika združene Italije — vendar je njegov prispevek na tem področju nekoliko prezrt, saj je pozornost do njegove duhovne zapuščine zgoščena okrog koncepta hegemonije. V študiju prepletanja marksizma in lingvistike pri Gramsciju Ives dokazuje, da je imel jezik pri njem osrednjo vlogo in da je definiral njegovo celotno misel o družbenem in političnem (Ives 2004, 1–2). Tudi zaradi tega je Gramscijev prispevek relevanten za sodobno družbeno, kulturno in politično teorijo, v kateri ima proučevanje jezika pomembno mesto.

⁶ Prevod kot v Ricci 1977.

Najznačilnejši predstavniki postmarksizma so Judith Butler, Ernesto Laclau, Chantal Mouffe in Slavoj Žižek. Njihove postmarksistične diskurzivne teorije veljajo za najbolj ambiciozna prizadevanja za rekonstrukcijo projekta leveice (Boucher 2008, 2). Laclau in Mouffova sta s fuzijo marksizma, ki jima pomeni izhodiščno točko za razmišljanje o družbenem, in strukturalizma, iz katerega črpata teorijo pomena, ustvarila izviren poststrukturalističen pristop, v okviru katerega je celotno družbeno polje razumljeno kot mreža procesov, v katerih se oblikuje pomen (Jørgensen in Phillips 2002, 25). S to sintezo, ki vključuje tudi Gramscijevo politično hermenevtiko, sta iniciirala razvoj radikalne postmoderne družbene teorije (Boucher 2008, 77). Svoj pristop razvijata z dekonstrukcijo drugih teorij, zaradi česar je za razumevanje njunih tekstov potrebno dobro poznavanje konceptov in teorij, na katere se navezujeta. Ker je tudi njun slog pisanja zahteven in abstrakten, je njuno delo manj dosegljivo za širše občinstvo (Jørgensen in Phillips 2002, 24), vendar imata v sodobni politični in družbeni teoriji velik vpliv. Z zavrnitvijo marksističnega ekonomskega determinizma in osredotočenosti na razredni boj ter tudi gramscijevskega pogleda na vlogo delavskega razreda sta v marksizmu spodbudila obrat k poststrukturalizmu in postavila temelje za postmarksistično razumevanje razreda in za proučevanje pojavov v sodobni družbi, ki ima drugačno strukturo kot tista iz časov Marxa ali Gramscija. Zaradi naraščajoče kompleksnosti družbe in široke sprejetosti antiesencialističnih teorij je postala historičnomaterialistična analiza razrednosti nevdržna (Boucher 2009, 2). A ker z veliko miselno tradicijo ni mogoče pretrgati naenkrat (Laclau in Mouffe 1987, 9), lahko diskurzi, ki tvorijo polje klasičnega marksizma, prispevajo k izoblikovanju misli nove leveice, tako »da ji dajo nekaj svojih konceptov, preoblikujejo ali opustijo druge, se razpršijo v neskončno intertekstualnost emancipatoričnih diskurzov, v katerih se izoblikuje mnogoterost družbenega« (prav tam, 10).

Glavna ideja diskurzivne teorije Laclaua in Mouffove, ki se pomembno opira na Lacanovo psihoanalizo in Foucaultovo pojmovanje diskurza ter delno sledi Derridaju, je, da je vse družbeno diskurzivni konstrukt in da je vse družbene fenomene mogoče proučevati z uporabo analitičnih orodij za študij diskurza (Jørgensen in Phillips 2002, 24). V proučevanje diskurza sta uvedla nekaj

priročnih kategorij, kot so vozliščne točke, plavajoči označevalci, elementi in momenti, in od Gramscija prevzela in modificirala hegemonijo (gl. Laclau in Mouffe 1987; Laclau 1990). Navedene kategorije se v njuni diskurzivni teoriji uporabljajo povezavi z mitom in socialnim imaginarijem, sama teorija, ki jo razvijata, pa je predvsem teoretski projekt, zato jo je mogoče empirično implementirati v povezavi z metodami drugih pristopov k analizi diskurza, denimo s KAD (prim. Jørgensen in Phillips 2002; Vezovnik 2008; 2009; Boucher 2009). Kot omenjeno zgoraj, je pri Laclau in Mouffovi bistveno zavračanje razlikovanja med diskurzivnimi in nediskurzivnimi praksami ter jezikovnimi in vedenjskimi vidiki družbene prakse. Za njuno analizo je vsak objekt konstituiran znotraj diskurza, kar ne postavlja pod vprašaj »realnosti« ali »naravnosti« pojavov in ne zanika njihovega obstoja zunaj misli, temveč se nanaša na nezmožnost konstituiranja dogodkov izven diskurzivnih pogojev nastajanja — npr. isto objektno specifičnost lahko dojemamo kot »naravni pojav« ali »izraz božjega srda« (prav tam, 91). Zagovarjata materialnost diskurza in ideologij, pri čemer materialnosti diskurza ni mogoče poenotiti v izkustvu ali zavesti utemeljujočega subjekta, saj so subjektne pozicije razpršene po diskurzivni formaciji, ideologije pa niso preprosto sistemi idej, kakor dojemane s pomočjo koncepta »nadzidave«, temveč so utelešene v institucijah in obredih (prav tam, 92–93). Izkustvo meje vsake objektivnosti se po njunem kaže v antagonizmu, vendar ne kot razmerje med polnimi totalnostmi, marveč kot situacija zaradi nezmožnosti njihove konstitucije, torej kot delna ali negotova objektivacija (prav tam, 104–107). Antagonizem je zunanja meja družbe, ki ne samo onemogoča družbo oziroma vsako končno družbeno entiteto, temveč daje specifično izkustvo avtoblokiranosti, ki konstituira subjekt, kot ga konceptualizira Lacanova psihoanaliza (Žižek 1987, 68). Ovira, ki družbo onemogoča, zato ni družbi zunanja, temveč njej notranja ter konstitutivna za družbo in za vsakršno identiteto (prav tam). Žižek je Laclau in Mouffovi pokazal, da posameznika v doseganju identitete ne onemogoča zunanja ovira, saj je vsaka identiteta blokirana v sebi, zunanji sovražnik pa je zgolj tisti, na katerega posameznik prenaša svojo nezmožnost; antagonistični boj tako zgolj prikriva realni antagonizem, ki predstavlja »našo immanentno avtoblokiranost« in

temelji na iluziji, da bo posameznik, potem ko bo odpravil antagonizem (premagal zunanjega sovražnika), dosegel končno identiteto (prav tam, 66). Na podlagi te kritike je Laclau dopolnil razmeroma strukturalističen pogled na subjektne pozicije s pojmovanjem subjekta kot manka v strukturi oziroma odsotnosti identitete (Critchley in Marchart 2004, 5–6) in prilagodil definicijo družbenega antagonizma, tako da je upošteval razlikovanje med antagonističnim bojem v realnosti, na katerega je bil omejen prvotni koncept, in realnim antagonizmom, na katerega je opozoril Žižek (gl. Laclau 1990).

Butlerjeva⁷ je šla z dekonstrukcijo subjekta še dlje od Laclaua in Mouffove in je zavrnila vsakršno idejo identitete. Izpostavila je družbene sisteme moči, ki ustvarjajo pravila glede na »naravne« (po njenem s ponavljanjem naturalizirane) spolne identitete moških in žensk, logiko heteroseksualnosti in predstavo o preddiskurzivnih, temeljnih spolnih identitetah, zaradi katerih so ženske podrejene, homoseksualci, travestiti in vsi tisti, ki se umeščajo izven predstavljljive spolne domene, pa marginalizirani (Butler 1999, 13). Enota biološkega in družbenega spola (ang. '*sex/gender*') se v binarnem sistemu vzdržuje prek opozicije, po kateri je vsakdo določenega spola toliko, kolikor ni drugega spola (prav tam, 29–30), vendar po Butlerjevi spol ni nekaj danega, ampak kategorija, ki se ustvarja z izražanjem, performans, predstava, ki jo zahteva hegemonija heteronormativnih standardov. Za njen obstanek je potrebno vsakodnevno ponavljanje spolno opredeljenih dejanj, kot so način hoje in gestikulacija, ter govornih aktov, ki temeljijo na citiranju izjav, izhajajočih iz družbenih konvencij in ideologij, usmerjajočih našo vsakokratno (zgodovinsko pogojeno) percepcijo realnosti. To, da je spol performativen, pomeni, da nima nobene ontološke substance, in tudi ne more biti njegova performativnost zvezana z nekim subjektom, ki pogojuje predstavo, temveč je povsem ideološka. To sicer ne pomeni, da nima posledic, ki jih posamezniki občutijo kot resničnost in kot lastno identiteto oziroma subjektiviteto, vendar je ta vnazaj ustvarjena z utelešenjem družbenih konvencij: »Nobene spolne identitete ni za izrazi spola; ta identiteta je performativno konstituirana z istimi izrazi, za katere se meni, da so

⁷ Del besedila o prispevku Butlerjeve smo uporabili v magistrskem delu (gl. Kerševan Smokvina 2007). Za vključitev v disertacijo smo ga dopolnili.

njene posledice« (prav tam, 33). Tudi razlikovanje med zasebnim, javnim, osebnim in političnim je po njenem samo fikcija, saj so vsa dejanja, vključno z najbolj osebnimi ali zasebnimi, pogojena s hegemonskimi družbenimi pravili in ideologijami. Posledica takega pogleda je zavračanje uveljavljenih oblik boja za pravice podrejenih in marginaliziranih družbenih skupin (npr. feminizma). Ob odsotnosti vsakršnega esencializma in nemogočnosti identitet namreč izgine tudi subjekt gibanj za pravice teh skupin (npr. ženska kot subjekt feminizma), ukvarjanje z vprašanji, ki predpostavljajo univerzalno žensko izkustvo in predstavljanje žensk kot koherentne skupine, pa celo prispeva k nezavednemu reguliranju in reifikaciji binarnih spolnih razmerij (prav tam).

2.3 Hegemonija in zdrav razum od Gramscija do Fairclougha

Ekonomskemu redukcionizmu, pa tudi fatalizmu se je prvi uprl Gramsci, ki je poudaril pomen kulture in drugih neekonomskih vidikov družbe in s tem omogočil širši pogled nanjo. Pogled na civilno družbo kot na kulturno in politično hegemonijo ene družbene skupine nad vso družbo ga je znotraj marksistične tradicije naredil za »prvega klasika, ki je povezal vprašanje moderne kulture s politiko, državo in ekonomijo« (Lukšič in Kurnik 2000, 72). Za hegemonijo, ki ni izvorno Gramscijev pojem — saj je bila, prihajajoč iz antike, eden od konceptov, ki so ga posvojili in nadgradili že ruski socialdemokratski krogi s konca devetnajstega stoletja in ga je za svojo rabo dodatno dodelal Lenin — Gramsci ni nikoli podal jasne, izrecne definicije, čeprav je njeno vsebino začel razvijati že v zgodnjih tekstih (Lukšič in Kurnik 2000; Ives 2004). Namesto tega je podobno kot pri drugih (nepojasnjenih) konceptih, ki jih je uporabljal (npr. pasivna revolucija, historični blok in civilna družba), predvsem pokazal, kako jih uporablja — prek njihovih primerjav z drugimi koncepti, primerov iz zgodovine in konkretnih situacij ter brez vnaprejšnjega izjasnjevanja, kaj pomenijo (Ives 2004, 65–66). Kot smo deloma že predstavili v prejšnjem poglavju, hegemonija po Gramsciju (1971, 351–370) pomeni vodenje ljudstva, pri katerem so vse večje skupine/razredi prek nenehno potekajočega procesa dosegli določeno filozofsko, moralno in politično soglasje. V boju za prevlado pomena oziroma za začasno utrditev pomena, ki poteka med

družbenimi akterji z različnimi interesi in ideološkimi okviri, prihaja do zdravorazumske naturalizacije ideoloških izhodišč, pri kateri se vzpostavlja strinjanje glede tega, kaj je *naravno*, *brezčasno* in *univerzalno*.

Snovanje koncepta hegemonije lahko pri Gramsciju opazujemo od rabe pojma hegemon v povezavi z močjo množic, s pozornostjo do sposobnosti delavskega razreda za iniciativo in ustvarjalnost, prek rabe izraza hegemonija v smislu, ki sta ga prispevala ruska socialna demokracija in Lenin, z navezavo na italijanske razmere in pogoje delavskega gibanja na zahodu, do izluščitve hegemonije proletariata v pomenu družbene baze diktature proletariata, ki zagotavlja vodenje v družbi v podporo vladanju v državi (Lukšič in Kurnik 2000, 19–25). Kot razlagata Lukšič in Kurnik, je hegemonija proletariata pri Gramsciju torej družbena osnova diktature proletariata in delavske države, ki presega golo diktaturo, a ne zamenjuje pojma demokracija (prav tam, 23). Glede načina njene vzpostavitve je Gramsci menja, da jo je moč vzpostaviti samo skozi (neizprosen) boj s hegemonijo, ki jo vladajoči razred zagotavlja z vplivom na množice tudi prek šol, časopisov in buržoazne tradicije, saj se v teh aparatih proizvajajo predsodki, ki fiksirajo obstoječe kot nespremenljivo, in element pristajanja (prav tam, 25). In prav to dimenzijo, torej pristajanje, Ives izpostavlja kot tisto, ki se med vsemi interpretacijami in izpeljavami pojavlja kot skupni element pri pojasnjevanju, zakaj množice kontinuirano sprejemajo in včasih celo aktivno podpirajo vlade oziroma družbene in politične sisteme, ki delujejo proti njihovim interesom, oziroma kako je možno, da razmeroma majhni razredi buržoazije in kapitalistov upravljajo z ogromnim kmečkim in delavskim razredom (Ives 2004, 6; tudi 75).

V liberalnih demokracijah je vodenje stvar zasebnih institucij, tj. privatne sfere, vladanje pa domena politične oziroma javne sfere (Lukšič in Kurnik 2000, 34). Po Gramsciju se v parlamentarnih ureditvah hegemonija izvaja s kombinacijo sile in soglasja, ki se uravnotežata, tako da sila ne preplavi preveč soglasja (v Lukšič in Kurnik 2000, 35). Sila se naslanja na soglasje večine, izraženo prek javnega mnenja, ki mu daje Gramsci posebno mesto, saj ga ima za stičišče med civilno in politično družbo, ter kot smo videli, med soglasjem in nasiljem (prav

tam, 38). Proučevanje kompleksnih razmerij med pristankom in prisilo s kontinuirano pozornostjo do tega, kako ključne za oblikovanje in organiziranje pristanka so že sama možnost prisile ali grožnja z njo in blage oblike njene uporabe, je po mnenju Ivesa eden od pglavitnih Gramscijevih prispevkov (Ives 2004, 64). Gramsci ločuje med državo kot virom represije in civilno družbo kot obliko hegemonije in pokaže, da se ravnovesje med prisilo in soglasjem prevesi, ko vladajoča družbena skupina, ki izčrpa svojo progresivno vlogo in začne izgubljati soglasje množic, vse bolj posega po nasilju, kar vodi v krizo, zaostritev boja med hegemonijo vodilnega in nastopajočega razreda, krepitev reakcije, konzervativnosti in avtoritarnosti, po drugi strani pa prihaja do razpršitve in reorganizacije, ki prinaša novo, stabilnejšo hegemonijo (Lukšič in Kurnik 2000, 37). Čeprav je soglasje včasih definirano kot protipomenka prisile ali kot odsotnost prisile, ju praktično delovanje oblasti le redko tako natančno loči (Ives 2004, 61). Razpolagati s sredstvi moči pogosto pomeni, da jih ni treba uporabiti, saj je najučinkovitejši način za vzdrževanje kontrole vzpostavitev soglasja, ki ga je lažje ohranjati, če obstaja možnost uporabe sile (prav tam).

»Hegemonija je tako vodstvo kot dominacija znotraj ekonomskih, političnih, kulturnih in ideoloških domen družbe«, povzema Fairclough (1992, 92). Gre za oblast nad celotno družbo, ki jo izvaja eden od osnovnih ekonomsko utemeljenih razredov v sodelovanju z drugimi družbenimi silami, a ni nikoli doseženo več kot delno in začasno, in tudi ne pomeni zgolj dominacije nad podrejenimi razredi, temveč neke vrste integracijo s pomočjo soglasja, doseženega prek določenih ugodnosti ali z ideološkimi sredstvi (prav tam). Gramscijev pristop ima boljši analitični potencial od marksističnega koncepta lažne zavesti, saj dimenziji pogojenosti ljudi z zgodovinskimi okoliščinami dodaja njihovo sposobnost delovanja in organiziranja za spreminjanje družbe. Omogoča proučevanje kompleksnosti razmerij med nasprotujočimi si idejami, vrednotami in praksami ter načine vzpostavljanja družbenega soglasja, pri čemer ima, kot smo že pojasnili v prejšnjem poglavju, pomembno vlogo zdrav razum, ki je v Gramscijevi (1955; 1971) koncepciji nabit s konstrukti in pomeni, ki usmerjajo delovanje ljudi, in kot takšen predstavlja prizorišče ideološkega boja. Po eni strani si vladajoči razredi prizadevajo vsiliti v zdrav razum lastne vrednote

(ideologijo), da bi s tem usmerjali podrejene, po drugi strani pa posamezniki vedno znova generirajo lastne pomene in zdravorazumske konstrukte, ki niso nujno v skladu z ideologijo, ki jo vsiljujejo vladajoči razredi (Lukšič in Kurnik 2000). To je nenehna latentna grožnja hegemoniji vladajočih razredov, ki si morajo svojo nadvlado vedno znova izbojevati (Stankovič 2002, 25).

Pri Laclauu in Mouffovi, ki sta imela Gramscija za predhodnika svoje teorije radikalne demokracije, je hegemonija tip političnega razmerja, ki se vzpostavlja na podlagi regularnosti v razpršitvi (Laclau in Mouffe 1987, 119), po enakem načelu kot diskurzi, ki jih definirata kot »strukturirane totalitete, ki artikulirajo tako lingvistične kot nelingvistične elemente« (v Laclau 2005, 13). S hegemonijo je povezana predpostavka nemogoče družbe in družbenega antagonizma, saj se lahko pojavi le na polju, ki ga prepletajo antagonizmi, v konfrontaciji antagonističnih artikulacijskih praks (Laclau in Mouffe 1987, 115). Družbeni prostor je v osnovi političen (Laclau 2005, 154). Politično je simbolno polje družbenega in je zanj konstitutivno, v njem se prek diskurzivnih bojev konstituirajo kolektivne identitete. Družbeno torej ni primarno ekonomsko, določeno z neko realnostjo, iz katere izhajajo produkcijski odnosi, a hkrati tudi ni povsem enako političnemu. Določeni segmenti družbenega ne vsebujejo (več) sledi političnega, vendar so tako diskurzi kot identitete inherentno politične entitete (prav tam). Kot simbolno polje družbe je politično postavljeno okrog družbenega antagonizma, necelosti družbe in nemožnosti njene totalizacije. Ni vsak družbeni antagonizem že hegemonistična praksa, jih je pa mogoče s hegemonističnimi praksami oziroma hegemonističnimi artikulacijami preseči. Artikulacija med elementi — v pomenu razlik, ki niso diskurzivno artikulirane, namreč vzpostavlja razmerja, prek katerih ti spreminjajo svojo identiteto in postanejo momenti — v pomenu diferencialnih pozicij, kakor so artikulirane znotraj diskurza, kar omogoča začasno utrditev pomena (Laclau in Mouffe 1987, 88–89). Za polje artikulacijskih praks je značilno, da se na njem elementi niso izkristalizirali v moment oziroma da ni prišlo do začasne utrditve pomena (prav tam, 114–115).

Ker je predpostavka hegemonije nastanek ekvivalence in učinkov meje, so poleg antagonizmov pogoj hegemonije spremenljive meje, zaradi katerih prihaja do delitev družbe in prehoda elementov v različne tabore, ki se tako vedno na novo oblikujejo (prav tam). Tako hegemonija kot diskurz temeljita na presežku pomena, ki onemogoča popoln prehod elementov k momentom in s tem vzpostavitev zaprtih totalnosti. Posledica hegemonistične artikulacije, ki se odvija na antagonističnem polju in omogoča samo začasno utrditev pomena, je diskurz — »nova utrditev pomena« (Jørgensen in Philips 2002, 48). Končno utrditev onemogoča stalna napetost med diskurzom in poljem diskurzivnosti, ki predstavlja presežek pomena. V okviru modela Laclaua in Mouffove je mogoče tudi analizo diskurza obravnavati kot zgolj še eno nepopolno artikulacijo elementov, namenjeno ohranjanju ali spreminjanju prevladujočih diskurzov v družbi (prav tam, 49).

Podobno kot diskurzi so nestabilne tudi identitete. Zaradi družbenega antagonizma in določenosti subjekta v okviru diskurza niso nikoli dokončno utrjene in so zato vedno spodletele, vedno nemogoče. Diskurzivna konstitucija identitete poteka na osnovi povezovanja različnih subjektivnih položajev, ki jih lahko zasede nek posameznik, v t.i. ekvivalenčne verige, ki se vzpostavljajo v odnosu do drugih ekvivalenčnih verig in tako povratno določajo položaje subjekta (Philips in Jørgensen 2002, 42). Ker je prizorišče hegemonijskih konstrukcij identitet družbenih (tudi političnih akterjev) družbeno polje, je družbeni antagonizem tako hkrati konstitutiven in zavirajoč. Čeprav je nujen pogoj za vzpostavljanje družbenih entitet in družbe same, je to »travmatično jedro« (Laclau in Mouffe 1987, 107) hkrati razlog vsakične spodletelosti entitet in predstavlja nezmožnost družbe, da se konstituira. Zaradi njega družbene entitete nikoli ne morejo imeti podobe same sebe (prav tam). Marxov razred, pojmovan kot politični akter, s tem izgubi svojo ontološkost, namesto tega nastopi potencialno neskončna veriga družbenih akterjev, ki svojo identiteto oblikujejo okrog drugih kategorij, kot so spol, rasa, etnična pripadnost, spolna usmerjenosti, ali okrog neke zahteve ali ideje (Vezovnik 2008, 87). »Področje političnega je tako podvrženo kontingenci in privilegij ontološkosti določene skupine je nemogoč« (prav tam, 89).

Za koncepte ideologije, ki jih zahteva sodobna kritična znanost, in znotraj nje KAD, pri kateri je kritičnost ena od osnovnih premis delovanja, je značilno razumevanje ideologije kot pojavne oblike moči, ki se udejanja s soglasjem oziroma privolitvijo, in tako ni moč prek nasilja in sile, temveč prek hegemonije (Fairclough 2010a, 74). Ideološka moč — torej tista, ki se uresničuje prek diskurza, tako da določene prakse predstavlja za univerzalne in zdravorazumske, in je pomembna dopolnitev ekonomske in politične moči — je tako ključni, najcenejši in najmanj tvegan mehanizem izvajanja moči (Fairclough 2001, 27–28). Fairclough ideologije umešča v dialektični pogled na razmerja med diskurzivnimi in nediskurzivnimi elementi družbenih procesov; ideologije so najprej reprezentacije in diskurzi znotraj razmerij moči, vendar dialektični procesi uvajanja takih diskurzov kot načinov delovanja in interakcije, njihovega vsiljevanja kot načinov bivanja in identitet ter njihova materializacija v fizičnem svetu povzročajo, da imajo lahko ideološki značaj tudi dejanja in njihova družbena razmerja, vključujoč žanre, subjektne pozicije, stile in vidike materialnega sveta (Fairclough 2010a, 28–29). »Še več, ideologija je najprej razmerje med teksti in močjo, vendar tudi razmerje med redi diskurza in močjo ter med jeziki in močjo, saj lahko pomeni besedil dosežejo sorazmerno stabilnost in trajnost v družbenih praksah in strukturah« (prav tam).

KAD tekste obravnava v smislu njihove vpetosti in delovanja v razmerjih moči ter njihovih ideoloških učinkov, tako da ugotavlja, kako ideološki zdrav razum vpliva na jezikovna sredstva, konvencionalne prakse govorjenja in pisanja, pa tudi na družbene subjekte in diskurze (Fairclough 2010b, 65). Prikrito izražanje ideologije namreč poteka prav prek t.i. zdravega razuma, ki je prisoten v določeni družbi, ter prek naturalizacij, ki (kulturno in historično proizvedene) družbene pojave, prakse in pomene predstavljajo za naravne in torej neizogibne. Četudi posameznemu besedilu lahko pripišemo avtorstvo, besedila niso plod le ene osebe in pogosto tudi ne odsevajo lastnosti samo enega diskurza, temveč so rezultat pogajanj med seboj razlikujočih se, za prevlado tekmujočih diskurzov in ideologij, kar dokazujejo odstopanja od dominantnega diskurza in sledi drugih diskurzov v tekstu. Pri dešifriranju in razumevanju tekstov najprej preverjamo, kako so deli besedila povezani med sabo, potem pa ugotavljamo njihovo

razmerje s svetom oziroma s tem, kar si predstavljamo o svetu; pri tem igrajo pomembno vlogo implicitne zdravorazumske predpostavke in pričakovanja interpreti, ki so del zalednih vednosti, ki jih Fairclough imenuje viri članov — ang. *members resources* (Fairclough 2001, 65). Medsebojna povezanost, tudi skladnost, koherenca med deli teksta in med tekstom in zunanjim svetom se vzpostavi, ko se besedilo sreča s tem, kar je v interpretu, torej z implicitnimi predpostavkami in pričakovanji. Manjkajoče besede ali dele besedila nadomeščamo avtomatično, prek polnjenja vrzeli, tako da dobivajo teksti in naše predstave o svetu videz skladnosti (prav tam, 67). Artikulacija diskurzov tako poteka na produkcijski in na interpretativni ravni, usposabljanje interpretov za vzpostavljanje avtomatičnih (naravnih) povezav med lahko tudi zelo heterogenimi elementi tekstov pa je del hegemonškega procesa, ki se ga večina odvija znotraj družbenih institucij, kot so družina, šola in sodišča, ki so obenem prostori hierarhične podreditve in pridobivanja soglasja (Fairclough 1992, 94).

Fairclough (1992; 2005a; 2010b) je prepričan, da je koncept hegemonije primeren za analizo diskurzivnih redov, saj pomeni razmere, v katerih je prek tekmovalnih razmerij med strategijami in med skupinami družbenih akterjev prišlo tega, da so v posameznem diskurzivnem redu določeni diskurzi in strategije postali hegemonski, s čimer so nekateri načini ustvarjanja pomena postali dominantni, prevladujoči, drugi pa obrobni, nasprotni ali alternativni. V družbenih redih najdemo diskurze z izbojevanim hegemonskim položajem, ki so že del zdravega razuma in prek tega podpirajo nadvlado določenih družbenih skupin nad drugimi. Obenem je hegemonija v stalnih bojih diskurzov za prevlado nestalna, zato diskurzivnega reda ne smemo imeti za povsem zaprt in nespremenljiv sistem, ampak za odprtega in odvisnega od dogajanj v družbenih interakcijah (Fairclough 2004b; 2010b). Če v instituciji določen tip diskurza tako prevladuje, da so drugi diskurzi izrinjeni, tako da dominantni diskurz preneha biti »dojet kot arbitraren, temveč kot naraven« (Fairclough 2001, 76), imamo opravka z naturalizacijo. O naturalizaciji torej govorimo v primerih, ko ni vprašanja, kateri diskurz bomo uporabili, saj se zdi prevladujoči tip diskurza edini možen. Jezikovna sredstva, ki podpirajo ta diskurz, uporabljamo avtomatično in samoumevno, brez pravega zavedanja in kritičnega premisleka,

in podobno se nam zdijo sprejemljivi samo stili in žanri, ki se vežejo na ta diskurz. V sorodnem smislu Foucault (2007b, 57) uporablja koncept normalizacije, in sicer kot učinek disciplinirajoče moči in diskurzivnih praks, ki določene vednosti in modele ravnanja vzpostavljajo za legitimne, druge pa izključujejo. Normalizacija presega zakonsko določene kategorije, saj določa splošne oblike normalnosti, ki jim ljudje, gibanja in institucije prilagajajo svoje prakse, s čimer se zagotavlja koherentnost in povezanost.

Naturalizacija je tesno povezana s konceptom zdravega razuma oziroma njegove ideološkosti, kakor ga je prvi izpostavil Gramsci. »Ideologije postanejo ideološki zdrav razum toliko, kolikor so diskurzi, ki jih utelešajo, naturalizirani« (Fairclough 2001, 76). Kaj je »zdravorazumsko«, določajo tisti, ki imajo v družbi ali instituciji moč in prevlado. Ko se ideologije prelevijo v zdrav razum, diskurz na videz izgubi ideološki značaj (prav tam). Ker so za zdrav razum značilne »spontanost«, transparentnost, »naravnost«, nezavednost, odpornost na spremembe, zavračanje preizpraševanja njegovih temeljev in hipna prepoznavnost, je ideologija bolj stvar doživetega, izkušenega, kot mišljenega (Purvis and Hunt 1993, 479). »Mi živimo v zdravem razumu — ga ne mislimo« (prav tam). Po Faircloughu (2001) ima naturalizacija več pomembnih učinkov. Naturalizacija pomena besed je učinkovit način za omejevanje vsebine diskurza, na dolgi rok tudi vedenja in prepričanj. Podobno naturalizacija situacijskih tipov prispeva h konsolidiranju določenih podob družbenega reda. Naturalizacija interakcijskih rutin omejuje odnose, ki jih vključuje določen diskurz, v dolgoročnejšem smislu pa ohranja sistem odnosov, ki vladajo v družbi. Subjekte omejuje naturalizacija subjektivnih položajev, ki dolgoročno prispeva k njihovi socializaciji in ohranja razmejenost znotraj nabora identitet v določeni instituciji ali družbi (Fairclough 2001, 87). »Naturalizacija je tako najbolj pripravno orožje v orožarni moči in s tem pomemben fokus spopada« (prav tam).

Če koncept hegemonije z države prenesemo na mednarodno raven (s katero se ukvarjamo v disertaciji), moramo upoštevati dodatno kompleksnost akterjev, njihovih aktivnosti in razmerij. Hegemonija v tem primeru ni samo relacija med državami, v kateri pride do univerzalizacije zamisli o svetu, ki jo ima vodilna

nacija (Cox 1996, 245), temveč gre za red znotraj svetovne ekonomije z dominantnim načinom proizvodnje, ki penetrira v vse države in vodi do drugih podrejenih načinov proizvodnje (prav tam, 137). Obenem je tudi kompleks mednarodnih družbenih razmerij, ki povezuje družbene razrede različnih držav, zato je svetovna hegemonija opisljiva kot družbena, ekonomska in politična struktura; pri čemer ne more biti zgolj ena od naštetih, ampak morajo biti navzoče vse tri (prav tam).

3. Diskurzi od jezikovnosti do vsevključujočnosti

Diskurz je eden od središčnih pojmov teorij socialnokonstruktivistične tradicije, ki se posvečajo proučevanju jezika in družbe oziroma razmerij med njima. Pojavlja se v tako različnih kontekstih in za označevanje tako raznovrstnih pojmov, da se »njegov pomen zdi skorajda izpraznjen« (Vezovnik 2009, 10). Številni raziskovalni pristopi so razvili lastne koncepte diskurza in specifične načine njegove obravnave, a celo znotraj posameznega pristopa se ni mogoče zanašati na enoznačnost diskurza, saj ga nekateri (npr. Faircloughova KAD) uporabljajo za označevanje različnih pojmov. Diskurz je torej nemogoče zadovoljivo opredeliti, ne da bi ga umestili v kontekst določene rabe. Če smo pri konceptih ideologije začeli z Marxom, bi pri diskurzih — če bi želeli natančneje pojasniti razvoj misli, ki je privedel do danes najbolj razširjenih teoretsko-analitskih konceptov diskurza — morali z de Saussurom, ki je postavil jezikoslovne in semiotične temelje socialnokonstruktivističnih pristopov, nadaljevati s strukturalisti, zlasti z Jakobsonom, ki je vplival na Levi–Straussa, Lacana in Derridaja, se ustaviti pri Foucaultu in znotraj poststrukturalizma prispeti do Laclaua in Mouffove, ki sodita med najvplivnejše postmarksistične teoretike — dovolj velika množica avtorjev in konceptov torej, da bi refleksija vseh temeljev danes najbolj uveljavljenih teorij diskurza presegla okvire disertacije in glede na kopico avtorjev, ki so že podali podrobne preglede,⁸ tudi ne bi bila preveč smiselna, zato se držimo načrtanega okvira obravnave in se posvečamo zgolj tistim prispevkom, iz katerih gradimo teoretsko ogrodje naše raziskave. Največ pozornosti namenjamo Foucaultu, ki je za nas pomemben tako zaradi njegovega prispevka k teoriji diskurza (Foucault 1991), iz katerega je črpal Fairclough (1995; 2001; 2010a; 2010b), kot zaradi koncepta vladnosti (Foucault 2007a), prek katerega lahko razlagamo neoliberalizem in sodobne oblike razpršene oblasti in je zato primeren za pojasnjevanje urejanja področja medijev v EU.

⁸ Pri nas recimo Vezovnik 2009, Habjan (ur.) 2012, pa tudi Luthar et al. 2006 in ČKZ 209–210 (XXX/2002).

Na najbolj osnovni ravni lahko diskurz, brez ozira na posebnosti, ki zaznamujejo posamezne pristope, v širšem smislu označimo za »poseben način sporočanja o svetu in razumevanja sveta (ali katerega od njegovih vidikov)« (Jørgensen in Phillips 2002, 1); v ožjem pa kot »sistem trditev, ki konstruirajo neki objekt« (Parker v Burr 1995, 48), torej tudi osebo ali dogodek. Če ostanemo na ožji ravni, lahko osnovno definicijo dopolnimo z nizom pomenov, prisposodob, podob, reprezentacij, zgodb, trditev ipd., ki na nek način skupaj ustvarjajo določeno verzijo dogodkov oziroma podobo osebe ali skupine oseb v določeni luči (Burr 1995, 63–64). Ker je diskurz težko definirati, ga je najbolje opisati s primeri, ilustracijami in analogijami, ki naj skupaj ustvarijo občutek o tem, kaj naj bi diskurz bil; okoli vsake osebe ali dogodka plete cela vrsta različnih diskurzov, ki ga vsak na svoj način reprezentirajo in obenem ustvarjajo vtis, da je tisto, kar o nečem govori, oz. način, kako nekaj predstavlja, točno to, kar ta objekt v resnici je (prav tam). Predpostavka resničnosti in naravnosti je, kot smo deloma že nakazali in k čemur se bomo vrnili pri konceptu, ki ga je razvil Foucault (1991; 2001), za obravnavo diskurza zelo pomembna. Diskurzi so namreč usidrani v razmerjih moči, sodelujejo pri vzpostavljanju vednosti, skozi njih potekajo procesi subjektivizacij in vzpostavljanja identitet ter imajo politične učinke. Sledeč Foucaultu, lahko diskurz opredelimo kot zgodovinsko specifičen sistem pomenov, ki oblikujejo identitete objektov in subjektov (Vezovnik 2009, 16). Na teorije diskurza iz francoskih filozofskih tradicij strukturalizma in poststrukturalizma se opirajo predvsem avtorji in avtorice, ki se posvečajo identiteti, sebstvu, osebnim in družbenim spremembam ter oblastnim razmerjem, tudi prek psihoanalitskih konceptov, ter tisti, ki se ukvarjajo z drugačnimi vidiki diskurza, med drugim z govornimi namerami in strategijami, ki jih raziskujejo s pomočjo teorij govora in etnometodologije (Burr 2000, 47).

Nekateri pristopi k diskurzu so osredotočeni zgolj na jezikovne znake in besedila, denimo pri Barthesu (1969/1990) in Derridaju (1967/1997; 1982), drugi pa v okvir diskurza uvrščajo še druge znake, podobe in prakse oziroma vse, kar nosi pomen (npr. Foucault 1991; 2001; Laclau in Mouffe 1987; Fairclough 1992; 1995; 2001; 2010a; 2010b). Pomembna os delitve pristopov k diskurzu poteka glede na obravnavo razmerij med znotraj– in zunajdiskurzivnimi prvinami.

Pristopi, ki jih diskurz zanima samo na jezikovni ravni, vanj ne vključujejo družbenih razsežnosti, drugi pa jih, in sicer zlasti prek zunajdiskurzivnih elementov, ki določajo diskurzivne elemente, npr. pri Foucaultu (1991) in Faircloughu (2010a), ali kot smo videli pri Laclauu in Mouffovi (1987) ter Laclauu (1990), znotraj (vseobsegajočega) diskurza samega, torej brez ločevanja na diskurzivne in nediskurzivne sestavine. Delitvi pristopov po kriteriju njihove obravnave diskurzivnih in zunajdiskurzivnih elementov do neke mere ustreza razlikovanje med ontičnim in ontološkim. Pristopom, ki diskurze raziskujejo z osredotočanjem na objekte znotraj posamezne domene fenomenov, je diskurz ontična kategorija, pristopom, ki iščejo predpogoje za pojav objektov, pa ontološka⁹ (Vezovnik 2009, 15), oziroma v kolikor je diskurz eden od družbenih objektov v odnosu z drugimi (državo, politiko, ekonomijo, institucijami ...), realistična, če pa diskurzi konstituirajo simbolni sistem in družbeni red hkrati ter je polje diskurzivnosti neskončno, kontingentno in ne dopušča totalizacije, relativistična kategorija (prav tam, 10).

Foucault je vztrajal na razločevanju med diskurzivnimi in nediskurzivnimi praksami. Slednje so mu predstavljale nekakšna osnovna, od diskurza neodvisna razmerja med institucijami in družbenimi oblikami. To ne pomeni, da obstaja neka sfera izven diskurza, saj nenazadnje tudi pri Foucaultu vse prakse in institucije funkcionirajo prek medija diskurza, gre bolj za to, da je bil prepričan, da družbenih praks in institucij ni mogoče zreducirati na diskurze, saj imajo svoje pogoje možnosti, ki jih ne zagotavljajo diskurzi (1991; 2001). Kot najpomembnejšemu predstavniku pristopov, ki jim je diskurz ontična oziroma realistična kategorija, Foucaultu med empiričnimi pristopi sledi KAD, in znotraj nje predvsem Fairclough, sicer pa je množica avtorjev znotraj foucaultovskega pristopa k analizi diskurza komaj pregledna. Mnogi se neupravičeno uvrščajo mednje, saj je včasih za koga dovolj, da svojo analizo naveže na motive oblasti in bežno citira Foucaulta, pa to že šteje za foucaultovsko analizo diskurza, če ta sploh obstaja (Graham 2005, 2). Splošna zadržanost raziskovalcev, ki svoje pristope k analizi diskurza gradijo na nastavkih Foucaulta, do jasne opredelitve metode oziroma do tega, da bi podajali trditve prek 'znanstvenih', 'objektivnih' in

⁹ Razlikovanje med ontičnim in ontološkim avtorica prevzema od Heideggerja (2007).

'preciznih' metodologij, naj bi v epistemoloških razpravah glede natančnosti obrnila tehtnico v prid KAD (prav tam, 2–3, originalni poudarki). Foucaultova epistemološka zavezanost lokalnim vednostim, njegovo prizadevanje, da bi izključil vsakršne namige linearnega družbenega napredka, in nenazadnje njegov dvom v velike teorije njegovi teoriji diskurza poleg tega preprečuje, da bi uspela podati zadovoljive razlage posledic diskurza za družbene prakse in posebej tudi glede opozicijskih bojev (Purvis in Hunt 1993, 490–491). Glede slednjih njegov pogled na prehod iz ene vrste prevlade v drugo predpostavlja, da lahko odpor omogoči samo vzpostavitev novih, bolj prepričljivih oblik dominacij. Purvis in Hunt to pojasnjujeta s tem, da se Foucault dejansko ne ukvarja s posledicami, rezultati, učinki, temveč ga zanimajo predvsem pogoji za pojav neke zgodovinske prakse ali institucije, pri čemer menita, da njegova teorija ne preprečuje, da bi poleg vzrokov proučevali tudi posledice (prav tam).

V nasprotju s Foucaultom in njegovim ločevanjem med diskurzivnimi in nediskurzivnimi elementi v teoriji, ki sta jo razvila Laclau in Mouffe (1987) z združitvijo in nadgradnjo marksizma in strukturalizma (Jørgensen in Phillips 2002, 25), ter jo je pozneje, tudi na podlagi Žižkove kritike, dopolnjeval Laclau (1990), diskurz zajema vse in nič ne obstaja izven njega. Diskurz je tako tudi materialen in je z njim mogoče pojasnjevati vse družbene pojave, ker pa ne ti ne diskurz sam niso nikoli popolnoma utrjene entitete, to omogoča neprestan boj za vsakič zgolj delno utrjevanje pomenov oziroma definicij družbe in identitet (Laclau in Mouffe 1987, 94–95). Laclau in Mouffe zavračata ločevanje med diskurzivnimi in nediskurzivnimi praksami. Takoimenovani nediskurzivni sklopi, institucije, tehnike, organizacije produkcije so prav tako diskurzivne artikulacije (Laclau in Mouffe, 1987, 91). Jezikovni in nejezikovni elementi konstituirajo diferencialni in strukturirani sistem pozicij, tj. diskurz (Laclau in Mouffe 1987, 92) in vsak objekt se vzpostavlja kot diskurzivni objekt. Artikulacijska praksa ni le niz drug ob drugega položenih jezikovnih pojavov, »ampak mora prežeti vso materialno gostoto raznolikih institucij, obredov in praks, na podlagi katerih se strukturira diskurzivna formacija« (prav tam).

Ukvarjanje z diskurzi znotraj družbenega konstruktivizma raziskovalce izpostavlja večnemu izzivu, ki ga predstavlja nemožnost postavitve na povsem nevtralen, nedoločen položaj izven diskurzov, s katerega bi lahko nepristransko in objektivno prepoznavali dominantne in podrejene diskurze. Vprašanje, kako ugotavljati, čigavim interesom posamezni diskurzi služijo, ne da bi pri tem skozi ugotovitve preseval le naš lastni »zdrav razum«, ki ni nič drugega kot rezultat ponotranjenih ideologij, ostaja nerešeno. Burrova opozarja, da se raziskovalci v pri proučevanju diskurzov pogosto zanesejo le na lastno intuicijo in še niso v zadostni meri osvetlili teh vprašanj (Burr 1995, 56–57). Poleg tega se avtorji premalo poglobljeno ukvarjajo s kontekstom. Tudi KAD, ki je zavezana zanimanju za družbene pogoje diskurza, zlasti v povezavi z vprašanji zlorabe moči, in se izogiba vzpostavljanju enostavnega determinističnega odnosa med teksti in družbenim, še ni uspela razviti zadovoljivih teorij konteksta, ki bi bile ustrezna podlaga njene kritičnosti (van Dijk 2008, vi–vii). Čepič in Vogrinčič opozarjata, da je kontekst kvalitativno in kvantitativno zelo raznolik pojem, katerega pomensko polje metastazira že na nivoju teksta samega, saj se lahko nanaša na tekst, ki je neposredno povezan z besedilom, predmetom proučevanja, še manj obvladljiv pa postane, ko vanj vključimo nebesedilne spremenljivke, kot so diskurzivna situacija, družbeni statusi udeležencev in medsebojna razmerja (Čepič, Vogrinčič 2003, 314–315). Pri podrobnejšem posvečanju kontekstu obstaja nevarnost, da število indikatorjev, ki lahko vplivajo na diskurz, postane nepregledno in neobvladljivo; z besedami van Dijka (2008, viii): »obstaja tveganje, da teorija konteksta postane teorija vsega«. In da se ne bi izgubili v neskončnih kontekstih, van Dijk zaključuje, da ne more biti vse, kar lahko na kak način razumemo kot del ozadja diskurza, nujno del konteksta v ožjem, teoretičnem smislu. Izbrati je treba le tiste elemente komunikacijske situacije, ki so sistematično relevantne za tekst/govor, in jih ne razumeti kot objektivne pogoje ali neposredne vzroke diskurza, temveč kot (inter)subjektivne konstrukte, nastale in stalno obnavljajoče se v interakciji udeležencev kot članov skupin in skupnosti. Če bi namreč konteksti bili objektivni družbeni pogoji ali omejitve, bi vsi ljudje, ki bi se znašli v enaki situaciji, govorili na enak način (van Dijk, 2008: ix).

3.1 Diskurz med vednostjo in oblastjo pri Foucaultu

Da bi bili dosledni in pošteni v navajanju, na tem mestu poudarjamo, da to poglavje o Foucaultovem prispevku k teoriji diskurza delno temelji na reprodukciji in nadgradnji avtoričinega besedila o Foucaultovih konceptih, vključenega v avtoričino magistrsko delo *Medicinski diskurzi o materinstvu: primer porodne bolečine* (Kerševan Smokvina 2007). Foucault, ki so ga bolj kot jezikoslovne značilnosti in pravila oblikovanja diskurzov (s čimer se ukvarjajo strukturalisti, med katere so ga pogosto uvrščali proti njegovi volji), zanimali pogoji za njihovo pojavljanje, je eden najzaslužnejših za uveljavitev analize diskurza. Njegov pristop je v tedanjem humanističnem okviru, razpetem med strukturalizmom, fenomenologijo in hermenevtiko, pomenil povsem nov način raziskovanja družbe (Dreyfus in Rabinow 1983). Foucaultu je diskurz predstavljal prakso, ki v določenem času in prostoru oblikuje objekte ali področja védenja, o katerih govori (Foucault 2001, 54–55), ali kot povzema Hrženjakova, množici pravil podrejen način konstituiranja vednosti, ki poteka prek formiranja smiselnih trditev, idej, dogodkov, objektov, subjektov in praks ter tako določa, kaj je ali ni mogoče o nečem reči, kakšno obnašanje in katere prakse so primerne in katere ne, katere vednosti so relevantne in katere ne, ter kateri subjekti utelešajo značilnosti diskurza (Hrženjak, 2001, 171). Foucaultova analiza se ni ukvarjala s tistim, ki govori, temveč s tem, kar je povedano; razlagal je, kako se oblikujejo pomenski sistemi (vednost), ki imajo v družbi največjo veljavo ali status resničnosti, in to povezoval s koncepti oblasti, pri čemer so ga zanimali načini, »kako v naši kulturi človeška bitja postanejo subjekti« (v Dolar 1991, VII). Za Foucaultovo delo, ki temelji na zgodovinski in filozofski analizi, sta značilna prepletajoča se pristopa, ki ju je imenoval arheologija in genealogija. V njegovih zgodnejših delih se pojavljajo tudi episteme v pomenu splošnih arheoloških okvirov v določeni epohi. Episteme so celote diskurzivnih struktur ali specifičnih sistemov vednosti, ki določajo mišljenje v posameznih zgodovinskih, tudi epistemoloških obdobjih. Glede na zgodovinska obdobja, v katerih se episteme pojavljajo, je Foucault razlikoval med klasično epistemo (vezano na obdobje, ki je v Evropi nastopilo po renesansi, torej v sedemnajstem in osemnajstem stoletju, in ga je imenoval klasična doba) in moderno epistemo

(ki je nastopila z moderno dobo v začetku devetnajstega stoletja), vendar se različne episteme lahko pojavljajo tudi sočasno. Pri epistemah so ga zanimale kontinuitete in diskontinuitete med njimi in družbeni kontekst, v katerem se določene vednosti in prakse pojavljajo kot dopustne in zaželene ali se spreminjajo. V kasnejšem delu je episteme nadomestil z drugimi kategorijami. Kot razlaga Dolar, je bila epistemologija za Foucaultovo pretresanje strukture vednosti preozka, zato ga je raje poimenoval »arheologija vednosti«. Takšen je tudi naslov njegove knjige iz leta 1969, v kateri je prvič poskušal sistematično podati metodologijo svojega dotedanjega dela, in kar je počel dotlej, za nazaj razglasil za arheologijo vednosti (Dolar 1991, XII). V zgodovinskih študijah, kot so *Zgodovina norosti v času klasicizma* (1961/1998), *Rojstvo klinike* (1963/2009), *Nadzorovanje in kaznovanje* (1975/2004) in *Zgodovina seksualnosti* (1976/2010), je Foucault prikazoval pomen vednosti za discipliniranje ljudi oziroma za reguliranje njihovega obnašanja. Ker je po njegovem vednost neločljivo povezana z oblastjo, ju je pogosto zapisal skupaj kot »oblast/vednost«. Vednost je namreč po njegovem vzpostavljala odnose moči, oblastna razmerja, ki obenem proizvajajo spoznanja, polja vednosti. Po drugi strani pa tudi »vednosti ni brez določene diskurzivne prakse in vsaka diskurzivna praksa se lahko definira skozi vednost, ki jo formira« (Foucault 2001, 195). Kot razlaga Dolar, je za Foucaultovo analizo značilno prav to, da meri na vednost, in ne na znanost. »Znanost zahteva določen prag epistemologizacije, določen 'epistemološki prelom', da lahko rečemo: od tod naprej je znanost, do tod pa še tičimo v predznanstvenih mnenjih, utvarah, predsodkih, ideologijah itd.« (Dolar 1991, XV). Foucault pa zahteva, da se vse izjave jemljejo na isti ravni, brez hierarhiziranja, zato je nemogoče določiti točko, v kateri lahko znanost razmejimo od polja, na katerem se konstituira, po drugi strani pa znanost nikoli ne more absorbirati vse vednosti (svoje nujne podlage), ki se napaja tudi iz vsakdanjega življenja, politike in poezije in se zato ne podreja kriterijem znanosti. Področje vednosti je veliko širše; Foucaultova arheologija ga skuša opisati s seciranjem diskurzov, njihovih medsebojnih odnosov in pravil, ki se jim podrejajo. Pri tem ugotavlja, kateri tipi diskurzivnih praks se pojavljajo v diskurzivnih formacijah, v čem se njihova pravila med

seboj razlikujejo in kako določajo posamezne diskurze. Hall (2013, 29) razlaga, da govorimo o diskurzivni formaciji, ko se diskurzivni dogodki, ki se lahko kažejo v različnih tekstih ali načinih obnašanja v družbi, nanašajo na isti objekt, si delijo isti stil in podpirajo skupne institucionalne, administrativne in politične vzorce in prizadevanja. Diskurzivna formacija je ožji pojem od diskurza. Pri Foucaultu se diskurz, značilen za način mišljenja ali za stanje vednosti v določenem času (epistemo), kaže v različnih tekstih, načinih vedenja in institucijah (Hall 2013, 29), diskurzivna formacija pa je njegova zgostitev v določenem objektu, vzorcih in prizadevanjih. Foucaultova teorija diskurza je nelingvistična rigorozno družbena, celo materialistična eksaminacija oblikovanja diskurzov (Purvis in Hunt 1993, 490). Za razliko od razmeroma ahistorične semiotike so pri Foucaultu diskurz, vednost in 'resnica' radikalno historizirani (prav tam, 31; originalni poudarek). Vednost in prakse v zvezi z objekti in subjekti se skozi čas spreminjajo in so kulturno specifični. »Daleč od sprejemanja transhistoričnih kontinuitet, ki so zgodovinarjem tako pri srcu, je Foucault verjel, da so veliko bolj pomenljivi radikalni prelomi, razpoke in diskontinuitete med enim in drugim obdobjem, eno in drugo diskurzivno formacijo« (prav tam, 32).

»Arheološki korak nazaj, ki ga naredi Foucault, zato da bi videl tujost naših praks, ne naredi teh praks za brezpomenske« (Dreyfus in Rabinov 1983, 125). Njegova metoda je interpretativna, a ne hermenevtična, in temelji na edinstveni kombinaciji arheologije in genealogije (prav tam, 124). Med njima je težko povleči jasno mejo, načeloma pa se arheologija ukvarja s strukturo diskurzov, principi njihovega izključevanja, redčenja in poenotenja, genealogija pa je Foucaultov pogled na zgodovinsko metodologijo, prek katerega je skušal razložiti vprašanje oblasti pri nastanku diskurzov in subjektov: »mogoče bi lahko rekli, da naj bi bila arheologija metoda za analizo lokalnih diskurzivnosti in genealogija taktika, ki na podlagi tako opisanih lokalnih diskurzivnosti uvaja v igro iz njih sproščajočo se rešeno vednost« (Foucault 2007a, 81). Namen arheologije, katere zamisel temelji na predpostavki, da so ljudje v vsakem obdobju omejeni z možnostmi ali okviri, znotraj katerih lahko mislijo in govorijo, je sistematično opisati diskurz v njegovi posebnosti in proučiti pogoje

možnosti za nastanek konceptov in praks. Eden okvirov, ki določajo meje mišljenja, je že sam jezik, ki ni zgolj mehanizem za posredovanje idej, temveč omogoča in omejuje možnosti njihovega pojavljanja. O genealogiji, ki ji pripisujejo sorodnost z Nietzschejevo genealogijo (Gutting 2005, 43), je Foucault pojasnil, da je to »/.../ taka oblika zgodovine, ki lahko razloži konstitucijo vednosti, diskurzov, področij objektov itn., ne da bi se ji bilo treba sklicevati na subjekt, ki je bodisi transcendentalen v razmerju do polja dogodkov ali pa se v svoji prazni istosti vleče skozi vso zgodovino« (Foucault, 1991, 63). Menil je, da bi morala zgodovinska kontekstualizacija biti več kot relativizacija oziroma historizacija fenomenološkega subjekta, torej nadomestitev subjekta s takšnim, ki se spreminja skozi zgodovino, temveč da bi bilo treba konstitutivni subjekt povsem odpraviti in dospeti do analize, ki lahko razloži konstitucijo subjekta znotraj zgodovinskega okvira (Foucault 1991, 62–63).

3.1.1 Diskurz, ideologija in Foucault

Kljub pojavljanju v protestih v nemirnih šestdesetih, sedemdesetih letih dvajsetega stoletja¹⁰ in navdušenjem nad revolucionarnimi gibanji (med drugim maoisti in ajatolom Homeinijem) je Foucault po eni strani zadržal distanciranost in neodvisnost (Badiou 2007, 11–14), po drugi pa občasno izkazoval celo določeno aktivistično preforsiranost (Lukšič in Kurnik 2000, 8). Njegovo delo je imelo zlasti po letu 1968 v skladu z njegovim življenjem izven pisanja, ki ga je vse bolj prežemal aktivizem, izrazito politično noto (Gutting 2005, 21). Kritika diskurza, ki jo je razvijal v določenih delih (denimo v ciklu predavanj »Treba je braniti družbo« iz leta 1976), je, kot dokazuje Badiou (2007, 13), predstavljala dejansko politično silo. Tematiziranje norosti, zaporniškega sistema in homoseksualnosti, izvirajoče iz njegovega osebnega odpora proti normativnemu izključevanju, pa ga je naredilo za heroja družbenih gibanj za pravice obravnavanih v psihiatričnih ustanovah, obsojencev na zaporno ali smrtno kazen in homoseksualcev. Med Foucaultovim političnim in znanstvenim udejstvovanjem je tako hkrati obstajala določena usklajenost in paradoksalnost, ali vsaj nelogičnost, kot temu pravita Lukšič in Kurnik (2000, 8). Politično

¹⁰ Ko je v Parizu najbolj vrelo, je bil v Tuniziji in v protestih ni neposredno sodeloval (prav tam).

udejstvovanje človeka, ki je razglasil smrt transcendentnega subjekta, in zaradi spoznanja, da ni družbe brez oblastnih razmerij, opustil možnost emancipacije, Lukšič in Kurnik pojasnjujeta z neke vrste »vzgojnim« angažiranjem (prav tam; njun poudarek). »Politično delovanje po Foucaultu je analiza institucij in načinov subjektivacije v naših družbah, odnosov oblasti, ki so jim inherentni, identificiranje točk upora in povezovanje teh točk v aktiven (kontra)družbeni konsenz, ki skozi razvijanje novih pomenov in praks uveljavlja nove oblike življenja in skupnosti« (Lukšič in Kurnik 2000, 210).

Foucault je imel do koncepta ideologije zadržke, in sicer zaradi navezave ideologije na tisto, kar imamo za resnico, ki po njegovem ni nekaj absolutnega, temveč oblastna strategija in mehanizem izključevanja (Foucault 1991, 63; 2008, 120). Prav iz tega zavračanja *resnice* kot nečesa absolutnega, univerzalnega, brezčasnega in prepričanja o neobstoju absolutnih etičnih položajev se je Foucault izogibal normativnosti, zaradi česar je njegovo delo težko opredeliti za teorijo, saj se podoben problem pojavi tudi s kriterijem eksplanatornosti. Foucault namreč ni želel sodelovati v bitki za resničnost, njegovo pisanje je bilo, kot ga je sam označil, nekakšno delo v nastajanju, tentativno, vaja iz filozofije (v Gutting 2005, 54). Zanimalo ga je predvsem, kako so določeni, včasih navidez nepomembni, celo obrobni objekti formirani in postavljeni v ospredje pozornosti neke vednosti in kakšni so učinki te pozornosti v praksi. Razlagal je, da umeščanja subjekta v igro resnice ne more zares opisati, če ga v skladu s prakso časa pojasnjuje prek ideologije, temveč da je bolje, če se posveti oblastnim institucijam ter problem odnosov med subjektom in igrami resnice analizira prek razmerja vednost/oblast (Foucault 2007a, 248–249). Za Foucaulta je bil pojav moderne disciplinirajoče družbe »hkrati veliko več in veliko manj kot ideologija« (Foucault 1980, 102). V njej je namreč videl produkcijo instrumentov za oblikovanje in akumulacijo vednosti, kot so metode opazovanja, klasificiranja, registriranja, reglementacije, nadziranja in normalizacije, pa tudi izobraževanja in kaznovanja, pri čemer ni stvar v spreminjanju človekove zavesti, ampak v načinih produkcije resnice. Politično vprašanje po Foucaultu tako ni napaka, iluzija, odtujena zavest ali ideologija, ampak resnica sama (prav tam, 133). V tem smislu diskurzi niso reprezentacije bolj ali manj popačene

realnosti, temveč družbene moči z lastnimi tehnologijami, taktikami in učinki, ki jo razširjajo. Čeprav se zdi, da postavlja Foucault diskurz ideologiji v opozicijo, njegovo videnje diskurza vsebuje tudi nekaj značilnosti Marxovega koncepta ideologije (Purvis in Hunt 1993, 489). Njegova začetna dela so bila pod vidnim vplivom marksistične misli, a je ob njihovih kasnejših izdajah marksistične elemente, celo cela poglavja iz njih brisal (npr. v izdaji Zgodovine norosti iz 1962). Interakcijo med institucijami in diskurzivnim je obravnaval zunaj razmerja baza — nadzidava ter linearne zgodovine razrednega boja. Kljub temu je priznaval, da je marksizem filozofija našega časa, ki je ne moremo zaobiti; bolj ga je motila njena implementacija v praksi francoskih marksistov in komunistične partije (Gutting 2005, 25), njena pridigarska narava in utelešenje v filozofiji države ali razredne ideologije (Fournier 2012, 3).

In rekel bi: ko gledam, kako se trudite utemeljiti, da je marksizem znanost, po pravici povedano, ne vidim tega, kako enkrat za vselej dokazujete, da ima marksizem racionalno strukturo in da so zato vse njegove trditve podvržene preizkuševalnim postopkom, najprej in predvsem vidim, da počnete nekaj drugega; vidim vas, da pripenjate marksističnemu diskurzu, da tem, ki imajo ta diskurz, dodeljujete oblastno delovanje, ki ga zahod od srednjega veka naprej dodeljuje znanosti in ga pridržuje za tiste, ki govorijo znanstveno (Foucault 2007a, 80–81).

Z zavrnitvijo marksizma, teleoloških razlag in univerzalnih sistemov morale je Foucault postavil osnove za relacijsko dojetje ideologije in odprl možnost za proučevanje ideologij v prepletenih družbenih in institucionalnih praks in v izkušnjah udeležencev v posameznih situacijah in problemih (npr. Foucault 1991; 2001; 2007a; 2008).

3.1.2 Subjekt v igrah resnice

Marginalizacija subjekta se v Foucaultovih delih kaže v tem, da ga ni zanimalo, kaj ima posameznik reči o nečem, temveč bolj, katera implicitna pravila, ki določajo meje možnega mišljenja in s tem ubesedljivega, so pri tem na delu. Prijem subjekt ni substanca: »Je forma, ta forma pa — predvsem in ne vselej — ni identična sami sebi« (Foucault 2007a, 249). V različnih kontekstih se

posameznik vzpostavlja kot subjekt v različnih oblikah. Med temi oblikami prihaja do prepletanja, a ne pride do zlitja v en subjekt, in Foucaulta je zanimalo prav to »historično vzpostavljanje različnih oblik subjekta v povezavi z igrami resnice« (prav tam). Proučeval je, kako so nekateri diskurzi oblikovali pomenske sisteme, ki so pridobili status resnice/resničnosti, in obvladujejo načine, na katere definiramo in organiziramo sebe in naš družbeni svet (npr. Foucault 1991; 2007). Kot piše, je volja do resnice za nas maskirana z resnico samo, zato v njej ne prepoznavamo »genialne mašinerije, namenjene izključevanju« (Foucault 1991, 8). Ob prepovedi in razločevanju (ki vse bolj izgubljata svoj pomen v njeno korist) je volja do resnice eden od glavnih sistemov izključevanja, ki poganja diskurz in ki izvaja neke vrste pritisk na druge diskurze oziroma jih omejuje (prav tam, 4–6). Opira se na institucionalne sisteme (pedagogiko, založništvo, znanost), še bolj globalno pa jo uvaja način, kako v družbi deluje vednost, kako je vrednotena, razširjena, razdeljena, komu je pripisana (prav tam, 7). Za primere je navajal, da oporo v naravnem, verjetnem, iskrenem, tudi v znanstvenem, skratka v resničnem diskurzu, iščejo tako zahodna literatura kot ekonomske prakse in kazenski predpisi (prav tam). Drugi, notranji principi omejevanja diskurzov obsegajo: komentar — ta odvrta naključnost diskurza, ki prežema tekst, in na nek način dovršuje sam tekst; avtorja — ne kot govorečega individua, ampak kot princip stekanja diskurza (prav tam, 9–10).

Foucault je zavračal antropološke in humanistične univerzalizme, pri čemer je bil posebej pozoren na tiste, ki naravo človeških bitij ali njihove pravice oziroma privilegije pripisujejo nekakšnim neposrednim in brezčasnim resnicam subjekta, in jih je preiskoval kot zgodovinske konstrukte. Pomembno se mu je zdelo raziskovati pogoje, ki ljudi prek opozicije med resničnim in napačnim usposobijo, da določen subjekt prepoznajo za mentalno bolnega, ali da kot subjekti večji del sebe prepoznajo v modalnosti svoje seksualne želje (Foucault 2010). Diskurzi določajo objekte našega védenja z definiranjem subjektnih položajev ter pravil in norm in s tem proizvajajo vednost. S tem so hkrati vzvod in posledica mehanizmov oblasti v določenem kulturnem in zgodovinskem kontekstu. S pogojevanjem subjekta z diskurzom (subjekt obstaja le znotraj diskurza, v katerem se konstituira) se je Foucault povsem odmaknil od

razsvetljenskega koncepta subjekta. Po Hallu (2013) je to ena izmed najbolj radikalnih Foucaultovih idej, saj je Foucault namesto t.i. tradicionalnega subjekta, avtonomne, samozavedajoče se in stabilne entitete, avtentičnega vira dejanj in pomenov, uvedel subjekt, ki je lahko le predmet proizvodnje pomenov, ne pa njihov proizvajalec. Subjekt lahko znotraj diskurza postane objekt spoznanja ali nosilec védenja, ne more pa biti nosilec vednosti oziroma tisti, ki določa pravila, ne more biti izven vednosti/oblasti kot njun vir ali avtor. Dolar razlaga, da je za to, da bi nekdo postal subjekt, potrebna določena objektivacija, ki se po Foucaultu lahko zgodi na tri načine: tako, da je človeško bitje postavljeno za predmet vednosti, ki se skuša vzpostaviti kot znanost; da je postavljeno za predmet oblasti (ki deluje razločevalno, npr. tako da razloči um od norosti, kriminalce od poštenjakov itd.); in nazadnje tako, da si za predmet postavlja samega sebe, se objektivira v sorazmerju in tako postane subjekt (Dolar 1991, VII).

3.1.3 Oblast, discipliniranje in racionalnost vladanja

Oblast, ki so jo, kot je izpostavil sam Foucault, do njegove podrobne tematizacije načinov njenega izvajanja, njenih tehnik in taktik, na desnici obravnavali samo v pravnem okviru, okviru ustavnosti in suverenosti, na levici pa v okviru državnih aparatov, ga je zanimala sama po sebi in ne v smislu polemičnega žigosanja oblasti drugih (Foucault 1991, 62). Oblast se je od 17. stoletja dalje (z začetkom klasične dobe) razvijala v dveh glavnih smereh: na zgodnejši, mikro ravni kot anatomska politika človeškega telesa (z mehanizmi kvadriljiranja in discipliniranja) in na kasnejši, makro ravni kot biopolitika prebivalstva (Foucault 2003; 2004; 2007; 2008). Anatomska politika človeškega telesa se je oblikovala v 17. stoletju na podlagi razumevanja telesa kot stroja in se je usmerila k posameznikom, k telesnim sposobnostim, k njihovemu obvladovanju in discipliniranju. Kot je zapisal Foucault, je bila »velika knjiga« o Človeku–stroju napisana hkrati na dveh registrih: na anatomsko–metafizičnem, katerega prve strani je napisal Descartes, nadaljevali pa so ga zdravniki in filozofi, ter na tehnično–političnem registru, ki ga je sestavljal cel skupek vojaških, šolskih in bolnišničnih pravilnikov ter empirični in premišljeni postopki za nadzorovanje in

popravljanje telesnih dejavnosti, t.j. disciplinski postopki, ki so postali splošne formule gospodovanja in proizvodjanja krotkih, uporabnih teles.

Discipline delujejo na osnovi podrobnih, neopaznih prisil, npr. na osnovi mehanike (regulacija premikov, gibov, drž, hitrosti), na osnovi razvrščanja posameznikov v prostoru, določanja natančnega časovnega zaporeda njihovih dejavnosti ipd., ki posameznike podrejajo in obenem povzročajo, da se posameznik sam podreja (Foucault 2004, 152–188). Staro načelo »jemanje — nasilje« prek ceremonij urjenja nadomestijo z načelom »blagost — produkcija — profit« (prav tam 188). Oblikovanje disciplinske družbe se po Foucaultu umešča v ekonomske, pravno-politične in znanstvene procese. Trije glavni cilji disciplin so: poceni/ekonomično izvrševanje oblasti (relativna nevidnost, ki izzove malo odpora, večja internalizacija in le neznatna eksteriorizacija oblasti); čim bolj intenzivni in daljnosežni učinki oblasti; učinkovitost aparatov (pedagoških, vojaških, industrijskih), v katerih se izvršuje, oz. krotkost in uporabnost vseh elementov sistema (prav tam, 238–239). Navedeni cilji ustrezajo zgodovinskim razmeram močne demografske rasti ter naraščanja produkcijskega aparata; povečalo se je nestalno prebivalstvo in spremenile kvantitativne razsežnosti skupin (šolske populacije, hospitalizirane populacije, vojske), ki jih je bilo treba nadzorovati ali z njimi upravljati; enako tudi proizvodni aparat, ki je postajal razprostranjen, kompleksen in vse dražji, zaradi česar je bilo treba povečati njegovo učinkovitost (prav tam).

Za prikaz delovanja disciplinskih mehanizmov oblasti je Foucault (prav tam) uporabil Benthamov Panoptikon, katerega glavni učinek je, da pri zaporniku (v prenesenem pomenu posamezniku, ki je objekt/subjekt oblasti) povzroči zavestno in nenehno stanje vidnosti, ki zagotavlja samodejno delovanje oblasti. Panoptikon je postal prisposoba za procese, pri katerih disciplinirajoče tehnologije skupaj z normativnimi družbenimi znanostmi nadzorujejo in regulirajo telo in zavest modernega posameznika. Neločljivo povezani vednost in oblast z opazovanjem, analiziranjem, klasificiranjem in organiziranjem proizvajata subjekte in jih hkrati silita v izvajanje oblasti samih nad sabo oziroma samonadzor, s čimer se oblast z majhnimi stroški in navidez brez prisile nenehno

obnavlja. V moderni družbi, ki jo prežema karceralni sistem, ki omogoča legaliziranje in legitimiranje disciplinske oblasti, kaznovalni oblasti zdrske med vse instance, ki kontrolirajo, spreminjajo, popravljajo, poboljšujejo, npr. vzgojno–izobraževalne ustanove, zdravstvo, socialno skrbstvo. Nova oblika zakona je mešanica zakonitosti in narave, predpisa in konstitucije, norma; normalizacijska oblast, ki se izvaja prek vsepovsod navzočih normalnostnih sodnikov pa je postala ena glavnih funkcij naše družbe: »Živimo v družbi profesorja–sodnika, zdravnika–sodnika, vzgojitelja–sodnika, socialnega delavca–sodnika; vsi omogočajo vladavino univerzalnosti normativnega, in vsakdo izmed njih tam, kjer je, temu podreja telesa, gibe, obnašanja, vedenja, spretnosti, dosežke« (Foucault 2004, 330–333).

Foucault je za poimenovanje oblike oblasti, ki se je pričela oblikovati v 16. stoletju našega štetja in je bila odločilna za nastanek moderne države, uporabil izraz *la gouvernementalité* in prek niza (posthumno objavljenih) predavanj razvil hkrati teoretski in metodološki koncept, ki ponazarja součinkovanje političnega vladanja prek tehnologij proizvodnje (ustvarjanja stvari in upravljanja z njimi), tehnologij simbolnih sistemov (rabe znakov in pomenov) in tehnologij moči (podrejanja) ter subjektive duševnosti, sposobne samoregulacije prek t.i. tehnologij sebstva (za učinke na sebi in ravnanje do drugih) (Foucault 2007a, 110–131). Čeprav je koncept uporaben za politično analizo, ima torej tudi konceptualno–empirično vsebino (Walters in Haahr 2005, 5). Foucaultov izraz v slovenščino prevajajo z vladnost, vladljivost ali vladavina (Dolar 2010, 76) ali s slovenskim transkriptom *governmentalnost*, ki ohranja prvine izvornega izraza (gl. Završnik 2009; Paić 2011; Bezjak 2012). Beseda je namreč Foucaultov neologizem oziroma besedna igra, pri kateri je avtor na zadnje zloge besede, ki ponazarja vlado oziroma vladanje, nalepil preostanek besede, ki označuje mentaliteto. Kompleksen koncept, poenostavljeno rečeno, omogoča študij oblasti v razmerju z obsežno zgodovino racionalnosti, umetnosti in tehnik vladanja in je kot takšen bolj primeren za analizo politik, uradnih objav, pravnih tekstov in akademskih publikacij kot za medijski ali popularni diskurz (Walters in Haahr 2005, 5–7). V primerjavi s konceptom hegemonije ima nekaj prednosti, a obenem tudi pomanjkljivosti, ki pri hegemoniji niso prisotne, zato se dobro

dopolnjujeta (Joseph 2012, 5). Vladnost razkriva racionalnosti, ki so podlaga različnim oblikam vladovanja (v pomenu *governance*), usmerjena je na mikro raven in je pozorna na podrobnosti in tehnike, zato lahko v kombinaciji s hegemonijo, ki je primernejša za analizo strategij njihove rabe, omogoči boljše razlage, zakaj se določene tehnike vzpnejo na površje, in jasnejšo sliko družbenega, zgodovinskega in institucionalnega konteksta (prav tam, 5–9).

3.2 Diskurz kot družbena praksa: Fairclough, van Dijk in Wodak

Koncept diskurza znotraj KAD ni homogen. Večina pristopov ga obravnava tako v smislu rabe jezika kot družbene prakse kot tudi v smislu reprezentacij posameznih vidikov družbenega življenja, pri čemer jim je diskurz ontična oziroma realistična kategorija. V diskurzivno–historičnem pristopu KAD, katerega najznačilnejša predstavnica je Ruth Wodak, je diskurz kompleksen preplet vzporednih in zaporednih, med seboj povezanih jezikovnih dejanj, ki se na družbenih področjih kažejo kot tematsko povezani semiotični, govornjeni ali pisni znaki, in pogosto nastopajo kot besedila specifičnih semiotičnih žanrov (Meyer 2004, 21). Sociokognitivni pristop KAD, ki ga razvija van Dijk, v koncept diskurza ob vidnih jezikovnih, verbalnih (izrečene besede in stavki) ali neverbalnih funkcijah oziroma socialnih interakcijah in govornih dejanjih v okviru komunikacijskega dogodka v določeni družbeni situaciji vključuje tudi kognitivne reprezentacije in strategije, sodelujoče pri proizvodnji ali razumevanju diskurza (van Dijk 1989, 164). Faircloughu diskurz v abstraktnem pomenu, kot neštveni samostalnik, predstavlja element družbenih procesov, dogodkov in praks, ki vključuje lingvistične in semiotične elemente družbenega življenja. Neverbalne prvine obsegajo vizualne podobe, telesni govor in zvočne izraze. V novejšem času za to kategorijo raje uporablja termin semiotika (ang. *semiosis*), in sicer predvsem zato da se izogne zamenjavi z drugim pomenom diskurza, v okviru katerega ima diskurz za števeni samostalnik in za kategorijo, ki označuje različne načine reprezentacije določenih vidikov družbenega življenja. Kategorijo diskurza v tem pomenu definira prek njenega razmerja z dvema drugima kategorijama, žanrom in stilom, ter prek razlikovanja od njiju (prim. Fairclough, 2001; 2004b; 2007; 2008; 2010a; 2010b).

3.2.1 Faircloughova empirična nadgradnja

Faircloughov pristop KAD na svojstven način uporablja pojme, kot so diskurz(i), semiotika, družbene strukture, družbene prakse, družbeni dogodki, teksti, žanri, stili, družbeni red, red diskurza, dialektičnost, intertekstualnost, rekontekstualizacija, operacionalizacija in hegemonija, ki se pojavljajo tudi v pristopih drugih avtorjev. Diskurz mu kot nešteveni samostalnik predstavlja rabo jezika kot družbene prakse, kot števeni samostalnik pa način signifikacije izkušnje iz določene perspektive; diskurzivni dogodek je instanca rabe jezika, ki jo analiziramo kot tekst, diskurzivno prakso oziroma družbeno prakso; tekst je pisni ali govorjeni jezik, proizveden v diskurzivnem dogodku; interdiskurzivnost pomeni pojav tekstov iz drugega diskurza ali žanra; slednji (žanr) je raba jezika, povezana z določeno družbeno aktivnostjo; red diskurza pa celota diskurzivnih praks neke institucije in razmerja med njimi (Fairclough 1992; 2001; 2004b; 2007; 2008; 2010a; 2010b; Chouliaraki in Fairclough 1999). Uvaja tudi nekatere druge izraze in metafore. Družbeni agenti (ang. *social agents*) nastopajo kot tvorci besedila (Fairclough 2003); prehajanje mej (ang. *border crossing*) pa uporablja za označevanje koloniziranja diskurzov oziroma njihovo preoblikovanje kot rezultat pogajanj med različnimi področji družbe oziroma znotraj njih (npr. Fairclough 1996a).

Če pogledamo podrobneje, Faircloughu diskurz v abstraktnem pomenu predstavlja element družbenih procesov, dogodkov in praks, ki širše zajema lingvistične oziroma semiotične elemente družbenega življenja (torej jezik in neverbalne simbole, kot so vizualne podobe, telesni govor, glasbo in zvočne učinke). Diskurz kot nešteveni samostalnik, tj. semiotika, se v družbenih praksah kaže v treh oblikah (Fairclough 2010a; 2010b): kot del družbene dejavnosti oziroma načinov delovanja znotraj prakse (pri čemer tvori žanre), v predstavitev in samopredstavitvah družbenih praks (pri čemer tvori diskurze) ter v načinih obstajanja in v ustvarjanju identitet (pri čemer tvori stile). Del izvajanja neke funkcije (npr. politika, poslovneža, znanstvenika, zdravnika, učitelja) je tako uporaba jezika na določen način (žanr), drugi del je ustvarjanje predstav o lastnih praksah ter rekontekstualiziranje drugih praks (v okviru različnih diskurzov), tretji (stil) pa v ustvarjanju identitet, povezanih s

posameznimi funkcijami (prav tam). Identiteta političnega vodja, zgodovinarja ali pediatra se tako oblikuje prek določenega diskurzivno določenega načina obstajanja ali stila ter se udejanja prek specifične rabe jezika oziroma žanra. Diskurzi, ki se oblikujejo v prezentiranju in samoprezentiranju družbenih praks, v tem pomenu torej števeni samostalnik, pomenijo različne predstavitve družbenega življenja glede na vloge in položaj akterjev v družbi. V tej rabi denimo razlikujemo politične diskurze, ki problematiko neenakosti, prikrajšanosti, revščine in družbene izključenosti reprezentirajo na različne načine (prim. Fairclough 2005d). Denimo, pri predstavljanju življenja ljudi v okolju, ki je obremenjeno s težko industrijo, bodo v politiki, ekonomiji, zdravstvu in okoljevarstvu v rabi različni diskurzi. Predstavnik vladne politike bo črpal iz drugačnega diskurza kot predstavnik ogromne cementarne s tistega območja, prav tako tudi lokalni zdravstveni delavci in okoljevarstveniki.

Po Faircloughu (2005a) je diskurz ključna in ireduktibilna dimenzija procesov družbenih sprememb, ki jih trenutno naslavljamo z izrazi, kot so globalizacija, neoliberalizem, novi kapitalizem, ekonomija znanja (knowledge economy), učeča se družba (learning society) itd. Procese sprememb, ki so reprezentirani in konstruirani v okviru kategorij, kot so naštete, lahko deloma vidimo tudi kot dejanske, deloma kot zamišljene odzive na družbeno–ekonomsko krizo (prav tam). Krizi se Fairclough posveča v novejših člankih in predavanjih ter prenovljenih izdajah svojih temeljnih del (npr. 2010a; 2010b), tudi skupaj z Isabelo Fairclough (npr. 2012). Posebno pozornost namenja medijskemu diskurzu, pri čemer ga najbolj zanima posredniška in konstrukcijska vloga medijev, ki je v nasprotju z njihovo zapovedano oziroma pričakovano objektivnostjo, nevtralnostjo in transparentnostjo (npr. 1995). Politični diskurz predstavlja obliko argumentacije v smislu Aristotlove Nikomahove etike, pri čemer je argumentacija, ki je lahko podlaga za odločitve, v prvi vrsti praktična argumentacija ali premislek (Fairclough in Fairclough 2012). Avtorja predlagata, naj bo analiza političnih tekstov osredotočena na generične lastnosti celega teksta, ne samo posamezne (izolirane) lastnosti, in bolj na dejanja, ne na reprezentacije. Analiza političnega diskurza bi se po njunem morala ukvarjati s tem, kako diskurzi kot načini reprezentacije družbene akterje oskrbujejo z razlogi

za delovanje na določen način. Ob argumentih morajo biti pregledani tudi neargumentativni žanri: naracija, eksplanacija, imaginariji (prav tam).

Red diskurza je Fairclough prevzel od Foucaulta, vendar ga je modificiral (prim. Foucault 1991; 2001; in Fairclough 1992; 2005d; 2010b). Služi mu za označevanje lingvistične oziroma semiotične dimenzije mrež družbenih praks (Chouliaraki in Fairclough 1999; Fairclough 2005d; 2010a), to je družbenega reda (ki je splošnejši pojem). Konstituiran je kot razmeroma stabilna artikulacija diskurzov, žanrov in stilov (Fairclough 2010a; 2010b), ki »določajo razločujoč pomenski potencial ali /.../ razločujoče vire za oblikovanje pomenov v tekstih« (Fairclough 2010a, 74). Glede razmerja med tem, kar je semiotično možno, in med dejanskimi semiotičnimi značilnostmi tekstov Fairclough pravi, da je »posredovano prek redov diskurza kot filtrirajočega mehanizma, ki izbere določene možnosti, in ne drugih« (prav tam). Polje politike je deloma konstituirano kot poseben red diskurza, podobno so specifične tudi vladne, izobraževalne ali poslovne organizacije (Fairclough 2005d). Red diskurza na polju politike, povezan s političnim poljem kot artikulacijo družbenih praks, je določen v času in prostoru kot »artikulacija (konzervativnih, liberalnih, socialnodemokratskih itd.) diskurzov, žanrov, kot so politična debata, govor in intervju, ter stilov, vključno z različnimi stili političnega vodenja« (Fairclough 2010a, 504). Pove nam, na kakšen način so različni žanri, diskurzi in stili med seboj mrežno povezani in kakšne so semiotične razlike znotraj in med družbenimi redi. Različni načini ustvarjanja pomena, tj. različni diskurzi, žanri in stili, razkrivajo, kakšni odnosi vladajo v konkretni družbi (Fairclough 2004b, 124). Družbeni red tvorijo družbene prakse, umrežene na točno določen način (prim. Fairclough 2001; 2004b; 2010a; 2010b). Primeri družbenega reda so: globalni neoliberalni red, medijski sistem v posamezni državi ali izobraževalni sistem v določeni skupnosti.

Tekst Fairclough uporablja za semiotično dimenzijo družbenih dogodkov in enako kot Halliday (2004) tako za pisne kot govornjene izdelke (Fairclough 2010a, 74). Pisni dokumenti in spletne strani so teksti, pa tudi razgovori in sestanki v vladnih ali poslovnih organizacijah; tekst je izdelek, ne proces

(Fairclough 2001, 19–20; prim. 2010b). Beseda tekst se Faircloughu sicer ne zdi najbolj primerna, saj se je pri njej težko otresti primarne asociacije s pisnimi besedili, vendar pravi, da je težko najti dovolj splošen termin (Fairclough 2005d, 2–3). Tekst mu predstavlja eno od treh dimenzij diskurzivnega dogodka — drugi dve sta diskurzivna praksa in družbena praksa (Fairclough 2010a, 94). Analiza teksta se po Faircloughu odvija prek analize njegove oblike in pomena. V slednjem se prepletajo ideacijski, medosebni in tekstovni pomen, ki označujejo svet izkušenj, vzpostavljanje identitet, družbenih in osebnih odnosov med njimi, ter porazdelitev danega in novega oziroma svežih in predhodnih informacij. Na drugi strani v obliki proučujemo strukturo, naracijo, dialoško organiziranost, razmerja med stavki in povedmi, slovnico (npr. prehodnost, način in modalnost) ter vokabular (Fairclough 2010, 94).

Rekontekstualizacija je del širšega procesa sprememb, vidnih tudi v hibridiziranju žanrov in stilov, ter razširjanje diskurzov čez strukturne omejitve, iz enega družbenega polja v drugega, npr. iz poslovnega sveta v izobraževanje, medije, politiko, in čez nivojske omejitve, npr. iz globalnih organizacij na nacionalne države ali lokalne tvorbe in obratno (Fairclough 2005a; 2005c; 2010b). Pri rekontekstualizaciji gre za odnos med mrežami družbenih praks oziroma način, na katerega so prvine ene prakse prilagojene in predstavljene v kontekst druge prakse, pri hibridizaciji pa prihaja do mešanja družbenih praks oziroma brisanja mej v družbi (Fairclough 2010b). Gre torej za rekontekstualizacijo diskurzov v novih organizacijah, institucijah, poljih ali na drugi ravni znotraj določene razvrstitve oziroma za prilagoditev diskurza drugemu kontekstu, ki poteka prek odnosov, ki jih vstopajoči diskurz tvori z obstoječimi, kar lahko vodi v spremembe vseh udeleženih diskurzov (prav tam; Chouliaraki in Fairclough, 1999). Operacionalizacija predstavlja udejanjanje diskurzov kot novih načinov (inter)akcije, bivanja ali identitet, to je njihova materializacija v značilnostih fizičnega sveta, prek udejanjanja in vsiljenja, ki sta deloma znotrajsemiotična postopka, s katerima se diskurzi materializirajo kot žanri in stili (Fairclough 2005a). O vsiljenju (ang. *inculcation*) govorimo takrat, ko so diskurzi *vsiljeni* kot novi načini obstajanja, nove identitete, tako da začnejo posamezniki sebe dojemati v okviru novih diskurzov ter v določenih okoliščinah

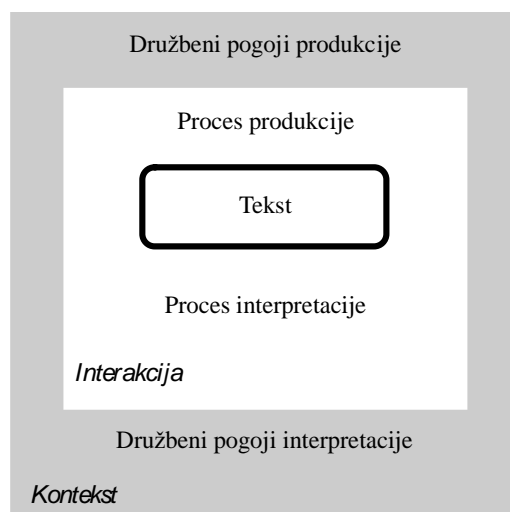
ustrezno delovati, razmišljati in govoriti, pri čemer pa so lahko do novih diskurzov še vedno na nek način distancirani. Vsiljenje namreč ni tako trdno kot udejanjanje (prim. Fairclough 2010b).

Svoje razumevanje intertekstualnosti oziroma interdiskurzivnosti je Fairclough zgradil na podlagi koncepta Julije Kristeve (1980). Pomeni mu običajno heterogenost tekstov v smislu njihove zgradbe iz kombinacij različnih žanrov in diskurzov ter osvetlitev historičnega pogleda na tekste kot na spreminjajoče preteklost (obstoječe konvencije ali predhodne tekste) v sedanost (Fairclough 2010a, 95). Poleg historičnosti je v tekste vpisana tudi družbenost; vsak tekst dejavno vzpostavlja dialog z drugimi teksti prek reproduciranja, sprejemanja, preoblikovanja ali sprevrčanja citatov, žanrov, oblik ali aluzij nanje. S tem vzpostavlja kontinuiteto s kontekstom in obenem deluje nanj. Kljub uveljavljenosti slovenskega prevoda medbesedilnost, Vezovnikova (2009, 38) zaradi pomembne pomenske razlike med besedilom in tekstom predlaga rabo izraza intertekstualnost. Besedilo namreč ni popolna zamenjava za tekst, če nam ta predstavlja teoretski koncept in ne zgolj pisni izdelek. Dialektičnost je lastnost razmerij, v katerih diskurz ponotranja druge pojave ali elemente oziroma je v njih ponotranjen sam. »Kot je diskurz določen z družbenimi strukturami, tudi sam učinkuje na družbene strukture in prispeva k doseganju družbene kontinuitete ali družbenih sprememb« (Fairclough 2001, 30). V podobnem smislu Fairclough opozarja na dialektična, ne enosmerna razmerja med jezikom in družbo; med diskurzi in družbenimi praksami, odnosi in procesi; med diskurzi in nediskurzivnimi elementi, dejanji, sredstvi produkcije, identitetami, vrednotami; pa med diskurzi ter žanri in stili (prim. Fairclough 2010a; 2010b). Poudarja, da ta razmerja niso simetrična, saj na relacijo med jezikom in družbo ne moremo gledati kot na odnos med dvema enakima deloma neke celote. Ta celota je namreč družba in jezik je le ena veja celote (Fairclough 2001, 19). V kasnejših delih ima za del dialektičnih odnosov med diskurzi in nediskurzivnimi elementi socialnih procesov tudi ideologijo (Fairclough 2010a, 29).

3.2.2 Faircloughov model diskurza in trirazsežnostne analize

Faircloughov model raziskovanja, ki ga sam imenuje tudi okvir (2010a, 94) in matrica (2001, 21), temelji na predpostavki, da diskurz poleg teksta, ki je eden od njegovih delov, vključuje še proces produkcije, v okviru katerega je tekst produkt, in proces interpretacije, ki mu tekst predstavlja vir. Tekst je torej le eden od delov diskurza, saj ta vsebuje tudi nelingvistične elemente oziroma pogoje, ki jih lahko opredelimo kot družbene pogoje produkcije in družbene pogoje interpretacije. Ti družbeni pogoji ustrezajo trem različnim ravnam družbene organizacije: družbeni situaciji oziroma neposrednemu socialnemu okolju, v katerem se odvija diskurz; ravni družbene institucije, ki vzpostavlja širšo matrico za diskurz; in ravni družbe kot celote (Fairclough 2001, 20). Gre za »tri analitsko ločljive elemente v procesih oblikovanja pomena« (Fairclough 2010b, 10). Vsakemu med njimi je določeno obdobje sodobnih teorij pomena posvečalo več pozornosti kot drugima dvema, najprej namenom in identitetam avtorja, potem tekstu samemu in nazadnje interpretaciji bralca ali poslušalca, ker pa se pomeni vzpostavljajo prek njihovega medsebojnega vplivanja, je treba vzeti v ozir vse tri: položaj, interese, vrednote, namene, želje sporočevalcev, razmerja med gradniki tekstov in institucionalne položaje, znanje, namene, vrednote prejemnikov (prav tam, 10–11).

Slika 3.1: Matrica diskurza kot teksta, interakcije in konteksta

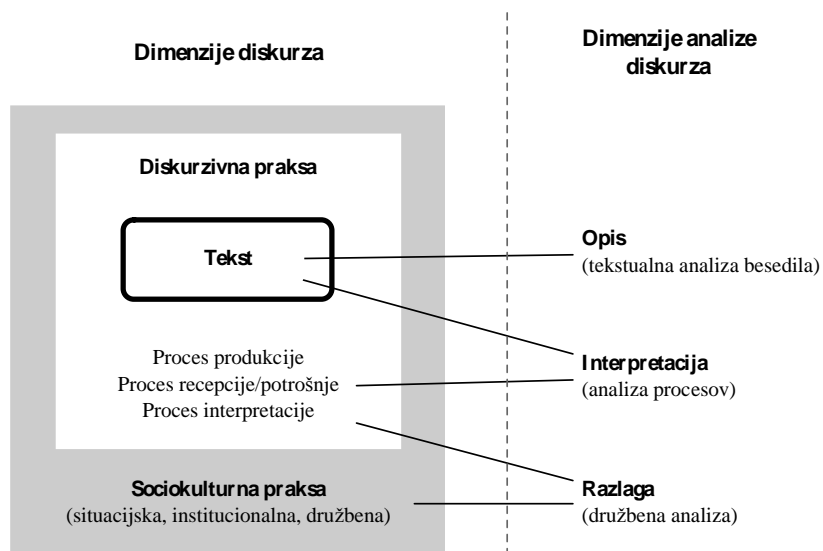

Vir: Fairclough (2001, 21)

Trem dimenzijam diskurza, ki jih Fairclough (2001, 21–22) krajše poimenuje tekst, interakcija in kontekst, ustrezajo tri razsežnosti oziroma stopnje analize: opis (deskripcija) se ukvarja s formalnimi lastnostmi teksta; interpretacija se posveča razmerju med tekstom (kot produktom procesa produkcije in kot virom v procesu interpretacije) ter interakcijo; razlaga (eksplanacija) pa se nanaša na pojasnitev razmerja med interakcijo in družbenim kontekstom, torej z družbeno določenostjo procesov produkcije in interpretacije ter njihovimi družbenimi učinki. Prva raven raziskovanja je opisna in temelji na kritičnem jezikoslovju in Hallidayevi funkcijski slovnici (2004). Obsega jezikovno analizo besedila, znotraj katere proučuje zlasti identifikacijo in označevanje formalnih značilnosti tekstov ter analizo rabe jezikovnih sredstev. V primerjavi s prvo ravnjo, v kateri imamo razmeroma jasen predmet proučevanja, torej tekst, je druga raven že manj določena. V ospredju analize so kognitivni procesi na strani udeležencev v procesih produkcije, distribucije in potrošnje/uporabe teksta. Empirično se raziskovanje odvija prek analize diskurzivne prakse in povezovanja z izsledki prve stopnje. Cilj je interpretacija odnosa med tekstom in interakcijo. Tretja, zadnja raven raziskovanja se posveča razlagi odnosa med interakcijo in družbenim kontekstom, to je: »razmerja med prehodnimi družbenimi dogodki (interakcijami) in bolj trajnimi družbenimi strukturami, ki oblikujejo te dogodke in so od njih oblikovane« (vse po Fairclough 2001: 22). Opisani model analize ponazarja grafični prikaz, ki osnovni (na sliki 1 prikazani) Faircloughov model

diskurza (2001) dopolnjuje s ključnimi elementi treh ravni analize diskurza (gl. spodaj).

Slika 3.2: Tridimenzijska analiza diskurza po Faircloughu

Vir: Fairclough (2010a: 133); prikaz, dopolnjen po Faircloughu (1992)

Po Faircloughu v procesu nastajanja pomena analitsko gledano tako nastopajo tri ločene ravni: izdelava teksta, sam tekst in recepcija teksta. Produkcija postavlja v ospredje ustvarjalce teksta, avtorje, govorce, pisce, razpravljavce ipd., pri sprejemanju tekstov pa je v središču interpretacija in z njo interpreti, bralci, poslušalci. Pomen nastaja v okviru prepletanja vseh teh vidikov. Pozorni moramo biti na interese, vrednote, namere, želje in institucionalni položaj producentov; razmerja med elementi na različnih ravneh v tekstu; ter znanje, namene, vrednote, institucionalni položaj ipd. na strani prejemnikov, pri čemer pa je glede teh procesov težko biti zelo natančen, saj »večinoma potekajo v človeških glavah in ni neposrednih načinov za dostop do njih« (Fairclough 2010b, 10–11). Obenem je treba upoštevati, da imata tako produkcija teksta kot njegova interpretacija interpretativni značaj in sta kreativna, konstruktivna procesa. Ustvarjalec namreč ustvari besedilo kot interpretacijo sveta in formalne značilnosti teksta so sledi te interpretacije, ki prejemniku ponujajo ključ za interpretacijo. Ta je potemtakem »interpretacija interpretacije« (Fairclough 2001, 67). Kot predlaga, se mora raziskovalec na ravni deskripcije vprašati, katere izkustvene, relacijske in ekspresivne vrednosti ima tekst oziroma njegove formalne značilnosti. Izkustvene se nanašajo na način, na katerega je

reprezentirana izkušnja naravnega ali družbenega sveta tistega, ki je tekst ustvaril. Relacijske so povezane z odnosi in družbenimi razmerji. Ekspresivne pa pomenijo namig na piščevo socialno identiteto oziroma njegovo interpretacijo sveta, ki mu pripada. Značilnosti teksta imajo lahko več od naštetih vrednosti hkrati. Posamezne lastnosti imajo lahko tudi povezovalno vrednost (prav tam, 91–94).

Tabela 3.1: Formalne značilnosti teksta

Razsežnosti pomena	Vrednosti lastnosti	Strukturalni učinki
Vsebina	Izkustvene	Vednost / prepričanja
Odnosi	Relacijske	Družbena razmerja
Subjekti	Izrazne	Družbene identitete

Vir: Fairclough (2001, 94)

Pri razkrivanju izkustvenih lastnosti besedišča naj bi raziskovalec po Faircloughovi predlogi (prav tam, 92–93) ugotavljal, iz katerih klasifikacijskih shem izhajajo; ali so katere ideološko zaznamovane, sporne; kako je z ubeseditvami, prebeseditvami; ter katera ideološko značilna pomenska razmerja so prisotna med besedami (npr. prek sopomenk, podpomenk, protipomenk). Zastavil naj bi si tudi vprašanje, katere relacijske vrednosti imajo besede, pri čemer zlasti ali je kaj evfemističnih izrazov, in bil pozoren na pojavljanje izrazito formalnih ali neformalnih besed, metafor in ekspresivnih izrazov. Glede slovnice raziskovalec proučuje, katere vrste gramatičnih procesov (za reprezentacijo dejanj, dogodkov, stanj ali razmerij) in udeležencev (aktivni/pasivni; vršilec dejanja/od dejanja prizadeti; osebek/predmet) prevladujejo, ali je pobuda jasna ali ne, ali so procesi takšni, za kakršne se prikazujejo, ali so prisotne nominalizacije, ali so stavki pasivni ali aktivni, kakšne relacijske vrednosti imajo slovnične lastnosti, kateri načini so uporabljeni (povedni, vprašalni, velelni), ali so prisotne pomembne lastnosti relacijske modalnosti, ali so uporabljeni zaimki mi, vi, in če da, na kakšen način, katere ekspresivne vrednosti imajo slovnične lastnosti, kako so stavki povezani, kateri logični vezniki so uporabljeni, ali so kompleksne povedi priredja ali podredja, in katera sredstva so uporabljena za reference v tekstu in izven njega. Pri besedilnih strukturah je pomembno, katere

interakcijske konvencije so uporabljene, ali kateri izmed udeležencev nadzira poteze drugih in katere obsežnejše strukture vsebuje besedilo.

Interpretacija zajema tako sam tekst kot procese njegove produkcije, recepcije in interpretacije na strani udeležencev v diskurzu. Termin se tako pojavi v dveh pomenih oziroma na dveh ravneh. Fairclough pojasnjuje, da želi s tem poudariti podobnost med tem, kar počne analitik, in tem, kar počnejo udeleženci (Fairclough 2001, 118). Interpret (pa naj bo to analitik ali udeleženec) v proces interpretacije prinese svoje znanje jezika in lastne predstave o naravi in družbi, svoja stališča, vrednote, prepričanja in predpostavke, t.i. vire članov¹¹, ki pa seveda niso nekaj izključno njegovega, temveč so družbeno pogojeni in v veliki meri ideološki (prav tam). Interpretacija vključuje tako interpretacijo teksta kot konteksta in poteka prek več stopenj — najprej prek površine izrekanja, pri čemer interpret (prek svojega znanja jezika) pretvarja zvoke ali znake v razpoznavne besede, fraze ali stavke. Nato se prek semantičnih dimenzij virov povzpne do pomena izrekanja, pri čemer gre za dodeljevanje pomena delom besedila. Tretja stopnja vzpostavlja pomenske povezave med posameznimi izrekanji, in sicer na lokalni ravni, tako da prihaja do lokalne usklajenosti med deli besedila, vendar ne še besedila kot celote. Šele na četrti stopnji, tj. pri interpretaciji strukture teksta in bistva teksta, pride do razumevanja, kako »cel tekst stoji skupaj« (t.i. globalna usklajenost), in do izluščitve bistva teksta, ki je povzetek besedila, primeren za shranitev v dolgoročnem spominu. Interpretacija konteksta deloma temelji na interpretaciji teksta, hkrati pa lahko vpliva nanjo. Poglavitne dimenzije situacijskega konteksta lahko opišemo s pomočjo naslednjih vprašanj: kaj se dogaja, kdo je vključen, za kakšna razmerja gre in kakšna je vloga jezika. Intertekstualni kontekst določa tekste in diskurze v zgodovinski razsežnosti. Njegova interpretacija dodeli tekst nekemu diskurzu in določi, kaj je lahko postavljeno za skupno podlago, iz katere bodo udeleženci črpali pri svojih interpretacijah teksta (Fairclough 2001, 119–127; citat stran 120).

¹¹ Fairclough to znanje oziroma vednost v angleškem izvorniku imenuje *members' resources*. Pomenska ustreznica v slovenščini so *zaledne vednosti*. Gl. tudi poglavje 2.3 Hegemonija in zdrav razum od Gramscija do Fairclougha.

Pojasnitev je s procesom interpretacije povezana prek procesa reprodukcije, še razlaga Fairclough. Ta je za udeležence večinoma nenamenski in nezavedni stranski učinek produkcije in interpretacije besedil. Pojasnitev se ukvarja z družbenim ustrojem in spremembami virov članov ter njihovo reprodukcijo v diskurzivni praksi. Cilj je prikazati diskurz kot del družbenega procesa oziroma kot družbeno prakso in razkriti, kako je pogojen z družbenimi strukturami ter kakšne reproduktivne učinke imajo (kumulativno) nanje diskurzi, torej ali jih vzdržujejo ali spreminjajo (Fairclough 2001, 135). Pojasnitev ima po Faircloughu dve razsežnosti, s poudarkom bodisi na procesu ali strukturi. »Po eni strani lahko diskurze vidimo kot del družbenih spopadov, in jih lahko kontekstualiziramo v smislu teh širših (nediskurzivnih) konfliktov, in kot učinke teh sporov na strukture. To poudarja družbene vplive na diskurz, kreativnost in prihodnost. Po drugi strani pa lahko pokažemo, katera razmerja moči določajo diskurze; ta razmerja so tudi sama produkt spopadov in so vzpostavljena (in v idealnem primeru naturalizirana) s strani tistih, ki imajo moč. To daje poudarek na družbeno pogojenost diskurza in na preteklost — na rezultate preteklih diskurzov« (prav tam, 136). Raziskovalec se na tej stopnji sprašuje, katera razmerja moči na situacijski, institucionalni in družbeni ravni pomagajo oblikovati določen diskurz; kateri elementi virov članov imajo ideološki značaj; in kako je določen diskurz umeščen v razmerju do konfliktov na situacijski, institucionalni in družbeni ravni (prav tam, 138).

Vezovnikova povzema, da Faircloughov model predstavlja spojitev treh različnih teoretskih tradicij: interpretivistične ali mikrosociološke, ki družbene prakse pojmuje kot produkte družbenih akterjev; makrosociološke, ki družbene prakse analizira v odnosu do družbenih struktur; in jezikovne analize (Vezovnik 2008, 85–86). Zaradi teh lastnosti je Faircloughov model uporaben tudi za proučevanje procesov oblikovanja evropskih medijskih politik in njihovega prenosa v sisteme držav članic ter identificiranje razmerij moči, ki te procese določajo. Z nekaj dopolnitvami, ki služijo odpravi nekaterih njegovih pomanjkljivosti, ga uporabimo v empiričnem delu disertacije, v katerem se sprašujemo, katere reprezentacije medijev in njihove vloge v družbi so vključene v procesih oblikovanj medijskih politik na ravni Evropske unije in posameznih držav članic,

kako konkretno ali abstraktno, podrobno ali splošno so predstavljene ter ali jim je dana večja ali manjša pomembnost oziroma ali so značilno izključene. Ugotavljamo tudi, kateri razlogi za regulacijo medijev so predstavljeni ali izpuščeni, in nenazadnje, kako so reprezentirani predstavniki medijskih občinstev oziroma javnost in predstavniki medijskih industrij, pa tudi drugi akterji, kot so vlade, regulatorji in nadnacionalne ustanove (prim. Fairclough 2005d).

3.2.3 Sociokognitivni pristop van Dijka

Pristop Teuna van Dijka temelji na socialnopsihološkem modelu družbene kognicije s poudarkom na mentalnih modelih in kontekstu (npr. van Dijk 1984, 1993, 2001a, 2005, 2008). Vlogo kognicije v procesih družbene, politične in kulturne reprodukcije proučuje s pomočjo spoznanj psiho- in sociolingvistike in eksperimentalne psihologije ter dognanj s področja umetne inteligence. Leksikosintaktičnim značilnostim besedil ne namenja tolikšne pozornosti kot drugi pristopi KAD, bolj ga zanima, kako kognitivni modeli vplivajo na razumevanje in oblikovanje besedil; prizadeva si razviti teoretski model za pojasnjevanje kognitivnih mehanizmov procesiranja, interpretacije in memoriziranja diskurzov; posebej poglobljeno se posveča kontekstu, ki ga ima za mentalni model oziroma nekakšen kognitivni vmesnik, povezujoč diskurz in družbo (van Dijk 1993, van Dijk 2008, Wodak in van Dijk, 2000). Delovanje diskurza, ki spodbuja, razvija ali krepi norme, vrednote, prepričanja in stališča v korist dominantne skupine, poimenuje upravljanje misli (ang. *mind-managing*) in proučuje diskurzivne ideološke strukture, ki vplivajo na oblikovanje mentalnih modelov, potrebnih za usmerjanje interpretacije diskurzov, denimo topike (pomembna mesta v besedilu, kot so naslovi), strukture lokalnih pomenov, leksikalizacijo (izbiro besed), diskurzivne sheme (strukturo, urejenost diskurzov) ter stil in retorične prijeme (govorne figure in interakcijske strategije v dialoških situacijah) (van Dijk 1993, 267–274). Van Dijk zagovarja temeljito in kritično proučevanje razmerij med medijskim diskurzom in praksami ter dominantnimi ideologijami, na katerih temeljijo sodobne zahodne politike na področju ekonomije, socialnih zadev in kulture. Pri proučevanju medijev se posveča zlasti njihovi vlogi pri posredovanju predsodkov in reprodukciji rasizma (npr. van Dijk

1985; 1986; 1988; 1989; 1995).¹² Meni, da bi morala KAD iskati in pomagati oblikovati alternativne protiideologije, ki bi podpirale odpor proti prevladujočim silam, ki ogrožajo etnično in spolno enakost, multikulturalizem in pravo demokracijo (van Dijk 1995, 42). Pri medijskih tekstih je treba za razumevanje njihovih učinkov in morebitnih sprememb v mnenjih, stališčih ali ideologijah javnosti preseči površno analizo vsebine ali poenostavljeno štetje repertoarja z izrecno in sistematično analizo besedil in govora, podrobno proučitevijo kognitivnih procesov, mikrosociologije produkcije vsebin ter razmerij med družbenimi konteksti in glavami zaposlenih v medijih (prav tam).

3.2.4 Diskurzivno–historični pristop Wodakove

Diskurzivno–zgodovinski pristop, ki ga je utemeljila Ruth Wodak iz t.i. dunajskega kroga znanstvenikov, si prizadeva za interdisciplinarnost, multimetodičnost, abduktivnost in raznolikost empiričnih podatkov ter teži k praktični aplikaciji rezultatov (Wodak 2000). V ospredju tega problemsko orientiranega pristopa z družbenofilozofsko usmeritvijo, ki črpa iz frankfurtske tradicije, predvsem Habermasovih del (Vezovnik 2009, 115), je pozornost do zgodovinske dimenzije v diskurzivnih dejanjih in do konteksta, ki je vedno vključen v interpretacijo teksta. Analiza, ki povezuje kvalitativne in kvantitativne metode, in sega prek proučevanja zgodovinskih ozadij, v katere so vgrajeni diskurzivni dogodki, do aplikacij teorij družbe, ugotavlja, kako so specifični semiotični tipi oziroma žanri podvrženi časovnim spremembam, in skuša pojasniti povezave med dejanji, žanri, diskurzi in besedili (prim. Fairclough in Wodak 1997, Wodak 2000, Meyer 2004). Wodakova se izrecneje kot van Dijk in Fairclough ukvarja s teorijo diskurza (Reisigl in Wodak 2001), in je znotraj tega še posebej osredotočena na politični diskurz, za katerega razvija konceptualne okvire (Wodak 2004a). Wodakova uporablja in povezuje različne kvalitativne in kvantitativne metode, kot so etnografska metoda, terensko delo, ankete, intervjuji in analiza vsebine, pri čemer si prizadeva za pridobitev velikega korpusa podatkov (Wodak 1996; 2000). Najpomembnejše orodje za povezovanje družbenih praks in njihovih reprezentacij v posameznih žanrih ji predstavlja

¹² Da je KAD v Sloveniji zastopana predvsem v komunikologiji, Vezovnikova (2009, 112) pripisuje primernosti KAD za analizo medijskih tekstov.

rekontekstualizacija, zato je pozorna na intertekstualna in interdiskurzivna razmerja. Pri umeščanju lingvističnih teorij v svoj model diskurza uporablja teorijo argumentacije oziroma seznam topik (Wodak 2000; 2004a; 2004b; Krzyzanowski in Wodak 2008).

3.2.5 Kritike KAD in Faircloughovega pristopa

Glavnina kritik KAD očita neznanstvenost, pristranskost, neupravičena posploševanja in politično opredeljenost. Nekatere so utemeljene in se nanašajo na vrzeli, ki jih pristopi znotraj KAD še niso uspeli zapolniti in ki se jih njihovi nosilci pogosto zavedajo tudi sami, druge pa so posledica eklektičnosti KAD in poseganja njenih pristašev na področja drugih ved in disciplin. Ena od težav KAD je, da diskurz pogosto razume predvsem kot besedilo, pri čemer zanemarja njegovo produkcijo in recepcijo (Erjavec 2004), oziroma ne pokaže, od kod izvirajo posamezni konkurenčni diskurzi in kako so povezani z različnimi družbenimi interesi (Vezovnik 2008). Po Widdowsonu pa je problematično že samo poimenovanje KAD, saj da gre v resnici za interpretacijo na temelju neke favorizirane ideologije, česar ne moremo imenovati analiza (Widdowson 1995b, 159). KAD v raziskovanje že na začetku vstopa s svojim mnenjem in edino, kar da lahko razkrije, je diskurzivna perspektiva raziskovalca. Poleg tega naj bi bila reduktivna in pristranska, saj da se najprej postavi na stran določenega ideološkega stališča in potem za analizo selektivno izbere samo tista besedila, ki potrjujejo njene domneve (prav tam, 169). Podobno tudi Tominc piše, da KAD najpogosteje očitajo, da je pri izbiri tekstov za analizo preveč selektivna, saj da to počne po metodi »*cherry picking*«, to je z izbiro in predstavitvijo zgolj tistih besedil, ki podpirajo določeno analizo in njeno interpretacijo, ne pa tudi tistih, ki je ne ali ji celo nasprotujejo (Tominc 2009, 2).

Widdowson trdi, da avtorji v okviru KAD le redko dopuščajo, da lahko občinstva besedilo razlagajo na različne načine, in pravi, da njihova analiza redno izkazuje le eno interpretacijo, ki jo besedilna dejstva enotno potrjujejo. Sicer priznava, da je delo KAD zanimivo, pogosto stimulatивно in tudi prepričljivo. Pri tem je KAD po njegovem zelo podobna literarni kritiki, a prav ta prepričljivost naj bi nakazovala njene omejitve: »je pač tudi sama kritični diskurz

in kot taka interpretacija, ne analiza« (Widdowson 1995b, 169). Fairclough je Widdowsonovo kritiko zavrnil, češ da temelji na napačnem razumevanju njegovega pristopa KAD in na nerazlikovanju med tekstom in diskurzom, ter ne ločuje med dvema vrstama interpretacije, torej med tisto, ki poteka pri procesu razumevanja besedila in predstavlja prepletanje med lastnostmi besedila in viri, ki jih v proces prinašajo ljudje, ter tisto, ki označuje prizadevanje analitika, da razkrije povezave med lastnostmi besedila in interpretativnimi praksami, in bi jo lahko poimenovali pojasnjevanje (Fairclough, 1996b). Tisti, ki kritizirajo KAD zaradi njene pristranskosti, bi se po njegovem morali otresti iluzij o nevtralnosti akademskega raziskovanja (Fairclough 2001, 216). Opozarja, da se univerze vse bolj zatekajo v naročje nove globalne ekonomije, saj se izobraževanje na njih vse bolj reducira na usposabljanje za delo, večina od zunaj finančno podprtih raziskav pa se izvaja na področjih, ki sodijo v okvir prioritete poslovnega sveta ali vlade. Poudarja, da zavzemanje za emancipatorno znanje seveda pomeni jasno zavzemanje določenega pogleda oziroma stališč, in v tem ne vidi nič spornega (prav tam). Meni, da so kritike, temelječe na predpostavki, da so posamezniki zmožni pojave nevtralnno razlagati, naivne, saj zanikajo družbeno konstrukcijo razlage, implicirajo nevtralnost družbenega konteksta in udeležencev ter jih postavljajo izven diskurza (Fairclough 1996b). V tem smislu tudi van Dijk poudarja, da želijo predstavniki KAD razmerja med znanostjo in družbo proučevati, vrednotiti in spoznanja uporabljati pri razvoju novih praks znanstvenega proučevanja, namesto da bi jih zanikali (van Dijk 2001a, 353). Predstavniki KAD nimajo težav z očitki, da so njihovi pristopi pristranski, na to nedvoumno in jasno opozarjajo tudi sami, npr. Fairclough in Wodak (1997), ko pojasnjujeta, da KAD ni nevtralna, temveč je v svojem raziskovanju zavezana določenim vrednotam in se zavzema za zatiranje. Podobno van Dijk razlaga, da je KAD kritična perspektiva znanosti in »takorekoč analiza diskurza z naravnostjo«, ki »solidarnost z zatiranimi« združuje z držo nasprotovanja tistim, ki prek tekstov in govora vzpostavljajo, potrjujejo ali legitimirajo svojo zlorabo moči (van Dijk 2001c, 96). Po van Dijk to pomeni, da je KAD pristranska in je na to celo ponosna (prav tam).

Po drugi strani za kritike KAD Faircloughov učenec Edward Haig pravi, da pogosto zmotno ali namerno enačijo KAD z zgodnejšimi kritičnimi pristopi k jeziku, poleg tega pa svojo kritično ost, ki je večinoma usmerjena v delo Normana Fairclougha, posplošujejo na celotno šolo, in še ko govorijo o prispevku Fairclougha, v pretres jemljejo le njegov tristopenjski model analize, in ne kasnejšega dela (Haig 2004, 129–130). Kot poudarja, je skupna poteza vseh kritik njihovo ugotavljanje, ali KAD proizvaja veljavno znanje. Najbolj ostra se mu zdi kritika Martyna Hammersleya (1997), ki KAD očita nejasnost glede njenih filozofskih temeljev, saj da jih jemlje za samoumevne in neproblematične, pri tem pa trdi, da ponuja ne samo razumevanje diskurzivnih procesov, temveč tudi družbe kot celote, tega, kaj je z njo narobe, in kako se lahko in se mora spremeniti (v Haig 2004, 134–136). Haig se strinja s Hammersleyjem, da so znotraj KAD kriteriji znanstvene veljavnosti obravnavani le redko, če sploh (prav tam). Priznava, da si študije iz okvira KAD preredko prizadevajo za reprezentativnost vzorcev, ki bi jo lahko dosegle prek statističnih metod, z rabo korpusov ali vsaj s pojasnitvijo protokola, po katerem so bili primeri izbrani (Haig 2004, 144). Podobno Widdowson (1995a) opozarja, da odsotnost jasne utemeljitve zbiranja in izbora podatkov daje podlage kritikam, da izbor zelo majhnega števila primerov potrjuje analitikove predsodke in favorizirane interpretacije. Avtorji znotraj KAD sami priznavajo pomanjkljivosti in iščejo poti za njihovo preseganje, van Dijk (2008) denimo z večjo pozornostjo do konteksta. Na šibko tematizacijo konteksta opozarja tudi Philo (2007), po katerem se KAD preveč posveča analizi teksta in pri tem pozablja na pomembne vplive, ki jih imata proces nastanka teksta in njegova recepcija oziroma interpretacija na strani (različnih) občinstev. Po Faircloughu analiza tekstov ne bi smela biti umetno ločena od analize institucionalnih in diskurzivnih praks, znotraj katerih so ti umeščeni (Fairclough 2010a). Kot razlaga, se je treba pri obravnavi jezika kot diskurza in kot socialne prakse posvetiti ne samo analizi tekstov ali analizi procesov njihove produkcije in interpretacije, temveč analizi odnosov med teksti, procesi in njihovimi družbenimi pogoji, in sicer tako neposrednimi (takojšnjimi) pogoji situacijskega konteksta, kot bolj oddaljenimi pogoji institucionalnih in socialnih struktur, torej »razmerjem med teksti, procesi

in konteksti« (Fairclough 2001, 21). Kljub temu Haig iz perspektive raziskovalca, ki je sicer privržen ideji KAD, in znotraj nje Faircloughovemu pristopu, a priznava marsikateri očitek njenih kritikov, ocenjuje, da se Fairclough glede problema, kako premostiti vrzel med tekstom in kontekstom oziroma med mikro in makro ravno, bolj zanaša na retoriko kot na analizo, pri čemer odličnost njegovih interpretacij pogosto tako zaslepi njegove bralce (in morda tudi Fairclougha samega), da ne zaznajo hermenevtičnih praznin (Haig 2004, 138). Čudi ga, kako redko Fairclough v celoti uporablja zelo razdelana metodološka orodja, ki jih je sam razvil. Meni, da se predstavniki KAD lahko postavijo v bran svoji šoli samo s temeljito in celovito izpeljanimi analizami (prav tam).

Wodakova v interpretacijo teksta vključuje več ravni konteksta in zagovarja izogibanje enovzočnim in enosmernim razlagam (Wodak 2000). Za zmanjšanje tveganja pristranskosti in politiziranja se odloča za sledenje načelu triangulacije,¹³ ki temelji na teoretskem konceptu konteksta, ki upošteva štiri ravni — poleg lingvistične še tri, ki izhajajo iz družbenih teorij konteksta. Odvisno od posameznega predmeta preiskave poskuša preseči čisto jezikovno dimenzijo ter bolj ali manj sistematično vključiti zgodovinske, politične, sociološke in/ali psihološke razsežnosti v analizo, teorijo in razlago določene diskurzivne situacije (prav tam). Van Dijk meni, da je treba v KAD kontekste pričeti obravnavati bolj resno in razviti eksplicitne teorije kontekstov in načinov, na katere se ti nanašajo na diskurz in komunikacijo. Opozarja namreč, da večina študij, ki se nanašajo na kontekst, uporablja to besedo neformalno, denimo v pomenu družbenih, političnih, ekonomskih in drugih okoliščin, ozadij, razmer. Redka dela s področja lingvistike, študij diskurza in družbenih ved uporabljajo pojem diskurz v povezavi z omejitvami in posledicami diskurza, pa še ta se večinoma osredotočajo na sam diskurz in ne na kompleksno naravo njegovih kontekstov (van Dijk 2008, vii). To ga ne preseneča, saj »že sam izraz »kontekst« implicira, da je definiran v razmerju do »teksta« (ali govora), ki je v

¹³ Triangulacija ima več pomenov, med drugim v matematiki in geodeziji. V pričujočem delu ta izraz uporabljamo za povezovanje različnih raziskovalnih metod, teoretskih izhodišč ali podatkov (za več gl. Denzin 1970; Olsen 2004).

tem primeru središčni fenomen« (prav tam, originalni poudarki). Tako so konteksti večinoma vključeni le zaradi boljšega razumevanja besedila. Upoštevanje kontekstov, v katerih diskurzi nastajajo in potekajo, je ena od osnovnih metodoloških premis, ki jo mora raziskovalec diskurzov vključiti v zasnovu in izvedbo raziskovanja (Čepič in Vogrinčič 2003, 314).

Po van Dijk so lahko praktično vse ravni in strukture konteksta, teksta in govora nadzorovane s strani govorcev z močjo, ki jo ti lahko zlorabijo na račun drugih udeležencev, pri čemer poudarja, da govor in tekst ne vedno in neposredno utelešata celoto razmerij moči med skupinami; vanje lahko namreč vedno poseže kontekst, jih utrdi ali preoblikuje. Nadzorovanje konteksta vključuje kontrolo nad eno ali več njegovimi kategorijami, ki v grobem predstavljajo vse, kar je pomembno za produkcijo in razumevanje diskurza, in sicer: definiranje komunikacijske situacije; določitev časa in kraja, v katerem komunikacijski dogodek poteka; izbira diskurzov in njihovih žanrov; opredelitev možnih ali obveznih udeležencev in njihovih vlog; definiranje, kakšni so lahko ali morajo biti njihovi cilji, stališča, naravnosti, znanja in ideologije; ter odločitev, katera družbena dejanja so lahko ali morajo biti uresničena prek diskurza (van Dijk 2001a, 356–357). Fairclough opozarja še na intertekstualni kontekst: »udeleženci slehernega diskurza delujejo na podlagi predpostavk o tem, s katerimi drugimi diskurzi je trenutni povezan, in te predpostavke določajo, kaj je dano v smislu skupne izkušnje, na kaj je mogoče aludirati, čemu je mogoče nasprotovati in tako naprej« (Fairclough 2001, 121). Samokritično refleksijo pomanjkljivosti KAD je podal tudi Chilton, ki pristopom KAD (z izjemo van Dijkovega) očita zanemarjanje dognanj psihologije in kognitivnih znanosti ter izogibanje generativni in kognitivni lingvistiki (Chilton 2004, 21). Po njegovem bi se morala KAD, ukvarjajoč se z jezikom, ki nastaja in se razlaga v možganih udeležencev interakcije, bolj zanimati, kaj se dogaja v glavah ljudi, ter je skeptičen do teoretskih prispevkov KAD k družboslovnim znanostim, še posebej k lingvistiki, saj da z izjemo zgodnjih poskusov kroga Fowlerja (1986), Kressa in Hodgea (1979) KAD ni veliko prispevala k znanstvenemu razumevanju jezikovne sposobnosti ljudi, kar se mu, glede na za KAD značilno poudarjanje vloge jezika v družbenem in političnem življenju, zdi nenavadno (prav tam, 22–

23). Opozarja, da prosvetljenska, pedagoška vloga KAD ne zadošča, saj da jo to zveja na raven aktivnosti katerekoli politično ozaveščene osebe; po njegovem mnenju bi se morala za doseganje znanstveno–raziskovalnih ciljev v skladu s tradicijo zahodnega znanstvenega raziskovanja ločiti od družbenih in političnih ciljev (prav tam, 46).

4. Neoliberalizem kot sodobni hegemonski diskurz in vladnost

V najosnovnejšem pojmovanju se neoliberalizem nanaša na **ekonomsko paradigmo** s koreninami v klasičnem liberalnem modelu samoregulativnega trga, ki je postala vidnejša v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko sta jo promovirala tedanji konservativni vladi ZDA in Združenega kraljestva pod vodstvom Ronalda Reagana oziroma Margareth Thatcher (Steger in Roy 2010), in se je kasneje razvila v **dominantno družbeno paradigmo**, ko jo je prevzela reformirana levica (Žižek 2008). Njen diskurz, ki si načrtno prizadeva za uničenje kolektivitet (Bourdieu 1998b) in poudarja individualizem (kot osnovno prvino liberalizma), so sčasoma prevzele tako politične stranke centra kot večji del tradicionalne levice in desnice, in neoliberalizem je postal prevladujoča globalna politična usmeritev (McChesney 2005, 15). Predvsem s pomočjo tretje poti (novega) laburista Tonyja Blaira, za katerega Žižek poudarja, da je bil bolj tatcherijanski od torijskega naslednika Margareth Thatcher Johna Majorja (prav tam, 189), je postal državno in mednarodno podprt ideološki hegemonski projekt, ki svet in družbo predstavlja v tržnih (pris)podobah, tržne principe ter ekonomske merske in vrednotenjske mehanizme širi na predhodno negospodarske družbene domene in si prizadeva za akumulacijo kapitala ter obnovo in ekspanzijo kapitalistične (elitne) razredne moči na račun delavskega razreda (Bourdieu 1998; Harvey 2005; Brenner in drugi 2010; Steger in Roy 2010; Garland in Harper 2012; Davies 2014).

V takšni koncepciji, ki na neoliberalizem gleda kot na nekaj zunanjega, z vrha navzdol vsiljenega, za izvajanje neoliberalnega projekta skrbijo **globalne oblastne elite**, ki v javnem diskurzu podajajo idealizirane podobe potrošništva, prostega pretoka blaga, storitev in dela ter enotnega globalnega trga, na podlagi katerih sprejemajo politične odločitve in se po potrebi zatekajo tudi k uporabi sile, bodisi vojaške ali finančne (Harvey 2005; Steger in Roy 2010). Nosilci neoliberalizma, njegove ideološke reprodukcije in praktične implementacije so transnacionalne korporacije, lobisti, think-tanki, mednarodne organizacije in finančne institucije, mediji, novinarji, publicisti in zvezdniki, strokovnjaki za

odnose z javnostmi, politične stranke, državne ustanove in uradniki, intelektualci, univerze, šole, cerkve, profesionalna združenja in druge civilnodružbene institucije (prav tam). Steger in Roy (2010) predlagata opredelitev neoliberalizma prek treh prepletenih manifestacij neoliberalizma: ideologije; skupine konkretnih politik na temelju formule deregulacija–liberalizacija–privatizacija; in vladnosti (fr. *la gouvernementalité*), kakor jo je opredelil Foucault (2007). Foucaultu je neoliberalizem predstavljal obliko **vladnosti** v pomenu načinov upravljanja in vladanja, temelječih na podjetniških vrednotah, tekmovalnosti, individualizmu, samostojnosti in moči posameznika, samourejajočem se prostem trgu in decentralizaciji oziroma prenosu državne oblasti na manjše enote, tako da je celotno izvajanje politične oblasti modelirano po načelih tržne ekonomije — npr. prek menedžerskih tehnik, temelječih na merjenjih, strategijah, upravljanju s tveganji, krčenju stroškov ipd. (prav tam). Pri tem ne prihaja do zavzemanja izpraznjenega terena, ampak prisvajanja tržnih načel in njihovega projektiranja na splošno umetnost vladanja, preobrazbo javnouslyžbenskih mentalitet v podjetniške mentalitete in prehoda iz kolektivnih entet v svobodne, osebno odgovorne individualne akterje (Walters in Haar 2005). Tudi Springer (2012, 137) omenja foucaultovsko vladnost kot eno od osnovnih izrazov neoliberalizma in poleg nje našteva še neoliberalizem kot ideološki hegemonski projekt (utemeljen na razrednosti), neoliberalizem kot politiko in program (za prenos lastništva z državnih in javnih podjetij na zasebna podjetja) in neoliberalizem kot državno obliko (ki prenaša vzorce kompetitivnosti na meddržavno raven), ki se lahko za opredelitev neoliberalizma uporabljajo v različnih kombinacijah in se pogosto pojavljajo skupaj. Vladnost predpostavlja procesnost neoliberalizma in razumevanje moči kot kompleksne oblike proizvodnje vednosti prek skupka racionalnosti, strategij, tehnologij in tehnik, ki omogočajo decentralizacijo oblasti prek aktivne vloge avtoreguliranih posameznikov, ki omogočajo vladanje z distance (prav tam), in s tem hkrati tematizira relacionalnost oblasti in identiteto vladanih (Walters in Haar 2005, 5).

Bourdieu (1998b) o neoliberalizmu govori kot o **programu za sistematično uničevanje kolektivnih struktur**, ki bi lahko ovirale tržno logiko, o ogromnem projektu, ki prevaja znanstveni program v načrt političnega delovanja, ter o

dominantnem diskurzu, ki mu ekonomski svet predstavlja čist in popoln red. Krambergerjeva (2003, 77–78) mu pritrjuje, da je neoliberalizem družbeno škodljiva ideološka paradigma, ki se je kot drugod tudi v Sloveniji delno usedla na pretekle ideološke predpostavke in se tako uspešno ujela z njim, da smo priča sistemskemu vdoru njegovih mobilizacijskih doktrin, diskurzov in mehanizmov domala na vsa področja družbene produkcije in državlanskega življenja, spodkopavanju temeljnih človekovih in državlanskih pravic in njihove zamenjave s tržno logiko in kriteriji množičnosti. Neoliberalizem se ni dobro umestil zgolj na socialdemokratske ideološke dispozitive, od katerih je pobral celo elemente državnega socializma (Davies 2013), uspešno se prepleta tudi z elementi konservativizma, kar se kaže v kriminalizaciji in penalizaciji marginalnih družbenih skupin in revnih (Wacquant 2008), zmanjševanju pravic državljanov, militarizaciji in discipliniranju (Brenner in drugi 2010), v medijskih politikah pa kot oživitev ozkih tolmačenj medijske svobode, omejevanja pravic poročevalcev, običajno v imenu vojne proti terorizmu ali varovanja pred obscenostjo, in spodbujanja novinarjev k samocenzuri (Freedman 2008a).

Neoliberalizacijo v pomenu **regulativne transformacije** našega časa oziroma kot eno od tendenc regulativnega prestrukturiranja v kapitalizmu od sedemdesetih let naprej in po kriznem 2008 (Brenner in drugi 2010, 328; gl. tabelo spodaj) lahko analitično postavimo v nasprotje z regulativnimi postopki, ki bodisi preprečujejo potrženje in poblagovljenje, ali tistimi s kvalitativno drugačnimi agendami, na primer normativno podprte oblike kolektivne alokacije virov in družbeno–institucionalnega usklajevanja (prav tam, 330), vendar so bili takšni modeli urejanja v zadnjih dveh desetletjih izrinjeni iz političnih programov. Kljub temu da se trgu prijazna neoliberalna ideologija in politična agenda konkretno manifestirata v javnih politikah, ki podpirajo deregulacijo, liberalizacijo in privatizacijo, pa to ne pomeni vsesplošne deregulacije ali popolnega umika države s trga, saj ta brez ustreznih državnih posegov ne bi mogel delovati (Brenner in drugi 2010; gl. tudi Jessop 2002a; Steger in Roy 2010; Krašovec 2011; Davies 2013). Trg ni naravno stanje ali nekaj spontanega, temveč oblika družbene organizacije in kot tak politična zahteva, ki so jo najprej zastopali liberalci in ki se je v praksi materializirala prek države, pod njenim

pokroviteljstvom in s pomočjo pravil, ki jih ta vzpostavlja. **Država** lahko trg po eni strani močno zavira in nadzoruje, po drugi pa omogoča njegovo razmeroma svobodno delovanje. Tako imenovani prosti trg je možen v okvirih, v katerih so postavljena pravila igre in zagotovljeni mehanizmi za izmenjavo dobrin, izvajanje tržnih dogovorov in ukrepanje v primeru njihovega neizpolnjevanja, prevar, kraj. Ker brez določenega državnega intervencionizma in regulacije, ki se izvajata prek pravnih podlag, trg ne bi deloval, praviloma trg potrebuje državo bolj kot država njega: »Pot do prostega trga je bila odprta in ohranjana takšna z ogromnim porastom kontinuiranega, centralno organiziranega in nadzorovanega intervencionizma« (Polany 1944, 140–141).

Tabela 4.1: Neoliberalizacija in regulativno restrukturiranje¹⁴

Razsežnosti regulativnega preoblikovanja			
	Kontekstualno specifične oblike regulativnega eksperimentiranja	Sistemi prenosov pristojnosti	Režimi pravil in parametrizacija procesov
1970 ↓	Dezartikulirana neoliberalizacija Neoliberalizacijski projekti v nenaklonjenem geoekonomskega kontekstu, še vedno določenem s poznokeynesianskimi regulativnimi ureditvami in pojavljajočimi se kriznimi tendencami, prevzamejo različne, za kraj, ozemlje in raven specifične oblike	Intenzifikacija novokeynesianskih oblik čezpristojnostnega prenosa politik kot odgovor na prepričljivo geopolitično volatiliteto, posebej znotraj območja OECD. Pojav oblik neoliberalizacijskega prenosa politik po vseh intersticijskih geopolitičnih vektorjih (npr. iz Chicaga v Santiago). Povečevanje ideološke kritike keynesianskih ekonomskih doktrin; krepitev znakov sistemske krize v mednarodnem sistemu pravil povojnega vgrajenega (ang. <i>embedded</i>) liberalizma.	
1980 ↓	Nadaljevano stopnjevanje tržno usmerjenih oblik regulativnega eksperimentiranja in institucionalnega preoblikovanja na različnih prostorskih ravneh in v različnih strateških območjih (npr. ZDA, Združeno kraljestvo, Latinska Amerika). Tendenčna slabitev / izčrpavanje novokeynesianskih omrežij prenosa politik ob hkratnih, vedno spornejših iskanjih institucionalnih popravkov za razreševanje		Težnja po zavrtju progresivnega konstitucionalizma na globalni, nadnacionalni in nacionalni ravni. Težnja po konsolidaciji

¹⁴ Osenčene celice označujejo razsežnosti neoliberalnega restrukturiranja, v okviru katerih so bile neoliberalizacijske težnje najbolj izražene (povzeto po opombi avtorjev; Brenner in drugi 2010, 337).

	<p>stalnih georegulativnih kriz.</p> <p>Tendenčna krepitev, transnacionalizacija, vzajemna rekurzija, programsko povezovanje in skupni razvoj političnih omrežij, usmerjenih v tržno usmerjene regulativne eksperimente in institucionalne reforme (npr. monetarizem, liberalizacija, privatizacija, urbano podjetništvo, na novo odkrito vladovanje itd.)</p>	<p>novega konstitucionalizma prek na trgu utemeljene redefinicije globalnih, nadnacionalnih in nacionalnih regulativnih ustanov.</p>
<p>1990 ↓</p>	<p>Poglabljajoča se neoliberalizacija</p> <p>Kontekstualno specifične oblike regulativnega eksperimentiranja in institucionalnega preoblikovanja, so — ne glede na to ali so ali niso izrecno tržno usmerjene ali tržno omejevalne — naraščajoče določene z neoliberaliziranimi parametri ali pravili igre.</p> <p>Za reševanje kriznih tendenc in nasprotij, nastalih po zgodnejših krogih tržno usmerjenega regulativnega prestrukturiranja, se vse bolj uporabljajo neoliberalizirani sistemi prenosa politik.</p> <p>Makroprostorski institucionalni okviri so prenovljeni v neoliberaliziranih okvirih; tržni parametri se vse bolj prenašajo na nižje ravni regulativnega eksperimentiranja.</p>	

Vir: Brenner in drugi (2010, 337)

Procesi potrženja in poblagovljenosti so v kapitalizmu vedno posredovani prek državnih institucij v okviru različnih politik, denimo na področju dela, denarja, kapitala, socialnega varstva, izobraževanja, stanovanj, zemljišč in okolja (Brenner in drugi 2010, 330). Običajno gre za ukrepe, usmerjene k razgradnji keynesianske države blaginje, torej predvsem za politike zmanjševanja davkov za gospodarstvo in ljudi z visokimi prejemki, kleščenje javnega sektorja, racionalizacijo javnih služb in krčenje socialnih programov; manjšanje delavskih pravic in večanje prožnosti trga dela; monetarne politike za preprečevanje inflacije za vsako ceno (tudi za ceno nezaposlenosti); odpravljanje ovir in omejitev za globalne finančne in trgovinske tokove; ter zlivanje nacionalnih gospodarstev v nadnacionalne gospodarske, tržne enote (Steger in Roy 2010). Nastajajo tudi nove oblike vladovanja (ang. *governance*), ki so primerne za tržno globalizirajoče gospodarstvo in prav tako prispevajo k večanju intervencionizma (Jessop 2002a, 454). Kljub temu da neoliberalna ideologija kritizira državni intervencionizem, njene prakse vključujejo na prisili in discipliniranju temelječe oblike državnega poseganja s ciljem uvajanja tržnih

pravil v vse vidike družbenega življenja (Brenner in Theodore 2002, 5). Pri neoliberalizmu gre zato prej za hibridno obliko tržno usmerjene regulativne preobrazbe kot za popolno tržno deregulacijo, saj vključuje »ponovno kalibracijo institucionaliziranih, kolektivno zavezujočih načinov upravljanja in, bolj na splošno, odnose med državo in ekonomijo« z namenom uveljavitve, razširitve ali utrditve potrženih in poblagovljenih oblik družbenega življenja (Brenner in drugi 2010, 330). Poleg tega se je neoliberalizem zlasti v evropskem kontekstu moral prilagoditi korporatističnim industrijskim razmerjem (t.i. socialnemu partnerstvu), ostankom neomerkantilizma ter zahtevam delavskega gibanja in socialnodemokratskih političnih sil (van Apeldoorn 2008, 25). Mnogi avtorji v EU, njenem ustroju, institucijah in politikah vidijo **manifestacije neoliberalnega projekta** (Storey 2006; Van Apeldoorn 2008), drugi raje govorijo o regulativnem kapitalizmu (Jordana in Levi-Faur 2004; Levi Faur 2005; Braithwaite 2005) ali ordoliberalizmu (Walters in Haahr 2005).

Wacquant in Bourdieu (2001) sta opredelila **besedišče** oziroma »novo planetarno vulgato«, ki določa miselno shemo neoliberalne politično-ekonomske doktrine in ki jo imenujeta neoliberalni novorek. V njegov register sodijo zlasti globalizacija in fleksibilnost, vodenje in zaposljivost, podrazred in izključenost, nova ekonomija in ničelna toleranca, komunitarnost in multikulturalizem, manjšina, etničnost, identiteta in fragmentacija, učinkovitost (prostega) trga, pripoznavanje (kulturnih) identitet, (individualna) odgovornost, pa še vrsta nasprotij, pri katerih prva komponenta v dvojcu pripada državi, druga pa trgu, npr. prisila–svoboda; zaprto–odprto; togo–fleksibilno; nepremično, fosilizirano–dinamično, premikajoče se, samopreoblikovalno; preteklo, zastarelo–prihodnost, novost; zastajanje–rast; skupina, lobi, holizem, kolektivizem–posamezno, individualizem; enoličnost, nenaravnost–raznolikost, avtentičnost, avtokratično/'totalitarno'–demokratično (prav tam, 57–60). Slavljenje novih stvari, kot so nova ekonomija, nove informacijske in komunikacijske tehnologije in tehnološke pridobitve nasploh, novi poslovni modeli, opolnomočenost posameznika, novo podjetništvo, novo javno upravljanje, družba znanja ipd. (prav tam), je preobrnitev epistemološkega deficita humanistike in družboslovja v učinek njune nekdanje kritičnosti in nekonstruktivnosti (Krašovec 2011, 50).

Tudi Harvey (2005, 3) med drugim gleda na neoliberalizem kot na hegemonski diskurz, ki vpliva na načine mišljenja in je vgrajen v zdravorazumski način, na katerega ljudje »interpretiramo, živimo in razumemo svet«. Razumevanje neoliberalizma kot diskurza omogoča bolj integralen pristop k družbenim razmerjem (Springer 2012, 143).

Preučevanje jezikovnih vidikov neoliberalizma ima pomembno mesto tudi v **KAD** (npr. Fairclough 2003; 2005b). Za Fairclougha je neoliberalizem periodična transformacija kapitalizma, najnovejša in ena najizrazitejših. V zvezi s tem razlaga, da s takimi radikalnimi periodičnimi transformacijami kapitalizem premaguje krize in tako vseskozi ustvarja pogoje za ekonomski napredek. Zadnja transformacija, ki jo imenuje novi kapitalizem, se je pojavila v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja kot odgovor na krizo povejnega modela kapitalizma (t.i. fordizma) in države blaginje; zanjo pa je značilno prestrukturiranje (ki se kaže v komodifikaciji in marketizaciji) in prerazporeditev odnosov med različnimi ravnmi družbenega življenja, torej med ekonomskimi, političnimi in socialnimi področji, ter na lokalni, nacionalni, nadnacionalni in globalni ravni (Fairclough 2010a, 281). Preučevanje sodobnega kapitalizma je za KAD zanimivo predvsem v smislu prizadevanj po razumevanju, kako ta v nekaterih ozirih omogoča, v drugih pa preprečuje ali omejuje človeško blagostanje in napredek (prav tam, 11). Za obdobje krize, ki je nastopila 2008 in se po Faircloughu razlikuje od drugih kriz v zadnjih desetletjih (ima globalne razsežnosti in je najtežja doslej), prizadela pa je vse države, vključno z najbogatejšimi, Fairclough predlaga prevetritev prioritet raziskovanj znotraj KAD, in sicer v smeri delnega premika fokusa raziskovanja s struktur na strategije (prav tam, 15–17).

Poleg novega menedžersko–ekonometričnega besedišča so za neoliberalni diskurz značilni rekontekstualizacija (prenašanje vzorcev iz trga in ekonomije na vsa področja življenja), dekontekstualizacija (posamezni problemi se ločujejo od njihovega družbenega, systemskega ozadja), hibridizacija (mešanje žanrov, praks, padanje meja med družbenimi polji), interdiskurzivnost (mešanje diskurzov, fatalizem, globalizacija, odsotnost agenta (povzročitelja) in želje ter ustvarjanje vtisa samodejnosti; država je videna kot ogrožajoča struktura tako za trg kot za

posameznika, ta je samostojen/suveren, odgovoren in svoboden — zlasti kot potrošnik, saj mu to svobodo zagotavlja trg, če vanj ne posega država; prihaja tudi do penalizacije družbenega neuspeha — posameznik si je zaradi poudarjene individualne odgovornosti za lastno blaginjo sam kriv, če je reven (Bourdieu 1998b; Bourdieu in Wacquant 2001; Pikalo 2003; Wacquant 2002; 2004; 2008; Kodelja 2005; Fairclough 2005b; 2010b; Steger in Roy 2010; Krašovec 2011). Triada suveren, odgovoren in svoboden posameznik v okviru neoliberalnega diskurza implicira odsotnost enakosti. Svoboda namreč nastopa izključno v negativni koncepciji, kot svoboda *pred* in ne svoboda *do*, saj bi v takem pomenu lahko predpostavljala pravico do življenjskih dobrin in njihovo enakomerno porazdelitev (Boréus 1997, 241). »Način, kako so v politični filozofiji opredeljene svoboda, enakost, demokracija in pravica, ima lahko pomembne posledice za vrsto drugih diskurzivnih ravni in odločilno prispeva k oblikovanju zdrave pameti množic« (Laclau in Mouffe 1987, 142). Če je v socialnodemokratskem diskurzu svoboda pomenila odprtost niza pravih alternativ, pri čemer so revščina, nezadostna izobrazba in neenake življenjske razmere predstavljale omejevanje svobode, prihaja pri neoliberalizmu do afirmacije individualne svobode, ki je opredeljena negativno — kot nevmešavanje in pravica do neomejenega prilaščanja (prav tam, 140). Hkrati se omejuje področje veljavnosti demokracije in področje politične udeležbe, s čimer se javno odločanje odmika od političnega nadzora in se spreminja v nekaj, za kar so odgovorni izključno eksperti (prav tam, 141), kar so značilnosti, ki izrazito zaznamujejo procese oblikovanja politik na ravni EU, in so na področju avdiovizualnih medijev, ki ga obravnavamo v pričujočem delu, prisotne tudi v državah članicah.¹⁵

¹⁵ To je potrdila analiza tekstov iz obdobja oblikovanja direktive o AVMS. Za več gl. rezultate glede neodvisnih regulatorjev v poglavju 7.2.3.

5. Medijske politike Evropske unije in njihovi akterji

Medijska politika, z najbolj uveljavljeno definicijo opredeljena kot krovni pojem za načine, na katere skušajo javne oblasti vplivati na organiziranost in delovanje medijev (Garnham 1998, 210), ni predvsem ekonomsko ali tehnološko pogojena oziroma neizogibna (Freedman 2008b, 5), kot jo pogosto predstavljajo politiki in predstavniki medijske industrije, a tudi del znanosti (za več gl. v Michalis 2007; Freedman 2008a; 2008b; Fuchs in Dwayne 2011), temveč je izpogajana v razgibanem procesu med različnimi akterji, deloma transparentno, deloma prikrito. Je rezultat sistematičnih intervencij v medijske sisteme, temelječih na kompleksnem razponu političnih vrednot in ciljev, in se poraja iz kombinacije »(večinoma kratkoročnih) strankarskih političnih vizij in bolj strukturnih dejavnikov, ki vključujejo vpliv drugih družbenih skupin in institucij, vključujoč industrijo, javne službe, zaposlenih v medijih in včasih celo javnosti« (Freedman 2008b, 5). V EU, ki je kompleksna, na pogodbi sloneča mednarodna organizacija z nadnacionalnimi zakonodajnimi in upravnimi pooblastili na natančno določenih področjih (Rittberger in Zangl 2006), se oblikovanje medijskih politik odvija v areni diskurzivnih bojev, v katerih se soočajo, spopadajo in sklepajo kompromise različne politične vrednote in predpostavke, pri čemer zasedajo hegemonski položaj zgolj nekatere interpretacije vloge medijev in potreb po njihovi regulaciji. Te nekaterim interesnim skupinam bolj ustrezajo kot drugim in niso nujno skladne s pogledi držav članic, včasih pa končni izplen precej odstopa od izhodiščnih namenov predlagateljev posameznih instrumentov, tudi Evropske komisije (Humphreys 2009; 2010; Pauwels in Donders 2011; 2013).

5.1 Evropske avdiovizualne politike in regulacija

Medijska politika EU v glavnem pomeni **avdiovizualno politiko** oziroma politike, do sprejetja DAVMS pa je bila omejena na politike, nanašajoče se na področje televizije. Ne televizijska ne avdiovizualna politika EU v strogem smislu ne tvorita samostojnega političnega področja, saj se raztezata prek drugih političnih polj, kot so konkurenčna in industrijska politika, kulturna politika, potrošniške in notranje zadeve (de Smaele 2007, 118). Temu seznamu bi lahko dodali še zunanje zadeve, ki so deljena pristojnost držav članic in Evropske

unije. Mehanizmi medijske politike EU, namenjeni ščitenu evropske avdiovizualne industrije, so namreč zlasti zaradi vztrajanja Združenih držav Amerike, ki si prizadevajo za njihovo odpravo, pogosto predmet pogajanj v okviru Svetovne trgovinske organizacije. Glavni konflikt oziroma dvojnost medijske politike je njena razpetost med komercialno industrijo in kulturnimi vrednotami. To je na vztrajanje Evropskega parlamenta opredelila tudi direktiva, v kateri je zapisano, da so avdiovizualne medijske storitve tako kulturne kakor gospodarske storitve (Direktiva 2010/13/EU).¹⁶ S tem je bil priznan premik od obravnave televizije na ravni EU kot izključno ekonomske dejavnosti k določenim pristojnostim unije tudi glede vidikov, za katere želijo primarno odgovornost obdržati države članice.

Proces sprejemanja DAVMS je trajal dve polni leti. Po predstavitvi prvega osnutka direktive, ki ga je Evropska komisija objavila konec leta 2005, je Svet EU z manjšimi dopolnitvami, ki so v glavnem sledile predlogu komisije, sprejel splošni pristop novembra 2006, prvo branje direktive v Evropskem parlamentu pa se je odvijalo decembra 2006. Sledila so pogajanja med parlamentom in svetom, ki so se s političnim dogovorom končala maja 2007. Končna verzija je bila z glasovanjem v parlamentu uradno sprejeta novembra 2007. Trajanje postopka sprejema DAVMS ustreza povprečju trajanja zakonodajnih postopkov EU, ki znaša od 18 do 24 mesecev (Van den Abeele 2010, 12), a če upoštevamo še nič manj intenzivno obdobje priprav, konzultacij, pridobivanja študij in snovanja predloga dokumenta, ki je potekalo najmanj od leta 2003, ko je bil izveden pri krog javnega posvetovanja,¹⁷ moramo tema dvema letoma prišteti še dve. Od sprejema takšne direktive do njene transpozicije v pravni red držav članic EU in dejanske implementacije običajno v praksi preteče še nekaj let, kar se je zgodilo tudi v primeru DAVMS, za katero v času tik pred oddajo tega dela (maj 2014) še ni bilo znano, ali so jo države članice v celoti in pravilno prenesle,

¹⁶ Peta uvodna izjava direktive obenem določa, da naraščajoči pomen avdiovizualnih medijskih storitev za družbo in demokracijo, izobraževanje in kulturo upravičuje uporabo posebnih pravil (prav tam).

¹⁷ Revizija direktive o televiziji brez meja je bila uradno najavljena v sporočilu o njeni implementaciji, sicer dokumentu iz leta 2002, objavljenem prve dneve leta 2003 (gl. Evropska komisija 2003).

saj postopki proti državam, pri katerih se porajajo dvomi (med drugim tudi Sloveniji) še potekajo.

Pristojnost EU nad področjem televizije ni od vedno. Do srede sedemdesetih let prejšnjega stoletja, v obdobju monopolov državnih in narodotvornih televizij, je področje urejala vsaka država zase in brez skupnih standardov in pravil. Čeprav so državne televizijske monopole običajno upravičevali s pomanjkanjem radijskega spektra, so bili ti v nekaterih državah tudi posledica vloge, ki so jo radiotelevizije odigrale med drugo svetovno vojno (McQuail 2003). Poleg naravnih/fizikalnih značilnosti ima omejenost radijskega spektra tudi politične razsežnosti, saj o tem, na katere pasove in za kakšne rabe naj bo spekter porazdeljen, odločajo države (Baker 2001; za razlago današnje omejenosti gl. McChesney 2013). S krhanjem klasičnega modela pa je na področju urejanja televizije in drugih avdiovizualnih medijev vse bolj prihajalo do zamegljevanja ločnic med resorji ter ravnmi upravljanja (van Cuilenburg in McQuail 2003; McQuail 2003; Raboy in Padovani 2010). Televizija je prešla pod okrilje EU s sodbo Sodišča Evropskih skupnosti v primeru Sacchi (SES 1974), tedaj kot izključno ekonomska dejavnost, saj je sodišče določilo, da je televizija storitev in da zato zanjo veljajo pravila prostega pretoka na skupnem trgu. Primer Sacchi je odprl možnosti za posege skupnosti na področje medijskih politik, ki so bila prej izključno v pristojnosti držav članic. Evropska unija je potem potrebovala še petnajst let, da je vzpostavila primerne podlage za urejanje televizije. Ko je bila konec osemdesetih pripravljena direktiva TVBM, je Belgija in Danska zaradi načela države izvora nista podprli oziroma sta glasovali proti njej. Ker je bila direktiva sprejeta, pa sta to načelo morali kljub nestrinjanju implementirati, kar je primer, ki kaže, kako države članice na področju medijskih politik izgubljajo moč (Pauwels in Donders 2013, 21). Pred Maastrichtsko pogodbo, ki je stopila v veljavo leta 1993 (UL C 191, 1992), EU v svoje politike ni smela vključevati kulturnih razsežnosti. S protokolom k Amsterdamski pogodbi (1997) pa ji je uspelo zaščititi položaj javnih radiotelevizij, ki jih komercialni akterji vidijo kot motnjo na trgu, z zadnjo revizijo televizijske direktive pa tudi simbolno priznati vlogo, ki jo je EU izvajala že vse od uveljavitve prve različice direktive (leta 1998). Tudi okvir, znotraj katerega deluje Svetovna trgovinska organizacija

(STO), ima veliko določil, ki se nanašajo na področja, ki jih urejajo politike EU, zato prihaja do konfliktov zlasti na področju filmskih subvencij, ki so v EU uveljavljen mehanizem podpiranja domače avdiovizualne industrije. EU in države članice so si glede ohranitve podpor, pa tudi obveznih letnih kvot evropskih avdiovizualnih del, ki so naložene evropskim televizijam, sicer za nekaj časa uspele izpogajati časovni odlog, verjetnost, da se bo pogajalski proces obrnil v smer liberalizacije, ostaja, a glede na to, da hierarhija med različnimi mednarodnimi dokumenti ni jasna, je posledice težko napovedati (Pauwels in drugi 2007, 38–39).

Tabela 5.1: Razmerje med pristojnostmi EU in držav članic (DČ) glede na posamezna področja medijskih politik EU

Visoka pristojnost EU	
<ul style="list-style-type: none"> • Enoten avdiovizualni trg (negativna integracija) • Podporni mehanizmi za evropsko avdiovizualno produkcijo (koprodukcije) • Zadeve konkurenčnih politik na ravni skupnosti • Konvergenca, elektronske komunikacije (negativna integracija) • Položaj in organiziranost regulativnih organov elektronskih komunikacij 	<ul style="list-style-type: none"> • Pogajanja glede Splošnega sporazuma o carinah in trgovini (Svetovna trgovinska organizacija) — deljene pristojnosti med EU in DČ • Medijske politike drugih mednarodnih organizacij (Svet Evrope, OVSE) — deljene pristojnosti med EU in DČ
• Nizka pristojnost DČ	• Visoka pristojnost DČ
<ul style="list-style-type: none"> • Pravila za preprečevanje koncentracij in navzkrižnega medijskega lastništva (spodletela pozitivna integracija) • Regulacija mednarodne (izvenevropske) ponudbe lineranih in nelinearnih AVMS 	<ul style="list-style-type: none"> • Podporni mehanizmi za nacionalno avdiovizualno produkcijo • Regulacija javnih medijskih servisov • Nacionalne jezikovne, kulturne in druge politike na področju medijev (obvezni deleži lokalne produkcije, glasbe oz. vsebin v jezikih DČ) • Položaj in organiziranost medijskih regulativnih organov (implicitni namig na neodvisnost)
Nizka pristojnost EU	

Vir: dopolnjeno in prirejeno po Humphreys 2008, 230, in Scharpf 1997, 532.

Liberalizacija medijskih režimov je v osemdesetih in devetdesetih letih povzročila eksponentialno rast števila zasebnih televizijskih programov (Pauwels in Donders 2013, 27) in se še vedno odraža v stalno rastoči množici. Z množico televizijskih in drugih avdiovizualnih storitev pa narašča tudi število

akterjev, ki seveda niso omejeni samo na politične subjekte. V primeru oblikovanja DAVMS so bili med njimi predstavniki institucij držav članic (vlade, ministrstva, regulatorji) in EU (Evropska komisija z različnimi direktorati, ki so se na področjih, kjer se njihove pristojnosti stikajo, v pogledih in pristopih pogosto razhajali; Evropski parlament s svojimi delovnimi telesi in političnimi frakcijami s prav tako neenotnimi pogledi); korporativni lobisti iz vrst medijske, telekomunikacijske in oglaševalske industrije ter proizvajalcev izdelkov, glede oglaševanja katerih so se v javnosti vzbujali pomisleki in organizirale aktivistične pobude (npr. glede oglaševanja nezdrave hrane, igrač, alkohola, tobaka in zdravil); založniki; nevladne organizacije; aktivisti družbenih gibanj; uradi za zaščito otrokovih pravic; organizacije za preventivo pred zlorabami alkoholnih pijač in tobačnih izdelkov; potrošniške organizacije; pobude za promocijo pravic gledalcev; stanovska in interesna združenja (npr. novinarjev ali ustvarjalcev na področju televizije in filma); mednarodne organizacije, preučevalci medijev in znanstvena sfera (Young 2003; Evropska komisija 2005e; Williams 2007a; Freedman 2008a; Raboy in Padovani 2010). Procesi so potekali na različnih ravneh, veliko se jih je odvijalo po neformalnih poteh in za zaprtimi vrati (Williams 2007a; 2007b; Freedman 2008a; 2008b), pomemben vpliv pa so imeli tudi stranski učinki ureditev drugih področij (t.i. latentne politike; v primeru avdiovizualne medijske politike EU so to pravila o državnih pomočeh, delovna zakonodaja) ali aktivnosti in pravila v drugih vejah industrije (npr. telekomunikacijah, založništvu, oglaševanju, filmu). EU je konstruirana nadsobnacionalna entiteta s kolažem različnih ozadij, političnih tradicij in včasih nasprotujočimi si političnimi cilji, zato njene integracijske težnje pogosto trčijo ob nepremagljive ovire. Države članice so pogosto uspešno preprečile sprejem takega ukrepa; a tradicionalna nasprotja med kulturnimi protekcionisti in zagovorniki liberalizacije je vse težje usklajevati in doseganje konsenza je vse bolj negotovo (Pauwels in drugi 2007, 38; za primere gl. Van Cuilenburg in McQuail 2003; Harcourt 2005; Humphreys 2009).

Za primerjavo oziroma razlikovanje med posameznimi **medijskimi sistemi** sta Hallin in Mancini (2004) predlagala strukturo medijskih trgov, vključujoč podatke o razvitosti področja dnevnega tiska; stopnjo in obliko političnega

paralelizma; razvoj novinarskega profesionalizma; ter stopnjo in obliko državne intervencije v medijskem sistemu. Ker je v središču našega zanimanja regulacija avdiovizualnih medijev, dajemo pri obravnavi medijskih sistemov v izbranih državah prednost dimenziji modela, ki se nanaša na vlogo in poseganje države v medijskem sistemu. Pri tej razsežnosti avtorja nasproti postavljata odsotnost države, značilno za liberalno demokracijo, ki jo najbolj tipično predstavljajo ZDA, in aktivnost države, značilno za evropske socialne države (prav tam, 49–50). Medtem ko ameriška pravna tradicija daje medijski svobodi, ki jo razume kot svobodo zasebnih akterjev pred posegi države, ogromen pomen tudi v primerjavi z drugimi socialnimi vrednotami, je za Evropo, katere tradicija je bolj raznolika in vključuje tako avtoritarne, paternalistične ali bolj participativne in pluralistične elemente, samoumevno, da države regulirajo medijsko in politično komuniciranje, ki se odvija prek medijev, ter da posegajo na medijske trge z namenom doseganja vrste kolektivnih ciljev — od pluralizma in demokratičnosti do rasne harmonije in ohranjanja nacionalnega jezika in kulture (prav tam).

Med političnimi podlagami, ki kontekstualizirajo medijske politike, sta Hallin in Mancini v razmerju do regulacije različnih vrst medijskih sistemov primerjala učinke države blaginje in liberalnih politik, birokratskih in klientelističnih uprav, individualnega in organiziranega ter zmernega in polariziranega pluralizma (prav tam, 50–61; gl. elemente treh modelov v razpredelnici spodaj). Države, izbrane za analizo, sta Hallin in Mancini (2004) razvrstila v tri različne modele svoje delitve: Francijo v mediteranskega oz. polarizirano–pluralističnega, Veliko Britanijo v severnoatlantskega oz. liberalnega, Nizozemsko pa v severno–/srednjeevropskega oz. demokratično–korporativističnega. Slovenija v njuno porazdelitev, ki je zajela zgolj »razvite kapitalistične demokracije Zahodne Evrope in Severne Amerike« (prav tam) ni vključena. Bašić Hrvatin in Petković (2007) sta jo v svoji študiji slovenskega medijskega trga ob uporabi njune klasifikacije označili za polarizirano–pluralističen medijski sistem. Takšni razvrstitvi pritrjujeta tudi Jakubowicz (2013), ki je ugotovil, da je Hallin–Mancinijev polarizirano–pluralističen sistem pogost v »mladih demokracijah«, ter kasnejši preskus in adaptacija modela za države izven Zahodne Evrope (Hallin in Mancini 2012).

Tabela 5.2: Značilnosti treh modelov medijskih sistemov

	Mediterranski ali model polariziranega pluralizma (Francija, Grčija, Italija, Portugalska, Španija)	Severnoevropski ali model demokratičnega korporativizma (Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Nemčija, Nizozemska, Švedska, Švica)	Severnoatlantski ali liberalni model (Britanija, ZDA, Kanada, Irska)
Časopisna industrija	Nizke naklade; elitni, politično usmerjen tisk	Visoke naklade; zgodnji razvoj množičnih tiskanih medijev	Srednje velike naklade; zgodnji razvoj množičnega komercialnega tiska
Politični paralelizem	Visoki politični paralelizem; eksterni pluralizem, novinarsvo usmerjeno h komentarjem; model parlamentarnega ali vladnega upravljanja radiodifuzij; sistem »politika nad radiodifuzijo«	Eksterni pluralizem, še posebej v nacionalnem tisku; zgodovinsko močen strankarski tisk; pomik k nevtralnemu komercialnemu tisku; sistem »politika v radiodifuziji«, pri čemer ima slednja precejšnjo avtonomijo	Nevtralnno, komercialno novinarstvo, usmerjeno v informiranje; interni pluralizem (v Združenem kraljestvu eksterni); profesionalni model upravljanja z radiodifuzijo — formalno avtonomni sistemi
Profesionalizacija	Nižja raven profesionalizacije; instrumentalizacija	Visoka profesionalizacija; institucionalizirana samoregulacija	Visoka profesionalizacija; neinstitucionalizirana samoregulacija
Vloga države v medijskem sistemu	Močna vloga države; subvencije tiska v Franciji in Italiji; obdobja cenzure; »divja deregulacija« (razen Francije)	Močna vloga države, a z zaščito neodvisnosti tiska; subvencioniranje tiska, še posebej močno v Skandinaviji; močne javne radiotelevizije	Prevlada tržne usmerjenosti (z izjemo močnih javnih radiotelevizij v Britaniji in na Irskem)
Politična zgodovina; vzorci konflikta in konsenza	Pozna demokratizacija; polariziran pluralizem	Zgodnja demokratizacija; zmeren pluralizem (razen Nemčija in Avstrija pred letom 1945)	Zgodnja demokratizacija; zmeren pluralizem
Konsenzna ali večinska vlada	Oboje	Prevladujoče konsenzna	Prevladujoče večinska
Individualni vs. organiziran pluralizem	Organiziran pluralizem; močna vloga političnih strank	Organiziran pluralizem; zgodovina segmentiranega pluralizma; demokratični korporativizem	Individualno zastopništvo namesto organiziranega pluralizma (posebej v ZDA)
Vloga države	Neposreden in močan vpliv države in strank na gospodarstvo; obdobja avtoritarizma; močna država blaginje v Franciji, Italiji	Močna država blaginje; precejšen vpliv države na gospodarstvo	Liberalizem; šibka država blaginje, še posebej v ZDA
Racionalno–legalna oblast (po Webbru)	Šibek razvoj racionalno–legalne oblasti (razen v Franciji); klientelizem	Izrazit razvoj racionalno–legalne oblasti	Izrazit razvoj racionalno–legalne oblasti

Vir: po Hallin in Mancini (2004)

Razvoj **medijske regulacije** skozi čas odraža splošne regulativne trende (glede javnih služb in prenosa pooblastil na neodvisne ustanove), razvoj trga (vzpon

komercialnih televizij v osemdesetih; konvergenca televizije in drugih oblik avdiovizualnih storitev ter načinov prenosa vsebin) in politične spremembe (Hans Bredow Institute in drugi 2011, 77). Delegacija pooblastil z države na od nje razmeroma neodvisna telesa se je začela v finančnem sektorju s podelitvijo samostojnosti finančnim regulatorjem in nacionalnim centralnim bankam, na območju EU pa je bil model neodvisnega regulatorja vzpostavljen v procesu liberalizacije gospodarskih javnih služb, najznačilneje v okviru popolne liberalizacije telekomunikacij, naložene z zakonodajo EU (Irion in Radu 2013, 18). V Združenem kraljestvu, denimo, so ustanovili telekomunikacijskega regulatorja Oftel, ko so leta 1984 deregulirali telekomunikacije, dve leti kasneje se je z deregulacijo plina pojavil Ofgas, leta 1989 z vzpostavitvijo trga elektrike pa OFFER (Braithwaite 2005, 9; Michalis 2007, 12). Na področju medijev so se nacionalni regulatorji ustanavljali v sektorju, ki ga je pred tem obvladovala država, v radiodifuziji. Na to sta med drugim vplivali vzpostavitev panevropske satelitske ponudbe in krepitev komercialnih ponudnikov radia in televizije (prim. Irion in Radu 2013). Vendar je uvajanje nacionalnih medijskih regulatorjev, zaradi različnih tradicij, legislativne dediščine in državnih ureditev potekalo neenotno (prav tam). V luči normativnih medijskih modelov (npr. Siebert in drugi 1956; Schramm 1964; Keane 1991; Curran 1992; Trager in Lee Dickinson 1999; McChesney 2008) bi morala biti neodvisnost regulatorja v njegovih razmerjih do tržnih akterjev in političnih dejavnikov po eni strani absolutna, po drugi omejena. Pomeniti bi morala razmere, v katerih ne bi bilo možnosti vpliva tržnih ali političnih akterjev na regulatorja, hkrati pa bi moral biti regulator sposoben poskrbeti za zagotavljanje javnega interesa, kar seveda pomeni, da je njegova neodvisnost iz tega zornega kota omejena z njegovo odgovornostjo do državljanov, ustanovitelja in regulirancev. To ustvarja nerazrešljiv paradoks, saj se na eni in drugi strani enačbe pojavljajo isti akterji, od katerih naj bi bil regulator neodvisen in hkrati odvisen oziroma do njih omejen. Zaradi tega je v absolutnem smislu nemogoče govoriti o neodvisnem regulatorju: »Vsak regulator gradi svoje dejavnosti na moči, finančnih virih in znanju, ki si jih ne more zagotavljati sam, avtonomno« (Dreyer 2013, 113).

Tabela 5.3: Pregled sprememb paradigem v radiodifuziji in regulaciji avdiovizualni medijev v Evropi

Sprememba paradigme (časovno obdobje)	Nujni pogoji in določujoči dejavniki	Vpliv na regulatorja in njegovo neodvisnost
Paradigma javnega servisa (1950 — zgodnja '70)	V zahodni Evropi: omejenost spektra (za radio in televizijo), družbena enakost in upoštevanje enakega dostopa (univerzalna storitev), narava programa promovira nacionalno identiteto.	Nacionalna televizija deluje kot operativna roka vlade, izjemoma je javna radiotelevizija pod internim nadzorom.
Paradigma konkurenčne deregulacije (1980 — sredi '90)	V zahodni Evropi: liberalizacija trga zaradi kableske in satelitske televizije, posledično dverzifikacija vsebin (razen tam, kjer se je protekcionizem ohranil dlje), internacionalizacija trgov radiodifuznih medijev (vzpon satelitskega oddajanja), minimalizacija državne ideologije pri komercialnih televizijah (utemeljena predvsem s poslovnimi razlogi), transformacija državnih televizij v neodvisne javne servise.	Ustanovitev neodvisnih regulativnih agencij za nadzor novih, pojav številnih komercialnih televizij, v veliko primerih tudi javne radiotelevizije.
Paradigma medijske tranzicije Postkomunistični mediji (1989 — sred 2000)	V centralni in vzhodni Evropi: množični tranzicijski proces v liberalno demokratični model (politične, družbene in gospodarske spremembe), zapuščina komunizma v pristopu do avdiovizualnega trga, pritisk mednarodne skupnosti k preobrazbi medijev, preoblikovanje državno nadzorovanih televizij v neodvisne javne servise.	Ustanovitev regulativnih agencij, ki: obdržijo visoko raven političnega nadzora; so oblikovane kot neodvisna telesa po zahodnih modelih.
Vpliv po konfliktu (1995 — sredi 2000)	V državah bivše Jugoslavije ostra nacionalna delitev, pokonfliktna splošna rekonstrukcija, poskusi etničnih skupin, da prevzamejo nadzor nad televizijami za nacionalistično propagando, mednarodna intervencija in ustanavljanje institucij.	Ustanavljanje neodvisnih medijskih regulatorjev za zagotavljanje varovank proti strankarskim obvladovanjem medijev.
Repolitizacija in <i>neovtoritativne</i> tendence (zgodnja 2000 — danes)	V novih članicah EU politično motivirane reforme, ki vplivajo na radiodifuzni sektor; <i>neovtoritarne</i> tendence.	Remodeliranje neodvisnih regulatorjev prek političnih procedur, ki ohranjajo videz neodvisnosti regulatorjev.
Paradigma konvergence (pozna 1990 — danes)	Hitro spreminjajoče se globalizirano okolje, tehnološki razvoj, konvergenca avdiovizualnih platform, horizontalna regulacija vseh AVMS.	Ustanovitev neodvisnih konvergenčnih regulatorjev za elektronske medije in komunikacije. Različni modeli nadzora za vsebine na zahtevo.
Paradigma marginalizacije (pozna 1990 — danes)	V EU se uveljavljata ko- in samoregulacija, omrežno vladovanje in mehka regulacija, regulacija interneta, globalizacija, internacionalizacija.	Razširjanje pooblastil obstoječih regulatorjev za koregulacijo ali ustanovitev novih teles za ta namen. Okrepitev posvetovalnih

		možnosti regulatorja kot javne ustanove. Širitev institucionalizacije regulativnih mrež na ravni EU (primer ERGA, op.a.).
--	--	---

Vir: po Irion in Radu (2013, 28–29)

Ureditev **javne radiotelevizije** ostaja v primarni pristojnosti držav članic, zato se vsebinskega okvira disertacije dotika le posredno in je ne bomo podrobneje obravnavali. Podajamo le nekaj osnovnih značilnosti razvoja javne radiotelevizije v Evropi, ki sodijo v kontekst pričujočega poglavja in same disertacije. Javni radiotelevizijski sistemi so se začeli razvijati v povojnem obdobju, v času nacionalnih ekonomskih in družbenih obnov (McQuail 2003, 109–110). Prevladoval je pogled, da je radiodifuzni model nacionalnega značaja, stvar javnega monopola in nekomercialen oziroma neprofiten; javni radiotelevizijski servisi naj bi z zagotavljanjem dostopa širokemu razponu družbenih akterjev podpirali javno sfero in demokratično javno življenje; drugi javnointeresni cilji pa so vključevali vzdrževanje vsebinske raznolikosti in podporo nacionalnih in državljskih projektov (prav tam). In čeprav se zdi danes razpad državnih monopolov neizogiben, je bil prejkone političen projekt v velikih državah, Nemčiji, Franciji, Britaniji, s katerim je želela predvsem politična desnica okrepiti svoj vpliv prek prijateljskih komercialnih medijev in zmanjšati vpliv javnega medija, pri čemer je seveda tudi levica imela svoje prijateljske medije (prav tam, 113). Od devetdesetih let dvajsetega stoletja sicer — razen na Irskem, kjer je bil ustanovljen program v galščini — ni bil na območju EU ustanovljen noben nov javni servis (prav tam, 119), a kljub stalnim pritiskom komercialnih televizij se model javne radiotelevizije v EU za zdaj še ohranja in je bil na ravni EU celo zaščiten s Protokolom k Amsterdamski pogodbi (1997), v katerem je pojasnjeno, da so sistemi javne radiotelevizije neposredno povezani z demokratičnimi, socialnimi in kulturnimi potrebami družbe. Protokol državam članicam zagotavlja pravico financiranja storitev javne radiotelevizije, če je takšno financiranje odobreno za opravljanje javne službe, kakor jo naloži, opredeli in organizira vsaka država članica, ter če ne neupravičeno vpliva na trgovino in konkurenco v EU. Evropske radiotelevizije prejmejo letno več kot 22 milijard EUR iz pristojbin ali v obliki neposrednih

državnih pomoči, kar pomeni, da so tretji največji prejemniki državnih pomoči, takoj za podjetji iz kmetijskega in prometnega sektorja (Evropska komisija 2009).

5.2 Akterji v javnih razpravah o DAVMS

V podporo analizi virov, ki smo jo kot eno od metod tekstovne analize na mikro ravni izvedli v okviru kritične analize revizije televizijske direktive, smo izdelali pregled zastopanosti posameznih akterjev v različnih oblikah javnega posvetovanja, ki ga je v okviru procesa revizije med letoma 2003 in 2007 vodila Evropska komisija.

Začetek reforme televizijske ureditve je uradno napovedala objava poročila o aplikaciji direktive o televiziji brez meja (Evropska komisija 2003), ki je vsebovalo delovni program za reformo in je predvidelo številne oblike sodelovanja z javnostmi. V tem smislu so bile izvedene naslednje aktivnosti: dva niza javnih predstavitev v Bruslju pomladi leta 2003, s katerimi je komisija pred določitvijo okvira prihodnje regulacije želela pridobiti odziv javnosti glede televizijskega oglaševanja, dostopa javnosti do najpomembnejših dogodkov, promocije kulturne raznolikosti in konkurenčnosti evropske avdiovizualne industrije, zaščite mladoletnikov in javnega reda, pravice do odgovora in vloge pristojnih nacionalnih organov (regulatorjev); javno posvetovanje prek zbiranja pisnih komentarjev, ki se je odvijalo poleti istega leta (tj. 2003); delo treh fokusnih in ene ekspertne skupine, ki so od konca leta 2004 do pomladi leta 2005 na povabilo komisije pripravljale zamisli regulativnih rešitev na splošnem področju (ki je vključevalo vprašanje glede obsega regulacije), na področju oglaševanja (s pozornostjo do stopnje podrobnosti prihodnje regulacije), na področju pravice do obveščenosti in na področju kulturne raznolikosti in promocije evropske in neodvisne avdiovizualne produkcije (za več podrobnosti gl. spletno stran Evropske komisije); javno posvetovanje o regulativnih predlogih, ki jih je komisija izoblikovala na podlagi dela fokusnih skupin ter drugih prispevkov, potekajoče poleti 2005; ter velika konferenca v Liverpoolu (s 400 vabljenimi udeleženci), potekajoča jeseni 2005 v soorganizaciji Evropske komisije in britanske vlade v okviru tedanjega predsedovanja EU, na kateri so

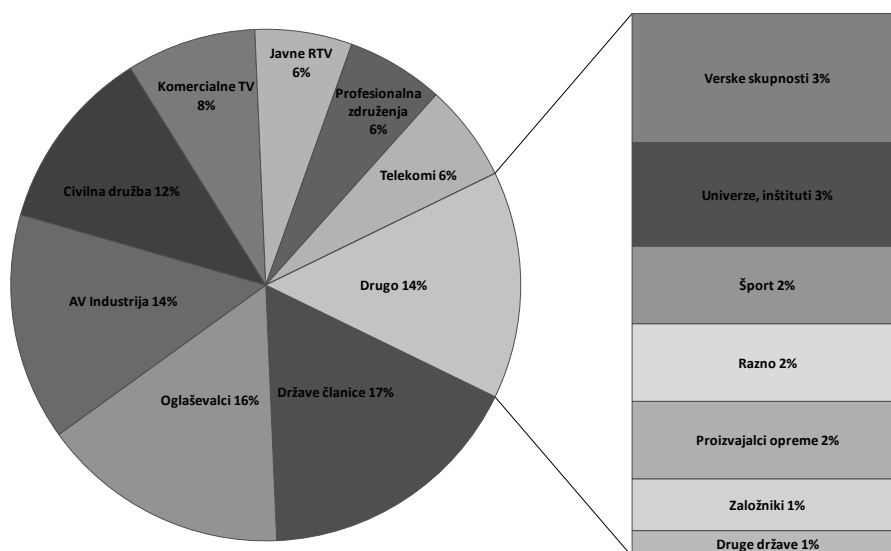
bile predlagane rešitve nove avdiovizualne regulacije, obravnavane v delovnih skupinah, sestavljenih iz različnih akterjev.

Da bi jasneje ponazorili obseg in način izvedbe javnih posvetovanj, na katere smo se sklicevali v analizi diskurza prenove televizijske direktive, smo pripravili več grafičnih ponazoritev, iz katerih je razvidna sestava udeležencev javnih razprav, pomembnejših srečanj in delovnih skupin. Med drugim smo predstavili tudi razmerje prispevkov po posameznih temah, ki jih je Evropska komisija predlagala v razpravo v okviru javnega posvetovanja, ki je potekalo poleti 2005 in je bilo namenjeno pregledu odzivov na delo fokusnih skupin in pripravi na konferenco v Liverpoolu, ter razmerje prispevkov k obravnavanim temam po skupinah akterjev.

5.2.1 Javno posvetovanje leta 2003

Na javni posvet leta 2003 je prispelo več kot 150 prispevkov raznolike množice akterjev. Na teme, ki jih je predlagala Evropska komisija, so največ komentarjev in predlogov, okrog 17 odstotkov vseh prejetih mnenj, poslale institucije držav članic (ministrstva, medijski regulatorji in drugi organi). Kot je razvidno iz grafa, so nekoliko manjše število mnenj prispevali oglaševalci (16 odstotkov prispelih dokumentov), sledijo jim avdiovizualna industrija (14 odstotkov), civilna družba (12 odstotkov) in komercialne televizije (8 odstotkov). Podrobnejši podatki o prispevkih drugih akterjev se nahajajo v sliki spodaj.

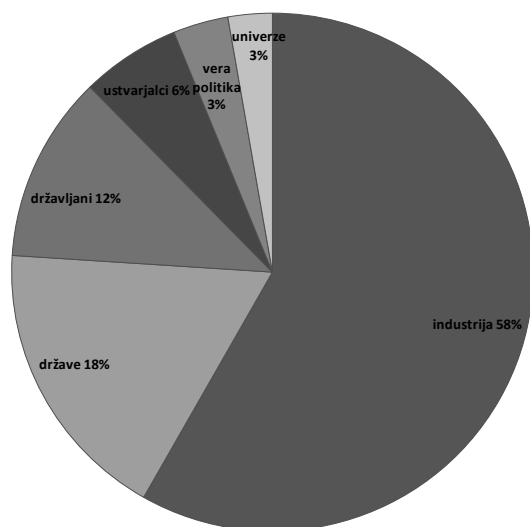
Slika 5.1: Odzivi in komentarji akterjev na javnem posvetovanju 2003

Katera skupina akterjev je izkazala največji interes za napovedane spremembe v regulaciji medijske krajine v EU, se bolje pokaže, če prispevke iz leta 2003 združimo po sorodnih vrstah akterjev, denimo medijsko in telekomunikacijsko industrijo v skupino industrija, saj se področja njunega delovanja vse bolj prepletajo in prekrivajo. Med industrijo in ostalimi akterji znaša razmerje v številu prispevkov na javnem posvetovanju skoraj ena proti ena oziroma so nekoliko več odzivov poslale organizacije, ki so del industrije (gl. Slika 5.2). Med ostalimi akterji največji delež pripada državam članicam, takoj za njimi pa civilnodružbenim iniciativam (npr. na področju promocije zdravja, zaščite otrok in varovanja pravic gledalcev in potrošnikov). Kljub velikemu interesu

industrije, ki je bodisi že bila predmet avdiovizualne regulacije ali naj bi zaradi napovedane širitve ureditve na nelinearne medijske storitve to še postala, je iz slike razvidno, da je bila industrija le eden od akterjev, ki so želeli razpravljati o evropski avdiovizualni regulaciji.

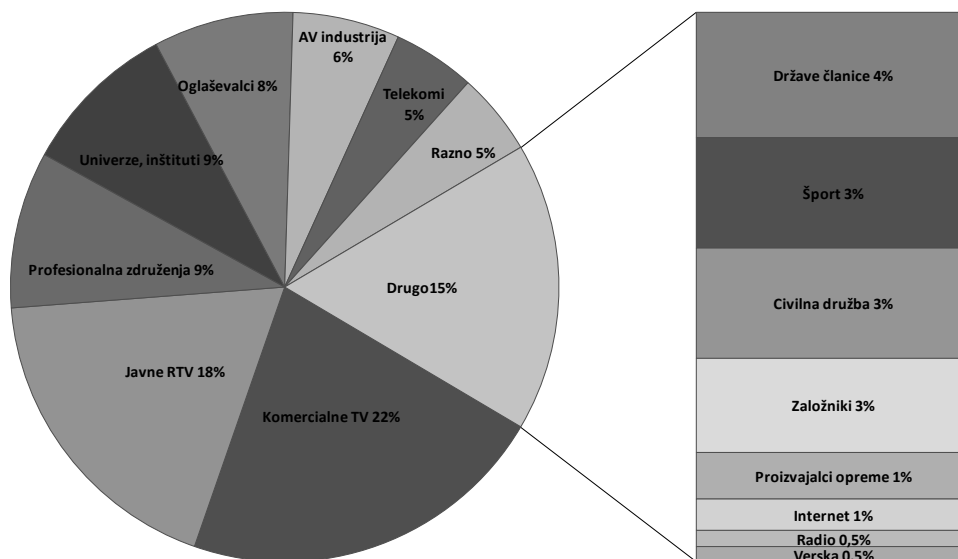
Slika 5.2: Odzivi in komentarji na javnem posvetovanju 2003, združeni po skupinah akterjev.

5.2.2 Fokusne skupine iz leta 2004

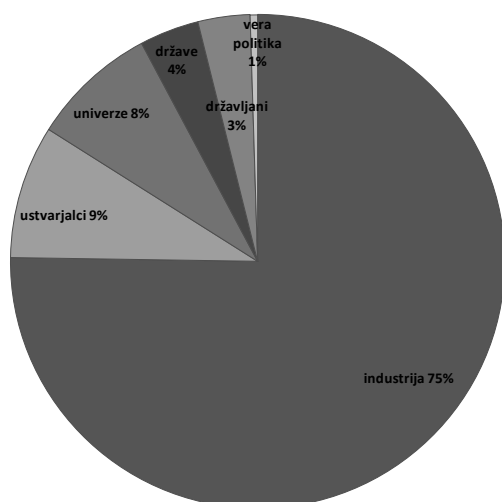
Na podlagi ugotovitev iz javnega posveta leta 2003 je Evropska komisija predlagala nadaljnjo diskusijo v okviru treh fokusnih in ene ekspertne skupine, v katere je povabila akterje, za katere je ocenila, da imajo interes za sodelovanje oziroma da je njihov prispevek relevanten. Komisijina ocena relevantnosti posameznih akterjev za razpravo o avdiovizualni direktivi, na katero sklepamo iz podatkov o zastopanosti različnih vrst akterjev v vseh štirih posvetovalnih skupinah, se razlikuje od njihovih siceršnjih deležev med zainteresirano javnostjo, ki se je udeležila razprave v okviru prvega kroga javnega posvetovanja leta 2003. Med (povabljenimi) člani delovnih skupin so namreč komercialne televizije predstavljale 22 odstotkov razpravljalcev (v javnih razpravah leto prej so prispevale komaj 8 odstotkov razprav), javne radiotelevizijske hiše 18 odstotkov (6 odstotkov v posvetu 2003), profesionalna združenja pa 9 odstotkov (prav tako 6 odstotkov mnenj v posvetu 2003). Podatki o deležu udeležencev iz drugih skupin akterjev so razvidni v spodnji sliki.

Slika 5.3: Razmerje med akterji, ki jih je Evropska komisija leta 2004 povabila v fokusne skupine v okviru razprav o prihodnosti medijske regulacije v EU.

Skupine akterjev, ki jih je Evropska komisija povabila v fokusne skupine, smo podobno kot zgoraj sodelujoče v javni razpravi (sodelujoče na lastno pobudo) združili v večje skupine. **Slika 5.4** razkriva, da je v razpravi leta 2004 sodelovalo bistveno več razpravljalcev s področja medijske industrije (tri četrtine) v primerjavi z letom prej (gl. **Slika 5.2**) in da so ostali razpravljalci, ki nimajo neposrednih ekonomskih interesov pri regulaciji medijskega prostora, odrinjeni v manjšino — vsi skupaj so predstavljali le četrtno razpravljalcev, ki jih je v fokusne skupine povabila Evropska komisija.

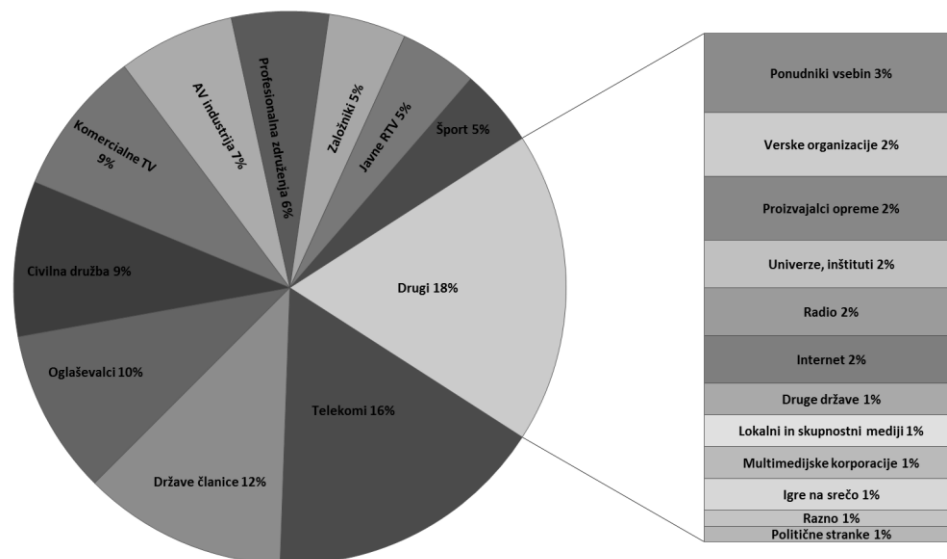
Slika 5.4: Število akterjev v fokusnih skupinah 2004, združenih po skupinah akterjev.

5.2.3 Javno posvetovanje leta 2005

Pred konferenco v Liverpoolu je ključne teme, ki so jih izpostavili prispevki fokusnih skupin in diskusij v državah članicah, Evropska komisija povzela v podlagah za razpravo (Evropska komisija 2005b, 2005c, 2005f, 2005g, 2005h in 2005i) in ponovno povabila zainteresirane akterje, da pripravijo pisne komentarje. **Slika 5.5** prikazuje, kako je več kot 200 oddanih komentarjev razporejenih po posameznih skupinah akterjev. Glede na to, da so v tej fazi posvetovalnega procesa bodoče rešitve in novosti regulacije že dobile konkretne obrise, ne preseneča, da se je število poslanih prispevkov z več kot 150 iz leta 2003 dve leti kasneje povzpelo na več kot 200 in da so se na poziv k javni razpravi v bistveno večjem obsegu odzvala telekomunikacijska podjetja (16 odstotkov). Države članice so poslale 12 odstotkov prispevkov v javni razpravi, oglaševalci 10 odstotkov, civilna družba pa 9 odstotkov.

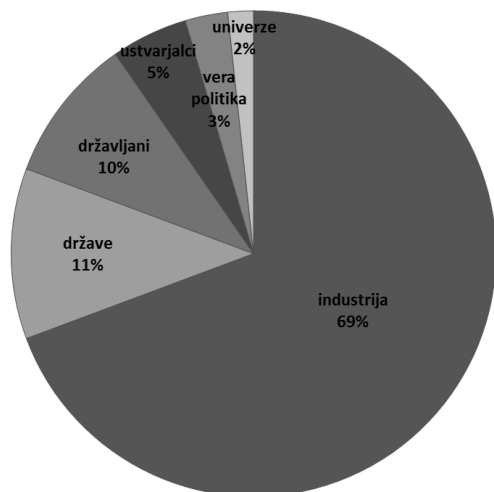
Slika 5.5: Odzivi in komentarji akterjev na javnem posvetovanju 2005

Da nova regulacija poleg telekomunikacijskih podjetij zanima industrijo bolj kot dve leti poprej, še nekoliko jasneje kaže **Slika 5.6**, iz katere je razvidno, da je intrinzično zanimanje industrije za regulacijske rešitve, ki so bile nakazane po fokusnih skupinah 2004 (širjenje televizijske regulacije na nove medije/nelinearne/VOD in deregulacija oglaševanja z legalizacijo promocijskega umeščanja izdelkov), večje od zanimanja, izkazanega leta 2003, saj se je delež

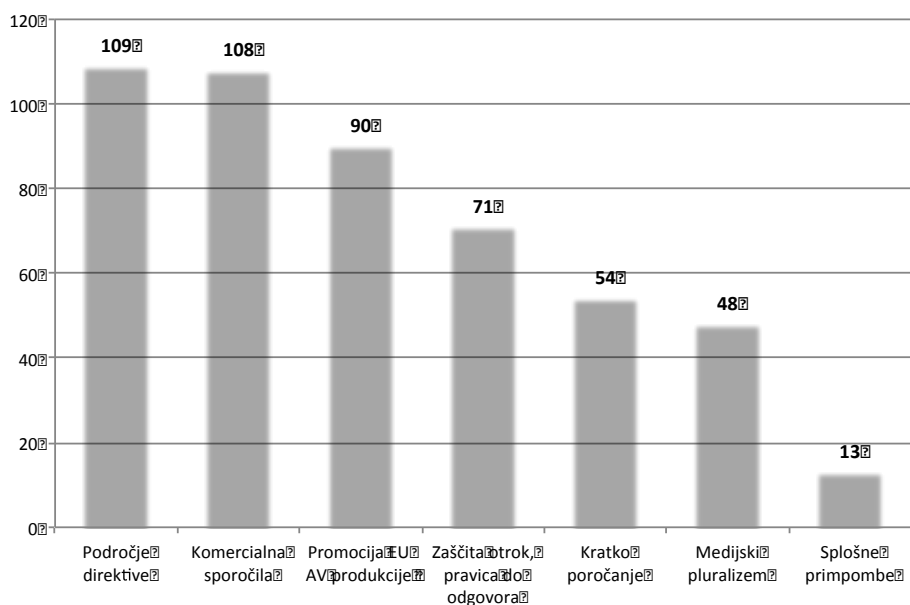
prispevkov akterjev iz področja medijske industrije povečal za več kot 10 odstotkov.

Slika 5.6: Odzivi v okviru javnega posveta 2005, akterji, združeni v ožjo tipologijo

Kot prikazuje spodnja slika, sta največ zanimanja sprožili vprašanje določitve področja direktive in regulacija oglaševanja, ki sta prejeli skoraj enako število prispevkov. Veliko prispevkov je bilo podanih tudi na temo zaščite in spodbujanja evropske avdiovizualne produkcije, manj pozornosti pa je pritegnilo vprašanje o možnosti urejanja medijskega pluralizma na ravni EU.

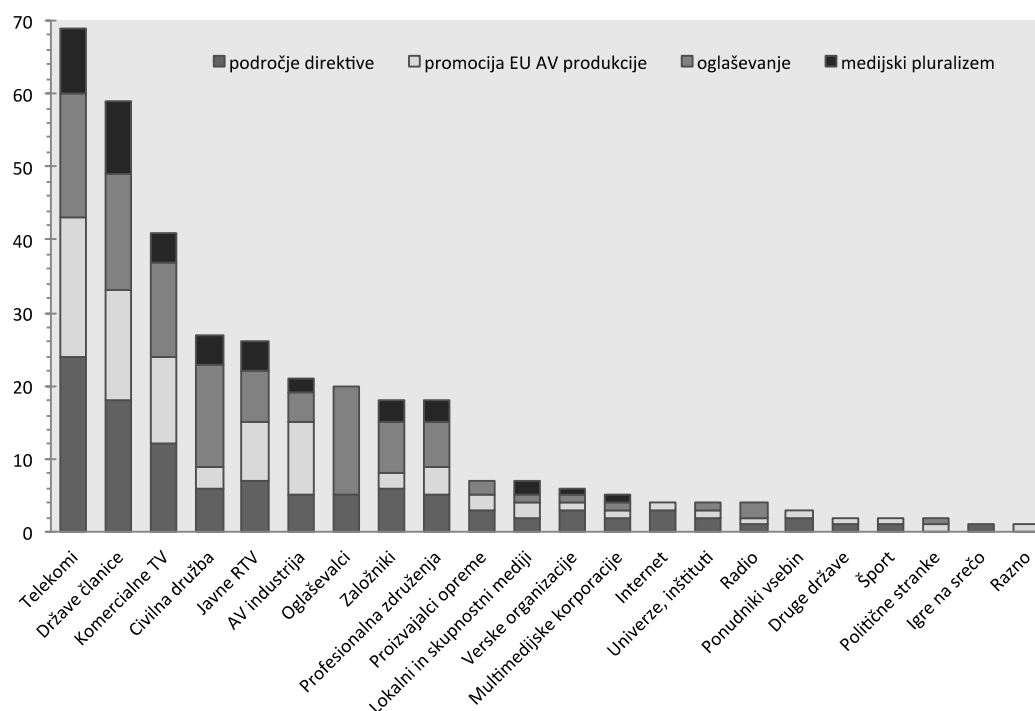
Slika 5.7: Število prejetih odzivov na predložene teme v javnem posvetovanju 2005.

Med sodelujočimi akterji je bilo zanimanje za posamezne teme razpršeno. Večina akterjev iz večjih skupin je podala komentarje in predloge k vsem odprtim temam, pri čemer najbolj konsistentno k vprašanju področja direktive. Med večjimi skupinami najbolj izstopata civilna družba in oglaševalci, ki si delijo nesorazmerno pozornost do vprašanj regulacije oglaševanja, pri čemer pa je pozornost oglaševalcev bolj izključujoča, saj so se poleg oglaševanja odzvali samo še na vprašanje rabe direktive.

Pozornost akterjev do tem, izbranih za analizo (področje direktive oziroma obseg regulacije, komercialno sporočanje oziroma oglaševanje, režim glede evropskih avdiovizualnih del in medijski pluralizem), je bila porazdeljena, kakor je razvidno na sliki spodaj.

Slika 5.8: Odzivnost sodelujočih akterjev na posamezne teme javnega posvetovanja 2005

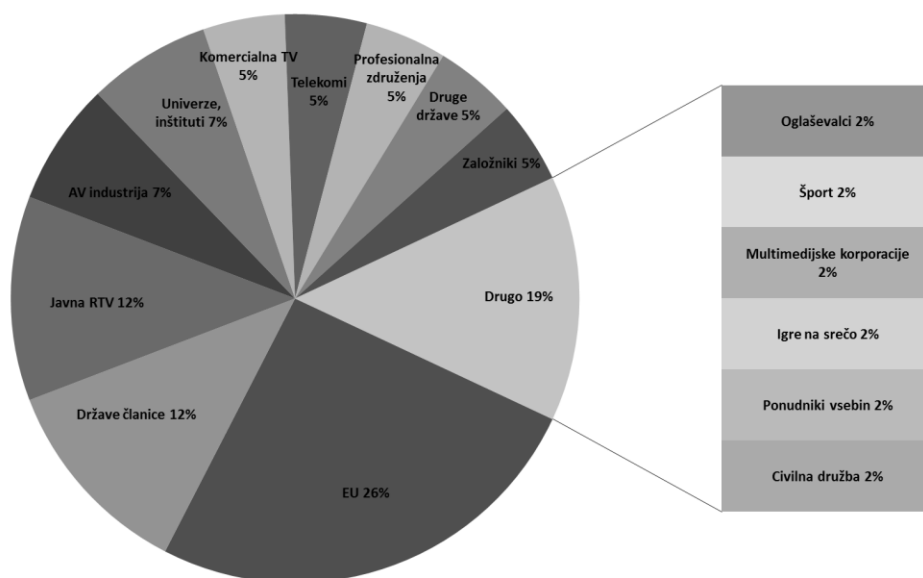
Slika 5.8 prikazuje, kako oziroma koliko so se na štiri najbolj izpostavljena področja javne diskusije (področje direktive, promocija evropske AV produkcije, oglaševanje in medijski pluralizem) odzivali posamezni akterji. Telekomunikacijska podjetja in države članice je najmanj od vseh tem zanimal medijski pluralizem; na teme s področja regulacije oglaševanja so približno enako število komentarjev poslali tako predstavniki civilne družbe kot tudi

oglaševalci. Medijski pluralizem je med izbranimi temami, relativno gledano, požel najmanj zanimanja. O njem so največ razpravljale institucije držav članic, za njimi telekomunikacijska podjetja ter v približno enaki meri komercialne televizije, javne radiotelevizije in civilna družba. Pri diskusiji o predlaganih rešitvah na področju spodbujanja evropske avdiovizualne produkcije so se najbolj angažirali telekomi, države članice, televizije ter avdiovizualna industrija in profesionalna združenja (predvsem filmskih ustvarjalcev).

5.2.4 Konferenca v Liverpoolu leta 2005

Posvetovalni proces glede nove medijske regulacije je dosegel višek na konferenci v Liverpoolu leta 2005, ko so akterji z medijskega področja na povabilo Evropske komisije razpravljali o odprtih vprašanjih glede regulacije avdiovizualnega sektorja. V ta proces je Evropska komisija vključila več kot 50 predstavnikov evropskih institucij — več kot četrtinski del udeležencev delovnih skupin. Ker ti v predhodnih javnih posvetih in v fokusnih skupinah niso neposredno sodelovali, smo jih za lažjo primerjavo s prejšnjimi razpravami v drugem grafikonu izločili.

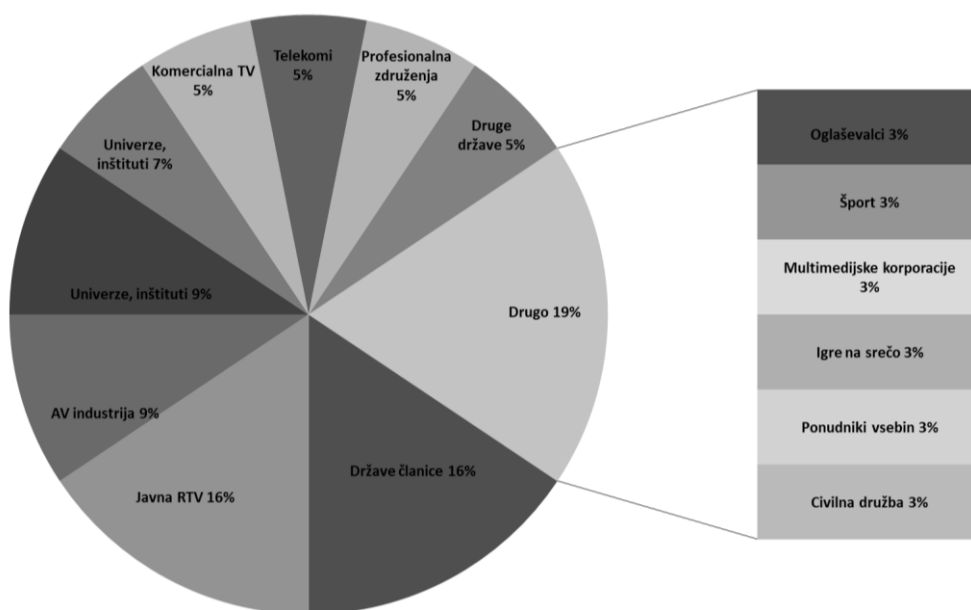
Slika 5.9: Razmerje med udeleženci konference v Liverpoolu 2005, vključno s predstavniki institucij EU.

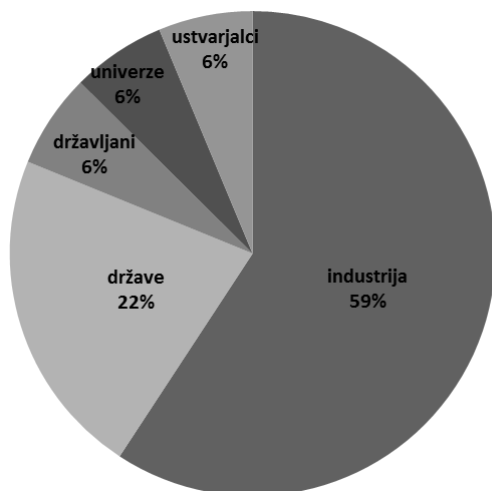
S to izločitvijo se je razkrilo, da je razmerje med povabljenimi na konferenco v Liverpoolu brez predstavnikov EU podobno razmerju med akterji v prvem krogu

javnih posvetovanj leta 2003. Če so leta 2003 največ dokumentov za javno razpravo prispevale države članice (17 odstotkov, gl. **Slika 5.1**), so prav tako tudi leta 2005 tvorile največji posamični delež akterjev. Njihovo številčnost je sicer moč pojasniti tudi z naravo dogodka, ki je bil organiziran v okviru predsedovanja Združenega kraljestva Evropski uniji. Kakor pri rekrutiranju v fokusne skupine 2004 (gl. **Slika 5.3**) je Evropska komisija tudi v primeru liverpoolske konference med številčnejše povabljenke uvrstila javne RTV zavode. V nasprotju z izkazanim visokim zanimanjem za teme regulacije medijskega prostora v javnih razpravah leta 2005 (gl. **Slika 5.5**) pa so telekomunikacijska podjetja na liverpoolski konferenci predstavljala komaj 5 odstotkov udeležencev. Kljub temu so akterji s področja industrije, enako kot ves čas posvetovalnega procesa, predstavljali največji skupni delež na posvetu (59 odstotkov vseh udeležencev, gl. **Slika 5.11**).

Slika 5.10: Razmerje med udeleženci konference v Liverpoolu 2005 – brez predstavnikov institucij EU.

Slika 5.11: Razmerje med številom povabljenih delegatov na konferenco v Liverpoolu 2005 v skupinah in brez predstavnikov EU

5.3 Razlike v implementaciji DAVMS med izbranimi državami članicami

Ob določenih razlikah v stališčih izbranih držav članic EU glede predvidenega obsega regulacije, regulacije oglaševanja, spodbujanja produkcije evropskih avdiovizualnih del in potencialne ureditve medijskega pluralizma, ki jih je razkrila kritična diskurzivna analiza njihovih prispevkov v okviru oblikovanja DAVMS, smo razlike v praksah Francije, Združenega kraljestva, Nizozemske in Slovenije identificirali tudi s primerjalno analizo zakonskih instrumentov, s katerimi so navedene države v svoje nacionalne zakonodaje prenesle pravila, ki se nanašajo na regulacijo nelinearnih avdiovizualnih storitev in na ureditev promocijskega umeščanja izdelkov v programske vsebine.

Tabela 5.4: Implementacija ureditve nelinearnih avdiovizualnih medijskih storitev v programske vsebine v izbranih državah članicah

	Francija	Združeno Kraljestvo	Nizozemska	Slovenija
Zahtevana notifikacija	da	da	da	da
Kje se prijavijo	regulator	koregulator	regulator	regulator
Raven regulacije	blaga	blaga	blaga	blaga
Regulacija za storitve, ki niso AVMS	obče pravo	obče pravo	samoregulacija	obče pravo
Monitoring / Nadzor	ad hoc, pritožbe	pritožbe	ad hoc, pritožbe, vzorčenje	ad hoc, pritožbe
Evropska AV dela	deleži	deleži	deleži, promocija	deleži
Sankcije	/	finančne	opozorila	finančne

Analiza regulativnih rešitev je pokazala, da so se pri nelinearnih medijih vse štiri države odločile za s strani Evropske komisije zagovarjano blago stopnjo regulacije, pri čemer je v Franciji, Nizozemski in Sloveniji zanj zadolžen nacionalni medijski regulator (CSA, CvdM oz. AKOS), v Združenem kraljestvu pa koregulator (ATVOD). Analizirane države se poleg tega razlikujejo tudi pri načinu sankcioniranja kršitev. Francija jih ni predpisala, Nizozemska je predvidela opozorila, Združeno kraljestvo in Slovenija pa finančno sankcioniranje.

Tabela 5.5: Implementacija ureditve promocijskega umeščanja izdelkov v programske vsebine v izbranih državah članicah

	Francija	Nizozemska	Velika Britanija	Slovenija
Kje je dovoljeno?	kinematografska dela, fikcijski žanri, glasbeni videospoti	kinematografska dela, filmi in nadaljevanke, športni program, lahka zabava	filmi (fikcija in dokumentarci), nadaljevanke, zabavne oddaje, športni program; komercialne televizijske storitve BBC	kinematografska dela, filmi in nadaljevanke, športni programi, lahka zabava
Kaj je prepovedano?	otroške oddaje	otroške oddaje, programi javnih radiotelevizij	informativne, otroške, verske, politične in potrošniške oddaje; programi BBC, ki se financirajo iz pristojbin	otroške oddaje
Kateri izdelki so izvzeti?	tobačni produkti in cigarete, pijače > 1,2% alkohola, zdravila, orožje, mlečni nadomestki	tobačni produkti in cigarete, medicinski produkti ali zdravljenja, dostopna samo z napotnico, alkoholne pijače med 06:00 in 21:00	tobačni produkti in cigarete, medicinski izdelki, alkoholne pijače, hrana z visoko vsebnostjo maščob, soli ali sladkora, mlečni nadomestki za otroke, igre na srečo, orožje	tobačni produkti in cigarete, medicinski produkti ali zdravljenja, alkoholne pijače
Razlikovanje med promocijskim prikazovanjem in produkcijskimi rekviziti/nagradami	Ni določeno	Fiksni znesek	Splošna določila	Splošna določila

Pri promocijskem umeščanju izdelkov so razlike med izbranimi državami večje, saj segajo od tega, katerim televizijam oziroma v katerih tipih vsebin je dovoljen ta način oglaševanja, do tega, kateri izdelki so izvzeti iz dopustnih načinov prikazovanja in kako je določeno razlikovanje med promocijskim umeščanjem izdelkov in prikazovanjem produkcijskih rekvizitov. Najbolj liberalen je režim sicer dirigistične Francije, kar je verjetno mogoče pojasniti z interesi njene močne filmske industrije, največ zadržanosti do promocijskega prikazovanja pa se kaže pri liberalnima Nizozemski in Združenemu kraljestvu. Obe državi imata močno tradicijo javnih radiotelevizijskih servisov in sta promocijsko prikazovanje omogočili samo komercialnim televizijam. Združeno kraljestvo je sprva kot edino v EU celo napovedovalo, da tega do tedaj prepovedanega načina oglaševanja za vsebine domače produkcije ne bo legaliziralo v nobenem tipu televizij, vendar si je po zamenjavi laburistične vlade s torijsko, do katere je prišlo ravno v obdobju prenosa direktive v nacionalno zakonodajo, premislilo in uvedlo prepoved samo za programe javne korporacije BBC, pa še to le za programe, ki se financirajo iz javnega prispevka, in ne tudi za njihove komercialne dejavnosti. Slovenija se je odločila za prepoved promocijskega umeščanja samo v otroških oddajah. Med pripravo novele zakona o medijih iz leta 2011, ki pa je propadla že ob prvem branju v parlamentu, je bila sicer usklajena rešitev, ki javni televiziji tega načina oglaševanja ni dopuščala.

6. Metodologija

V okviru prenove televizijske direktive, ki se je končala s sprejemom DAVMS, smo vzpostavljanje prevladujočega diskurza proučevali v procesih javnega posvetovanja in soodločanja treh pristojnih teles EU (Evropske komisije, Evropskega parlamenta in Sveta EU). Ti so nam predstavljali areno diskurzivnih bojev, v kateri so se odvijale bitke za hegemonski položaj. Raziskovali smo, kako so se posamezni diskurzi iz te arene nujno in v celoti izključevali, pa tudi kakšne so bile njihove družbene in politične posledice. Ob razkrivanju, kateri ideološki viri so sodelovali v procesu in katere ideje in perspektive so bile bodisi normalizirane ali marginalizirane, smo skušali ugotoviti, kaj prevladujoči diskurzi napovedujejo na področju nadaljnjega razvoja evropske medijske politike ter njenega razmerja z medijskimi industrijami in nacionalnimi medijskimi politikami držav članic.

Na raziskovalno vprašanje, kateri so prevladujoči diskurzi DAVMS ter kako legitimirajo z njo povezane politike in kakšne so njihove političnoekonomske implikacije, smo skušali odgovoriti s pomočjo KAD, ki je, kot smo podrobno prikazali v poglavju Rezultati (stran 133), primerna za sistematično proučevanje vloge diskurza v produkciji in reprodukciji prevlade oziroma razkrivanje družbenih razmerij moči prek študija rabe jezika (npr. Fairclough 1992; 1995; 2001; 2010a; van Dijk 1993; 2001a; 2001b; Wodak in van Dijk 2000; Krzyzanowski in Wodak 2008), in opremljena s sredstvi za odstranjevanje manj vidnih razsežnosti političnih diskurzov primerno orodje za analizo političnih tekstov (Määttä 2007). Analiza temelji na Gramscijevem (1955; 1971) konceptu hegemonije, ki v kontekstu KAD ne predstavlja zgolj dominacije nad presekom ekonomske, politične, kulturne in ideološke družbene domene, ampak proces pogajanj za pomene med družbenimi skupinami, družbenimi razredi in njihovimi deli, katerega posledica je naturalizacija pomena. Zaradi vidnih in latentnih značilnosti procesov oblikovanja medijskih politik in kompleksnosti razmerij med akterji, ki jih sooblikujejo, pa tudi zato, ker morajo biti za vzpostavitev določenih pomenov v posameznih družbenih situacijah kot hegemonskih izpolnjeni ekonomski, politični in kulturni pogoji, smo analizo izvedli na

tekstualni in kontekstualni ravni. Pri tem smo na ravni analize družbene prakse tekstovno analizo nadgradili s političnoekonomskim pristopom. Upoštevali smo tako neposreden okvir nastanka posameznega dokumenta in njegovo interakcijo v procesih produkcije, razširjanja in sprejemanja, kot tudi širši družbeni kontekst. Kombinacija različnih, a dopolnjujočih se družboslovnih raziskovalnih metod in tehnik, je omogočila raziskovanje, kako medijske politike EU delujejo od mikro do makro ravni, in pomagala razkriti delovanje direktive o AVMS od ključnih tekstov do družbene prakse oziroma pojasniti družbene implikacije medijske politike na različnih ravneh.

Analizo smo opravili po Faircloughovem trirazsežnostnem modelu (1992; 2001; 2010a; 2010b), in sicer sinhrono prek *lingvistične analize tekstov* — s poudarkom na analizi makropropozicij, ključnih besed, argumentacijskih strategij in analizi virov, *analize pogojev nastanka in recepcije tekstov*, ter *analize političnega, družbenega in ekonomskega ozadja*. V Faircloughovem modelu trem dimenzijam diskurza: tekstu, interakciji in kontekstu, odgovarjajo tri razsežnosti oziroma stopnje analize: opis (deskripcija), ki se ukvarja s formalnimi lastnostmi teksta; interpretacija, ki se posveča razmerju med tekstom (kot produktom procesa produkcije in kot virom v procesu interpretacije) ter interakcijo; in nazadnje še razlaga (eksplanacija), ki se nanaša na pojasnitev razmerja med interakcijo in družbenim kontekstom oziroma družbene določenosti procesov produkcije in interpretacije ter njihovih družbenih učinkov (prav tam). Analiza, ki bi se osredotočila zgolj na tekstualno raven, bi bila pomanjkljiva. Mnoga dejanja, ki vplivajo na rezultat pogajanj za pomene v okviru medijskih politik EU, niso dokumentirana in jih ni mogoče zaobjeti zgolj s študijem aktov predlagateljev, prispevkov zainteresirane javnosti in drugih javno dostopnih tekstov. Faircloughov model omogoča sočasno preučevanje treh temeljnih dimenzij diskurza in celostno obravnavo konteksta, saj KAD, ki se ukvarja z družbenimi pogoji diskurza, ni možna brez ustreznega upoštevanja in proučitve konteksta — tako neposrednih okoliščin nastanka teksta kot širših družbenih razmer (Fairclough in Wodak 1997; van Dijk 2001a). V našem primeru smo tekstualno raven analize nadgradili s političnoekonomskim orodjem, natančneje s študijami evropskih medijskih sistemov, pravno–

regulativnega okvira in aktualnih medijskih politik na ravni EU in posameznih držav članic. Takšen pristop je značilen za KAD, ki jezik obravnava kot družbeno prakso (Fairclough in Wodak 1997) in daje poglobljen pomen kontekstu določene jezikovne rabe (van Dijk 2001a; 2008).

6.1 Postopki in potek analize

Prva raven analize temelji na kritičnem jezikoslovju in Hallidayevi funkcijski slovnici (2004). Obsega jezikovno analizo besedila, znotraj katere zlasti semantično analizo, identifikacijo formalnih značilnosti tekstov ter analizo rabe jezikovnih sredstev. Po načelu triangulacije (Denzin 1970; Olsen 2004) smo za zagotavljanje veljavnosti analize tekstovno analizo izvedli na dveh ravneh (makro in mikro), na različnih gradivih ter s kombinacijo več postopkov: analize makropropozicij, analize ključnih besed in lokalnih pomenov z analizo udeležencev, analize argumentacijskih in drugih jezikovnih strategij in analize virov. Konkretno to pomeni, da smo v izbranih tekstih besedišče analizirali najprej na semantični ravni, s t.i. makrosemantično analizo, ki si prizadeva za »prepoznavanje najpomembnejših informacij določenega diskurza« (van Dijk 1988, 122), potem pa še na mikro ravni z ugotavljanjem ključnih besed, razkrivanjem strategij in določanjem virov.

V analizi smo se osredotočili na ključne in najbolj odmevne teme razprave, in sicer na vprašanje področja uporabe direktive (z razhajanja glede urejanja televiziji podobnih nelinearnih in spletnih storitev ter neodvisnosti nacionalnih medijskih regulatorjev), na oglaševalska pravila ter na načine spodbujanja evropske in neodvisne avdiovizualne produkcije. Merilo odmevnosti nam je predstavljalo število prispevkov na teme, izpostavljene v okviru javnega posvetovanja,¹⁸ ki je potekalo poleti 2005 in na katerem je Evropska komisija pred oblikovanjem prvega predloga DAVMS preverjala mnenje javnosti o predstavljenih osnutkih vsebinskih izhodišč direktive. Dodatno smo v analizo vključili še vprašanje glede možnosti urejanja medijskega pluralizma na ravni

¹⁸ V posvetovanje se je vključilo 197 sodelujočih, ki so v odziv na predloženi dokument komisije o možnostih postopanja pri določitvi področja uporabe direktive podali 109 prispevkov, enega manj (108) glede dokumenta o oglaševalskih pravilih in 90 glede dokumenta o spodbujanju evropske avdiovizualne produkcije. Izplen glede dokumenta o možnostih evropskega urejanja medijskega pluralizma pa je obsegal 58 odzivov.

EU, ki je sicer pritegnilo polovico manj neposrednih odzivov javnosti kot vsaka od drugih treh zgoraj navedenih tem, vendar je za našo analizo pomembno kot področje, na katerem potekajo polemike in neuspešni poskusi regulacije že od devetdesetih let dvajsetega stoletja (Doyle 2002; 2007; Hartcourt 2005; Karppinen 2007; Klimkiewicz 2009; Humphreys 2010; Valcke 2011a; 2011b) in na katerem se tradicionalno kažejo največje razlike v pogledih Evropske komisije in Evropskega parlamenta (Gollmitzer 2008).

Skušali smo ugotoviti predvsem razloge za ali proti regulaciji obravnavanih področij na ravni Evropske unije, zato smo predloge posameznih regulativnih mehanizmov proučevali le v navezavi na motive za njihovo uvedbo, spremembo ali opustitev, kakor so jih upovedovali teksti v izbranem vzorcu, in pri tem nismo zajeli celotnega instrumentarija direktive. Glede na široko področje delovanja direktive bi bila podrobna obravnava vseh njenih mehanizmov preobsežna in bi preseгла namen tega dela. Poleg tega nam niso bila pomembna pravna, administrativna in tehnična vprašanja, temveč »politične vrednote in predpostavke, ki so osnova za oblikovanje javnih politik« (Freedman 2008b, 1). Ker so med razpravami v okviru procesa oblikovanja direktive o AVMS razlogi za regulacijo (ali deregulacijo) ter vprašanja obsega in načina njenega izvajanja na navedenih področjih poželi največ pozornosti, gledano v številu prispevkov, izjav, komentarjev in predlogov rešitev, v katerih se razkriva širok razpon stališč, predvidevamo, da lahko v povezavi z utemeljitvami potreb po (de)regulaciji televizije in televiziji podobnih medijev na primeru zadnjega spreminjanja evropske televizijske zakonodaje razkrijemo diskurze, ki določajo aktualne pomene medijev v Evropski uniji in legitimirajo potrebe po njihovem urejanju v skladu s prevladujočimi ideologijami.

6.1.1 Analiza makropropozicij

Vsak tekst lahko izrazimo s semantično makrostrukuro, pomenskim povzetkom teksta, ki določa njegovo koherenco in zagotavlja, da so lokalni pomeni stavkov in besed na mikro ravni med seboj ustrezno povezani in skupaj tvorijo smiselno celoto (van Dijk 1980). Temeljni sestavni deli semantične makrostrukture so makropropozicije, po van Dijk (1980, 32) »najbolj ključni pomeni nekega

teksta, izpeljani iz pomenov posameznih besed in povedi po makropravilih, kot so brisanje nepomembnih pomenov, posploševanje in oblikovanje pomena na abstraktni ravni«. Še splošnejše od makropropozicij so »teme«, ki jih ima van Dijk (1988, 63) za »posplošene makropropozicije«. V našem delu razumemo makropropozicije kot idejne enote dela ali celega teksta, torej se nanašajo bodisi na posamezno poved, več, ne nujno povezanih povedi, odstavek ali celoten tekst, odvisno od njegove pomenske raznolikosti in koherentnosti (prim. Erjavec 2011). V pričujočem delu smo skušali prepoznati tako prisotne kot manjkajoče (odsotne) makropropozicije, kot pomenske esence teksta, abstrahirane prek izpuščanja manj pomembnih posameznosti, pomenskih posplošitev in povezovanja, ki so koherentno (ne)oblikovane v tekstih, in njihove navezave na ideologijo in politiko, saj je s perspektive sociokulturne analize pomembno tudi tisto, kar je v tekstu odsotno (Fairclough 2010a). Analiza implicitnih pomenov namreč omogoča vpogled v tisto, kar šteje za dano, naravno, zdravorazumsko, kar odpira pot za ideološko analizo tekstov (prav tam).

6.1.2 Analiza ključnih besed, strategij in virov

Izbrane tekste smo analizirali tudi prek ključnih besed, ki konstituirajo določen diskurz, saj je »analiza ključnih besed ali analiza 'lokalnih' pomenov na ravni besed najbolj uporabna za razkritje ideologij in diskurzov« (van Dijk 1980, 78; originalni poudarki). Raziskovalec mora v preučevanem diskurzu prepoznati termine, ki diskurzivno pozornost usmerjajo na določen del družbenega sveta (Fowler 1991, 82). Da bi identificiral ideološko značilna pomenska razmerja med besedami, mora oblikovati register besed in razkriti njihovo specifično družbeno in ideološko področje izkušenj, tj. prepoznati njihovo kategorično funkcijo (prav tam). Pri kategorizaciji besedišča smo se oprli na Hallidayjevo funkcijsko slovnico (1985/2004), pri čemer zlasti na njegov pristop k določitvi procesov in poimenovanju ključnih akterjev v okviru modela tranzitivnosti (prav tam, 171–177, 282–283, 291).

Poleg semantičnih lastnosti tekstov smo tako obravnavali tudi njihove sintaktične lastnosti. Analiza diskurza mora namreč vključevati tudi študij slovničnih značilnosti, saj brez njih teksti ne bi imeli materialne eksistence (prav tam, 658).

Z njihovo pomočjo smo ugotavljali, kakšne so izkustvene, relacijske in ekspresivne vrednosti posameznih elementov, kakšne jezikovne strategije so bile prisotne in kako so se v njih razkrivali ideološki elementi (Fairclough 2001, 92). Izraz strategija se nanaša na bolj ali manj natančen in nameren načrt praks (vključno z diskurzivnimi praksami), privzet z namenom, da bi dosegli določen družbeni, politični, psihološki ali jezikovni cilj (Wodak 2003, 139). Preučevanje strategij je enako pomembno kot preučevanje struktur (Fairclough 2010a, 17). Tudi strategije imajo izrazit diskurzivni značaj: »vključujejo imaginarije za spremembe, nove prakse in sisteme, ter diskurze, naracije in argumente, ki interpretirajo, pojasnjujejo in upravičujejo področje družbenega življenja, na katerega se osredotočajo« (prav tam, 18). V okviru KAD smo opravili tudi analizo virov, primarno utemeljeno in uporabljeno v medijskih študijah (van Dijk 1988), s katero smo prek prepoznave položaja akterjev, na katere so se sklicujejo teksti oblikovalcev politik oziroma katerih interese (eksplicitno ali implicitno) navajajo v okviru argumentacij predlaganih ukrepov, lahko odgovorili na vprašanje, kdo določa dominantno interpretacijo potreb po uvedbi, spremembi ali opustitvi določenih ukrepov.

Sistemska funkcijska slovnica (Halliday 2004) razlikuje med materialnimi, vedenjskimi, mentalnimi, verbalnimi, relacijskimi in eksistenčnimi procesi. Materialni procesi so lahko ustvarjalni ali preoblikovalni in označujejo procese, kot so ustvarjanje, nastajanje, dogajanje, spreminjanje in delovanje. Vedenjski procesi se uporabljajo za zunanje manifestacije notranjih dogajanj in so nekakšen most med materialnimi in mentalnimi procesi, ki so procesi zaznavanja (npr. videnja, slišanja, čutenja), pa tudi občutenja in mišljenja. Med relacijske procese sodijo procesi pripisovanja, identificiranja in simboliziranja, ki se pojavljajo pri vzporejanju, določanju ali klasificiranju. Verbalni procesi se nahajajo med mentalnimi in relacijskimi procesi in služijo za posredovanje izkušenj prek jezika, sporočanje, izrekanje. Funkcija eksistencialnih procesov, ki mejijo na relacijske in materialne procese, je pripoznavanje obstoja pojavov (vse v Halliday 2004, 170–177). V vsakem procesu obstaja vsaj en udeleženec (denimo akter in/ali cilj, čuteči in/ali občuteno, govoreči in/ali poslušalec ipd., podrobneje v tabeli spodaj, ki jo prirejamo po Hallidayju (2004, 171–177 in 291).

Neobvezne sestavine, kot so okoliščine, se običajno izražajo prek prislovov in se pojavljajo v vseh vrstah procesov.

Tabela 6.1: Vrste procesov v sistemu tranzitivnosti

Vrsta procesa	Glagoli	Udeleženci	Samostalniki	Okoliščine	Prislovi
materialni		akter, cilj	<i>v funkciji osebka prehodnega ali neprehodnega dejanja oziroma predmeta (v primeru prehodnega dejanja)</i>	čas, kraj, vzroki, lastnosti	<i>okoliščinski: časovni, prostorski–krajevni (mesta, cilja, poti, razmeščenosti) naklonjenost svojstvenosti: vzročni (dopustitve, pogoja, namere, ozira) lastnostni (načina, količine, mere, kratnosti, zapovrstnost i)</i>
dejanje	<i>delati</i>				
dogodek	<i>dogajati se</i>				
vedenjski	<i>vesti se</i>	tisti, ki se vede			
mentalni					
percepcija	<i>čutiti, videti, slišati</i>	čuteči			
		pojav			
naklonjenost	<i>občutiti</i>	tisti, ki občuti			
		pojav			
kognicija	<i>misliti</i>	misleči			
		pojav			
verbalni	<i>reči</i>	govorec			
		poslušalec			
relacijski	<i>biti</i>	parameter			
		vrednost			
atribucija	<i>pripisati</i>	nosilec			
		atribut			
identifikacija	<i>določiti</i>	določevalec			
		določeno			
eksistenčni	<i>obstajati</i>	kdor obstaja			

Vir: Prirejeno po Hallidayju (2004)

Tranzitivni model temelji na konfiguraciji: akter + proces. Razplet procesa je bodisi omejen na akterja ali razširjen na drugega udeleženca: cilj (na katerega vpliva akterjevo izvajanje procesa). V materialnih procesih se tako pojavlja konfiguracija: akter + proces +/- cilj; v vedenjskih: tisti, ki se vede + proces; v mentalnih: misleči/čuteči + proces + pojav; v verbalnih: govorec + proces (+/- poslušalec); v relacijskih: nosilec/parameter + proces + atribut/vrednost; v eksistenčnih: obstajajoči + proces (Halliday 2004, 282). Za nekatere jezike bolj, za druge (npr. indoevropske) manj je značilen tudi model ergativnosti (prav tam, 284), ki prek t.i. srednjika (medija) združuje prehodnost nosilca dejanja s prizadetostjo z dejanjem. Ergativni glagoli lahko isto dejanje opišejo s stališča povzročitelja ali s stališča prizadetega, tako da se uporabljajo prehodno ali

neprehodno (Žele 2012, 60). Potencialna ergativnost je vezana na skladiščno specifično posameznih jezikov (prav tam, 61), vendar Halliday (2004, 295) ugotavlja, da so sistemi tranzitivnosti najbrž v vsakem jeziku mešanica ergativnosti in tranzitivnosti, ki sta dva semantična modela procesov. Tranzitivni model je linearen in poudarja razlike med udeleženci (npr. neposrednima udeležencema, tj. akterjem in ciljem) in okoliščinami, ergativni model pa predstavlja nuklearno interpretacijo in v stavku vključuje cel nabor udeležencem podobnih funkcij, ne samo povzročitelja (agenta), temveč tudi upravičenca in razpon, ki so s perspektive tranzitivnosti del okoliščin (agent kot vrsta načina, upravičenec vzrok, razpon pa neke vrste obseg) ter imajo v semantičnem smislu določene lastnosti udeležencev in prav tako značilnosti okoliščin (prav tam). Odločitev za eno ali drugo ni naključna, »služi besedilni funkcij« (prav tam) in lahko pomembno vpliva na interpretacijo.

Podobno ima izbor ene besede namesto druge vedno kontekstualen vzrok (van Dijk 2000, 39), zato smo bili pozorni tudi na prebeseditve, sopomenke, podpomenke, protipomenke, metafore, evfemizme, besede z ekspresivnimi vrednostmi in razmerja med formalnimi in neformalnimi besedami (prim. Fairclough 2001, 92–93), pa tudi na to, katere besede se pojavljajo kot topike¹⁹ (npr. naslovi, poudarki), ki usmerjajo branje teksta in interpretacijo diskurza (van Dijk 1998). V rabi implicitnega oziroma eksplicitnega, podrobnega ali splošnega ter v lokalnih koherentnostih se razkrivajo razsežnosti t.i. ideološkega kvadrata²⁰ (prav tam, 267). Družbena raba besed vključuje izbiro besed in vsaka kategorizacija besedišča reprodukcijo ideologije (Fowler 1991, 84), zato smo ob pomoči Hallidayjeve razčlenitve sistema tranzitivnosti (gl. zgoraj) z analizo ključnih besed prepoznavali ideološka izhodišča evropske medijske politike.

Z nadgradnjo analize virov (van Dijk 1988) smo v okviru analize ključnih besed izvedli analizo udeležencev, ki se v tekstu pojavljajo bodisi kot vršilci dejanj ali kot tisti, ki občutijo posledice dejanj oziroma dogajanja. Osredotočili smo se na

¹⁹ Topike in lokalni pomeni so po van Diju (1998, 263–367) ideološke diskurzivne strukture.

²⁰ Skozi strukture lokalnih pomenov se po van Diju uresničujejo naslednji pristopi v okviru strategije ideološke komunikacije: poudarjanje pozitivnih informacij o nas in negativnih o njih ter prikrievanje pozitivnih informacij o njih in negativnih o nas (van Dijk 1998, 267).

omejen izbor tekstov, in sicer na dokumente teles, ki sodelujejo v procesu soodločanja (Evropska komisija, Evropski parlament in Svet EU), in prispevke njihovih predstavnikov, saj smo skušali ugotoviti, na katere ključne udeležence se oblikovalci politik na ravni EU bolj ali manj odkrito sklicujejo, ko konstruirajo pomene, ki so soglasni z njihovimi interesi (prav tam). Prek obravnave formalnih vrednosti uporabljenih poimenovanj za udeležence (z analizo lastnosti besedišča kot opisano zgoraj) in prek preučevanja slovničnih lastnosti smo skušali ugotoviti izkustvene, relacijske in ekspresivne vrednosti, pa tudi morebitno prisotnost interakcijskih konvencij (Fairclough 2001, 92–93). Med drugim smo ugotavljali, katere vrste udeležencev prevladujejo (aktivni/pasivni, vršilec dejanja/od dejanja prizadeti, osebek/predmet); ter kateri glagolski načini (trpni/tvorni), glagolski nakloni (povedni, vprašalni, velelni) in osebni zaimki (mi, vi, oni) so pri tem uporabljeni. Na ta način smo skušali ugotoviti, čigava je pobuda, ali kateri izmed udeležencev nadzira poteze drugih ter ali kateri izmed udeležencev manjka.

6.1.3 Analiza diskurzivne in družbene prakse

Strukturo teksta in govora, analizirano na semantični in sintaktični ravni, diskurzivna analiza sistematično poveže z elementi družbenega konteksta, kot so prostorski in časovni okvir, akterji in njihove različne družbene in komunikacijske vloge, cilji, znanje in stališča (van Dijk 2000, 35). Spoznanja o ključnih udeležencih (akterjih) iz tekstualne analize zato v okviru proučevanja po Faircloughovem trirazsežnostnem modelu (1992; 2001; 2010a; 2010b), za katerega Jorgensen (2002) meni, da je s svojo interdisciplinarnostjo znotraj KAD najbolj dovršen, najprej dopolnimo z njihovimi vlogami, določenimi s političnoekonomskim pristopom (npr. van Cuilenburg in McQuail 2003; Hallin in Mancini 2004; Harcourt 2004; Jakubowicz 2007; 2013a). V primerjavi s prvo razsežnostjo analize, v kateri imamo jasen predmet preučevanja — tekst, ki ga analiziramo na makro– in mikroravni, je druga razsežnost v raziskovalnem modelu manj določena. V ospredju so procesi na strani udeležencev v produkciji, distribuciji in potrošnji/uporabi teksta. Empirično se raziskovanje odvija prek analize diskurzivne prakse in povezovanja z izsledki prve stopnje. Cilj je interpretacija odnosa med tekstem in interakcijo. Izsledke prvega dela analize

zato poleg že omenjene določitve vlog udeležencev kritično analiziramo še z značilnostmi procesov priprave in promocije osnutkov ter prek razlik v branjih različnih udeležencev, ki se razkrivajo v javnih posvetovanjih ob predstavitvi osnutkov, znotraj samega procesa (so)odločanja, ter tudi v okviru prenosa v pravne rede držav članic.

Dejavnikov, ki sodelujejo v procesih produkcije, distribucije in recepcije je seveda mnogo več, saj je kontekst že v tem okviru izjemno širok in raznolik. Zaradi obvladovanja preglednosti indikatorjev, ki jih lahko razumemo kot del ozadja diskurza oziroma ki lahko vplivajo na diskurz, ne nazadnje pa tudi zaradi omejenosti s prostorom, pa se moramo v ožjem, metodološkem smislu zadovoljiti z obravnavo samo zgoraj navedenih ključnih elementov komunikacijske situacije, ki so neposredno povezani z našim raziskovalnim vprašanjem. Analitik diskurzov mora namreč kontekst, po van Dijk (1999, 291) strukturo »tistih značilnosti komunikacijske situacije, ki je pomembna za udeležence produkcije in razumevanja teksta ali govora« in brez katere udeleženci ne bi mogli »ustrezno sodelovati v odvijajočem se diskurzu« (van Dijk 2001b, 18), proučiti vsaj v njegovih najosnovnejših značilnostih in se izogniti tveganju, da bi se izgubil v neskončnosti konteksta (van Dijk 2008, viii). To načelo smo upoštevali tudi, ko smo v analizo vključili širši družbeni kontekst. Tretja dimenzija izbranega modela raziskovanja namreč zahteva razlago odnosa med interakcijo in družbenim kontekstom, to je: »razmerja med prehodnimi družbenimi dogodki (interakcijami) in bolj trajnimi družbenimi strukturami, ki oblikujejo te dogodke in so od njih oblikovane« (Fairclough 2001, 22). V tretjem delu analize diskurza smo zato pojasnili odnos med diskurzivno prakso ter situacijskim, institucionalnim in družbenim kontekstom. V navezavi na značilnosti procesa oblikovanja politik EU, na vloge, organiziranost in druge lastnosti sodelujočih akterjev ter na širši družbeni kontekst smo skušali razkriti, katere družbene strukture sodelujejo pri vzpostavljanju prevladujočega diskurza v medijski politiki, in na kakšen način, ter kako ta diskurz prispeva k ohranjanju ali spreminjanju razmerij med akterji na področju avdiovizualnih medijev v EU.

6.2 Izbor analiziranih besedil

V izogib očitkom, da si študije iz okvira KAD preredko prizadevajo za utemeljitev načina zbiranja in izbora podatkov za analizo (Widdowson 1995) in za zagotavljanje reprezentativnosti vzorcev prek statističnih raziskovalnih metod, rabe korpusov ali pojasnitve protokola izbora primerov (Haig 2004), smo za potrebe analize sestavili korpus besedil in razložili kriterije selekcije. Zaradi velikega števila in raznovrstnosti besedil, ki niso bila vsa enako primerna za analizo, statistično vzorčenje ni prišlo v poštev. V želji, da ne bi prekomerno poudarjali prevladujočega diskurza, smo, kjer je bilo to mogoče, v analizo vključili tudi primere protidiskurzov. Ker je analiza zajela večletno obdobje, smo imeli možnost spremljanja medsebojnega učinkovanja nasprotujočih si diskurzov in transformativnosti naracij. Posebno pozornost je zahtevalo tudi dejstvo, da smo analizirali tekste v različnih jezikih. Prevladovali so teksti v angleščini, nemščini, francoščini, slovenščini in nizozemščini. Angleške in slovenske tekste smo analizirali v izvorni obliki, pri francoskih in nemških smo zaradi slabšega znanja jezika izvirnike kombinirali s slovenskimi prevodi, nizozemske pa smo obravnavali izključno prevedene v slovenščino. Kjer je bilo mogoče, smo pri prevajanju izbranih primerov v slovenščino za namen njihovega prikaza v disertaciji — tudi za ceno nerodnega sloga — ohranili čim več značilnosti izvirnega besedila. Če smo v izogib večjim slovničnim ali pravopisnim napakam v prevodu morali opustiti pomembne lastnosti izvirnika, to ni vplivalo na samo analizo, saj smo v njej ohranili tudi neprevedljive pojave.

V raziskavo smo vključili vsa ključna besedila iz procesa oblikovanja in sprejemanja DAVMS, in sicer od leta 2003, ko je Evropska komisija organizirala prvo javno razpravo na temo spremembe direktive o televiziji brez meja, do sprejema nove direktive decembra 2007. Besedila, nastala v procesu oblikovanja in sprejemanja direktive, vključujejo več tisoč tekstov, med katerimi so različice predloga direktive, z njimi povezani dokumenti Evropske komisije in Evropskega parlamenta, javni govori evropske komisarke Viviane Reding in poročevalke Odbora za kulturo in izobraževanje Evropskega parlamenta Ruth Hieronymi, sporočila za javnost njenih uradov, prispevki ključnih akterjev v javnih razpravah v okviru procesa njenega nastajanja in sprejemanja ter zapisniki

delovnih teles organov EU, v katerih so sodelovali slovenski predstavniki (Odbor za stike pri Evropski komisiji in delovna skupina K4 za avdiovizualno politiko pri Svetu Evropske unije).²¹

V prizadevanju za čim bolj celovitim naborom tekstov gradiva nismo vnaprej omejili, temveč smo končni korpus pridobili s pomočjo presejanja prek različnih kriterijev. Razprava o DAVMS, ki je v štiriletnem obdobju ves čas dokaj intenzivno potekala na različnih ravneh, je bila še posebej zgoščena in pestra okrog prelomnih časovnih točk v procesu. Zato smo gradivo najprej uredili v povezavi s pomembnimi mejniki v procesu sprejemanja in za analizo ohranili gradiva, ki smo jih lahko povezali z dogodki procesne narave (posamezni krogi javnega posvetovanja, predstavitev predloga in njegovih dopoljenih različic, branja v parlamentu in drugi koraki v procesu soodločanja) ali večje simbolne vrednosti (nastopi evropskih uradnikov pred pomembnimi občinstvi). Mejnike smo določili s politično–ekonomskim pristopom, s pregledom pravnih virov in s pomočjo kronologije procesa na spletnih repozitorijih Evropske komisije in Evropskega parlamenta. Literatura (Young 2003; Evropska komisija 2005e; Williams 2007a; Freedman 2008b in Raboy in Padovani 2010) za ključne akterje, ki so posredno ali neposredno vključeni v procese oblikovanja evropskih avdiovizualnih politik, prepoznava predstavnike medijske, komunikacijske in oglaševalske industrije, predstavnike civilne družbe (npr. potrošniške organizacije, zveze gledalcev, združenja ljudi s posebni potrebami in druga telesa družbenih skupin ali nevladne organizacije), stanovske organizacije (npr. novinarjev, kulturnih ustvarjalcev), institucije EU (Evropska komisija, Evropski parlament, Svet EU)²² in držav članic (vlade, regulatorji), kar se sklada s pregledom subjektov, vključenih v javna posvetovanja o DAVMS, pri čemer

²¹ Analizo navedenih tekstov smo na drugi in tretji ravni med drugim nadgradili z ugotovitvami opisno–pojasnevalne analize pravnega in regulativnega okvira skupne evropske medijske politike na ključnih točkah, povezanih z izbranimi temami razprave (področje uporabe direktive, televizijsko oglaševanje, evropska avdiovizualna dela, medijski pluralizem, neodvisni regulatorji), v katero smo vključili relevantne pravne in politične tekste, med njimi tudi obe predhodnici DAVMS (direktivi od televiziji brez meja iz let 1998 in 2007), pri čemer na teh tekstih nismo opravili jezikovne analize.

²² Medijsko politiko EU pomembno sooblikujejo tudi odločitve Sodišča Evropske unije, vendar je njegova vloga pomembna pri implementaciji posameznih aktov in ne v procesu njihovega sprejemanja. Kljub temu ne gre prezreti pomena sodne prakse, saj se marsikatera odločitev sodišča tako ali drugače materializira v zakonskih aktih (gl. Harcourt 2005, 22).

seveda niso bili vsi zastopani v enaki meri. Iz gradiva za analizo smo izločili besedila, ki predstavljajo osebna mnenja posameznikov, ki jih na podlagi razpoložljivih podatkov ni bilo mogoče povezati s katerim od zgoraj navedenih akterjev, tekste predstavnikov industrij, ki jih področje direktive ne pokriva in jih ne zadeva niti posredno, ter prispevke držav, ki ne sodijo v EU, ne glede na to, da imajo z njo morda sklenjen kakšen sporazum,²³ ki se neposredno ali posredno nanaša (tudi) na področje avdiovizualnih storitev.

Pri podrobnejši obravnavi besedil smo se med predstavniki držav članic osredotočili na prispevke akterjev iz Francije, Velike Britanije, Nizozemske in Slovenije. Prvi dve pripadata trojčku navplivnejših držav članic na področju medijske politike EU. Ta je namreč arena za meddržavno barantanje, v katerem so glavne akterke Francija, Velika Britanija in Nemčija (Levy 1999; Krebber 2002). Francija in Velika Britanija se v svojih pristopih k medijski politiki in v diskurzih, ki jih artikulirata na polju evropske medijske politike, razlikujeta, saj je prva v primerjavi z drugo občutno bolj intervencionistična, preskriptivna oziroma dirigistična (Humphrey 2010, 6). Za podrobnejšo analizo smo namesto Nemčije, ki zaradi federalne ureditve in avtonomije posameznih dežel nima enoglasne medijske politike na državnem nivoju, in je svojih v pogledih včasih bliže eni, drugič drugi soakterki iz velike trojice, izbrali Nizozemsko, ki ima na številnih področjih izvirne rešitve, pogosto označene za primere dobrih praks (Hans Bredow Institute in drugi 2011). Nizozemska je za analizo posebej primerna tudi zaradi aktivnega sodelovanja v procesu oblikovanja direktive, ki se razkriva v številčnosti in artikuliranosti njenih prispevkov v okviru javnih razprav in sestankov delovnih teles. Za primerjavo smo v analizo vključili Slovenijo, ki je med izbranimi članicami edina predstavnica držav tako imenovane nove Evrope in razen pri vprašanju jurisdikcije ter deloma tudi pri določitvi področja regulacije nove direktive in spodbujanja evropske avdiovizualne produkcije v razpravah ni aktivno sodelovala. Izbrane države so za interpretacijo tekstov pomembne tudi zaradi razlik v nacionalnih medijskih politikah, ki jih vsaka posebej razvijajo znotraj svojih medijskih sistemov. Prve tri države Hallin in Mancini (2004) uvrščata v tri različne modele svoje delitve:

²³ Npr. skupina EEA EFTA, Japonska.

Veliko Britanijo v severnoatlantskega oz. liberalnega. Nizozemsko v severno-/srednjeevropskega oz. demokratično–korporativističnega, Francijo pa v mediteranskega oz. polarizirano–pluralističnega, ki mu po Bašić Hrvat in Petković (2007) pripada tudi Slovenija.

Tabela 6.2: Korpus tekstov za KAD

	Posvet 2003	Fokusne skupine 2004	Posvet 2005	Liverpool 2005	Soodločanje
podporna gradiva	3	3	4	4	
prispevki akterjev	136		159		
izločena gradiva/prispevki	13	1	17	2	
predlogi EK					3
ocene vplivov zakonskih predlogov					2
predlogi EP					2
predlogi SEU					2
zapisniki				1	7
govori Redingove					10
govori Hieronymijeve					10
govori drugih					3

Po grobi segmentaciji prek navedenih kriterijev (ključni mejniki, akterji, države) smo izvedli še zadnjo, vsebinsko selekcijo, s katero smo iz gradiva izločili vse tekste, v katerih nismo zasledili tematizacij obsega regulacije medijev, ureditve neodvisnosti nacionalnih medijskih regulatorjev, oglaševalskih pravil, načinov spodbujanja evropske in neodvisne avdiovizualne produkcije ter možnosti za zaščito oziroma promocijo medijskega pluralizma na ravni EU. Z opisanim postopkom smo pridobili korpus tekstov, ki vsebuje 349 enot: 14 podpornih gradiv, 295 prispevkov akterjev, 3 predloge EK, 2 oceni vplivov zakonskih predlogov, 2 predloga EP, 2 predloga SEU, 8 zapisnikov, 10 govorov Redingove, 10 govorov Hieronymijeve in 3 govore drugih predstavnikov ter na njem opravili kritično analizo diskurza. Rezultate predstavljamo v nadaljevanju.

7. Rezultati

S kritično analizo diskurza smo v javni razpravi o direktivi o avdiovizualnih medijskih storitvah, potekajoči med letoma 2003 in 2007, prepoznali tri glavne diskurze, utemeljene v sodobnih ideologijah: neoliberalizmu, liberalnem pluralizmu in socialni demokraciji, ki so v analiziranem obdobju artikulirali poglobitne pomene glede televizije in televiziji podobnih medijev ter legitimirali politike njihovega urejanja na ravni EU. Prvine neoliberalnega, liberalnopluralističnega in socialnodemokratskega diskurza so se med sabo prepletale in prekrivale, zato bi bil prikaz rezultatov analize, če bi se odločili za njihovo nizanje po ugotovljenih diskurzih, komaj, če sploh pregleden. Nekatere ugotovljene makropropozicije so bile prevladujoče umeščene v enem diskurzu, v drugih so se mešali elementi več diskurzov. Identificirane makropropozicije smo zato uredili po kriteriju, ki je omogočal jasnejšo razmejitev, in sicer glede na to, ali je njihov pomen utemeljeval državne posege v medije oziroma politike, podprte z nadzorom in sankcijami (intervencionizem, regulacija), ali zmanjševanje oziroma opuščanje državnega predpisovanja in nadzora (liberalizacija, deregulacija).

Primerjava makropropozicij je namreč na eni strani pokazala prevladujoč sklop med seboj povezanih makropropozicij, ki so vključevale pomen, da se mora področje medijev v Evropski uniji liberalizirati in deregulirati, na drugi pa skupino pomenov, ki so poudarjali ohranjanje regulacije ali njeno širjenje na še neregulirana področja. Prvi pomen smo prepoznali predvsem v tekstih predstavnikov medijske, telekomunikacijske in oglaševalske industrije ter v tekstih predstavnikov Evropske komisije, Evropskega parlamenta in nekaterih držav članic EU. Drugi sklop makropropozicij je bil vsebinsko bolj heterogen. Enemu delu makropropozicij iz tega sklopa je bil skupen na videz protisloven pomen, da medijske storitve potrebujejo regulacijo na ravni EU, da bi lahko uspele na trgu. Ta pomen smo prepoznali v prispevkih predstavnikov Evropske komisije in Evropskega parlamenta. Drugi del pomenov je razloge za regulacijo avdiovizualnih medijev utemeljeval s potrebo po zaščiti evropske kulture in

krejitvi demokracije ter zavračal tržne motivacije urejanja ali opuščanja urejanja medijev.

Tako v intervencionistični kot deregulacijski skupini pomenov smo odkrili tudi prvine neomerkantilizma z elementi evropskega regionalizma, v katerem so se prepletali kulturne in ekonomske razsežnosti. V obravnavanih tekstih smo zasledili še redke in neznačilne prvine konservativizma, ki se je kazal predvsem v prispevkih nekaterih verskih združenj in v navezavi na razloge za regulacijo glede zaščite otrok pred pornografijo v avdiovizualnih medijih. Prispevki skupin, ki so zastopali radikalno drugačne poglede, denimo popolno odpravo vseh omejitev glede erotičnih in pornografskih vsebin, so bili prav tako sporadični, izolirani in jim ni uspelo pritegniti pozornosti drugih akterjev oziroma vplivati na potek razprave. Prisotni so bili tudi pomeni, ki so vključevali strah pred televizijskimi programi iz tretjih držav, ki naj bi propagirali ekstremna verska stališča in terorizem (v tem kontekstu so se značilno omenjali samo programi iz t.i. islamskih držav). Ti so v širši razpravi dosegli določeno vidnost, vendar so se v temah, ki smo jih izbrali za analizo, komaj pojavljali, zato jih nismo podrobneje proučili.

Raziskovalci medijskih politik v Evropski uniji se poslužujejo različnih delitev pristopov k njim in pogledov nanje. V sodobnejših analizah najpogosteje razkrivajo in obravnavajo konkurenčne in intervencionistične pristope (Puppis 2009); liberalizacijo proti intervencionizmu (Wheeler 2007); (kulturni) protekcionizem in (tržno) liberalizacijo (Pauwels in drugi 2007); subsidiarnost proti supranacionalnosti (prav tam); tehnokratsko–ekonomske rešitve EU oziroma demokratične nacionalne pristope (Haircourt 2005); negativno in pozitivno integracijo (Humphreys 2010); ekonomsko integracijo in kulturno raznolikost (Katsirea 2008); politike blaginje proti politikam poblagovljenja (Baker 2001; McChesney 2013); zasebne interese in zahteve po socialni pravičnosti (Sarikakis 2007b); dirigistične in liberalne režime (Humphreys 2008; Pauwels in Donders 2013); deregulacijo — reregulacijo (de Smaele 2007); industrijske/komercialne ali kulturne/javnointeresne cilje (prav tam; Erickson in Dewey 2011; D'Arma in Steemers 2013); javnointeresno in kompetitivno–

deregulacijsko paradigmo (Irion in Radu 2013); kulturno–politične ali ekonomske poglede ter državljanske in potrošniške perspektive (Gollmitzer 2008), idr. Nasproti neoliberalnemu diskurzu, ki je v ospredju vseh sodobnih raziskav in je postal priročen, čeprav navadno ne natančno opredeljen, nezamejen in precej izpraznjen pojasnjevalni koncept (Freedman 2008b; Springer 2012), velikokrat postavljajo intervencionistični diskurz (npr. Gollmitzer 2008), s čimer ustvarjajo epistemološko neustrezno dihotomijo, saj gre za neenakovredna, tudi prekrivajoča se pojma.

Kot smo natančneje pojasnili drugje (gl. Neoliberalizem kot sodobni hegemonski diskurz in vladnost, stran 88), lahko na neoliberalizem gledamo kot na širši družbeni projekt, ideologijo oziroma politike in tehnike upravljanja/vladovanja²⁴ (npr. Bourdieu 1998b; Harvey 2005; Walters in Haahr 2005; Foucault 2008; Brenner in drugi 2010; Steger in Roy 2010), intervencionizem pa je generična lastnost, ki jo lahko apliciramo na različne politike in v splošnem pomeni poseganje politične entitete v delovanje ekonomije ali družbe — za zasledovanje različnih ciljev, tudi takšnih, ki jih tipično pripisujemo »antietatističnemu« neoliberalizmu²⁵ – običajno prek zakonskih mehanizmov, podprtih s sankcijami. Če bi želeli ta dva pojma spraviti na isto raven, bi morali neoliberalni diskurz zvesti izključno na zagovor svobodnega delovanja trga, a čeprav neoliberalna ideologija dejansko zagovarja trg, osvobojen vseh oblik državnega poseganja, Brenner in drugi (2010) opozarjajo, da gre pri neoliberalizmu za hibridno obliko tržno usmerjene regulativne preobrazbe, in torej ne kar vsesplošno deregulacijo ali popoln umik države s trga. Brez določenih državnih posegov trg namreč ne bi mogel delovati (prav tam; gl. tudi Jessop 2002; Krašovec 2011; Davies 2013).

Glede na splošno prežetost z neoliberalizmom, to danes vodilno družbeno paradigmo, ki je skozi zadnja desetletja izpodrinila alternativne programe in ki kljub svoji nezaključenosti, saj jo moramo obravnavati kot proces, ne končno stanje (Brenner in drugi 2010), kaže na avtoritarne razsežnosti neoliberalnega

²⁴ V literaturi *governance* (ang.). Za razlago izraza gl. razdelek **7.1.1 (Samoregulacija je boljša regulacija)**, v okviru katerega ga pojasnjujemo kot eno od ključnih besed, razkritih v analizi.

²⁵ Sicer je že pred sedemdesetimi leti Polanyi opozoril, da je bila »pot proti svobodnemu trgu odprta in puščena odprta z ogromnim porastom v stalnem, centralno organiziranem in nadzorovanem intervencionizmu« (Polanyi 1944, 140–141).

diskurza in njegov hegemonski položaj (Laclau in Mouffe 1987; Beck 2000; Pikalo 2003; McChensey 2005; Bourdieu 2008; Davies 2013), ter glede na ustroj in aktivnosti EU, v katerih mnogi avtorji vidijo manifestacijo globalnega neoliberalnega projekta (npr. Walters in Haahr 2005; Storey 2006; Van Apeldoorn 2008), smo prisotnost neoliberalnega diskurza v medijskih politikah EU pričakovali. O neoliberalizmu na polju medijev in v medijskih politikah so obširno pisali številni avtorji, med njimi Fairclough (1995), van Dijk (1995), Chomsky (1999), McChesney (2000), Freedman (2008a), Gollmitzer (2008), Jakubowicz (2013b) in drugi. Ker je osnovni namen disertacije pokazati, kako se v dokumentih in drugih virih iz procesa oblikovanja avdiovizualne politike EU kažejo antagonistični diskurzi, kako se prepletajo oziroma se pogajajo med sabo in kateri zaseda hegemonski položaj, smo, izhajajoč iz domneve o pomembni prisotnosti neoliberalnega diskurza, makropropozicije analizirali predvsem iz perspektive prvin sodobnih političnih ideologij.

Raziskava je potrdila naša predvidevanja, oblikovana na podlagi referenčne literature (za del gl. zgoraj), saj so rezultati pokazali, da je bil v obravnavanem korpusu med diskurzi, v katerih so bile utemeljene vodilne makropropozicije, prevladujoče zastopan neoliberalni diskurz, ki — poenostavljeno rečeno, predstavlja svet v tržnih prisposodobah in zagovarja prosto delovanje medijskega trga, svoboden pretok avdiovizualnih storitev brez državnega vmešavanja in individualno odgovornost državljanov–potrošnikov za medijsko potrošnjo. Da neoliberalni diskurz ni enoten, koherenten (Hermann 2007), temveč hibriden (Brenner in drugi 2010) oziroma integriran (van Apeldoorn 2008), saj za preseganje svojih notranjih kontradiktornosti (Freedman 2008b) posega po sestavinah različnih diskurzov, se prilagaja družbenemu kontekstu ter se v resnici ne brani državnega intervencionizma in njegovih na trg usmerjenih politik (Jessop 2002; Harvey 2005; Brenner in drugi 2010), se je najbolj izrazito pokazalo zlasti pri zagovarjanju širjenja televizijske regulacije na nove, do tedaj neregulirane (oziroma zgolj z osnovno regulacijo elektronskega poslovanja zajete) nelinearne in spletne avdiovizualne medije. Pomene, utemeljene v neoliberalnem diskurzu, smo odkrili v tekstih predstavnikov medijske industrije,

vseh treh obravnavanih institucij EU in držav članic. Največ značilnih primerov smo izsledili v tekstih Evropske komisije, ki so zavzemali največji del korpusa.

Drugi prepoznani diskurz, liberalno pluralistični, tudi liberalno funkcionalistični (Curran 2002), izhaja iz tradicije liberalne demokracije oziroma liberalnega pluralizma z instrumentalističnim pogledom na medije kot na sredstva, ki sodelujejo pri samorealizaciji, koordinaciji, demokratičnem upravljanju, družbeni integraciji in prilagajanju družbe (prav tam, 136), pri čemer pa niso edini in najbolj odločilen faktor. Liberalna demokracija, njegova ideološka podstat, podpira reprezentativne oblike vladanja, zato so pri tem diskurzu v ospredju zahteve po svobodi izražanja, svobodi medijev in medijskem pluralizmu (Keller 2011). Liberalni pluralizem zagovarja, da se medijske politike oblikujejo v kompetitivni areni, v kateri se različni interesi potegujejo za moč in vpliv, vendar nobeden med njimi ne prevladuje (Freedman 2008b, 7). Osredotočen je na interese potrošnikov, ki se kažejo kot zasebne preference in izbire posameznikov in skupin (Lunt in Livingstone 2012, 37–38), ter prisega na transparentnost, vključujočnost, enakopravno zastopnost, odgovornost, nepristranskost in avtonomnost, pri čemer daje posebno pozornost neodvisnosti oblikovalcev medijskih politik in medijskih regulatorjev (Freedman 2008b, 17–19). V obravnavanem korpusu smo ga značilno zasledili pri predstavnikih Evropskega parlamenta, Evropske komisije, držav članic, stanovskih novinarskih organizacij, nevladnih teles za promocijo interesov gledalcev in drugih civilnodružbenih organizacij.

Tretji ugotovljeni diskurz je socialnodemokratski z normativnim pogledom na poslanstvo medijev, ki v ospredje postavlja posebno družbeno vlogo medijev (Lunt in Livingstone 2012, 20) in z njimi povezane interese državljanov kot pripadnikov skupnosti (in ne funkcionalnih združb kot v liberalnem pluralizmu), kakor se razkrivajo skozi procese javnih razprav in posvetov, prek katerih državljanji kolektivno vplivajo na vlado in javno administracijo (prav tam, 37–38). Kljub temu da javne posege v medije kot družbene institucije izjemnega pomena dojema kot legitimne in nujne (Baker 2001; Raboy 2007), je iz liberalne tradicije prevzel pogled, da morajo biti trgi deregulirani, vendar s pozornostjo do

zaščite potrošnikov (Lunt in Livingstone 2012, 20). Poleg zahteve po družbeno odgovornem delovanju medijev podobno kot liberalno funkcionalistični diskurz v ospredje postavlja zahtevo po medijskem pluralizmu, a z zavedanjem, da svobode medijev ne ogroža samo država, temveč tudi kapital (Baker 2001), zato se zavzema za omejitve medijskega lastništva in koncentracije, ki presegajo običajne načine urejanja iz konkurenčnega prava. Med državami članicami je pomene glede televizije in njene regulacije v okviru tega diskurza občasno upovedovala Francija. V tekstih Evropske komisije na teme, vključene v analizo, ga v obravnavanem korpusu nismo zasledili. Vidnejši je bil v prispevkih Evropskega parlamenta, zlasti njegovih posameznih članov, denimo evropskega poslanca Henrija Webra iz francoske socialistične stranke, v parlamentu delujočega v skupini naprednega zavezništva socialistov in demokratov, ter novinarskih združenj, sindikatov in civilnodružbenih organizacij.

Ob treh temeljnih diskurzih smo v tekstih prepoznali tudi prvine neomerkantilističnega diskurza, ki se ne navezuje na katero od osnovnih družbenih ideologij, temveč na ekonomske politike, pri katerih so v primeru Evropske unije v ospredju elementi regionalizma in protekcionalizma, saj zagovarja aktivno industrijsko politiko za zaščito evropskih kulturnih industrij, zlasti filma, pred konkurenco iz Združenih držav Amerike (Mitchell 2006; van Apeldoorn 2008). Neomerkantilistični diskurz temelji na proizvodni funkciji medijske industrije in razume izdajatelje televizije in novih avdiovizualnih medijev predvsem kot proizvajalce izdelkov in zaposlovalce. Pri zagovarjanju ciljev industrijskih politik ni ideološko homogen; argumente intervencionizma leve (zagovarjanje evropskega modela televizije z močnim javnim servisom) povezuje s tistimi, ki bi jih lahko umestili bliže desnemu delu ideološkega spektra (zagovor zaščite posebnosti evropskih nacionalnih kultur). Podobno kot keynesianizem in socializem ter v nasprotju s tržno usmerjenimi neoklasičnimi pristopi in neoliberalizmom, ki se enako dobro obnesejo tako na nacionalni kot na mednarodni ravni, velja neomerkantilizem predvsem za državni projekt (Nederveen Pieterse 2009, 46), vendar se razmerah Evropske unije z enotnim notranjim trgom njegove značilnosti prenesejo na regionalno raven. V razpravah o DAVMS so bile prvine neomerkantilističnega diskurza značilno prisotne v

tekstih evropske kulturne industrije, Evropske komisije in parlamenta, manj zastopan, večinoma povsem odsoten je pri izdajateljih komercialne televizije in ponudnikih nelinearnih storitev ter telekomunikacijskih operaterjev in ponudnikih internetnih storitev.

Teksti so multiplicitete in jih ni mogoče zreducirati na homogen ta ali drug diskurz, ki obvladuje vsak njihov vidik (prim. Walters in Haahr 2005, 43), zato svoje analize in interpretacije obravnavanih dokumentov in drugih gradiv iz procesa sprejemanja DAVMS nismo želeli omejiti zgolj na en, čeprav vodilen diskurz. Brez zanemarjanja vloge hegemonskega diskurza se nam zdi pomembno prikazati, kako se avdiovizualna medijska politika artikulira v okviru različnih diskurzov ter v kakšnih medsebojnih razmerjih so ti diskurzi, kako se prepletajo, dopolnjujejo ali si nasprotujejo. Zaradi kompleksnosti in večnivojskosti analize podajamo rezultate znotraj intervencionistične in deregulacijske paradigme po ključnih vsebinskih sklopih, pri čemer je v skladu s prakso KAD (Fairclough 2005c; van Dijk 1988; Wodak 2003) vsaka diskurzivna posebnost ilustrirana z značilnim primerom. V okviru posamezne paradigme (intervencijske in deregulacijske) smo v posamezne vsebinske sklope uvrstili tudi primere nasprotnih pomenov, ki smo jih prepoznali kot reakcije na vodilne pomene vsebinskega sklopa ali alternativne poglede, ki jih ne bi bilo smiselno obravnavati kot nosilne pomene druge paradigme.

7.1 Deregulacija za prosto delovanje trga

Analiza makropropozicij je razkrila sklop sporočil, katerih skupen pomen je zagovarjanje deregulacije in liberalizacije v korist medijske industrije. V prispevkih se kažejo kot pozivi k odpravljanju ali preoblikovanju mehanizmov, ki niso v interesu ponudnikov televizijskih storitev (npr. oglaševalske omejitve, kvote evropskih avdiovizualnih del); kot zagovarjanje novih ukrepov, ki jim lajšajo poslovanje in prinašajo nove prihodke (promocijsko umeščanje izdelkov²⁶, pravica do kratkega poročanja); ali kot nasprotovanje zakonskemu

²⁶ Slovenska različica direktive za oglaševanje izdelkov prek njihovega vključevanja v televizijske vsebine, ki se mu v angleščini reče *product placement*, uporablja poimenovanje *promocijsko prikazovanje*, vendar sta zakon o avdiovizualnih medijskih storitvah iz 2011, s katerim je bila direktiva prenesena v slovenski pravni red, in leto kasneje na njegovi podlagi

urejanju in podpora alternativnih načinov (samoregulacija, koregulacija). Deregulacija in liberalizacija sta ob privatizaciji in komercializaciji medijev sestavna trenda neoliberalnih medijskih politik (McChesney 2000; Freedman 2008a; 2008b). Te so postale dominanten način urejanja medijev (Chakravartty in Sarikakis 2006).

7.1.1 Samoregulacija je boljša regulacija

V tekstih Evropske komisije smo prepoznali makropropozicijo, ki podpira deregulacijo evropske avdiovizualne industrije z razlago, da se bo s tem povečala njena konkurenčnost. Pomen je redno prisoten tudi v tekstih, ki so jih v javnih posvetovanjih prispevali predstavniki medijske industrije. Tipičen primer:

*Ta Evropska komisija pod predsedstvom Barrosa si prizadeva za **boljšo regulacijo**. To predpostavlja skrbno politično in ekonomsko presojo možnih vplivov ključnih predlogov, preskus usklajenosti predlogov z lizbonsko strategijo in odpravo nepotrebne ali zastarele zakonodaje, če ni v skladu z našo konkurenčnostjo in zaposlitvenimi cilji. Ko– in samoregulacija bosta odigrali pomembno vlogo prav na tem področju. **Modernizacija pravnega okvira za avdiovizualne storitve na enotnem trgu je integralen del te zavezanosti k boljši regulaciji** (Reding 2005c, 2; originalni poudarki).*

Analiza ključnih besed je pokazala, da so teksti Evropske komisarke Viviane Reding v povezavi z zgoraj navedeno makropropozicijo redno vključevali besede in besedne zveze, kot so *konkurenčnost, zaposlovanje, rast, kreativna ekonomija, digitalizacija, konvergenca, prereguliranost, modernizacija, liberalizacija, prožnost, prilagodljivost, spremembe, napredek, stroški in koristi, presoja vplivov, enotni trg, pravna varnost, enaki pogoji za delovanje na trgu* (ang. *level–playing field*), *prosti pretok storitev, harmonizacija, blaga* (ang. *light–touch*) *regulacija, samoregulacija in koregulacija*, katerih pomemben del izhaja iz registra besed, besednih zvez oziroma pojmov, ki sta jih Bourdieu in

izdan akt, ki podrobneje opredeljuje vsebino pravil za to oglaševanje, ustoličila poimenovanje *promocijsko umeščanje izdelkov*. V televizijskem žargonu se sicer tudi v Sloveniji najpogosteje uporablja angleški izraz.

Wacquant (2001) označila za novo planetarno vulgato in ki predstavljajo naturalizacijo shem neoliberalne misli.²⁷ Kot takšne jih je v medijskih politikah Združenih držav Amerike in Velike Britanije prepoznal tudi Freedman (2008a).

V zgornjem primeru se med drugim pojavi evfemizem *boljša regulacija*. Njegova raba je značilna in ideološko obarvana, saj v tekstu prikriva prizadevanja za deregulacijo in tržno liberalizacijo na področju medijev. Poseben retoričen prijem je kazalni zaimek *ta* v navezavi na Evropsko komisijo, ki v odstavku nastopa kot razločevalni poudarek, dodatno utrjen s prislovnim določilom *pod predsedstvom Barrosa*, ki umesti delovanje komisarke Redingove v okvir širših prizadevanj komisije. V komisarkinih tekstih je moč razkriti nekaj jezikovnih strategij, ki sodijo med bolj ali manj načrtne diskurzivne prakse, privzete z namenom doseganja različnih ciljev, družbenih, političnih ali psiholoških (Wodak 2003, 139). V obravnavanem primeru je razvidna strategija priklica višje avtoritete, ki naj legitimira trditve govorce. Evropska komisija in njen predsednik polnita argumentacijski topos avtoritete (Kienpointner 1992). Uporabljena sta za doseganje učinka večje prepričljivosti argumentov govorce, ki da ima prav, saj govori isto, kar zagovarjata najvišja politična avtoriteta unije in ena od njenih najpomembnejših institucij (prim. Reisigl in Wodak 2001; Krzyzanowski in Wodak 2008).

Sintagma *boljša regulacija* je oznaka za pobudo iz lizbonske razvojne strategije (Evropska komisija 2005a), ki je v obdobju spreminjanja DAVMS tvorila jedro socialno–ekonomske politike. Kot eden večjih projektov EU za konsolidacijo prevlade neoliberalnega ekonomskega modela nad socialdemokratskim razrednim kompromisom (Krašovec 2011, 53; Krašovec in Žagar 2011, 247) je bila prežeta s poudarjanjem nujnosti fleksibilizacije trgov dela in z neoliberalnim diskurzom konkurenčnosti (van Apeldoorn 2008). Komisija je koncept boljše

²⁷ V register t.i. neoliberalnega novoreka sodijo zlasti: globalizacija in fleksibilnost, vodenje in zaposljivost, podrazred in izključenost, nova ekonomija in ničelna toleranca, komunitarnost in multikulturalizem, manjšina, etničnost, identiteta in fragmentacija, učinkovitost (prostega) trga, pripoznavanje (kulturnih) identitet, (individualna) odgovornost (Bourdieu in Wacquant 2001, 57–58), pa še vrsta nasprotij, pri katerih prva komponenta v dvojcu pripada državi, druga pa trgu, npr. prisila–svoboda; zaprto–odprto; togo–fleksibilno; nepremično, fosilizirano–dinamično, premikajoče se, samopreoblikovalno; preteklo, zastarelo–prihodnost, novost; zastajanje–rast; skupina, lobi, holizem, kolektivizem–posamezno, individualizem; enoličnost, nenaravnost–raznolikost, avtentičnost, avtokratično/'totalitarno'–demokratično (prav tam, 60).

regulacije promovirala v smislu zagotavljanja *blagega* (ang. *light-touch*), industriji naklonjenega oblikovanja in izvajanja predpisov²⁸ (Van den Abeele 2010). V okvir takšnega, tipično neoliberalnega načina javnega upravljanja sodi poudarjanje tehnik vodenja, prevzetih iz sveta poslovnega menedžmenta, kot so *merjenje učinkovitosti, upravljanje s tveganji in ustvarjanje presežkov, krčenje javne uprave, decentralizacija in prenos državne oblasti ter samoregulacija*, kar je vse razumljeno kot primeri dobre prakse upravljanja (Steger in Roy 2010), z drugimi besedami: *boljša regulacija*.

Boljša regulacija v govoru komisarke značilno nastopa tudi kot naslovna tema (topika), torej fokus sporočila, ki usmerja branje in interpretacijo diskurza ter z izpostavljanjem najpomembnejših informacij govora skuša vplivati na umestitev vsebine v želeni mentalni model (Van Dijk 2001a, 358). V takšni funkciji se pojavi v naslovu govora, ki se glasi: **Boljša regulacija za medijsko industrijo Evrope: Komisijin pristop** (Reding 2005c, 2; naslov govora, krepak tisk v izvorniku). Način, kako se v naslovu vzpostavlja semantično razmerje med pojmom boljša regulacija in medijska industrija, tvori pomen, da so spremembe na področju regulacije avdiovizualnih medijskih storitev v prid medijske industrije. Raba predloga *za* (ang. *for*) namreč implicira, da gre za *regulacijo za medijsko industrijo* (ang. *regulation for media industry*) in ne *regulacijo medijske industrije* (ang. *regulation of media industry*). Raba predloga *za*, ki podpira zgoraj navedeni pomen, smo prepoznali tudi v govoru Redingove na pravnem seminarju za oblikovalce medijskih politik, regulatorje in medijske profesionalce, ki ga je komisarka nasloвила z *Direktiva o avdiovizualnih medijskih storitvah: pravi instrument za zagotavljanje pravne varnosti za medijska podjetja Evrope v naslednjem desetletju* (Reding 2006b, 1).

Pomen lahko potrdimo tudi z analizo procesov in akterjev po Hallidayevi shemi tranzitivnosti (Halliday 2004, 291). V prvi obravnavani topiki medijska

²⁸ V okviru Barrosovega drugega mandata (po 2009) so koncept preimenovali v »pametno regulacijo« (ang. *smart regulation*), ki jo komisija zagovarja v okviru strategije gospodarske rasti EU Evropa 2020 (http://ec.europa.eu/europe2020/index_sl.htm). Prevod termina v slovenščino je neenoten. Pojavljajo se naslednji prevodi: boljši predpisi in odprava administrativnih ovir; pametna zakonodaja/predpisi (vse na <http://www.mnz.gov.si>), boljši predpisi/zakonodaja (<http://www.stopbirokraciji.si/boljsi-predpisi/>), pametni predpisi (<http://eur-lex.europa.eu/>).

industrija Evrope nastopa kot cilj (predmet) materialnega procesa (delovanja), na katerega sklepamo kljub manjkajočemu glagolu. V drugi topiki imamo dva procesa, ki se deloma prekrivata. V identifikacijskem je direktiva označena kot pravi instrument za pravno varnost medijskih podjetij Evrope, ta pa nastopajo kot cilj materialnega procesa, v katerem je akter instrument, torej direktiva. Odsotnost glagolov je posledica tega, da v obravnavanih primerih nimamo opravka z običajnimi stavki, temveč s stavki s prihrankom oziroma naslovi z izpustom ali elipso (Korošec 1990, 346–347), pri katerih manjkajoči člen uganemo iz pomena besed v predložni zvezi. V prvem primeru v funkciji akterja (povzročitelja) nastopa boljša regulacija, drugi akter pa je pristop komisije. V drugem naslovu je akter direktiva. V obeh topikah smo zaznali značilno rabo samostalnika *Evropa* namesto pridevnika *evropska* v obliki levega ujemalnega prilastka ali pomensko ustrežnejšega desnega neujemalnega prilastka *Evropske unije*. Evropa je neenotno definiran, polisemičen pojem. Čeprav nima stabilne identitete, je ne moremo nadomestiti z Evropsko unijo, saj je ta le eden od mnogih sedanjih in zgodovinskih političnih projektov, ki govorijo v njenem imenu (prim. Walters in Haahr 2005, 4). V danem kontekstu je raba pojma Evropa lahko odraz institucionalnega položaja govorke, ki mora izbrane teme obravnavati v evropski perspektivi (prim. Žmavc in Žagar 2011); v korpusu tekstov pa se pojavlja kot nosilec različnih pojmovanj, predvsem geopolitičnih, političnih in kulturnih. Evropa kot prostor specifičnih kulturnih in gospodarskih tradicij, zlasti v odnosu do drugih geopolitičnih regij (prav tam, 345–346), v navezavi na medijsko industrijo po eni strani implicira njeno posebnost, »evropskost«, ki kliče po določenih zaščitnih ukrepih, po drugi strani pa njeno preraščanje nacionalnih okvirov in delovanje na skupnem evropskem trgu, ki zahteva poenotena pravila.

V naslovu sta navedena dva pomembna udeleženca s prizorišča oblikovanja evropskih medijskih politik: *Evropska komisija* in *evropska medijska industrija*. Slednja nastopa kot nadpomenka ali generično ime za številne industrijske veje in podzvrsti, denimo televizijo, nelinearne medije, operaterje elektronskih komunikacij, ki ponujajo vsebinske storitve, izdajatelje časopisov, ki ob svojih spletnih izdajah pripravljajo tudi storitve, ki bolj spominjajo na televizijo kot na

časopise, pa tudi oglaševalsko industrijo in producente oziroma ustvarjalce avdiovizualnih vsebin. Zgoščena forma naslova ne dopušča naštevanja vseh pomembnih udeležencev političnega procesa, omemba zgolj dveh in izpustitev vseh drugih, tudi tistih, katerih blaginji naj bi bile politike Evropske unije v prvi vrsti namenjene, torej njenih državljanov, pa je pomenljiva. Implicira namreč, da interesi državljanov EU pri oblikovanju medijskih politik unije nimajo tolikšne teže kot interesi industrije.

V govoru komisarke Redingove, ki v formatu A4 obsega tri strani in pol, interesi državljanov niso posebej obravnavani. Komisarka se jim približa zgolj z omembo »nespornih ciljev javnih politik, kot so zaščita mladoletnih in borba proti rasnemu sovraštvu« (Reding 2005c, 2), ki jih postavi na drugo stran tehtnice v iskanju »najboljšega možnega, za prihodnost primernega ravnotežja med blago obremenitvijo industrije za spodbujanje konkurenčnosti Evrope in uspešnih čezmejnih storitev« (prav tam), ter njimi.²⁹ Značilno odsotnost državljanov in značilno prisotnost industrije lahko v govorih informacijske komisarke potrdimo tudi s štetjem besed. Kvantitativni podatki imajo vrsto omejitev, saj se nanašajo predvsem na površinske vidike sporočanja (Wodak in Wright 2006, 263), zato jih uporabljamo zgolj v podporo analizi diskurza. V govoru, s katerim je komisarka septembra 2005 nagovorila udeležence ob koncu konference v Liverpoolu, ki velja za enega od mejnikov v procesu oblikovanja nove direktive, se beseda komisija pojavi devetkrat, poleg nje pa po enkrat tudi besede, ki so z njo povezane ali nastopajo kot sopomenke (komisarji, Barroso, Bruselj). Po dve oziroma ena omemba se nanašata na drugi dve nadnacionalni instituciji, vključeni v proces soodločanja (Evropski parlament in Svet Evropske unije). Države članice Evropske unije so omenjene štirikrat, državljani enkrat — v predzadnjem stavku govora. Po enkrat se v tekstu pojavijo še uporabniki in gledalci. Industrija je prisotna najpogosteje, skupaj sedemnajstkrat: trinajstkrat kot industrija, dvakrat kot ponudniki in dvakrat prek poimensko navedenih organizacij iz njenega kroga — britanske zveze ponudnikov televizijskih storitev na zahtevo ATVOD ter evropske aliance za oglaševalske standarde EASA,

²⁹ Originalne poudarke smo zaradi razbitja odstavka opustili. V izvorniku je skoraj cel odstavek (z izjemo prvih besed) podan v krepkem tisku.

obakrat kot primerov dobrih praks samoregulacije.³⁰ Število omemb medijske industrije v komisarkinem govoru upravičuje osrednje mesto industrije v naslovu govora in utrjuje pomen, da je prenova enotnega pravnega okvira za avdiovizualne medijske storitve namenjena predvsem industriji.

Tabela 7.1: Pogostost besed v govoru Evropske komisarke Viviane Reding na avdiovizualni konferenci v Liverpoolu, 2005, v okviru britanskega predsedovanja EU

Akter	Neposredne omembe	Omembe sopomenk	Skupaj
Evropska komisija	9	3	12
Evropski parlament	2	/	2
Svet Evropske unije	1	/	1
Države članice EU	4	/	4
Državljeni	1	2	3
Industrija	13	4	17

Konferenco v Liverpoolu sta organizirala Evropska komisija in tedanje britansko predsedstvo Evropski uniji. Namenjena je bila obravnavi delovnih izhodišč za zasnovo nove DAVMS pred velikim avditorijem predstavnikov pomembnih akterjev (skupaj jih je bilo 400). Izhodišča za razpravo je pripravila komisija na podlagi rezultatov dveh krogov javnega posvetovanja (2003 in 2005) ter dela fokusnih skupin med septembrom 2004 in februarjem 2005, v katerih sta sodelovali dve članici iz Slovenije: Špela Štrubelj, predstavnica RTV Slovenije, v skupini za vprašanja glede obsega regulacije in Nika Deu, predstavnica POP TV, v skupini za raven podrobnosti regulacije oglaševanja. Komisija je imela odločilno vlogo pri sestavi seznama udeležencev konference in pri izbiri članov panelov oziroma delovnih skupin za obravnavo posameznih vprašanj. Iz Slovenije so se konference udeležili 4 udeleženci, pri čemer dva kot panelista: dr. Sandra Bašić–Hrvat in v vlogi predstavnice slovenskega regulatorja in akademskega sveta oziroma stroke; in Boris Bergant, ki je zastopal javno

³⁰ Npr.: »Ta 'blagi dotik' mora biti pravilo tudi za nove storitve avdiovizualnih vsebin. In deluje: vidite, kako se ta vprašanja obravnavajo tukaj, v Združenem kraljestvu, z Društvom za televizijo na zahtevo (ATVOD), ki mu je zaupana dolžnost samoregulacije storitev videa na zahtevo« (Reding 2005c, 3, poudarek kot v izvorniku).

radiotelevizijo RTV Slovenija in Svet Evrope. Na konferenci so prevladovali predstavniki evropskih in globalnih akterjev na področju medijev; zastopane so bile vse najpomembnejše televizijske in telekomunikacijske družbe. Iz mednarodne arene izstopajo imena, kot so Yahoo, Skype, Discovery, Time Warner, Walt Disney, AOL, SES in prehrambeni velikan Kellogg's. Sinu ustanovitelja enega od globalnih medijskih velikanov News Corporation, Jamesu Murdochu, s številnimi pomembnimi funkcijami v okviru korporacije, med drugim izvršnega direktorja vodilnega britanskega ponudnika plačljive televizije BSkyB,³¹ so organizatorji konference omogočili, da je udeležence nagovoril v elitnem, napol formalnem terminu pred slavnostno večerjo po prvem delovnem dnevu. V skoraj štiridesetminutnem govoru je podal jasen poziv k neintervencionizmu in deregulaciji, ki ju je utemeljil s povečano izbiro in s pravico potrošnikov do suverenosti (Murdoch 2005). Na konferenci so bili aktivno navzoči tudi lobistični giganti. Ena večjih lobističnih organizacij — svetovna oglaševalska federacija WFA (World Federation of Advertisers),³² je imela svojega predstavnika v delovni skupini, ki je bila na konferenci zadolžena za obravnavo oglaševanja.³³ WFA zastopa okrog 50 nacionalnih oglaševalskih združenj in 30 največjih svetovnih korporativnih oglaševalcev, kar naj bi predstavljalo 85 odstotkov svetovne oglaševalske potrošnje (WFA 2003, 1). Njej sorodna organizacija na ravni Združenega kraljestva AA (Advertising Association), ki povezuje 25 trgovinskih združenj in strokovnih teles s področja oglaševalcev, oglaševalskih agencij in medijev z večmilijardno vrednostjo prometa (16,5 milijard britanskih funtov v letu 2001; AA 2003, 1), je bila ena tistih, ki so v okviru javne razprave pred oblikovanjem prvega predloga nove direktive pozivali k manj zakonskega urejanja in več samoregulacije.

Samoregulacija je bila v ospredju razprav o pristopih do urejanja avdiovizualnih medijskih storitev na ravni EU. Iz prispevkov medijske, telekomunikacijske in

³¹ Za njegovega očeta je Lance Price, medijski svetovalec Tonyja Blaira, izjavil, da ga je bilo mogoče dojemati kot štiriindvajsetega člana vladnega kabineta (v Freedman 2008a). Njegov izjemen vpliv in povezanost z Blairovimi nasledniki na Downing Streetu 10 pa je v letu 2009 razkrila prisluškovalno-medijska afera, ki so jo izvajali novinarji Murdochovih (ob izbruhu afere ukinjenih) News of the world.

³² Za moč in globalen pomen WFA ter strategije lobiranja pri oblikovalcih medijskih politik gl. Williams 2007a.

³³ Tedaj že pod poimenovanjem komercialno sporočanje, ki se je uveljavilo tudi v sami direktivi.

oglaševalske industrije, Evropske komisije in posameznih držav članic (npr. Združenega kraljestva) smo razbrali ključen pomen, da je samoregulacija najprimernejši način za urejanje nekaterih področij iz okvira direktive (npr. oglaševanja in varstva otrok pred potencialno škodljivimi vsebinami). Tipičen primer:

AA ne zagovarja revizije direktive, ki bi vodila v podrobnejša in preskriptivna pravila na evropski ravni. Boljše vladovanje³⁴ je mogoče doseči z različnimi sredstvi in AA meni, da 'več regulacije' v radiodifuziji, ko se lahko drugi mehanizmi izkažejo za bolj učinkovite in uspešne, ni odgovor. AA verjame, da sedanja določila TVBM³⁵ uspešno zagotavljajo regulacijo avdiovizualnega okolja. AA zagovarja fleksibilnost na nacionalni ravni in spodbujanje samoregulacije. /.../ Komisija mora zagotoviti zaščitni dežnik, pod katerim bo lahko samoregulacija trga zaživela. Realnost konvergence zahteva prožne pristojnosti — prožnost in prilagodljivost sta bistvenega pomena za industrijo, da se ohrani zaupanje potrošnikov (AA 2003, 1–3, originalni poudarki).

V izbranem primeru so bile uporabljene podobne ključne besede in pojmi kot v primeru iz govora komisarke Redingove. Pojavljali sta se besedi *prožnost* in *prilagodljivost*, ki sta del značilnega neoliberalnega besednjaka (Bourdieu in Wacquant 2001; Harvey 2005; Massey 2013), namesto *boljše regulacije* (ang. *better regulation*), ki jo promovira komisija, ali *boljšega oblikovanja politik*, za katerega si prizadeva britanski regulator (ang. *better policy making*, gl. Ofcom 2005a), je oglaševalska zveza AA zagovarjala t.i. *boljše vladovanje*³⁶ (ang. *better governance*), za katerim stoji koncept, ki je tesno povezan z neoliberalizmom (Bačlija in drugi 2013, 112). *Governance* označuje spremenjene procese vladanja in upravljanja, za katere je značilna disperzija avtoritete, torej odmik od

³⁴ V izvorniku *governance* (ang.). Za razlago izraza gl. tekst v nadaljevanju.

³⁵ V originalnem tekstu se uporablja kratica TVWF (*Television without frontiers*).

³⁶ V slovenščini se zanj še ni uveljavilo enotno poimenovanje, večinoma se prevaja kot vodenje ali upravljanje — prim. rezultate v zbirki vzporednih dvojezičnih korpusov prevodov Evrokorpus na <http://www.evroterm.gov.si/evrokorpus/> (dostop 4. januarja 2013). Ker to ne ustrezno odraža posebnosti njegove rabe v političnih vedah in komunikologiji, se pri posameznih avtorjih uveljavlja prevod *vladovanje* (npr. Splichal 2011; Bačlija et al. 2013), ki kljub določenim pomanjkljivostim zadošča za potrebe njegove rabe v pričujočem delu.

klasičnega pojmovanja regulacije, za katero stoji centralna avtoriteta (vlada) in jo izvajajo javni uslužbenci, brisanje meja med civilno družbo in državo ter manjšanje legitimnosti tradicionalnih, z vrha navzdol učinkujočih pristopov; kot mešanica procesa oblikovanja in implementacije politik se izvaja prek sistema razmerij med akterji (t.i. *deležniki*³⁷), tako institucijami kot posamezniki v določenem sektorju ali na določeni ravni, vse pogosteje transnacionalno (Wheeler 2007; Splichal 2011; Bevir 2012; Lunt in Livingstone 2012; Bačlija in drugi 2013; Irion in Radu 2013). Ti procesi, katerih glavni cilj je lajšanje globalne izmenjave kapitala, so povezani z manjšanjem suverenosti držav in s spremembami nacionalnega oblikovanja politik z zatonom keynesijanskega konsenza in vzponom regulativne države (Wheeler 2007, 229). Vladovanje daje prednost mehkim sredstvom regulacije, kot so samo- in koregulacija, izmenjave dobrih praks, industrijskih standardov in medsebojni pritisk udeležencev (Irion in Radu 2013, 24).

Kakor je razvidno iz poročila z zasedanja delovne skupine K4 za avdiovizualno politiko Sveta EU, ki smo ga pridobili z Ministrstva za kulturo, je med državami, izbranimi za podrobnejšo analizo, pri zagovorništvu samoregulacije in njene izpeljanke koregulacije v razpravah v Svetu EU izstopala Velika Britanija (gl. npr. Ministrstvo za kulturo 2006, 1), Francija pa je bila predvsem do prve zadržana, saj je menila, da ni ustrezna rešitev in da so potrebni mehanizmi prisile (prav tam). Komisija je samoregulaciji in koregulaciji namenila pozornost v vseh različicah predlogov DAVMS, v obsežni naročeni študiji o koregulaciji v medijskem sektorju (HBR in EMR 2005),³⁸ pa tudi v govorih komisarke Redingove pred različnimi občinstvi v okviru procesa sprejemanja direktive. Tipičen primer:

³⁷ Izraz *deležniki* je prav tako eden od neologizmov, ki jih je mogoče uvrstiti v t.i. neoliberalni novorek (Bourdieu in Wacquant 2001). Po Turnšek Hančičevi (2001) to poimenovanje omogoča legitimizacijo akterjev, ki v okviru klasičnih pojmov demokracije (npr. državljani/-ke, javnost, civilna družba) ne bi bili legitimni udeleženci demokratičnega odločanja.

³⁸ Študija je ena od treh obsežnejših analiz, ki jih je Evropska komisija naročila od zunanjih ekspertov v okviru javnega posvetovanja pred objavo prvega predloga DAVMS v letu 2005. Poleg študije koregulacije v medijih, ki sta jo izdelala inštituta Hans Bredow (HBR) iz Hamburga in Inštitut za medijsko pravo (EMR) iz Saarbrückna, je komisija naročila še študijo vpliva regulacije oglaševanja in študijo vpliva mehanizmov za promocijo produkcije in distribucije evropskih avdiovizualnih del, vendar od drugih izvajalcev.

Evropska komisija vidi samoregulacijo kot resno alternativo pravilom EU ali kot njihovo uporabno dopolnilo za vse medije. Samoregulacija ima prednosti v primerjavi s trdimi, nespremenljivimi pravili, saj omogoča hitre spremembe, ki upoštevajo razvijajoče se trge (Reding 2006c, 3).

Izbrani odstavek je v govoru Redingove nastopal kot topika, saj je bil eden tistih, ki jih je v besedilu govora (v celoti) označila s krepkim tiskom. Namesto *prožnosti*, ki je, kot zgoraj, značilnost samoregulacije, mestoma poimenovane tudi *mehko pravo* (Svet EU 2007a, 2), je bila pravilom EU v tekstu pripisana togost, nespremenljivost, in sicer kot manj zaželena lastnost za regulacijo razvijajočih se trgov. Omenjeno nasprotje, po Bourdieuju in Wacquantu (2001, 60) izraženo kot *togo vs. fleksibilno*, avtorja uvrščata v vrsto opozicij, ki predstavljajo ideološko shemo neoliberalizma oziroma elementarne oblike neoliberalnega mišljenja (prav tam).

Samoregulacija izvira iz ideala samourejajočega se prostega trga, ki je produkt klasičnega liberalizma s konca devetnajstega in zgodnjega dvajsetega stoletja (Polanyi v Brenner in drugi 2010; Steger in Roy 2010) in je tipičen pristop neoliberalnega upravljanja in vladanja (Harvey 2005; Brenner in drugi 2010; Steger in Roy 2010; Lunt in Livingstone 2012). Naloge, ki jih sicer opravljajo državne oziroma javne institucije, v okviru samoregulacije prevzema industrija, bodisi namesto že utečenega poseganja države na določeno področje ali za preprečitev, da bi država pričela urejati neko še neregulirano sfero. Za razliko od samoregulacije, ki je povsem v domeni industrije, je koregulacija način urejanja, pri katerem lahko država vstopi v procese, ki se na osnovni ravni odvijajo kot samoregulacija, če ti ne dajejo zadovoljivih rezultatov (Lunt in Livingstone 2012, 24). Samo- in koregulacija pogosto dajeta vtis učinkovitosti, saj se lahko odražata v visoki stopnji sprejemanja in izpolnjevanja pravil, ki si jih industrija sama postavlja in sproti prilagaja, po drugi strani pa se ne odlikujeta s transparentnostjo in neodvisnostjo organov industrije, težave so tudi z izvajanjem ukrepov in z razmerji med sankcijami samoregulativnega organa in pravnimi mehanizmi (prav tam, 25). Poleg tega pa institucionalizacija mehkih oblik prava in samoregulacije na ravni EU, ki je že tako v demokratičnem deficitu,

predstavlja nadaljnje izključevanje demokratičnih procesov (Harcourt 2005, 201).

Na pomanjkljivosti samoregulacije in potrebo po tem, da so nadzor, izvrševanje, sankcije in pritožbeni mehanizmi definirani v zakonskih mehanizmih, so v razpravi o reviziji televizijske direktive opozarjali predvsem civilnodružbeni akterji, denimo organizacije za promocijo interesov potrošnikov (BEUC), za zaščito otrok (CARE, Mediawatch), za preventivo na področju alkohola (I Gruppi di Solidarieta, Socidrogalcohol) in prehrane (European Heart Network), evropska zveza javnih radiotelevizij EBU, pa tudi Evropski parlament, ki je podobno kot BEUC med samo- in koregulacijo dajal prednost slednji. EBU je izpostavila paradoks, do katerega pride, če se — kar bi bilo edino smiselno, če že govorimo o enotnem trgu — mehanizmi samo- ali koregulacije vzpostavijo na ravni EU. Ker direktiva zahteva samo minimalno uskladitev glede dogovorjenih področij in ostajajo mediji v primarni domeni držav članic, bi bili sistemi, ki bi si postavljali lastna pravila, v koliziji z ingerenco držav članic oziroma njihovo možnostjo, da na področjih iz okvira direktive postavljajo strožja pravila (EBU 2005, 32). Do samoregulacije skeptični akterji so poudarjali tudi, da problemi ne morejo biti enostavno preneseni na ramena industrije: »S problemi se morajo ukvarjati politiki, saj je zaščita vseh državljanov, in še posebej otrok, njihova dolžnost« (I Gruppi di Solidarieta 2005, 1).

Evropski parlament je predlog direktive, ki ga je predložila komisija, pred oblikovanjem zakonodajne resolucije obravnaval v šestih odborih (za kulturo in izobraževanje; za državljanske svoboščine, pravosodje in notranje zadeve; za notranji trg in zaščito potrošnikov; za ekonomske in monetarne zadeve; za industrijo, raziskave in energetiko; za pravice žensk in enakost spolov) ter predlagal številne amandmaje, a je za doseg kompromisa z Evropsko komisijo in Svetom EU v kasnejši fazi postopka soodločanja odstopil od nekaterih svojih načel in z njimi povezanih predlogov. Analiza makropropoziciji je pokazala, da je v diskurzu Evropskega parlamenta glede deregulacije prevladal naslednji pomen: v korist razvoja televizijske industrije se je treba odpovedati temeljnim zahtevam sfere javnega interesa. Tipičen primer:

V razpravi bo jasno, da se naši pogledi glede oglaševanja razlikujejo; enako kot komisija se tudi sama zavzemam, ne za več oglaševanja — 12 minut — temveč za večjo prožnost. Kljub temu sem imela bolečo izkušnjo, da sem morala pristati na kompromis glede promocijskega umeščanja. Močno upam, da bomo lahko prek boljšega označevanja dosegli najvišjo raven pravne varnosti in jasnosti za potrošnike. Čeprav, na splošno je revizija televizijske direktive EU pravi fitnes program za v prihodnost usmerjeno evropsko televizijo, in toplo vas vabim, da jo podprete (Hieronymi 2006b).

Analiza ključnih besed v tekstih glavne poročevalke Evropskega parlamenta, Ruth Hieronymi, ki je kot članica nemških krščanskih demokratov CDU v Evropskem parlamentu delovala pod okriljem konservativne Evropske ljudske stranke — v okviru katere je kot članica luksemburške krščanskosocialne ljudske stranke CSV v svojem poslanskem mandatu v Evropskem parlamentu med leti 1989 in 1999 delovala tudi Viviane Reding — izkazuje prisotnost besedišča neoliberalnega diskurza. Primer zgoraj ponuja kar nekaj besed in besednih zvez iz tega registra:³⁹ *prožnost, promocijsko umeščanje, označevanje* (namesto *ločevanje*), *pravna varnost, potrošniki* (namesto *gledalci* ali *državljeni*). K temu nizu lahko dodamo še metaforo *fitnes program za v prihodnost usmerjeno evropsko televizijo*, ki pomeni odpravo zastarelih določil oziroma deregulacijo in ima ekonomski podton, saj implicira krepitev televizijske industrije. Omenjeno metaforo v nekaj inačicah, v katerih je edina stalnica besedna zveza *fitnes program*, ki se vselej navezuje na prenovo televizijske direktive, Hieronymijeva pogosto uporablja, saj jo zasledimo v več njenih prispevkih, prvič že ob uvodni predstavitvi predloga DAVMS poslancem v Evropskem parlamentu (gl. Hieronymi 2005c), pa tudi kot topiko v naslovih govorov (npr. Hieronymi 2006a) ali sporočil za javnost (Hieronymi 2005b), kar vse kaže na to, da se zdi poročevalki Hieronymijevi kleščenje obsega televizijske regulacije pomembno.

Na številnih mestih se ponavlja poročevalkino poudarjanje pomena, da so mediji hkrati ekonomska in kulturna dejavnost:

³⁹ Podrobneje jih obravnavamo na drugih mestih.

Za sodobno televizijo na internetu bo po jutrišnji odločitvi in posledični implementaciji na nacionalni ravni pričelo veljati načelo, da bo televizija ostala gospodarski in kulturni proizvod, ne glede na uporabljeno tehnologijo. To je evropski model, ki smo ga zavarovali s to direktivo za avdiovizualne medijske storitve, kakor bo znana v prihodnosti. Spletna in mobilna televizija bi morali imeti prihodnost tudi v Evropi, ne le kot gospodarski proizvod, ampak hkrati kot osnovno jamstvo za svobodo obveščanja in medijski pluralizem (Hieronymi 2007).

Dvojna — gospodarsko–kulturna — narava televizije po Hieronymijevi (2006a) upravičuje posebna pravila in evropske avdiovizualne medije upravičeno brani pred zahtevami ZDA, da naj bodo avdiovizualne storitve vključene v mednarodne trgovinske sporazume pod okriljem Svetovne trgovinske organizacije (GATT, GATS). Prav ti so bili po njenem mnenju glavni razlog, zaradi katerega naj bi bilo dobro zadržati regulacijo avdiovizualnih storitev na ravni EU v okviru posebne sektorske regulacije in jo razširiti tudi na storitve na zahtevo (Hieronymi 2005a, 12). Identificirana makropropozicija izkazuje prvine neomerkantilističnega in liberalno funkcionalističnega diskurza. Poročevalka je v svojem govoru v parlamentu tik pred sprejetjem direktive, v katerem je povzela ključne poudarke iz zadnje, usklajene različice oziroma že dogovorjenega skupnega stališča parlamenta in sveta, kot primere uspešnega izida izpostavila tudi področja, na katerih parlament svojih amandmajev ni zmožal uveljaviti oziroma jih ni mogel izpogajati v celoti. Navedla je pluralnost medijev, dostop invalidov do vsebin, oglaševanje za otroke in neodvisnost nacionalnih regulatorjev (Hieronymi, 2007), vse po vrsti primere, za katere je parlament podal natančne predloge ureditve, pogosto s konkretnimi pravnimi posledicami, od katerih je v končnem predlogu direktive ostalo le še kako napotilo ali t.i. »političen signal«, kakor je primere smernic ali priporočil brez konkretnih pravnih posledic imenovala komisija (npr. Evropska komisija 2006). Njen govor vsebuje očitno netočne trditve o predloženem predlogu direktive, ki glede na poročevalkino vključenost v proces soodločanja in njeno dobro seznanjenost s prizadevanji parlamenta in izpogajanimi rešitvami, učinkujejo protislovno in zavajajoče. To implicira močan interes poročevalke za končno potrditev

direktive ob hkratnem prizadevanju po ohranjanju vtisa, da je parlament dobro opravil svojo nalogo in uspel ubraniti temeljne vrednote medijske regulacije iz liberalnopluralistične in socialnodemokratske tradicije, ki so jih zagovarjali evropski poslanci v pristojnih odborih.

Besedišče Hieronymijeve prevlade neoliberalnega diskurza ne izkazuje v tolikšni meri kot register Redingove, še posebej ne pri poimenovanjih, ki jih uporabljata za medije. Za medije in storitve iz široke skupine, za katero je DAVMS uveljavila skupno ime avdiovizualne medijske storitve, je komisarka Redingova dosledno uporabljala besedne zveze, v katerih nikoli ni manjkal izraz *storitev*, bodisi v navezavi na *televizijo*, *medije*, *avdiovizualne medije* ali s pridevnikoma *nove*, *digitalne* (z enim ali drugim oziroma obema). Poročevalka Hieronymijeva po takšnih sestavljenih izrazih posega v manjši meri, kar je lahko tudi stvar osebne stila, vendar pa jih v redkeje kot Redingova nadomešča z besedo *storitev*, pogosteje to naredi z besedama *televizija* in *medij(i)*.

V govoru v Evropskem parlamentu pred glasovanjem o podpori predloga DAVMS v prvem branju je Hieronymijeva (2006b) v šestih primerih sklicevanja na predmet regulacije trikrat uporabila besedo *televizija*, dvakrat ji je rekla *avdiovizualni medij* in enkrat *analogna televizijska storitev*. Poročevalka EP prav tako ni dosledno uporabljala izraza *storitev* v poimenovanju t.i. televiziji podobnih storitev. Od štirih primerov besednih zvez, ki se nanašajo na tovrstne storitve, je po enkrat uporabila *nove digitalne storitve*, *podobne storitve*, *nove avdiovizualne storitve* in *novi elektronski mediji*. Ko je v dveh primerih z enim poimenovanjem zajela tako klasično televizijo kot njej podobne storitve, je uporabila poimenovanji *avdiovizualni množični medij* in *televizija*. V svojem prispevku v parlamentu tik pred potrditvijo usklajenega končnega predloga DAVMS na Odboru za kulturo in izobraževanje, v katerem je kot poročevalka povzela dosežene dogovore in poslance pozvala k podprtju predloga (gl. Hieronymi 2007), ni besede *storitev* uporabila niti enkrat, temveč je govorila o televiziji (*tradicionalne ali nove oblike televizije; moderna TV na internetu; mobilna TV*), radiodifuziji (ang. *broadcasting*, kar se večinoma uporablja kot sinonim za televizijsko oddajanje; beseda je bila uporabljena v besedni zvezi

komercialna radiodifuzija). Besedo storitev je uporabila le dvakrat, pri čemer v enem od teh primerov v besedni zvezi, ki konotira javni interes (*brezplačne prostodostopne TV storitve*), kar je postavila v kontekst bitke evropskih televizijskih izdajateljev z Googlom in drugimi tekmeci.

Analiza ključnih besed v tekstih komisarke Redingove je po drugi strani pokazala, da visoka evropska uradnica redno in dosledno — brez pomembnih razlik glede na javnost, ki jo s posameznim govorom naslavlja — uporablja omejen register besed in besednih zvez, v katerem značilno izstopajo naslednje: *avdiovizualna industrija, (nove) storitve, modernizacija, prosti pretok, svoboda, svoboščine, (hitre) spremembe, pravna varnost, enaki pogoji, (novi) poslovni modeli, (hitri) tehnološki dosežki/razvoj/revolucija, digitalizacija, konvergenca, nove storitve, skupni/enotni/notranji trg, rast, širitev, (večja) izbira, potrošnik, moč gledalca, prožen (fleksibilen), prilagodljiv, odporen na prihodnje trende (ang. future-proof), kulturna in jezikovna različnost, javni interes, zaščita otrok, sovražni govor, zaščita potrošnikov, komercialna sporočila, poenostavitev, liberalizacija, blaga regulacija, odpravljanje/opuščenje omejitev, samo-/koregulacija, učinkovito uveljavljanje, medijski pluralizem, neodvisni regulatorji, svoboda medijev, svoboda govora, demokratična/odprta družba*. Register je heterogen in se napaja iz različnih diskurzov, vendar v njem značilno prevladuje besedišče neoliberalnega diskurza.

Registra ključnih besed predstavnic Evropskega parlamenta in Evropske komisije v procesu sprejemanja DAVMS kažeta določene razlike, ki jih lahko pripišemo različnemu položaju, mandatu, organiziranosti in tradiciji ustanov, ki jih predstavljata, kljub temu pa razlike niso tolikšne ali tako značilne, da bi na njihovi podlagi lahko skupaj z Gollmitzerjevo (2008) na polju medijskih politik EU potrdili konsistentno zavezanost parlamenta in komisije različnima, ločenima diskurzoma, ki naj bi kazala na »globok ideološki razkol med komisijo in parlamentom« (prav tam, 345).⁴⁰ Poleg tega je parlament po definiciji prostor soočanja različnih diskurzov in ga že zaradi tega težko obravnavamo kot enoto, zavezano točno določeni ideologiji. V obdobju razprav o DAVMS so evropski

⁴⁰ O tem podrobneje razpravljamo v diskusiji o rezultatih analize.

poslanci zastopali različne poglede. Ti se odražajo tudi v razlikah v amandmajih, ki so jih predlagali različni odbori parlamenta.

7.1.2 Tehnodeterminizem in suvereni gledalec

Makropropozicija, da je deregulacija pravnega okvira za avdiovizualne medije nujna posledica oziroma prilagoditev tehnološkim spremembam oziroma razvoju, je bila vključena tako v tekstih Evropske komisije kot Evropskega parlamenta; pogosta je v besedilih medijske industrije; zasledimo jo v prispevkih akterjev iz vseh izbranih držav, najpogosteje pri tistih, ki prihajajo iz Združenega kraljestva. Tipičen primer:

Hiter razvoj trga televizijskih in televizijski podobnih storitev potrjuje potrebo po občutni modernizaciji obstoječega okvira pravil EU. Avdiovizualna industrija je podvržena veliki revoluciji, ki jo poganjajo konvergenca tehnologij in storitev, kot tudi ekspanzija fiksnega širokopasovnega interneta, digitalne televizije in omrežij, skupaj z odgovarjajočim povečanjem ponudbe nelinearnih storitev, predvsem videa na zahtevo. V naslednjih nekaj mesecih bo oddajanje na mobilnih telefonih, ki ga omogoča standard DVB-H, verjetno ustvarilo nov trg z 200 milijoni potencialnih uporabnikov v Evropi in s potrebo po prilagojenih linearnih in nelinearnih vsebinah. Ali je res izvedljivo, da vztrajamo pri pravilih, ustvarjenih v osemdesetih, ko se soočamo s problemi naslednjega desetletja? (Reding 2006b, 3).

Analiza ključnih besed je pokazala, da se v vlogi sopomenke tehnološkega razvoja na področju medijev in telekomunikacij redno pojavlja beseda *konvergenca*; komisarka Redingova jo uporabi tudi v naslovu enega od svojih pomembnejših govorov (torej kot topiko), in sicer v metaforičnem poimenovanju svojega resorja: *Izzivi pred evropsko komisarko za konvergenco* (Reding 2005a, 1). Za večji učinek jo ponovi še v govorniški figuri na koncu teksta: »Upam, da sem vas danes prepričala, da **nameravam biti evropska komisarka za konvergenco**, pri čemer bom omogočala popolno izrabo infrastrukturne konvergenca z namenom, da se maksimira dostopnost vsebin in se izvajalcem da več poslovnih priložnosti« (prav tam, 4; originalni poudarki).

Konvergenca je širok, izrazito polisemičen pojem, in v odsotnosti strinjanja, kaj natančno pomeni, ena od modnih public (kakršnim angleško govoreči pravijo *buzz words*). Daniel Boorstin (1978) jo je označil kot vrhovni zakon t.i. republike tehnologije, ki predstavlja težnjo vsega, da postaja enako vsemu. Od osemdesetih let prejšnjega stoletja se najpogosteje nanaša na razvoj digitalnih tehnologij, zlivanje telekomunikacijskih in informacijskih tehnologij in integracijo medijskih vsebin, ki so se izvorno ponujale ločeno (Briggs in Burke 2009, 237). Konvergenca se je na dnevnem redu komunikacijskih politik najprej znašla v Združenih državah Amerike — v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja, in se od tam še isto desetletje razširila v Evropsko unijo, ki je z njo označila svoj nov pristop h komunikacijski politiki (van Cuilenburg in McQuail 2003, 197). V obravnavanih tekstih nastopa kot ideal visokotehnološke prihodnosti ali kot višja sila, ki narekuje družbene spremembe. V pomenu zlivanja tehnologij in storitev je konvergenca pogosto naštetja skupaj z drugimi pojavi aktualnega tehnološkega razvoja, ki da poganjajo »veliko revolucijo avdiovizualne industrije« (npr. v govoru na dobro obiskanem pravnem seminarju, namenjenemu medijskim profesionalcem in strokovnjakom ter osebju vlad in regulatorjev držav članic, gl. Reding 2006b, 2), omogočajo »nove možnosti za oglaševanje in druge oblike komercialnega sporočanja« (v govoru predstavnika svetovne oglaševalske zveze WFA, gl. Reding 2006a, 2), ali pa jo povezujejo s svobodo, češ da za potrošnike, gledalce in poslušalce predstavlja »nežno, postopno, razvijajoče se zgodovinsko dejanje osvoboditve«, kot v prispevku Eda Richardsa (2005), izvršnega direktorja britanskega regulatorja Ofcoma, ki je bil pred zasedbo tega položaja tesen sodelavec Tonyja Blaira (njegov svetovalec za medije). Osvoboditev, ki jo prinaša konvergenca, naj bi predstavljala »možnost potrošnikov, gledalcev, poslušalcev, da določijo svoje lastno gledanje, svoje lastno poslušanje, svoj lastni urnik, svoje lastne zbirke, svoje lastne vsebine in celo svoje lastne storitve« (prav tam).

Poosebitev tehnoloških pojavov, ki nastopajo kot vršilci dejanj, je namenjena doseganju vtisa, da so to procesi brez avtorjev, odločevalcev oziroma zagovornikov. Tipičen primer: »Toda od začetka devetdesetih poteka tehnološka

revolucija in skoraj nihče v EU ne bo ostal od tega neprizadet»⁴¹ (Jowell 2005, 8). Če pogledamo strukturo izbrane dvostavčne povedi, ki jo je v prikaz utemeljenosti deregulacije zaradi tehnoloških razlogov izrekla britanska ministrica za kulturo Tessa Jowell, in v njej preverimo vrste procesov po Hallidayju (2004), ugotovimo, da je prvi stavek povedi materialni proces dogajanja, v katerem kot vršilec dejanja oziroma nosilec dogajanja nastopa tehnološka revolucija, drugi pa je relacijski proces, v katerem je akter, tj. vsak v EU,⁴² v pasivni vlogi (od dogajanja (ne)prizadeti), saj mu je pripisano, da ne bo ostal *neprizadet* od tehnološke revolucije (torej, da bo prizadet). Britanska ministrica, ki je nastopala kot gostiteljica ključne konference v Liverpoolu, organizirane v okviru britanskega predsedovanja v EU, je uporabila podoben besednjak kot komisarka Redingova in se prav tako izrazito opirala na za neoliberalen diskurz značilen topos statistik (Krzyzanowski in Wodak 2008), pri čemer je navajala podatke, vezane na rast digitalnih tehnologij in storitev, predvsem rabe interneta in mobilne telefonije (gl. Jowell 2005, 8), ne neposredno povezanih s potrošnjo medijskih vsebin. Statistike, pregledi, poročila, grafi, tabele, diagrami in razne kalkulatívne prakse so materializacija diskurza (inskrpcija) in izraz neoliberalne vladnosti; skoznje svet postaja viden (reprezentiran) in podvržen praksam urejanja (Walters in Haahr 2005, 7–9).

V analiziranih primerih, ki so podpirali identificirano makropropozicijo, so tehnološke spremembe prikazane kot nujni, neizogibni, samodejni, malodane naravni, vsekakor pa dobrodošli procesi, ki zahtevajo ustrezne prilagoditve ali spremembe zakonodaje, predvsem v smislu odpravljanja morebitnih ovir za njihovo udejanjanje. Sile tehnoloških sprememb seveda »niso v položaju, da bi lahko od kogarkoli kaj zahtevale« (Freedman 2008a) in niso rezultat naravnih procesov ali nekakšnih samodejnih internih dinamik, temveč produkt družbenega konteksta njihovega razvoja, uvajanja na trg in rabe, ki ga pomembno krojijo interesi akterjev z najbolj neposrednimi finančnimi vložki in pričakovanji

⁴¹ Raba tega izraza v stavku, ki že sicer vsebuje dvojno negacijo, v slovenščini ne zveni lepo. Kljub temu smo se odločili zanj, saj smo za potrebe analize želeli ohraniti čim več jezikovnih značilnosti iz izvornika. Jezikovni del kritične analize diskurza je verodostojnejši, če jezikovne prvine in strategije razlaga na izvornem tekstu, saj se s prevodom lahko marsikatera izgubi.

⁴² Za potrebe rabe v trdilnem stavku moramo nikalni zaimek *nihče* iz izbranega primera, ki je v nikalni obliki, nadomestiti z njegovim nasprotjem *vsak*.

(Winner 1986). V obravnavanih primerih pripisana jim neizogibnost se ni nanašala samo na neizogibnost tehnološkega razvoja, temveč tudi na aktivnosti v odgovor nanje (Sarikakis 2004). Pri takšnih reprezentacijah prihaja do učinkovite, izrazito ideološke naturalizacije sprememb oziroma njihovih posledic, marginalizacije razprave o alternativnih smereh razvoja in maskiranja interesov, ki stojijo za izbrano tehnološko inovacijo (Williams v Freedman 2008a). Takšen fatalizem je skupen determinističnim pogledom na tehnološke spremembe (Freedman 2008a) in služi zamegljevanju odgovornosti za politične izbire in odločitve (Winner 1986; Kramberger 2003).

Druga strategija je navajanje pavšalne in pretirane ocene obsega novega trga oziroma predstavljanje konstrukcij kot nespornih pojavov iz stvarnosti. Nov standard prenosa avdiovizualnih vsebin DVB–H naj bi omogočil vzpostavitev večstomilijonskega novega trga mobilne televizijske radiodifuzije. Ta je sicer že v času zagovora nove direktive kazal slabše rezultate od pričakovanih in je bil kmalu opuščen (Furnemont 2013, 44), a ga je komisarka kljub temu uporabila za polnjenje argumentacijskega toposa števil in statistik (Krzyzanowski in Wodak 2008). Svoje trditve je oprla na številčne ocene in skušala s tem ustvariti vtis verodostojnosti in objektivnosti. Ob tem je vključila tudi mobilizacijske prvine prek specifične rabe časovnosti (prim. Fairclough 2010b). Ritem razvoja trga, ki ga poganja konvergenca, je označila za hiter, in to dodatno ilustrirala z oceno, da se bo nov trg storitev na podlagi standarda DVB–H ustvaril že v naslednjih nekaj mesecih. Po drugi strani je pravila, ki urejajo to področje, označila za pravila iz osemdesetih, in časovno vrzel med aktualnim razvojem trga in pravili, ki ta trg urejajo, povečala še za kakšno desetletje, saj je nakazala, da naj bi nova regulacija reševala probleme naslednjega desetletja. Takšna reprezentacija časovnosti, ki jo lahko povežemo z več dvojicami iz Bourdieujeve in Wacquantove (2001) planetarne vulgate, npr. *fosilizirano–dinamično, zastarelo–prihodnost, zastajanje–rast* (v vseh navedenih nasprotjih se prva beseda nanaša na lastnost države, v našem primeru pravil, ki jih je ta postavila, druga beseda pa pripada trgu), je značilna za neoliberalni diskurz.

Sklicevanje na napredek informacijsko–komunikacijskih tehnologij in storitev ima v kontekstu razprave o prenovi avdiovizualnega pravnega okvira prav tako ideološke učinke, saj je tudi nekritično slavljenje informacijskih in komunikacijskih tehnologij značilno za neoliberalizem (Bourdieu in Wacquant 2001). Informacijska tehnologija je namreč »privilegirana tehnologija neoliberalizma« (Harvey 2005, 159), tehnodeterminizem, tudi tehnofatalizem (Freedman 2008a) pa eden od prepoznavnih elementov retorike neoliberalizma, redno uporabljan za upravičevanje političnih in družbenih sprememb ter deregulacije na temelju doktrine prostega trga (Neubauer 2011).

Analiza makropropozicij je v povezavi s tehnološkimi pridobitvami razkrila še pomen, ki se od prvega razlikuje v tem, da namesto *samodejnih* sil tehnološkega razvoja kot razlog za deregulacijo nastopijo po novem *aktivni, depasivizirani* gledalci. Pomen, da regulacija nekaterih področij ni upravičena zaradi večje moči in izbire, ki jo imajo gledalci na voljo zaradi novih tehnologij in storitev, je prisoten v tekstih predstavnikov medijske industrije, v govorih komisarke Redingove in v uvodnih izjavah predlogov DAVMS. Tipičen primer:

Ker imajo gledalci več možnosti, da se z uporabo novih tehnologij, kakršne so digitalni osebni video zapisovalniki, in večjo izbiro programov izognejo oglaševanju, podrobnejša ureditev v zvezi z vstavljanjem oglasov, ki želi zaščititi gledalce, ni upravičena. Čeprav količine dovoljenega oglaševanja na uro ne bi smele biti povečane, mora ta direktiva prav tako izdajateljem televizijskega programa omogočati prožnost pri vstavljanju oglasov, če to bistveno ne moti celovitosti programov (Evropska komisija 2007a, 8).

Med ključnimi besedami tako zasledimo značilno rabo *večje izbire vsebin* in *večje moči gledalca*, ki se v funkciji argumenta za upravičevanje opustitve nekaterih ukrepov iz TWFD (npr. načela ločevanja uredniških in oglaševalskih vsebin, dnevne omejitve oglaševanja) ali pojasnila, zakaj ukrepi za linearne storitve niso smiselni za nelinearne, pojavljata v uvodnih izjavah različic predlogov in tudi v sprejeti verziji DAVMS. V dokumentu komisije, namenjenemu oceni vplivov novega akta, se *večja izbira* pojavi v kombinaciji z *večjo odgovornostjo uporabnika*, s katero natančneje opredeljujeta njegov

spremenjeni odziv, ki upravičuje večjo »prilagodljivost v zvezi s predpisi za linearne avdiovizualne medijske storitve, zlasti v zvezi z oglaševanjem« (Evropska komisija 2005e, 18–24). Podobne razloge je redno navajala tudi komisarka Redingova, pri čemer je o gledalcih govorila v tretji osebi, tako da so nastopali hkrati kot pasivni in aktivni udeleženci, torej tisti, na katere vpliva tehnologija (in njene konkretne manifestacije), in tisti, ki se samostojno odločajo za (ne)gledanje določenih vsebin, na primer: »Obenem vidimo, kako tehnologija gledalcem omogoča večji nadzor nad tem, kaj gledajo in kdaj. Na primer, zahvaljujoč osebnim videorekorderjem, lahko preskočijo oglasne spote.« (Reding 2006b, 2).

Razumevanje izbire, kakršnega kažejo teksti komisarke Redingove, uradni dokumenti komisije, sveta in pogosto tudi parlamenta, enači večjo medijsko izbiro s porastom števila medijskih izdelkov (Freedman 2008a, prim. Baker 2001, McChesney 2000) in zanemarja argument, da je digitalno medijsko okolje komercialno organizirano in ga obvladujejo obstoječi glasovi, ter zato po eni strani prek večjega števila kanalov ponuja iste vsebine (Donders in drugi 2013), po drugi pa služi neenakim potrošnikom in reproducira ustaljene vzorce koncentracije in vpliva (Freedman 2008a). Že tako omejeno razumevanje izbire se nadalje krči na označevanje izbire med tehničnimi podrobnostmi, npr. med televizijskimi programi v standardni ločljivosti in tistimi v visoki ločljivosti ali na storitve katere digitalne platforme se naročiti (prav tam).

Idealizacija moči, samostojnosti in obenem osebne odgovornosti posameznika, kakršno smo videli zgoraj, je izraz diskurza neoliberalizma (Bourdieu in Wacquant 2001; Steger in Roy 2010), ki izvira iz liberalizma (Walters in Haahr 2005). Teksti Evropske komisije in medijske industrije gledalce večinoma poimenujejo potrošniki, v manjši meri tudi uporabniki, in le izjemoma državljani, ter jih reprezentirajo kot subjekte, ki jim je tehnološki napredek omogočil prestop iz pasivnih prejemnikov televizijskih vsebin v aktivne uporabnike medijev. Napredek jim je podelil moč, ki načenja klasične poslovne modele medijske industrije. Domnevna moč pa s sabo prinaša odgovornost vsakega posameznika za izpostavljenost medijskim vsebinam in za zaščito pred

tistimi, ki bi ga utegnile vznemiriti ali škodovati moralnemu razvoju njegovih otrok. Na drugi strani potrošniške organizacije (npr. BEUC 2003 in 2005; ERICA 2003) opozarjajo, da je nerealistično pričakovati, da bodo posamezniki, še zlasti tisti, ki so ranljivi ali deprivilegirani, držali korak s tehnološkim razvojem na področju medijev, s številčnostjo in kompleksnostjo storitev in prenosnih poti, ter pogosto netransparentnimi tehnikami oglaševanja, tako da bodo sposobni uporabiti vse prednosti sodobne medijske ponudbe in se pri tem izogniti vsem tveganjem. Pomen, ki smo ga prepoznali zgoraj in ki izpostavlja individualno odgovornost gledalca, bi zato lahko z Wacquantom (2004, 26; 2008, 14) poimenovali kolektivna (in s tem politična) neodgovornost. Družbeni problemi — v konkretnem primeru ponudba medijskih vsebin, ki jo poganja prizadevanje medijskih korporacij po čim večjih zasluških ob čim manjših vložkih v njihovo kakovost ter zožen pogled na spekter potreb gledalcev/javnosti — so predstavljeni kot problemi posameznika, kar je značilno za neoliberalni diskurz (Wacquant 2002; Fairclough 2003). Subjektivizacijo posameznikov prek svobode, izbire in opolnomočenosti lahko razumemo kot eno od liberalnih ali neoliberalnih identitet in kot tehniko vladanja, pri kateri nas oblast spodbudi, da se sami upravljamo prek ustrezne subjektivizacije, denimo v aktivnega iskalca zaposlitve, opolnomočenega državljana, preudarnega potrošnika, informiranega investitorja ipd. (Walters in Haahr 2005, 12–13) — v kontekstu razprav o medijskih politikah v suverene, močne, izobražene, informirane, osveščene, medijsko pismene gledalce/potrošnike. Takšna subjektivacija vladanih v subjekte svobode in izbire je značilna manifestacija vladnosti⁴³ liberalizma in neoliberalizma, pri kateri oblast deluje z distance (prav tam).

7.1.3 Od oglaševanja do komercialnega sporočanja

V zvezi z novo pridobljeno močjo gledalca je analiza razkrila tudi naslednjo makropropozicijo: regulacija oglaševanja v dobi opolnomočenega gledalca ni

⁴³ Foucaultov koncept vladnosti, ki lahko pomeni poseben način kritične in refleksivne politične analize, ki se osredotoča na racionalnosti vladanja; historizirano proučevanje spreminjajočih se oblik moči; ukvarjanje s tehnologijami moči oziroma tehnikami, veščinami vladanja; in tematizacijo relacionalnosti moči in identitete vladanih (Walters in Haahr 2005, 5), v tem primeru uporabljamo v zadnjem od naštetih pomenov.

upravičena, saj ogroža obstoj prostodostopne televizije. Ta pomen smo zasledili predvsem v tekstih Evropske komisije. Tipičen primer:

Konvergenca omogoča nove možnosti za oglaševanje in druge oblike komercialnega sporočanja. Obenem pa je veliko državljanov zasičenih s tem, kar dojemajo kot presežek TV-oglasov. Poleg tega se pritisk, ki ga določeni deli skupnosti izvajajo na evropske zakonodajalce in je usmerjen k prepovedi določenih vrst oglaševanja (mastne hrane, hitrih avtomobilov, alkohola itd.), ne zmanjšuje. V teh tednih in mesecih se pogajamo o mojem zadnjem predlogu modernizacije pravnega okvira avdiovizualne politike v Evropi. Ta predlog vključuje jasno liberalizacijo pravil za avdiovizualno komercialno sporočanje. Toda morate vedeti, da ta liberalizacija ne prihaja brez težav. Mnenju, ki je moje, da povečana izbira in moč uporabnikov narekuje drugačen, blažji stil regulacije oglaševanja, nasprotuje veliko politikov in državljanov. Če k njim prištejete še te naše mlade ljudi, ki so navajeni dobivati vsebine zastonj ali skoraj zastonj, boste razumeli, da korelacija med tako imenovanimi »brezplačnimi vsebinami« in financiranjem prek oglaševanja mnogim potrošnikom ni jasna. Zatorej vidim urgentno potrebo, da komercialni mediji, ponudniki dostopa do internetnih storitev in oglaševalci v Evropi pojasnijo, da ni mogoče imeti prostodostopnih premium vsebin brez oglaševanja (Reding 2006a, 2).

Analiza ključnih besed je razkrila negativno reprezentacijo nasprotnikov deregulacije oglaševanja, katerih značilni predstavniki so podporniki omejitev oglaševanja nezdrave hrane, hitrih avtomobilov in alkohola, državljanji, ki so zasičeni s televizijskim oglaševanjem, in mladi, ki so navajeni brezplačnega dostopa do avdiovizualnih vsebin. Do slednjih komisarka zavzame pokroviteljski ton, saj jih naslavlja s *ti naši mladi* in namiguje na nelegalne oblike dostopa do vsebin. Vse skupaj označi za *potrošnike, ki ne razumejo*, da se prostodostopne vsebine financirajo prek objavljanja oglasov. Argumenti so tako strukturirani predvsem okrog toposa nevarnosti in grožnje, ki sta tesno povezana (Wodak in Wright 2006; Krzyzanowski in Wodak 2008), pri čemer zagovorniki omejitev oglaševanja in mladi predstavljajo nevarnost, ki ogroža poslovni model

izdajatelj, temelječ na oglaševanju. Kljub temu da so otroci že po številčnosti pomembna demografska skupina, so obravnavani kot obrobna ali problematična kategorija ter jim oblikovalci politik ne namenjajo velike pozornosti ali pa se okrog njih spletajo konfliktne javne, moralne in regulativne agende (Lunt in Livingstone 2012, 143–144). Sodeč po komisarkini argumentaciji v zgornjem primeru, mednje sodijo tudi evropske politike boja proti otroški debelosti, ki zahtevajo omejitve oglaševanja hrane z visoko vsebnostjo maščob soli in sladkorjev, zlasti tistega, ki cilja na otroke.

Na drugi strani se nahajajo komercialni mediji, ponudniki internetnih storitev in oglaševalci, ki jih komisarka nagovarja, naj se angažirajo v zagovarjanju pomena oglaševanja za neplačljiv dostop do vsebin (ang. *free-to-air*). Prisoten je mobilizacijski pomen, ki ga govorka podpre s poudarjanjem urgentnosti podviga in lastne osebne vpletenosti v obrambo interesov, ki so blizu interesom občinstva. Pri tem je jasno razvidno prizadevanje govorka po ugajanju občinstvu, ki ga, glede na to, da govori na konferenci svetovne oglaševalske zveze WFA, sestavljajo predstavniki velikih svetovnih oglaševalcev, oglaševalskih agencij in medijskih podjetij. Predlog direktive, ki podpira deregulacijo oglaševanja, Redingova imenuje *moj predlog*, podobno za samo njej lastno (*mnenje, ki je moje*) označi mnenje, da povečana izbira in moč uporabnikov narekujeta *blago regulacijo* (v ang. izvorniku *light-touch*), in poudari, da ga mora braniti tako pred politiki kot pred državljani.

Komisarka, ki je dobro seznanjena s t.i. evropskim modelom radiodifuzije — kakor ga ob določenih priložnostih sama poimenuje in izpostavlja⁴⁴ — za katerega je značilna delitev na javno in komercialno (radio)televizijo, pri tem omeji prostodostopno televizijo na tisto, ki jo zagotavlja oglaševanje, in z namenom podkrepitve nujnosti odprave določenih omejitev oglaševanja izpusti omembo prostodostopnih vsebin, ki jo zagotavlja model javnega financiranja ali

⁴⁴ Npr. v govoru na skupni konferenci Evropske zveze javnih radijskih in televizijskih postaj EBU ter madžarske javne radiotelevizije MTV, v katerem je poudarila, da je t.i. dualna avdiovizualna medijska pokrajina ključni del evropskega modela televizije, ki si ga Evropejci želijo ohraniti tudi v naslednjih desetletjih (Reding 2006d). To, da je v tem kontekstu za časovno enoto uporabila desetletje, je pomenljivo in govori v prid priznanemu pomenu in stalnosti, nespremenljivosti javne radiotelevizije v Evropski uniji, kar je v kontrastu s siceršnjim poudarjanjem sprememb in prožnosti.

subvencioniranja. Komisarka javno televizijo redko omenja, čeprav direktiva v enaki meri zavezuje tako javne kot komercialne televizijske programe.⁴⁵ Ko govori o televiziji, ima navadno v mislih njeno komercialno različico, o kateri govori afirmativno in brez kritičnosti do njene vsebinske ponudbe. Pogosto ji pripisuje prispevek k zagotavljanju medijskega pluralizma in raznolikosti, ki ga sicer prepoznavamo pri javni televiziji, če opravlja svojo funkcijo, zato lahko v tem delno identificiramo ideološki kvadrat po van Dijku (1998), pri katerem prihaja do poudarjanja pozitivnih lastnosti tistega, kar je naše, oziroma kar podpiramo, in zanemarjanja pozitivnih značilnosti tistega, kar nimamo za svoje, ter ublaževanja negativnega pri »našem« in izpostavljanja slabega pri »tujem«. Identificirani pomen o odvisnosti obstoja prostodostopne televizije od oglaševanja nastopa tudi kot naslovna tema oziroma topika: Evropske prostodostopne vsebine in oglaševanje: ni enega brez drugega (Reding 2006a, 1), skoraj identično kot evropska komisarka Redingova pa ga je na konferenci zveze medijskih zakupnikov EGTA ubesedil tudi predsednik uprave skupine RTL Gerhard Zeiler (v EGTA 2006). Pomen so vsebovali tudi dokumenti Sveta Evropske unije. Ti so poslovni model prostodostopne televizije, temelječ na oglaševanju, postavili v razmerje s poslovnim modelom plačljive televizije, osnovanim na naročniškem razmerju:

Skupno stališče v osnovi sledi filozofiji predloga Komisije, pri katerem se jedro 'kvalitativnih' pravil o avdiovizualnih komercialnih sporočilih (oglasih) uveljavi za vse avdiovizualne medijske storitve, medtem ko so se kvantitativna pravila, ki veljajo le za televizijo, v primerjavi s pravili obstoječe direktive poenostavila in racionalizirala z namenom oblikovanja zakonodajnega okolja, v katerem bo model prostodostopne televizije lahko še naprej tekmoval z naročniškimi televizijskimi kanali (Svet EU 2007a, 3, originalni poudarki).

Analiza ključnih besed je še pokazala, da komisija in druge evropske institucije za oglaševanje redno in koherentno uporabljajo poimenovanje *komercialno sporočanje*, ki se je uveljavilo tudi v sprejetem dokumentu direktive. V

⁴⁵ Razlike lahko nastanejo v nacionalnih zakonodajah. Države imajo namreč na področjih, ki jih ureja direktiva, za javne programe pogosto strožjo ureditev.

obravnavanih tekstih nastopa kot evfemizem za oglaševanje, ki skuša dajati vtis, da gre pri določenih oblikah oglaševanja za nekaj drugega, nekaj, kar presega klasični koncept oglaševanja. V terminu se kaže meddiskurzivnost, pri kateri prihaja do prisvajanja medijskega diskurza s strani oglaševalskega. Takšna hibridizacija ali mešanje družbenih praks (Fairclough 2010b) je značilna za neoliberalizem, pri katerem prihaja do brisanja mej v družbi, kar se v medijskem diskurzu kaže kot izginjanje ločnic med dejstvi in izmišljenim, nefikcijskimi in zabavnimi žanri, informacijami in oglaševanjem, dokumentarcem in dramo, dramo in oglasom ipd. (prim. McLuhan in Silverstone v Fairclough 2010b, 35) Ta značilnost se v slovenskem prevodu ponovi tudi pri *promocijskem umeščanju* (ang. *product placement*), eni od podvrst komercialnega sporočanja, ki poleg njega pod svojim okriljem združuje še sponzoriranje, TV–prodajo, in klasično televizijsko oglaševanje v obliki oglasnih spotov, ki prekinjajo program (vse tri oblike so poznane že iz DTVBM), ter virtualno oglaševanje in oglaševanje na ločenem delu zaslona (ang. *split–screen*⁴⁶). Skupaj s promocijskim umeščanjem jih kot nove zakonsko dovoljene oblike oglaševanja oziroma komercialnega sporočanja uvaja DAVMS. Ker so vse navedene oblike še vedno oglaševanje, imamo opraviti s strategijo mitigacije. Njihova katalogizacija in preimenovanje sta v funkciji prikrivanja njihove prave narave, tj. oglasne narave.

Pri doslednem spoštovanju ločevanja uredniških od oglaševalskih vsebin, enega temeljnih načel direktive TVBM, nekatere oblike, denimo promocijsko umeščanje, ne bi bile dovoljene, druge pa bi bile časovno omejene. Z uvedbo koncepta *komercialno sporočanje* in z redukcijo oglaševanja na televizijske oglasne spote se je komisija izognila transparentni ukinitvi načela ločevanja uredniških od oglaševalskih vsebin. V vseh različicah predloga direktive o AVMS iz proučevanega obdobja je ta princip na deklarativni ravni ohranila, a brez možnosti učinka na promocijsko umeščanje in druge oblike oglaševanja, pri katerih prihaja do prepleta uredniških in oglaševalskih vsebin. Analiza ključnih besed je razkrila, da se je kot nadomestek za *ločevanje* uredniških od

⁴⁶ V slovenščini je za ta način oglaševanja, pri katerem prihaja do umeščanja oglasnih sporočil na del zaslona med potekom programske vsebine, v rabi tudi poimenovanje polzaslonsko oglaševanje, čeprav oglasi običajno ne segajo čez pol zaslona, ampak zavzemajo različne, večinoma (a ne nujno) manjše površine.

oglaševalskih vsebin v tekstih koherentno pojavljalo *označevanje*, kar implicira, da so oglasi od uredniških vsebin ločeni že, če so ustrezno označeni, ne glede na to, kje in kako se pojavljajo.

Evropska komisija se je pri zagovarjanju odprave prepovedi promocijskega umeščanja, ki ga je večina držav članic v skladu z načelom ločevanja oglaševalskih od uredniških vsebin, trdno usidranem v DTVBM, obravnavala kot prikrito oglaševanje, sklicevala na možnosti velikih prihodkov, ki naj bi jih prinašal ta način oglaševanja. Vprašanju o dopustitvi promocijskega umeščanja je bilo med vsemi vidiki revizije oglaševalskih določil, ki so se odprli v procesu prenavljanja televizijske direktive in o katerih se je razpravljalo, posvečeno nesorazmerno veliko pozornosti, gledano v številu prispevkov in njihovem obsegu ter izpostavljenosti med ključnimi poudarki v poročilih institucionalnih akterjev in sporočilih za javnost ob pomembnih mejnikih v procesu sprejemanja direktive. Analiza makropropozicij je v tekstih Evropske komisije in njene predstavnice Viviane Reding razkrila konsistentno pojavljanje pomena, da je promocijsko umeščanje stvarnost in ga ni smiselno prepovedovati, še zlasti zato ne, ker lahko pomeni dodatni vir financiranja za evropsko medijsko industrijo. Tipičen primer:

Samo predstavljajte si, če bi se Evropska komisija poskušala boriti proti temu trendu z uvedbo direktive ali uredbe. Po vsej Evropi bi videli naslovnice: »Bruselj prepoveduje Jamesa Bonda na evropskih televizijskih ekranih«. Tedaj šele bi bil Bruselj na naslovnica dnevnik časopisov v vseh 25 državah članicah, čez noč! Ampak bodimo resni: promocijsko umeščanje izdelkov je stvarnost. In se dogaja v velikem obsegu: American Media Research Group TQ za promocijsko umeščanje ocenjuje letno stopnjo rasti na več kot 40 % (in to še ne vključuje tehnike — znane kot Produkt–Beistellung v Nemčiji — pri kateri je izdelek na voljo za uporabo brez plačila). To vse poteka v Evropi, v sivem področju prava. /.../ Nejasna situacija in različni zakoni v Evropi, ne le da goljufajo potrošnika, temveč postavljajo evropske filmske ustvarjalce v veliko deprivilegiranost v primerjavi z njihovimi ameriškimi tekmeci: ameriškimi filmom je dovoljeno

financirati se s promocijskim umeščanjem, toda v Evropi, kjer ima filmska industrija že brez ameriške konkurence dovolj velik boj, se pravne razmere glede tega, ali je tako financiranje zakonito ali ne, razlikujejo od ene države do druge in so pogosto nejasne. Francoski film, na primer; industrija je zgrabila priložnost za rabo promocijskega umeščanja in je zdaj četrta med državami, ki najbolj s pridom uporabljajo product placement. Kreativnost in svoboda francoskih filmskih ustvarjalcev zaradi tega, po moji oceni, nista trpeli. Daleč od tega, Francija je danes brez dvoma vodilna proizvajalka filmov (Reding 2006c).

Iz primera je razvidno, da je komisarka Redingova pri zagovarjanju legalizacije promocijskega umeščanja uporabljala različne strategije prepričevanja, med drugim tudi ironičen, pokroviteljski ton, uperjen proti nasprotnikom njenih rešitev, kar lahko razumemo kot pomanjkanje trdnih argumentov za lastne predloge. Podrobnejša analiza njenih jezikovnih strategij v navezavi na kontekst je pokazala, da so komisarkine indukcijske obrazložitve temeljile na nezadostni količini zanesljivih oziroma nepristranskih informacij, v glavnem na tržnih ocenah, izdelanih v Združenih državah Amerike. V poskusu prikaza upoštevanja premis »dobre regulacije«, ki zahtevajo načrtovanje ukrepov na podlagi meritev in ocen vplivov (Evropska komisija 2005a), je v morebitnem dejanskem nerazpolaganju z raziskavami, ki bi verodostojno ocenile ekonomski potencial promocijskega umeščanja v EU, ali njihovemu namernemu prezrtju, za zagovor načrtovane deregulacije uporabljala analize, izdelane v drugih okoljih in iz njih izpeljane pavšalne ocene. V primeru zgoraj je navajala oceno stopnje letne rasti (40 %) promocijskega umeščanja v ZDA — brez absolutnih števil. V opomniku, ki ga je komisija objavila pred glasovanjem na odboru za medije in kulturo Evropskega parlamenta in istočasnim zasedanjem ministrov držav članic za področje avdiovizualnih medijev v okviru Sveta EU, so se pojavile pol manjše (21 %), a še vedno visoke ocene povprečnega letnega povečevanja deleža promocijskega umeščanja, katerega zadnja izmerjena vrednost naj bi tedaj pri ponudnikih prostodostopnih televizij v ZDA predstavljala 1,7 % prihodkov od oglaševanja (Evropska komisija 2006). Komisarkine utemeljitve deregulacije promocijskega umeščanja so se redno osredotočale samo na domnevne pozitivne

učinke promocijskega umeščanja na medijsko ekonomijo in sistematično zanemarjale ocene posledic na strani gledalcev (ideološki kvadrat po van Dijk 1998). Poleg toposa števil in statistik (ocena rasti promocijskega umeščanja) je polnila še topos primera (francoska filmska industrija), topos prava (poziv k ureditvi sivega področja) in topos primerjave (z ameriško filmsko industrijo). V delu teksta, ki ga nismo reproducirali, pa smo prepoznali še topos definicije, saj je komisarka ponudila podrobno opredelitev promocijskega umeščanja in predlog njegove pravne ureditve. Sklicevanje na neregulirano ameriško industrijo, ki da je glede možnosti izkoriščanja promocijskega umeščanja v prednosti pred evropsko, je razkrilo evropski regionalizem, značilen za neomerkantilističen diskurz.

Analiza ključnih besed je tako v komisarkinih govorih kot v dokumentih komisije, ki so obravnavali promocijsko umeščanje, potrdila nabor besed iz registra neoliberalnega diskurza, ki smo ga identificirali že pri prejšnji, splošnejši makropropoziciji. Izpostavljali so se *transparentnost*, *informiranje* in *označevanje*. Značilno odsotno je bilo *ločevanje* (oglasnih in uredniških vsebin). Navajanje pozitivnih primerov oziroma učinkov s področja *filma* in *filmske industrije*, kjer je promocijsko umeščanje že tradicionalno prisotno in se odvija na podlagi neposrednega dogovora med producentom filma in oglaševalci, je bilo bistveno pogostejše od omenjanja promocijskega umeščanja v kontekstu televizijskih žanrov programskih vsebin. Komisija ni ponudila ne prave ocene ekonomskega potenciala ne analize družbenih posledic dopustitve promocijskega umeščanja izdelkov v televizijskih programskih vsebinah. Rušenje do tedaj z zakonom določene meje med oglaševalskimi in uredniškimi vsebinami je utemeljevala s pozitivnim slikanjem uspeha promocijskega umeščanja v filmu in v ZDA ter s poudarjanjem negativnih posledic za evropsko medijsko industrijo, če bi prepoved promocijskega umeščanja ostala: manj kakovostnih vsebin evropske produkcije in prevlada ameriške ponudbe, ki je domnevno zaradi promocijskega umeščanja — čeprav smo videli, da je bil tudi v ZDA, ki je v filmski industriji svetovna velesila, njegov delež dokaj obroben — veliko konkurenčnejša od evropske. »Še več, jasna pravila o promocijskem umeščanju bodo zagotovila nove prihodke za avdiovizualno industrijo Evrope, prispevala h

krejitvi naše kreativne ekonomije in s tem k utrjevanju kulturne raznolikosti«, je komisarka Redingova (2005a, 4) sklenila del govora, v katerem je najavila legalizacijo promocijskega umeščanja.

V zvezi s strani komisije tako poudarjenim potencialom promocijskega umeščanja zato nekoliko preseneča ugotovitev, da v analiziranih tekstih predstavnikov industrije in oglaševalcev vprašanje dopustitve tega načina oglaševanja ni bilo značilno prisotno. Pri industrijskih akterjih, ki so promocijsko umeščanje vendarle omenjali, so se ocene ekonomskega potenciala te vrste oglaševanja občutno razlikovale od tistih, ki jih je posredovala komisija. Industrija je na splošno podpirala deregulacijo oglaševanja, za promocijsko umeščanje pa se ni vidno zavzemala. Razprava je tako potekala predvsem med Evropsko komisijo na eni strani ter Evropskim parlamentom, državami članicami in zastopniki pravic gledalcev in potrošnikov na drugi.

Nasprotovanje promocijskemu umeščanju je bilo najbolj prisotno v tekstih vlad nekaterih držav članic (najbolj izrazito in konsistentno je promocijskemu umeščanju nasprotovala Nemčija; med izbranimi državami mu je bilo najbolj nenaklonjeno Združeno kraljestvo, v razpravah v Evropskem parlamentu pa je mogoče zaslediti tudi izraženo skepso in zahtevo po pojasnilih s strani nizozemskega poslanca) in medijskih regulatorjev (npr. Konferenca nemških deželnih medijskih regulatorjev DLM). K vztrajanju pri jasnem ločevanju uredniških in oglaševalskih vsebin so pozivale tudi organizacije za zastopanje pravic gledalcev (npr. EURALVA) in zaščito potrošnikov (BEUC). Med državami iz skupine, ki smo jo izbrali za podrobnejšo analizo, je Združeno kraljestvo v obdobju laburistične vlade možnost dopustitve promocijskega umeščanja, ne glede na uveljavitev novega režima v direktivi in na prakse drugih držav, zavračalo, a kasneje z nastopom torijcev radikalno spremenilo svoje poglede. Britanski regulator Ofcom je zastopal razmeroma previdno stališče, ki naj bi se še izkristaliziralo prek javne razprave. Francoska vlada dopustitvi promocijskega umeščanja ni nasprotovala, a ga tudi ni izrecno podpirala. V prvem krogu posvetovanja je nasprotovala samemu spreminjanju direktive, kar bi posredno lahko pomenilo tudi nasprotovanje spreminjanju oglaševalskih

pravil. Namesto spremembe direktive je v prvem krogu posvetovanja leta 2003 predlagala zgolj sprejem njene interpretativne komunikacije, ki jo je komisija na podlagi rezultatov posvetovanja leto kasneje dejansko objavila (gl. Evropska komisija 2004). Uradna Nizozemska in Slovenija se v dostopnih dokumentih do vprašanja, ali promocijsko umeščanje dopustiti ali ne, nista opredeljevali. V javnem posvetovanju iz leta 2005, ko je komisija že predstavila svojo idejo ureditve promocijskega umeščanja, se je Nizozemska od šestih tem za razpravo, v zvezi s katerimi je komisija zbirala komentarje (obseg področja direktive; pravica do obveščeniosti in kratki izvlečki; kulturna raznolikost in promocija evropske in neodvisne avdiovizualne produkcije; komercialna sporočila; zaščita mladoletnikov in človekovega dostojanstva ter pravica do odgovora; medijski pluralizem) opredelila do petih in izpustila celotno področje komercialnega sporočanja, Slovenija pa ni podala komentarjev k nobenemu področju.

Javno posvetovanje o promocijskem umeščanju, ki ga je med letoma 2005 in 2006 v Združenem kraljestvu organiziral Ofcom, kar je sovpadalo z obdobjem intenzivnih razprav o DAVMS na ravni EU in znotraj posameznih držav članic, je dalo britanskemu regulatorju podlago za sklepe, da so ljudje pripravljeni sprejeti to obliko oglaševanja, hkrati pa prineslo ocene, ki televizijam niso napovedovale velikih prihodkov na račun promocijskega umeščanja. Posamezni predstavniki industrije so celo izrazili določene dvome glede smiselnosti deregulacije, saj da bi prihodki iz promocijskega umeščanja lahko načeli prihodke iz tradicionalnega oglaševanja. Ofcom sicer do deregulacije ni imel odklonilnega odnosa, glede pričakovano skromnih gospodarskih koristi promocijskega umeščanja pa je priznal, da je potencialen trg zelo težko oceniti. Na podlagi ameriških rezultatov so izračunali, da bi vrednost trga v Združenem kraljestvu lahko dosegla sto milijonov funtov, vendar bi bila v prvih letih ustrezno nižja, med 25 in 30 milijonov, kar bi zneslo manj kot odstotek britanskega televizijskega kolača za oglaševanje in sponzoriranje (Ofcom 2005b; 2006).

Kot kaže analiza govorov poročevalke Hieronymijeve ter dokumentov Evropskega parlamenta, Evropske komisije in Sveta EU, je med nadnacionalnimi

institucijami nasprotni pol zastopal Evropski parlament. V njegovih prispevkih je prevladoval pomen, da je legalizacija promocijskega umeščanja problematična zaradi negativnih učinkov na uredniško oblikovane vsebine. Tipičen primer:

Parlament je zelo kritičen do zakonske ureditve za promocijsko umeščanje izdelkov, kot jo predlaga Komisija, saj ta način oglaševanja razveljavlja temeljno načelo ločevanja med oglaševanjem in uredniško vsebino, zaradi česar bi se lahko zmanjšala uredniška neodvisnost in okrnila celovitost uredniške vsebine (Evropski parlament 2006a, 76; 2006b, 70).

Čeprav je parlament promocijskemu umeščanju v prvem branju direktive namenil izjemno pozornost, ki jo potrjuje tudi izid štetja besed — pojem se v poročilu parlamenta z amandmaji pojavi več kot 150–krat, kar je trikrat več od pojavljanja pojma medijski pluralizem — njegovo nasprotovanje tej obliki oglaševanja ni bilo neomajno. Če je v prvem branju podal številne predloge dopolnitev, tako k samim določilom direktive kot k njenim uvodnim določbam, in zagovarjal dopustitev promocijskega umeščanja le za vsebine z nekakšnega »pozitivnega seznama za upravičeno promocijsko umeščanje izdelkov« in še to le »v tistih vrstah vsebin, katerih glavni namen ni vplivati na mnenje, ter v primerih, ko v zameno ni izplačano nadomestilo ali je to zanemarljivo« (prav tam), se je po pogajanjih s komisijo v drugem branju zadovoljil s prepovedjo promocijskega umeščanja v informativnih programih in vsebinah za otroke ter z možnostjo, da se države članice same odločijo ali bodo v določenih vsebinah dopuščale promocijsko umeščanje ali ne. Kompromis, po katerem je promocijsko umeščanje načeloma prepovedano, vendar ta prepoved ni absolutna, saj je z dolgim seznamom izjem, za katere se lahko odločijo države članice, praktično povsem relativizirana, je sprejel tudi Svet EU in s tem odprl pot za njegovo dokončno potrditev v Evropskem parlamentu. Državam članicam, ki so legalizaciji promocijskega umeščanja nasprotovale, je tako ostala le še možnost, da se pri prenosu direktive v svoj pravni red osredotočijo na prepoved in se ne odločijo za odstopanje, ki jim ga omogoča direktiva.

Dinamika odnosov in pogajanj med komisijo, parlamentom in svetom ter državami članicami, ki se razkriva iz analiziranih tekstov, in vsebina usklajenega

predloga kažeta, da so bili interesi po deregulaciji prikritega oglaševanja oziroma legalizaciji promocijskega umeščanja izjemno močni, saj so dosegli pomembno zmago, kljub temu da jih je odkrito zagovarjala samo komisija, drugi pa so imeli glede dopustitve promocijskega umeščanja pomisleke ali so mu nasprotovali — med njimi jasno in izrazito vsaj dve od treh evropskih medijskih velesil, Nemčija in Združeno kraljestvo, pri čemer ga tudi Francija ni odkrito podpirala. Tematizacija promocijskega umeščanja in afirmativni govor o njem sta bila prisotna samo v tekstih Evropske komisije. Odsotnost tovrstnih pomenov v tekstih drugih akterjev implicira, da so pogajanja za končni pomen potekala prek neformalnih, lobističnih kanalov, torej javnosti skrito.

7.1.4 Državljeni in (medijsko pismeni) potrošniki

Pomen, da je današnji televizijski gledalec tako samostojen in suveren, da ne potrebuje regulativne zaščite, je bil redno vključen v diskurzu velikih, globaliziranih medijskih in telekomunikacijskih korporacij, od njih podprtih programov medijskega opismenjevanja, oglaševalcev in evropskih nadnacionalnih institucij, torej v diskurzu dejanskih nosilcev moči. Naša analiza makropropozicij je pokazala, da je bil med izbranimi državami članicami ta pomen posebej prisoten v diskurzu institucij Združenega kraljestva. Zasedimo ga v prispevkih Ministrstva za kulturo, medije in šport ter medijskega regulatorja Ofcoma.⁴⁷ V okviru procesa sprejemanja DAVMS se je identificirani pomen značilno artikuliral v argumentih za zagovarjanje deregulacije. Tipičen primer:

Kar zadeva tako umeščanje oglasov kot njihovo trajanje, obstaja naravna omejitev potrošnikove strpnosti do obsega in razporeditve oglasov. Povečana prožnost pri umeščanju bo opogumila televizijske hiše za načrtovanje prekinitve ob najbolj naravnem, do potrošnika prijaznem premoru, raje kot na podlagi tega, koliko minut je preteklo. Še več, ne vidimo nobene utemeljitve za harmonizacijo skupne oglaševalske minutaže. Če gledalec meni, da je na določenem kanalu »preveč oglaševanja«, bo prestavil na drugega. Interes televizijcev za neumeščanje preveč

⁴⁷ Podobno sta v svoji analizi medijske regulacije, črpajoči iz razmer v Združenem kraljestvu, tudi Lunt in Livingstone (2012), ugotovila, da britanski akterji na področju oblikovanja medijskih politik in regulacije vse bolj poudarjajo individualno, osebno odgovornost gledalcev.

oglaševanja je jasen. /.../ Evropski televizijski gledalci so sofisticirano, medijsko pismeno občinstvo, ki ne zahteva posebne »zaščite« pred oglaševanjem (ACT 2003, 4–9, originalni poudarki).

Primer vključuje reprezentacijo gledalca kot suverena, medijsko pismenega potrošnika, ki sam določa, koliko televizijskega oglaševanja bo konzumiral, ter reprezentacijo televizijskega izdajatelja kot odgovornega ponudnika, ki se odziva na potrebe gledalcev. Med jezikovnimi strategijami so prisotne strategije poenostavljanja, posploševanja in naturalizacije (Fairclough 2010a; 2010b). Proces umeščanja oglasov je prikazan kot logičen, naraven proces, ki ga najbolje uravnava ravnotežje med gledalčevo *naravno* sposobnostjo sprejemanja določene količine oglasov in izdajateljevim tržnim delovanjem. Tem *naravnim* zakonitostim stojijo nasproti (umetna) zakonska določila, ki odredajo, kdaj lahko televizijec svoj program prekine z oglasi in koliko časa jim lahko nameni. Razmerje med gledalčevim odnosom do količine oglasov in odzivanjem televizij je poenostavljeno, sposobnost in opremljenost gledalcev pa sta posplošeni, oboje z namenom podkrepitve zagovora deregulacije televizijskega oglaševanja, za katero si prizadeva avtor prispevka — ACT, tj. največje evropsko združenje komercialnih televizij (*Association of Commercial Television*) s sedežem v Bruslju, katerega aktivni član je tudi družba Pro Plus,⁴⁸ ki je v obravnavanem obdobju v Sloveniji upravljala najbolj gledana prostodostopna komercialna televizijska programa Pop TV in Kanal A.⁴⁹

Analiza ključnih besed je pokazala, da sta bila v diskurzu bruseljskih uradnikov za gledalca najpogosteje v rabi besedi *potrošnik* ali *uporabnik*. Trije navedeni označevalci (torej gledalec, potrošnik in uporabnik) so v tekstih največkrat nastopali v edninski obliki. Besede, ki se nanašajo na množico, kolektiv, kot

⁴⁸ Tedanji zastopnik družbe Pro plus Marijan Jurenc je v obdobju sprejemanja DAVMS zasedal položaj podpredsednika združenja ACT; mandat je nastopil aprila 2005.

⁴⁹ V obravnavanem obdobju je družba Pro plus producirala samo linearno televizijo generalističnega tipa, v letu 2011, še pred sprejetjem Zakona o avdiovizualnih medijskih storitvah, s katerim se je v slovenski pravni red prenesla DAVMS, je ponudila še paket šestih žanrsko specializiranih plačljivih programov Pop Non Stop, ki ga je čez dve leti zaradi poslovnih razlogov ukinila. V času pred oddajo pričujočega dela (pomlad 2014) družba ustvarja in na slovenskem trgu trži dva splošna televizijska programa POP TV in Kanal A, tri specializirane programe Oto, Brio in Fani ter plačljivo nelinearno storitev Voyo (kombinacija VOD in catch-up TV).

denimo občinstvo ali javnost, so bile manj pogoste. Edninska oblika samostalnika se lahko zaradi slovnične nezaznamovanosti ednine uporablja za označevanje oseb ali predmetov, tudi ko je jasno, da jih je več. Vendar je redno pojavljanje edninske oblike gledalca/uporabnika/potrošnika v kontekstu razprav o gledanju, rabi, potrošnji televizije in nelinearnih storitev skladno tako z reprezentacijami sodobnih, vse bolj individualiziranih načinov spremljanja medijskih vsebin in personalizirano medijsko ponudbo, kot tudi širše z neoliberalnim diskurzom, ki zavrača vse kolektivitete v prid koncepta posameznika kot »materialnega atomarnega bitja« (Pikalo 2003, 183), sposobnega racionalnih odločitev (Krašovec in Žagar 2011, 243) in zato (individualno) odgovornega za svoj položaj v družbi, ki naj bi bil posledica njegovih izbir in ne morda strukturnih razlogov.

Tudi sama konceptualizacija medijskih občinstev kot potrošnikov je značilna za neoliberalni diskurz (Hamelink 2002). Sovpada z umestitvijo rabe medijev med pomembne prostočasne aktivnosti, pri katerih gledalci pričakujejo sprostitve in zabavo in v okviru katerih so bolj kot državljani konstruirani kot potrošniki (Fairclough 2010a, 157). Redefinicija državljanov kot potrošnikov vzporedno poteka tudi na širši družbeni ravni (Steger in Roy 2010) in jo podpira liberalna pravna misel (Ramsey 1996, 148). Vendar je aplikacija potrošniškega prava na medije problematična in težko izvedljiva, saj je v praksi pri potrošnji medijskih izdelkov mogoče uveljavljati le eno temeljno potrošniško pravico, tj. možnost izbire⁵⁰ (Kabel 2008, 2). Prav zaradi večje izbire med medijskimi vsebinami in storitvami, ki jo ima na voljo sodobni gledalec, pa se nanj vse pogosteje gleda kot na suverena, aktivnega in informiranega potrošnika medijev, ki ne upravičuje klasičnih intervencionističnih pristopov k regulaciji medijev (Helberger 2011).

Mit o suverenem potrošniku se je v retoriki oblikovalcev medijskih politik, tržnikov in medijskih strokovnjakov, v komercialni in javni radioteleviziji, pa tudi v kulturnih študijah in študijah občinstva, pojavil v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, a je bil s številnimi kritičnimi raziskavami ovržen že konec

⁵⁰ Druge potrošniške pravice so namreč v konfliktu s svobodo izražanja, uredniško svobodo, zaščito novinarskih virov in drugimi posebnostmi, ki izhajajo iz poslanstva medijev.

devetdesetih (Pauwels in Bauwens, 2007). Izbira je namreč tudi pri medijih odvisna od družbeno-ekonomskega položaja potrošnika in je tako bolj stvar navidezne kot dejanske svobode avtonomnega ozaveščenega posameznika; pogosto je kompulzivna in povzroča frustracije (prav tam). Predstave, da izbira, ki jo opravijo gledalci — potrošniki, usmerja medije v skladu z neko splošno ljudsko voljo, značilne za neoliberalni diskurz, zanemarjajo, da je vpliv potrošnika na medije pasiven, bolj reaktiven kot proaktiven, in da je obseg izbirnih možnosti vedno omejen s strukturnimi dejavniki (Curran 2002, 227–230). Poleg tega ne gre prezreti, da — vsaj na področju prostodostopne, neplačljive televizije, ni gledalec tisti, ki kupuje, temveč tisti, ki je prodajan. Finančne transakcije potekajo med izdajateljem in oglaševalcem, gledalec (njegov čas, pozornost) pa je blago, ki ga izdajatelj prodaja oglaševalcu. »Glavni vir dohodka medijev je prodajanje občinstev oglaševalcem in ne prodajanje vsebin občinstvom« (Baker 2001; gl. tudi Lewis 2010). Vpliv oglaševalcev na vsebino medijev — ki se razkriva v sporočilih in prizorih, ki bodisi promovirajo konkretne izdelke ali spodbujajo nakupovalno razpoloženje; v izogibanju sporočilom, ki izdelke prikazujejo v slabi luči ali pri potencialnih kupcih zbujajo negativne občutke in asociacije; v prilagajanju scenarijev, da omogočajo tematizacijo določenih izdelkov ali tipov izdelkov; v praksi strukturiranja oddaj z vnaprej predvidenimi mesti za oglaševalske vložke; in v favoriziranju tistih vsebin, ki omogočajo več oglaševanja, bodisi prek prekinitev ali prek zlivanja oglaševalskih in uredniških vsebin (v tem smislu so za promocijsko umeščanje izdelkov izrazito neprimerne zgodovinske teme, saj ne omogočajo umeščanja sodobnih potrošniških artiklov) — izpodbija trditve, da trg poskrbi za to, da občinstva dobijo vsebine, ki jih želijo. Če obrnemo perspektivo, ostanemo brez prepričljivih argumentov za to, da so gledalci tisti, ki določajo, kaj bodo gledali, in s tem vplivajo na to, kaj bodo mediji proizvajali, pa tudi kako bodo to ponujali gledalcem.

Tudi medijska pismenost, predvsem v pomenu, ki ji pripisuje, da lahko učinkovito nadomesti regulacijo, sodi v register neoliberalnega diskurza (Lunt in Livingstone 2012). Vanjo je inherentno vgrajeno poudarjanje individualne odgovornosti kot enega temeljnih konceptov neoliberalnega (Bourdieu in

Wacquant 2001; Wacquant 2002; Fairclough 2003; Harvey 2005; Steger in Roy 2010), kot smo že omenili, tudi liberalnega diskurza (Walters in Haahr 2005). Politike medijske pismenosti ob veliki pozornosti do tega, kaj ljudje počnejo z mediji in tehnologijo, izkrivljajo razmerja moči, saj zanemarjajo vprašanje, kdo in s kakšnim namenom nadzira tehnologijo (Winner 1986; McChesney 1996), in podcenjujejo problem informacijske neenakosti med ponudniki vsebin in gledalci (Baker 2001).

Analiza ključnih besed je pokazala, da se medijska pismenost značilno pojavlja v razmerju z regulacijo oglaševanja in zaščito otrok pred potencialno škodljivimi vsebinami. Medijska pismenost tako ne ščiti zgolj posameznika, ampak tudi njegove bližnje, zlasti otroke. Tipičen primer:

Medijsko pismene osebe so sposobne ozaveščeno izbirati in razumeti značilnosti vsebine in storitev ter v polnem obsegu izkoriščajo priložnosti, ki jih omogočajo nove komunikacijske tehnologije. Sebe in svojo družino so sposobne bolje zaščititi pred škodljivim in žaljivim gradivom (Evropska komisija 2007a, 6).

V argumentu, da regulacija ni potrebna zaradi medijske pismenosti in suverenosti gledalca, je prisotna samo perspektiva ponudnikov medijskih vsebin. V tem naziranju gledalec nastopa kot ultimativni regulator, saj sprejema odločitve o izklopu ali zamenjavi vsebin, ki mu ne ustrezajo (t.i. »switch-off« regulacija). Z analizo ključnih besed po Hallidayjevemu (2004) sistemu tranzitivnosti smo ugotovili, da v diskurzu o medijski pismenosti gledalci značilno nastopajo kot glavni akterji znotraj večinoma materialnih procesov, ki se udejanjajo prek glagolov dejanja ali povzročanja dejanja (npr. *zaščititi, izkoristiti, izklopiti, predstaviti, izbirati*). Analiza virov pa je pokazala, da so gledalci, ne glede na to, kako so poimenovani (*uporabnik, gledalec, potrošnik, državljan*), v tekstih oblikovalcev javnih politik kljub temu značilno odsotni kot viri pogledov, ki jih dokumenti zastopajo.

Spremembe, ki spodbujajo premik bremena z države ali podjetja na posameznika, na strani državljanov oziroma potrošnikov večajo možnosti za

potencialno škodo, saj se morajo posamezniki znajti v kompleksnem okolju in sami nositi posledice slabega upravljanja osebnega tveganja (Lunt in Livingstone 2012, 117). Ta pogled, ki so ga med javnimi posvetovanji o DAVMS zastopale predvsem civilnodružbene organizacije za zaščito pravic gledalcev in potrošnikov ter s področja varovanja zdravja in ranljivih družbenih skupin, v tekstih Evropske komisije ni prisoten, vloga primarnega vira je bila dodeljena industriji. Običajen pogled na gledalca kot na nemočnega in prepuščenega samovolji izdajateljev (Helberger 2008, 137), značilen za nacionalne zakone o televiziji, pa tudi za različni direktive o TVBM (iz 1989 in 1997), je zamenjal koncept suverenega gledalca, ki ga je DAVMS razglasila za medijsko pismenega in tako sposobnega skrbeti za lastne interese v povezavi z avdiovizualnimi mediji, in za aktivno participacijo pri uresničevanju javnega interesa v medijih (prav tam, 141).

Protislovje, ki izvira iz generacijskega razkoraka v povezavi z digitalnimi kompetencami in implicira omejitve možnosti staršev, da ustrezno zaščitijo svoje otroke, pripadajoče generaciji tako imenovanih *digitalnih domorodcev* (ang. *digital natives*), je v posameznih tekstih iz našega vzorca zaznано, a večinoma ni problematizirano. Komisarka Redingova ga razreši z ugotovitvijo: »vsak (star ali mlad) se mora spoprijeti z novim digitalnim svetom, v katerem živimo. Stalno informiranje in izobraževanje sta za ta namen pomembnejša od regulacije« (Reding v Evropska komisija, 2007b). V analiziranih besedilih je bil prisoten tudi pomen, po katerem naj bi klasično regulacijo nadomestila kombinacija pristopov, pri katerih si odgovornost za zaščito otrok starši delijo z industrijo in regulatorji, pri čemer jim informirane izbire omogočajo prakse označevanja in razvrščanja potencialno škodljivih vsebin, za preprečevanje zlorab pa so na voljo možnosti tehničnega filtriranja in kodiranja. Vključevala so ga zlasti besedila oblikovalcev politik in predstavnikov industrije. Predstavniki gledalcev in potrošnikov so po drugi strani menili, da programi medijskega opismenjevanja ter razpoložljivost filtriranja in označevanja vsebin ne bi smeli biti videni kot opravičilo za šibko regulacijo ali za odpravljanje odgovornosti industrije (BEUC 2005, 2). Med predstavniki politike ni bilo pomembnih razlik glede na politično usmeritev, ki so ji pripadali. Tako predstavniki desnega kot tisti z levega dela

političnega spektra so vključevali pomen, ki ga je podpirala medijska in telekomunikacijska industrija. Tipičen primer:

Dandanes so otroci bolj digitalno pismeni kot njihovi starši. Kljub temu ostaja zaščita otrok deljena odgovornost med starši, industrijo in regulatorji. V tem spreminjajočem se okolju morajo biti starši opolnomočeni za to, da so sposobni opravljati informirane izbire za svoje otroke. Ko– in samoregulacija morata pri tem odigrati znatno vlogo. Razvrščanje in označevanje vsebin, kot tudi sistemi filtriranja v kombinaciji z medijsko pismenostjo bodo pomembno prispevali v obravnavi teh pomembnih vprašanj (Honeyball v DCMS 2005, 30).

Na primeru, ki je vzet iz sklepa poročila britanske poslanke Mary Honeyball iz vrst Socialistične skupine, se razkriva manjšanje razkoraka med zagovorniki zaščite gledalca in podporniki krepitve njegove moči, nekoč ustrežajočega politični delitvi na levo in desno (Lunt in Livingstone 2012, 130). To je posledica privzemanja neoliberalnega diskurza znotraj celotnega političnega spektra. Kot politični projekt, ki poenostavlja prestrukturiranje in prevrednotenje družbenih odnosov, so neoliberalizem postopoma prevzele tako politične stranke desnice kot levice (Bourdieu 1998b; Fairclough 2003; McChesney 2005; Foucault 2008). Neoliberalizem je postal hegemonski, šele ko so ga prevzele stranke levice oziroma reformirane levice, ki so »konsolidirale neoliberalno revolucijo Reagana in Thatcherjeve« (citat Žižek 2008, 189; prim. tudi Davies 2013 in 2014). To se je zgodilo čisto projektno prek t.i. tretje poti, ki jo je zasnoval eden vodilnih britanskih sociologov Anthony Giddens (1998) in prek svoje *New Labour* (ang.) populariziral Tony Blair, vodja britanskih laburistov in premier Združenega kraljestva med letoma 1997 in 2007 (kar pokrije tudi obdobje sprejemanja DAVMS). Tretja pot je svoje vztrajanje pri socialni pravičnosti in koheziji povezovala z ostrim institucionalnim prehodom na tržno logiko (Mitchell 2006), in kot je menila Chantal Mouffe v intervjuju za Mladino, danes ne pomeni nič drugega kot »socialno–liberalno upravljanje neoliberalizma« (v Horvat 2013), torej je še vedno neoliberalizem (prav tam). In kakor se je neoliberalizem dobro umestil na ideološke dispozitive

socialdemokratov, tako se dobro zliiva tudi z elementi konservativizma, bodisi pri kriminalizaciji in penalizaciji marginalnih družbenih skupin in revnih (Wacquant 2002; 2004; 2008), zmanjševanju pravic državljanov, militarizaciji in discipliniranju (Brenner in drugi 2010) ter pri rabi grožnje terorizma za discipliniranje novinarjev in onemogočanje njihovega dostopa do informacij ali pri vse večjem nadzoru nad komunikacijami (Freedman 2008a).⁵¹ V takšnih razmerah je javni interes na področju medijev zreduciran na potrošniški indeks, široka zavezanost svobodi pa se ne udejanja s pravicami posameznikov do izražanja in slišnosti, temveč s pravico korporacij do neomejenega delovanja brez strahu pred vladnimi posegi (Freedman 2008a). Medijska politika je tako s pomočjo t.i. prenovljene levice postala zgolj »industrijska politika z navrženim čudnim odtenkom socialne politike« (prav tam).

7.1.5 Enoten trg za svobodo, pluralnost in raznolikost

Analiza makropropozicij je pokazala tudi skupino pomenov, v skladu s katerimi liberaliziran, odprt in poenoten trg zagotavlja medijsko svobodo, pluralizem in raznolikost. Najbolj značilno so bili ti pomeni prisotni v tekstih Evropske komisije, držav članic z močno, izvozno usmerjeno medijsko industrijo in samih predstavnikov medijske industrije.

7.1.5.1 Svobodno oglaševanje za svobodne medije

Del skupine identificiranih makropropozicij je poudarjal ključni pomen deregulacije na področju oglaševanja, ker da zagotavlja medijsko svobodo, pluralizem in raznolikost. Tipičen primer:

⁵¹ Manifestacijo povečanega informacijskega nadzora in omejevanja novinarske svobode ravno s strani držav, kjer svoboda medijev in drugi demokratični ideali veljajo za vrednote, v imenu katerih je vredno začeti vojne, smo na območju Evropske unije v letu 2013 lahko spremljali na primeru razkritja razsežnosti ameriškega prisluškovanja, pri katerem je sodelovala britanska tajna služba, ter pritiskov na časnik The Guardian, ki je objavljala informacije ameriškega žvižgača Snowdena. Na zahtevo britanske tajne službe je moral The Guardian uničiti gradivo, ki mu ga je predal Snowden. S pritiski sta se soočila tudi novinar Glen Greenwald, ki je pokrival afero, in njegov partner, David Miranda, ki so ga britanske oblasti brez upravičenih razlogov devet ur zadrževale na londonskem letališču. Institucije EU britanskih potez niso kritizirale, se je pa Evropska komisija, in v njenem imenu prav komisarka Viviane Reding, v aktualnem mandatu zadolžena za pravosodje in človekove pravice, čez nekaj mesecev odzvala s predlogom novih pravil, usmerjenih proti nenadzorovanemu pretoku podatkov iz EU.

/.../ dokler bom jaz komisarka za informacijsko družbo in medije, ne bom dovolila Bruslju, da bi oviral medije z uvajanjem novih oglaševalskih prepovedi. Glede na določene razprave, ki trenutno potekajo, denimo v zvezi z nevarnostmi oglaševanja alkohola in mastne hrane, se popolnoma zavedam, da v prihodnjih mesecih ne bo vedno lahko vztrajati pri načelu »pro libertate«, posebej v smislu svobode medijev. V veliko nacionalnih prestolnicah so močni lobiji, ki pozivajo k novim prepovedim oglaševanja, še posebej oglaševanja alkohola. Gre za občutljive zadeve, kot je raba alkohola med mladimi. To prispeva k temu, da je težko politično nasprotovati takšnim omejitvam zgolj z zatrjevanjem, da negativno vplivajo na medije. Zato vas rotim, da me podprete v moji vlogi evropske komisarke za medije, kolikor lahko in karkoli bi to predstavljalo, pri politiki, ki jo vodim, da bi zagotovila svobodo medijev (Reding 2006c, 2, originalni poudarki).

V govoru je bila prisotna strategija personifikacije, in sicer pri rabi Bruslja kot sinonima za druge evropske institucije, pri čemer predvsem za Evropski parlament in direktorate Evropske komisije, ki razvijajo programe promocije zdravega življenja in boja proti otroški debelosti. Mestu, kjer domujejo institucije EU in v katerem nenazadnje uraduje tudi sama, je komisarka pripisala človeške lastnosti in se z njim postavila v neposredno, medosebno konfrontacijo. Pri tem je posegla po alarmantnem in mobilizirajočem besedišču (Van Dijk 1988) ter se zaklinjajoče zavezala k delovanju. Pri zoperstavljanju *močnim lobijem, nacionalnim prestolnicam* in *Bruslju* se je postavila na stran zagovornikov deregulacije, pri čemer se je poenostavljajoče sklicevala na *svobodo medijev*, ki jo je enačila s svobodo oglaševanja, to je svobodo medijev pred prepovedmi in omejitvami glede predvajanja oglasov. Ob že obravnavanem »deregulacijskem« registru smo kot ključne besede prepoznali predvsem označevalce v EU široko sprejetih predstav o vlogi medijev v sodobnih demokratičnih družbah in z njimi povezanih vrednotah (prim. Karppinen 2007). Mimikretično strategijo, s katero je komisarka prizadevanje za deregulacijo, katere gonilna sila je bila industrijska politika EU (Harcourt 2002), preoblekla v podporo katerega od temeljnih normativnih idealov medijskega delovanja: medijske svobode, medijskega

pluralizma ali medijske raznolikosti; ki izvirajo iz liberalizma oziroma liberalnega pluralizma (Walters in Haahr 2005; Freedman 2008a) in so se udomačili tudi v diskurzu socialne demokracije (Lunt in Livingstone 2012), smo v njenih govorih zasledili na več mestih. Podoben pristop je uporabljala tudi poročevalka Evropskega parlamenta Hieronymijeva. Tako kot na *svobodo medijev* (ki se denimo v zgornjem primeru pojavi kar dvakrat) sta se Evropska uradnica in poslanka pogosto sklicevali tudi na *medijski pluralizem* in *kulturno raznolikost*. V političnem diskurzu se koncepta kulturne oziroma medijske raznolikosti ter medijskega pluralizma uporabljata kot sopomenki, pri čemer ima raznolikost navadno konkretnější, oprijemljivejši pomen, pluralizem pa predstavlja bolj razpršeno družbeno vrednoto ali usmeritev (Karppinen 2007, 9–10). Primer za komisarkino vezavo kulturne raznolikosti na deregulacijo promocijskega umeščanja smo predstavili pri obravnavi makropropozicij s področja deregulacije oglaševanja (natančneje pri pomenu o promocijskem umeščanju), za medijski pluralizem — še vedno v kontekstu deregulacije oglaševanja — pa je značilen naslednji: »Dokler bom komisarka, zadolžena za medije, ne bom podprla novih oglaševalskih omejitev, ker trdno verjamem, da je odgovorno oglaševanje ekonomski temelj pluralistične medijske krajine« (Reding 2006a, 4). Podobno kot zgoraj navedeni je bil tudi ta primer pospremljen z negativno reprezentacijo zagovornikov omejitev oglaševanja hrane z visoko vsebnostjo maščob, soli in sladkorjev ter nasprotnikov oglaševanja alkohola; značilno je še izpostavljanje oglaševanja kot ekonomskega pogoja pluralizma.

V navedenih primerih se razkriva meddiskurzivnost (Fairclough 2010b), saj se v tekstu prepletata neoliberalni in liberalno pluralistični diskurz. Gre za ideološko strategijo, pri kateri prihaja tudi do kolonizacije medijskega diskurza s strani diskurza oglaševalske industrije (v obravnavanih primerih ga zastopa Evropska komisarka), kar odraža družbeni prehod od modela medijev s posebnim poslanstvom, odgovornostmi in omejitvami ter v službi javnosti oziroma državljanov k modelu medijev kot vsakršne komercialne dejavnosti (McQuail 2003; Fairclough 2010a), ki za to, da bi uspevala, potrebuje karseda malo regulativnih omejitev. Prihaja torej do premika iz bolj v manj regulirano okolje, iz predvidljivega, preskriptivnega modela, ki ga večina držav članic v nekaterih

razsežnostih še poskuša ohraniti (van Cuilenburg in McQuail 2003; de Smaele 2007; Puppis 2009; Pauwels in Donders 2013), v manj predvidljivega, izbirnega, ki se udejanja prek politik EU, ki si prizadevajo za vzpostavitev enotnega trga na področju avdiovizualnih medijev (Haircourt 2005; Humphreys 2010; Irion in Radu 2013). Ureditev, v kateri je bila za nadzor nad delovanjem medijev in njihovimi vsebinami odgovorna država, ter je v njej vladal pokroviteljski, paternalistični odnos tako do izdajatelja (kaj naj dela) kot do gledalca (kaj naj gleda), postopoma nadomešča sistem, v katerem izdajatelji medijev na trgu neovirano nastopajo v skladu z lastnimi poslovnimi strategijami in predvsem z izdelki, ki so dobičkonosni, gledalcu pa je prepuščeno, da prosto izbira med tistim, kar mu ponujajo, in se pri tem sam ščiti pred vsebinami, ki lahko slabo vplivajo nanj ali njegove bližnje, zlasti otroke. Ozko razumevanje izbire, kakršno se kaže v tekstih komisarke in tudi v dokumentih komisije, možnosti, ki jih ima na voljo uporabnik medijev, torej večje število medijev, formatov vsebin, distribucijskih platform in standardov kakovosti slike, enači s povečanjem raznolikosti medijev (McChesney 2000; Baker 2001; Freedman 2008b). Pri tem zanemarja argument, da je »širitev izbire vedno preddoločena s pogoji konkurence« (Curran 2002, 230). Okolje digitalnega oddajanja, ki ga obvladujejo obstoječi glasovi in je organizirano po komercialnih načelih, služi neenakim potrošnikom in reproducira dobro utečene vzorce koncentracije in vpliva (Freedman 2008a).

7.1.5.2 Načelo države izvora in svoboda ustanovitve za pluralnost medijev

Podobno poenostavljen je pogled, ki podpira naslednji identificiran pomen iz tega sklopa, po katerem medijski pluralizem omogočajo mehanizmi, ki zagotavljajo vzpostavljanje enotnega avdiovizualnega trga. Pomen, značilno zastopan v tekstih Evropske komisije in Evropskega parlamenta, ilustriramo z izvlečkom iz zadnjega usklajenega predloga DAVMS pred končnim sprejemom direktive v Evropskem parlamentu. Primer je vzet iz ene od uvodnih izjav konsolidirane različice predloga direktive in v celoti (z le manjšo jezikovno prilagoditvijo, ki ne vpliva na pomen) izhaja iz amandmaja (št. 30) Evropskega parlamenta ob prvem branju:

Za spodbujanje močne, konkurenčne in povezane evropske avdiovizualne industrije ter okrepitev pluralnosti medijev po vsej Uniji, bi morala biti samo ena država članica pristojna za posameznega ponudnika avdiovizualnih medijskih storitev in pluralnost informacij bi morala biti temeljno načelo Unije (Evropska komisija 2007a, 10; prim. tudi Evropski parlament 2006b, 19).

V zakonodajni resoluciji parlamenta je zgornjo izjavo dopolnjeval predlog še ene izjave (amandma št. 31), ki je od držav članic pričakovala preprečevanje prevladujočih položajev, zaradi katerih bi bili omejeni pluralnost in svoboda obveščanja. Vendar je bil ta predlog, ki je kot primer ukrepov za zagotavljanje nediskriminatornega dostopa do vsebin v javnem interesu, navajal pravila *obveznosti prenosa* (ang. *must-carry rules*⁵²), tako kot večina drugih predlogov parlamenta, ki so presegali deklarativno raven in imeli dejanske pravne posledice ali vsaj implicirali konkretne ukrepe, v pogajanjih med komisijo, parlamentom in svetom opuščeni. V usklajeni različici predloga je ostal samo del, ki je kot zagotovilo pluralnosti izpostavljalo načelo države izvora. Pri pomenu, da ta temeljni instrument za vzpostavljanje enotnega trga, ki ga uvrščajo med mehanizme t.i. negativne integracije (gl. npr. Humphreys 2005; 2009; 2010), torej odpravljanja nacionalnih pravil oziroma deregulacije na ravni posameznih držav članic, krepi medijski pluralizem, imamo opravka z rekontekstualizacijo (Fairclough 2010a). V analiziranih tekstih, ki so vključevali to makropropozicijo, se je izvajalo premeščanje reda diskurza ekonomije, izhajajočega iz neoliberalnega diskurza prostega trga, na področje reda diskurza medijev, utemeljenega v liberalnem pluralizmu. Premeščanje, ki je bilo ideološkega značaja, je s selektivno redeskripcijo skušalo prikriti družbena razmerja, ki jih vzpostavlja negativna integracija, in izpeljati argumente prek pomanjkljivih reprezentacij tako medijskega pluralizma kot delovanja načela države izvora. Uporabljena je bila strategija izogibanja neprijetnim, manj zelenim oziroma potencialno spornim konotacijam in ustvarjanja pozitivnih (Ferguson 1998). Komisija je v podkrepitev zagovora ohranitve in okrepitve načela države izvora,

⁵² Angleško ustreznico navajamo zaradi njene uveljavljenosti in pogoste rabe v slovenskem televizijskem in telekomunikacijskem žargonu.

ki ga razumemo kot neoliberalen koncept, spodkopavajoč suverenost nacionalnih držav na področju urejanja medijev v korist svobodnega delovanja trga na nadnacionalni ravni, kolonizirala diskurz liberalne demokracije, za katero je pluralizem eno od konstitutivnih načel (Mouffe 2000, 18), ter — čeprav nejasno opredeljen — v sodobnih normativnih teorijah medijev in javne sfere ter medijskih politikah široko sprejeta, le redko problematizirana⁵³ vrednota (Karppinen 2007; 2013).

Ključne besede oziroma besedne zveze, ki jih prepoznamo v povezavi z identificirano makropropozicijo, so *načelo države izvora* ter nanj vezani pojmi, kakor jih vključujejo teksti različnih skupin akterjev. V grobi delitvi imamo na eni strani besede, ki vzbujajo pozitivne konotacije, kot so *konkurenčnost, medijski pluralizem, medijska raznolikost in medijska svoboda*, na drugi pa tiste z negativnim prizvokom, npr. *delokalizacija, odstopanje, izogibanje, nespoštovanje nacionalne zakonodaje, motenje nacionalnega trga, koncentracija medijev*. Prva skupina ključnih besed je značilno prisotna v tekstih zagovornikov načela države izvora, torej predvsem Evropske komisije in medijske industrije ter večjih držav članic z močno televizijsko industrijo, kot so Združeno kraljestvo, Nemčija in Italija. Druga skupina besed pa se značilno pojavlja v prispevkih razmeroma velike skupine manjših držav članic in le ene medijske velesile — Francije. Od štirih držav, ki smo jih izbrali za podrobnejšo analizo, so negativne konotacije v povezavi z načelom države izvora vsebovali teksti Nizozemske in Slovenije, ki sta bili del leta 2005 oblikovane Skupine trinajstih (*Group of 13*), ki je zagovarjala krepitev možnosti za odstopanje od načela države izvora zaradi specifičnih nacionalnih interesov.

Skupino 13 so oblikovale države članice EU, ki jim je načelo države izvora — po katerem so televizijski programi, ne glede na to, kje se razširjajo in tržijo, dolžni upoštevati le določila nacionalne televizijske zakonodaje države članice, v kateri so registrirani — onemogočalo, da bi na lastnih, nacionalnih trgih

⁵³ Takšno vnaprej privzeto, nekritično sprejemanje, kot ugotavlja Karppinen (2007, 12), pluralizem omejuje na prazno, depolitizirano frazo, pogosto ujeto v relativizem in nekritično sprejemanje tržno pogojenih razlik in potrošništva ter prikrivajočo politična nasprotja v medijskih politikah, predvsem glede normativnih vidikov ocenjevanja delovanja medijev in določanja političnih ciljev.

vzdrževale enake pogoje za delovanje vseh televizijskih programov, namenjenih njihovim nacionalnim občinstvom (Katsirea 2008; Valcke in Lievens 2009; Pauwels in Donders 2011). Države iz skupine, ki so jo v izvorni postavi sestavljale Avstrija, Belgija, Češka, Estonija, Irska, Latvija, Litva, Malta, Nizozemska, Poljska, Portugalska, Slovenija in Švedska,⁵⁴ so imele težave bodisi zaradi selitve (t.i. *delokalizacije*) domačih programov v države članice z blažjo medijsko regulacijo (npr. Nizozemska in Belgija), zaradi preplavljenosti domačih televizijskih trgov s čeznacionalnimi programi mednarodnih blagovnih znamk, registriranih v državah z minimalno regulacijo (npr. Švedska, Slovenija), ali zaradi obvladovanja njihovega trga s strani televizijskih programov velikih sosed, s katerimi si delijo jezik (npr. Avstrija, Irska in Švica). Edina od treh velikih držav, ki pomembno sooblikujejo medijsko politiko EU (Levy 1999; Krebber 2002), ki jih je podprla, a prepozno, da bi to imelo še kaj vpliva na Evropsko komisijo, je bila Francija.

Skupina je 13. maja 2005 Evropski komisiji poslala memorandum, s katerim jo je pozvala, naj med revizijo direktive ne spregleda težav z jurisdikcijo, ki izhajajo iz načela države izvora. Nizozemski regulator Commissariaat voor de Media je leto dni kasneje v svojem poročilu o neenakem položaju velikih akterjev na nizozemskem televizijskem trgu, na katerem je komercialna televizija z največjim tržnim deležem sodila pod jurisdikcijo druge države (Luksemburga), ugotovil, da predlog DAVMS, ki ga je Evropska komisija predložila decembra 2005, ne vsebuje popravkov kriterijev pristojnosti, a izrazil upanje, da bosta zaradi razširjenosti težav po vsej EU nujnost ustrezne prilagoditve uvidela vsaj Evropski parlament in Svet EU: »Položaj, v katerem /televizijska/ postaja ekskluzivno cilja trg države članice, ne da bi s tem prešla pod njeno pristojnost, ni omejen samo na Nizozemsko. Veliko držav se sooča z istim problemom in opozarja, da so njihovi televizijski trgi (potencialno) moteni s strani televizij, ki njihova občinstva naslavlja iz tujine« (CvdM 2006, 17).

⁵⁴ Kot velika sila na področju medijskih politik EU, tudi sama prizadeta zaradi zlorab načela države izvora, je Francija jasen interes za pobudo skupine pokazala prepozno, da bi lahko države z razmeroma majhno težo na političnem zemljevidu EU imele koristi od njenega sodelovanja.

Analiza virov je pokazala, da je bila pobuda trinajstih držav, zaskrbljenih zaradi izgubljanja suverenosti nad področjem televizije in rušenja standardov regulacije na nacionalnih trgih — na Švedskem denimo zaradi izogibanja pravilom za oglaševanje otrokom, na Poljskem zaradi predvajanja erotičnih vsebin, na Irskem glede oglaševanja alkohola, v Belgiji in na Nizozemskem glede oglaševanja in sponzoriranja, v Latviji in v Estoniji glede produkcije v nacionalnem jeziku (Botella I Corral in Machet 2007, 16; Katsirea 2008, 209) — v analiziranih tekstih Evropske komisije značilno odsotna. Pobude Skupine trinajstih, ki je v literaturi (Katsirea 2008; Valcke in Lievens 2009; Pauwels in Donders 2011) prepoznana kot dejavna in artikulirana, komisarka v svojih govorih ni omenjala; pri upravičevanju odločitev glede načela države izvora se je sklicevala na medijsko industrijo in predstavljala samo argumente, ki podpirajo nespremenjeno izvajanje načela in njegovo dodatno okrepitev z uzakonitvijo sodne prakse evropskega sodišča v direktivi.

Strategijo zmanjševanja pomena pobude Skupine 13 si lahko podrobneje ogledamo na primeru enega od govorov Redingove. V govoru medijskim regulatorjem in predstavnikom ministrstev, zadolženim za medije, na pravnem seminarju v Bruslju,⁵⁵ na katerem so se seznanjali z novostmi, ki jih je vseboval predlog DAVMS, komisarka jasno in konkretno izražene zahteve trinajstih držav članic EU ni omenjala, čeprav so bili med udeleženci dogodka tudi predstavniki teh držav. Edini namig na pobudo bi lahko bil prosta besedna zveza »zaskrbljenost nekaterih držav«, ki jo je uporabila, ko je po obširni utemeljitvi prednosti načela države izvora in namere, da ga v direktivi ohranijo v neokrnjeni obliki, kratko omenila še nasprotni pogled. Odsotnost pobude Skupine 13 v komisarkinem govoru implicira, da komisarka ni želela prispevati k njeni vidnosti. Z izogibanjem poimenovanja pobude ali omembe držav, ki so jo podale, jo je omejila na sporadično, neorganizirano zahtevo majhnega števila držav: »Čeprav komisija razume *zaskrbljenost nekaterih držav članic* glede zlorabljaljočega izogibanja, ne moremo sprejeti argumentov s ciljem zaščite

⁵⁵ Šlo je za zelo dobro obiskan dvodnevni dogodek v soorganizaciji Academy of European Law (ERA) iz Trierja in predstavništva nemške dežele Bavarske pri EU ob akademski podpori inštituta Institute for European Media Law (EMR) iz Saarbrückna. Med govorniki in govorkami sta bili tako komisarka Viviane Reding kot poročevalka Evropskega parlamenta Ruth Hieronymi.

nacionalnih oglaševalskih trgov« (Reding 2006b, 7; poudarki dodani). Trditev je imela v govoru Redingove posebno mesto, saj jo je v celoti zapisala v okrepljenem tisku (torej je nastopala kot topika). V odstavku pred njo je opozorila, da je načelo države izvora pomembno tako z vidika izvajanja temeljnih ekonomskih principov Pogodbe Evropske Unije (svobode ustanovitve in svobode opravljanja storitev), kot zaradi izvajanja osnovnih načel Listine Evropske Unije o temeljnih pravicah (spoštovanja svobode medijev in svobode govora). S komunikacijsko strategijo, v kateri se razkrivajo poteze Van Dijkovega (1998) ideološkega kvadrata, je pobudo posredno prikazala kot ogrožajočo za svobodo sprejemanja in retransmisije televizijskih programov, načelo države izvora pa kot jamstvo za demokratično in odprto družbo.

Analiza virov je še pokazala, da je tudi poročevalka Evropskega parlamenta za DAVMS Hieronymijeva, v vlogi poročevalke delovne skupine za vprašanje vsebinskega obsega nove direktive na konferenci v Liverpoolu v svojem povzetku razprave dala bistveno večjo težo nasprotnikom korekcije načela države izvora kot predstavnikom držav, ki so se pritoževale zaradi izogibanja njihovi nacionalni medijski zakonodaji. Ugotovila je namreč, da so slabitvi načela nasprotovali »skoraj vsi deležniki«, a pri tem naštela le nekaj akterjev, ki so vsi po vrsti predstavljali industrijo: zasebne in komercialne televizije in radii, telekomunikacijski operaterji in ponudniki multimedijskih vsebin (Hieronymi 2005a, 14). Kljub množici nasprotujočih si interesov so bili pri načelu države izvora tako na strani komisije kot parlamenta navedeni predvsem tisti viri, ki so zagovarjali njegovo nespremenjeno rabo in krepitev. Amandmaji, ki jih je med procesom soodločanja predlagal parlament, so kazali celo še manj posluha do zahtev držav (med drugim Slovenije in Nizozemske), ki so želele trdnejše podlage za ukrepanje držav gostiteljic izdajateljev, kadar bi to od njih zahtevale države, v katere ti oddajajo svoje programe. Slovenska predstavnika, sodelujoča na sestanku avdiovizualne delovne skupine Sveta EU,⁵⁶ ki je obravnavala dopolnitve parlamenta ob prvem branju predloga direktive, sta ugotovila, da bi predlogi parlamenta z zaostritvijo pogojev, pod katerimi bi se države članice lahko odločile za odstopanje od načela države izvora, državam članicam otežili

⁵⁶ To sta bila Sašo Gazdić in Skender Adem iz Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

zaščito njihovega medijskega prostora, zato jih Slovenija ni podprla (Ministrstvo za kulturo 2007a, 3). V končni verziji predloga direktive je obveljala dikcija, ki je bila bližje prvotnemu komisijnemu predlogu, vendar tudi ta ni ponudila širših podlag za derogacijo. Možnost odstopanja od načela države izvora je dopustila le v izjemnih, težko dokazljivih primerih, pod različnimi pogoji za televizijske programe in za storitve na zahtevo, pri čemer je bilo dokazno breme v celoti naloženo državi prejemnici televizijskega signala, državi gostiteljici ponudnika storitve pa je pripadla dolžnost ukrepanja, pri čemer ne nujno s kakršnokoli posledico. Takšna ureditev je bila blizu parlamentarnemu odboru za industrijo, ki je zagovarjal stališče, da je omejevanje razširjanja storitev, ki v celoti ustrezajo pravilom iz direktive, namenjenim omogočanju delovanja enotnega trga, dopustno le, kadar prihaja do ogrožanja javnega reda: »Golo dejstvo, da ima podjetje sedež v državi članici A z izključnim namenom koristi, ki jih prinaša ugodnejša zakonodaja, še ne pomeni zlorabe, četudi to podjetje svoje dejavnosti v celoti ali večinoma izvaja v državi članici B« (Evropski parlament 2006b, 160).

Glede na to, da je predlog ureditve razmerij med državo gostiteljico in državo prejemnico pokrila le primere, v katerih bi slednje lahko dokazale izogibanje pravilom, ki izhajajo iz direktive, je njegova uporabnost majhna. Možnost registriranja v drugi državi ponudniki televizije pogosto izkoriščajo predvsem za izogibanje določilom, ki ne izhajajo iz direktive, denimo predpisanim kvotam lokalnih programskih vsebin, ali zaradi ugodnejših davčnih politik (prim. Valcke in Lievens 2009, 140). Ker je, kot smo videli zgoraj, komisija v razpravi o DAVMS vztrajala, da zaščita nacionalnih oglaševalskih trgov ni sprejemljiva, to implicira njeno prizadevanje po razgradnji nacionalnih televizijskih trgov. Dejavnost večine televizijskih programov v EU, ki se pretežno financirajo iz oglaševanja, se zaradi jezikovnih in kulturnih razlik še vedno odvija znotraj medijskih trgov držav članic (gl. npr. Pauwels in Donders 2013). Ob implementaciji načela države izvora, kakršno je zagovarjala komisija, države članice kljub principu subsidiarnosti na področju medijev ne morejo sprejemati ukrepov, s katerimi bi akterjem na svojih trgih omogočile enakopraven dostop do oglaševalskih sredstev (saj lahko tisti z manjšimi davčnimi in investicijskimi bremenami ponujajo nižje cene). To pa ne odpira samo ekonomskih vprašanj in je

ob odsotnosti pozitivnih ukrepov na ravni EU v očitnem nasprotju s pomenom, da deregulacija znotraj trgov držav članic, ki jo s sabo prinaša izvajanje načela države izvora, zagotavlja svobodo, pluralizem in raznolikost medijev. Prisotnost velikih transnacionalnih akterjev na medijskih trgih držav članic in njihovo črpanje nacionalnih oglaševalskih proračunov, ne da bi ob tem morali gledalcem ciljne države ponujati programske vsebine v skladu s tam veljavnimi predpisi, namreč sili nacionalne akterje v krčenje stroškov in povezovanje, kar lahko vodi v koncentracijo in manjšanje medijske raznolikosti oziroma pluralizma.⁵⁷

7.1.5.3 Močna, povezana medijska industrija za pluralnost in raznolikost

Ob pomenu, ki poudarja prednosti deregulacije za dosego pluralizma, je analiza makropropozicij razkrila še pomen, ki iz istega razloga svari pred regulacijo. V okviru tega pomena, ki je prisoten predvsem v tekstih Evropske komisije in medijske industrije, ciljni ukrepi za zagotavljanje pluralizma, na primer z omejevanjem koncentracije medijskega lastništva, ogrožajo medijsko industrijo. Tipičen primer:

Razprava o medijskem pluralizmu mora upoštevati mednarodne razsežnosti in globalno konkurenčnost evropske medijske industrije. Evropska podjetja se soočajo z mednarodno konkurenco, ki postaja z liberalizacijo lastniških pravil v tretjih državah, še posebej v ZDA, vse intenzivnejša. Ameriška deregulacija predpisov o lastništvu iz leta 2003 je

⁵⁷ Na negativne učinke načela države izvora, za katere je moč reči, da vplivajo na medijski pluralizem in prispevajo k večji koncentraciji, je v svojem prispevku, sicer podanem v okviru razprave o drugem dokumentu, tj. predlogu direktive o storitvah na notranjem trgu, a sklicujoč se na televizijsko direktivo, opozorila tudi evropska veja mednarodne novinarske zveze IFJ (EFJ): »Načelo države izvora je skoraj vedno škodljivo za zaščito delavskih pravic novinarjev. Uvedba tega načela kot splošnega pravila bi medijskim lastnikom omogočila selitev sedežev v države članice EU z najnižjimi stopnjami varovanja zaposlitve in delovnih pogojev. To bi povečalo nevarnost družbenega dumpinga. Napadlo bi nekatera načela v zvezi z nacionalno zakonodajo o prispevkih za socialno varnost, kar bi bilo posebej ogrožajoče za samostojne novinarje. Poleg spodkopavanja socialnih pravic to ogroža pluralizem. To bo še okrepilo obstoječe neuravnotežene razmere v prid večjih delodajalcev, ki imajo večje ekonomske zmogljivosti za delovanje v različnih državah. To bi lahko privedlo do večje koncentracije medijev. /.../ EFJ je prepričan, da je lajšanje svobode ustanavljanja in čezmejnih dejavnosti v avdiovizualnem sektorju ekonomsko in moralno upravičeno, le če se obenem razvijajo močni in prisilni instrumenti proti koncentraciji medijev in navzkrižnemu medijskemu lastništvu. Direktiva o televiziji brez meja omejuje uporabo načela države izvora na posebej navedene točke. V tem smislu nacionalne zakonske določbe za zaščito pluralizma medijev ne bi smele biti ovržene z direktivo o storitvah« (IFJ 2005).

omogočila medijskim gigantom, kot so NBC, Universal Inc. ali Viacom Inc., da pridobijo več televizijskih in radijskih postaj. Ta konsolidacijski proces je tem podjetjem olajšal širjenje njihove dejavnosti ne le v ZDA, temveč tudi proti Evropi. Preveč omejujoča pravila o lastništvu lahko ovirajo evropska podjetja pri globalni tekmi: združitev Carltona in Granade je oblikovala družbo, vredno 7,5 milijarde ameriških dolarjev, ki jo je britanski tisk označil za »medijskega giganta«, pri čemer je denimo Google zdaj vreden 80 milijard dolarjev in vodi pred medijskim leviatanom Time Warnerjem, ki ga vrednotijo na 78 milijard dolarjev, ali medijskimi družbami, kot sta Viacom in Walt Disney, ki imata med 54 milijard in 55 milijard borzne kapitalizacije. Ravnotežje med zaščito medijskega pluralizma v Evropi in možnostmi evropskih podjetij, da konkurirajo globalno, je ključno, če si želimo evropske prisotnosti pri globalni »glavni mizi« v komunikacijskem in medijskem sektorju, še posebej z vidika tržnega primanjkljaja z ZDA v višini približno 8 milijard dolarjev na leto (Evropska komisija 2005c, 5, originalni poudarki).

Identificirani pomen značilno sodi v okvir neoliberalnega diskurza, v skladu s katerim je poseganje v delovanje trga nezaželeno. Prevlado tega diskurza potrjuje tudi raba ključnih besed, med katerimi izstopajo *deregulacija, liberalizacija, omejujoča pravila, globalna konkurenca, globalna tekma, konsolidacija, združevanje, širjenje dejavnosti, medijski giganti in možnosti evropskih podjetij*. Analiza po modelu tranzitivnosti pokaže, da v ilustrativnem primeru prevladujejo materialni procesi, v katerih kot glavna akterja nastopata *(ameriška) deregulacija in (evropska) preveč omejujoča pravila o lastništvu*. V navezavi na kontekst, ki ga zaznamuje razmerje med ne docela realiziranim enotnim trgom EU ter na eni strani nacionalnimi trgi držav članic, na drugi pa globalnim trgom, ki ga obvladujejo veliki mednarodni igralci, vsi po vrsti izhajajoči iz ZDA, ter ob upoštevanju zgodovine pobud urejanja medijskega pluralizma v EU (gl. Harcourt 2005; Doyle 2007; Humphreys 2009; 2010; Valcke 2011a; 2011b), se v izbranem tekstu potrjuje odpor Evropske komisije do ukvarjanja s pluralizmom in koncentracijo lastništva (Hutchison 2007, 183).

Primer, vzet iz dokumenta, ki ga je komisija skupaj s še petimi drugimi predložila kot podlago za razpravo o možnostih za ureditev medijskega pluralizma v okviru revizije direktive v drugem krogu javnega posvetovanja,⁵⁸ torej tik pred oblikovanjem prvega predloga DAVMS, implicira, da so bili komisiji na področju medijskih politik v ospredju ekonomski razlogi, pisani v skladu z interesi velikih medijskih akterjev in držav članic z močno medijsko industrijo. To je v skladu z idejami, ki se napajajo iz neoliberalnega, deloma tudi neomerkantilističnega — regionalističnega diskurza, po katerih je »tržna liberalizacija v EU nujna za doseganje ekonomij obsega in dosega za evropska podjetja, ki bi lahko povečala mednarodno konkurenčnost evropske avdiovizualne industrije v primerjavi z ameriško« (Humphreys 2008, 232). Komisija je v zagovor neposeganja v medijsko lastništvo prek pravil na ravni EU mobilizirala koncept globalizacije, s katerim je polnila topos grožnje, v podkrepitev svojih trditev pa uporabila še topos števil in statistik. Oboje, tako globalizacija kot kvazi ekonometrični jezik sta značilna za neoliberalni diskurz (Pikalo 2003; Steger in Roy 2010). Dejstven način poročanja in numerični podatki, ki so v konkretnem primeru ponujali primerjave med vrednostjo prvakov medijske industrije ZDA in EU, so skušali vzpostaviti predstavo, da je tekst vrednotno nevtralen in kot tak primerna podlaga za sprejemanje (političnih) odločitev (prim. Pikalo 2003, 41–42). S pomočjo ekonomskih parametrov je komisija utemeljevala svoje zadržke do regulacije medijskega pluralizma na ravni EU, prav tako pa tudi implicitne pozive k liberalizaciji lastniških pravil na ravni držav članic. Pri tem je mobilizirala register besed, ki se navezujejo na globalizacijo. Ta ima v neoliberalnem diskurzu posebno mesto oziroma je del diskurza globalizma, ki večrazsežnost globalizacije krči samo na ekonomsko

⁵⁸ Poleg dokumenta o medijskem pluralizmu je komisija predložila še naslednje dokumente: o obsegu področja nove direktive; o pravici do obveščnosti in kratkem poročanju; o kulturni raznolikosti in spodbujanju evropske in neodvisne avdiovizualne produkcije; o komercialnem sporočanju; o zaščiti otrok in človekovega dostojanstva ter pravici do odgovora. Vsak med njimi je predstavljal delovno gradivo ene od šestih delovnih skupin na že omenjeni posvetovalni konferenci v Liverpoolu. Pred konferenco je komisija dokumente prek svoje spletne strani ponudila v razpravo širši javnosti (poleti 2005). V prvem krogu posvetovanja, leta 2003, medijski pluralizem ni bil ponujen kot samostojen predmet razprave. Komisija je izpostavila naslednje teme: dostop do dogodkov velikega družbenega pomena; zaščita splošnih interesov v televizijskem oglaševanju, sponzoriranju, TV–prodaji in samopromociji; zaščita mladoletnih in javnega reda ter pravica do odgovora; uporaba direktive; in dostop do kratkih izvlečkov dogodkov z ekskluzivnimi pravicami.

dimenzijo in jo pojmuje linearno (Beck v Pikalo 2003, 42) ter predstavlja kot neizogibno in nezaustavljivo (Steger in Roy 2010). V tekstu so kot pravila za zagotavljanje medijskega pluralizma, ki evropskim podjetjem preprečujejo, da bi bila v globalni tekmi konkurenčna ameriškim, navajana izključno pravila o varovanju konkurence oziroma omejevanju lastništva, kar implicira precej poenostavljen pogled komisije na pluralizem.

V obravnavanem primeru se kaže več vrst redukcije, ki se jih je med posvetovanjem o DAVMS uporabljala Evropska komisija; prva, najbolj jasno razvidna, je pripisovanje razlogov za globalno neuspešnost evropske medijske industrije konkurenčnemu pravu, druga predpostavljjanje, da je prav konkurenčno pravo mehanizem za zagotavljanje medijskega pluralizma, in tretja zanemarjanje nestrukturnih razsežnosti pluralizma. To implicira, da je medijski pluralizem na ravni EU sicer prisoten kot splošna vrednota in ideal (tudi v diskurzu Evropske komisije, ki jo Evropski parlament vztrajno poziva h konkretnjšim ukrepom za zaščito in spodbujanje medijskega pluralizma, gl. npr. Harcourt 2005; Klimkiewicz 2009), vendar pri tem ne nastopa kot izdelan koncept, temveč kot prazen označevalec, ki ga vsak po potrebi napolni s svojim pomenom. Njegova »konstitutivna dvoumnost« (McLennan v Karppinen 2007, 9) tudi sicer, torej ne samo v EU, omogoča ideološko prožne razlage, ki segajo od reakcionarnih do progresivnih tendenc in vrednot. Iz njih je mogoče graditi različne, pogosto nezdržljive politične cilje: npr. v podporo konkurenci na prostem trgu, javnim posegom v medije ter obveznosti javnih radiotelevizij (prav tam). Medijski pluralizem je v osnovi liberalni koncept (Mouffe 2000; Freedman 2008a; Keller 2011), vendar lahko v okviru zadnjega identificiranega pomena poleg diskurza liberalizma razkrijemo elemente še dveh diskurzov, ki jih v okviru pričujočega dela podrobneje analiziramo: neoliberalnega (izpostavljanje globalizacije in škodljivosti omejitev lastništva za evropska medijska podjetja) in delno tudi neomerkantilističnega (deregulacija lastniških omejitev na nacionalni ravni kot orodje regionalne/evropske industrijske politike za izenačevanje z mednarodno konkurenco ob hkratnih obveznih deležih evropskih avdiovizualnih del za zagotavljanje trga za notranje izdelke in omejevanje dotoka zunanjih, predvsem ameriških). Čeprav gre načeloma za nasprotna diskurza, se neoliberalizem

pogosto pojavlja v kombinaciji z neomerkantilizmom (gl. npr. Harvey 2005; Freedman 2008b), pa tudi z državnim socializmom (npr. Davies 2013). V konkretnem primeru sicer nismo zasledili elementov diskurzov leve provenience.

7.1.5.4 Govor alternativ: če ne regulacija, vsaj spremljanje

Prvine socialnodemokratskega diskurza, ki postavlja v ospredje vidike blaginje skupnosti in iz razlogov zagotavljanja ustrezne vloge medijev v javni sferi zagovarja državne posege v trg in lastništvo (za več gl. Baker 2001; MacQuail 2003; Freedman 2008b; Lunt in Livingstone 2012), so bile — ne samo v posameznih primerih, temveč v celotnem korpusu besedil — redkeje prisotne. Odkrili smo jih zlasti v prispevkih javnih radiotelevizij in njihove zveze, sindikatov televizijskih ustvarjalcev, novinarskih organizacij in nevladnih organizacij, zavzemajočih se za različne cilje (včasih le posredno povezane s področjem medijskih politik, npr. cilje s področja javnega zdravja). Akterji, bojujoči se za pravice gledalcev kot državljanov in za cilje v javnem interesu, ki se zagotavljajo prek državnega poseganja v delovanje in strukturo medijev, so bili glede na število prispevkov in glede na zastopanost njihovih predstavnikov v delovnih, fokusnih in ekspertnih skupinah, v razpravah v procesu revizije televizijske direktive izrazito podprezentirani. Prevladovali so akterji, ki so govorili v imenu vpletenih industrij (televizijske, telekomunikacijske, založniške, oglaševalske) in podpirali bodisi državnega nadzora osvobojene tržne mehanizme ali zaščitne industrijske politike. Tisti, pri katerih smo z analizo makropropozicij in ključnih besed razkrili prvine industrijsko-tržnim politikam alternativnih diskurzov, so večinoma zastopali posamezne konkretne cilje na področju regulacije oglaševanja in zaščite otrok pred potencialno škodljivimi vsebinami.

Manjšo pojavnost prvin socialdemokratskega diskurza lahko pripišemo zatonu starega radiodifuznega reda, ki je temeljil na monopolu državnih medijev, financiranih z javnimi sredstvi, kontrolirani porazdelitvi oddajnega časa, zaprtih mejah za tuje programe in počasnem tehničnem razvoju, in ga zaradi premikov k evropski enotnosti, zmanjševanju vladnega trošenja, novih tehnologij, medijske globalizacije, sprememb na trgu delovne sile ter pomanjkanja javne in politične

podpore ni bilo več mogoče vzdrževati (MacQuail 2003, 111–112). Stara, socialdemokratska medijska paradigma se je razgradila tudi ob izdatni podpori politike, ki je želela zmanjšati vpliv javnih medijev (prav tam, 113), in je naredila prostor novemu modelu urejanja s prepoznavnimi elementi neoliberalizma. Model medijske politike, ki je bil pomembneje zaznamovan s sociopolitičnimi kot z ekonomskimi vprašanji, in v katerem je bil ideal javnih radiotelevizijskih servisov na vrhuncu svoje prominentnosti, je obvladoval obdobje po drugi svetovni vojni vse do osemdesetih, devetdesetih let dvajsetega stoletja (van Cuilenburg in Denis McQuail 2003, 181). Nekateri sestavni deli te paradigme so sicer preživeli, če ne drugače, vsaj na deklarativni ravni, kar je bilo razvidno tudi v razpravah o možnih ukrepih za zagotavljanje medijskega pluralizma, ki so potekale med posvetovanjem o reviziji televizijske direktive.

Pri peščici sodelujočih neodvisnih teles, organizacij in združenj, ki so v okviru posvetovanja zagovarjali državni ali evropski intervencionizem, pretežno izhajajoč iz socialnodemokratskega modela urejanja medijev, smo pri analizi makropropozicij zasledili primer pomena, v skladu s katerim je treba medijski pluralizem in raznolikost urejati tudi na ravni EU, mimo tržnih mehanizmov, z omejevanjem medijskega lastništva in preprečevanjem koncentracij. K večjemu razponu dejavnosti za spodbujanje medijskega pluralizma na ravni EU je v okviru razprave med drugim pozvala Komisija škofovskih konferenc Evropske unije. Primer pomena smo odkrili tudi v komentarju britanske organizacije za svobodo tiska in radiodifuzije CPBF (Campaign For Press and Broadcasting Freedom), podanem na komisijine podlage za razpravo o medijskem pluralizmu (za podlage gl. Evropska komisija 2005c):

CPBF meni, da trg sam ne more zaščititi pluralnosti in raznolikosti. Potreba javnosti do pravilne obveščенosti pomeni, da morajo biti informacijske storitve regulirane mimo tržnega okvira rejtingov, dobičkov in poslovnih ciljev. Prepričani smo, da ima omejevanje medijskega lastništva trdno demokratično in kulturno osnovo. Revizija direktive o TVBM predstavlja priložnost za revizijo omejitev koncentracije medijev, za

promocijo in spodbujanje večje vključenosti v medijih ter obratno, za nespodbujanje nadaljnje koncentracije lastništva medijev (CPBF 2005, 2).

Tekst, katerega del je bil zgornji primer, je organizacija za svobodo tiska zapisala v mobilizacijskem slogu. Na več mestih je uporabila argumentacijski topos grožnje, povsem odsoten pa je bil topos številčk in statistik, tudi faktičen topos, ki se je, kot smo že izčrpno prikazali, v korpusu redno in značilno pojavljal v tekstih Evropske komisije, v katerih so prevladovali elementi neoliberalnega diskurza. V povezavi z obravnavanim pomenom smo pogosteje odkrili topos primera, uporabljen za argumentiranje predlogov ukrepov ali obrazložitev nasprotovanja predlaganim ureditvam, ki praviloma ni bil pospremljen s številčnimi prikazi, tako značilnimi za neoliberalni diskurz. Eden od akterjev, ki so Evropsko komisijo pozivali k aktivnejši vlogi pri spremljanju in spodbujanju medijskega pluralizma, EURO–MEI, evropski del medijskega odseka sindikata Union Network International (UNI), delujoč v okviru evropske zveze za umetnost in zabavo EAEA ter evropske sindikalne federacije ETUC, je predlagal urejanje pluralizma v okviru televizijske direktive, in sicer prek specifičnih ukrepov, oblikovanih posebej za medije, in ne splošnih konkurenčnih politik (EURO–MEI 2003, 6).

Razkrili smo tudi pomen s sorodnim registrom ključnih besed in argumentativnih toposov, ki ne zahteva ukrepov na ravni EU, a nasprotuje deregulaciji nacionalnih omejitev medijskega lastništva, kar implicitno promovira Evropska komisija. Tipičen primer:

EFJ nasprotuje kakršnikoli deregulaciji omejitev medijskega lastništva, kakor predlaga 7. odstavek izhodišč za razpravo. Odprava »preveč omejujočih pravil v Evropi«, zato da bi lahko »globalno konkurirali« z neevropskimi medijskimi giganti, je nevarna za medijski pluralizem in je grožnja evropskemu modelu mešanih radiodifuznih sistemov (javnih in zasebnih) (EFJ 2005, 1, originalni poudarki).

Navedeni pomen, ki smo ga med drugim zasledili v prispevku EFJ, Evropske novinarske federacije, dela Mednarodne novinarske zveze IFJ, lahko v kontekstu

teksta, katerega del je, beremo kot neposreden (zavrnilni) odgovor na komisijina izhodišča za razpravo o medijskem pluralizmu. Novinarska zveza je zavrnila stališče komisije, da odpravljanje lastniških omejitev v medijski industriji ZDA zahteva podobne ukrepe v okviru EU, vendar v nasprotju z nekaterimi drugimi sodelujočimi ni pozvala k vzpostavitvi mehanizmov za urejanje medijskega pluralizma na ravni EU. Namesto tega je, podobno kot EBU, Euralva in BEUC, podprla sistematično, na ravni EU centralizirano spremljanje medijskih trgov in koncentracij ter študij pluralizma oziroma vplivov nanj. Takšno ukvarjanje s pluralizmom, ki na nadnacionalni ravni predvideva predvsem spremljanje, je v luči priporočil Evropskega parlamenta in Sveta Evrope podpirala tudi večina sodelujočih držav, ki so se zavzemale za urejanje pluralizma na državni ravni in ne na ravni unije (npr. Francija, Poljska).

Analiza ključnih besed je pokazala, da so se v povezavi z zgoraj predstavljenima pomenoma (za ukrepanje na nadnacionalni ravni ter proti deregulaciji na nacionalni ravni in zgolj spremljanje na nadnacionalni ravni) konsistentno pojavljale naslednje ključne besede in besedne zveze: *ogroženost medijskega pluralizma, raznolikosti oziroma medijske svobode, ogroženost/šibkost javnih radiotelevizij, ogroženost/komercializacija medijev, komercialni pritiski, naraščanje koncentracije medijev, navzkrižno lastništvo, koncentracija moči, nadzor nad medijskim trgov, moč globalnih korporacij, politične donacije, politično lobiranje* ipd., pri čemer so bili pojmi, označujoči dogajanje na trgu in rahljanje njegovih omejitev, predstavljeni v negativni luči, poslanstvo medijev, predvsem javnih, pa s pozitivnimi konotacijami in sklicevanjem na široko sprejete liberalnopluralistične normativne ideale delovanja medijev, npr. *odprtost in dostopnost medijev, vključenost manjšin, medijska svoboda, pluralizem, raznolikost*. Ugotovljeni register ključnih besed potrjuje utemeljenost navedenih pomenov v socialnodemokratskem diskurzu, ki skuša prek državnega intervencionizma udejanjati iz liberalizma posvojene ideje in dosega cilje medijskih politik tako prek negativnih kot pozitivnih svoboščin (Lunt in Livingstone 2012, 20). Ob neoliberalizmu, ki je v zadnjih desetletjih dominantna družbena paradigma (Harvey 2005; Beck in drugi 2010), je socialna demokracija druga širša vizija razmerij med državo in javnostjo (Lunt in Livingstone 20012,

18–19), pri čemer Freedman (2008b) opozarja, da je socialna država v osnovi liberalni koncept, katerega udejanjanje so zagotovile socialistične stranke. V socialnodemokratskem diskurzu sta v ospredju *splošna blaginja* in *zaposlenost prebivalstva*, zato v njem označevalci s področja ekonomije (npr. *gospodarska rast*) niso naključni (prim. Marttila 2013). Diskurz postavlja v ravnotežje *javno* in *zasebno odgovornost* za posameznikovo blaginjo, *pravice zasebnega sektorja* in *države*, *privatne zahteve* in *družbene potrebe*. Kot nasprotja pa se v diskurzu pojavljajo *aktivna vlada* in *pasivna vlada*, in sicer predvsem glede njunega (ne)zanašanja na racionalnost trga in njegovo generično zmožnost ustvarjanja rasti, ter *aktivni* in *pasivni subjekti*, *državljeni*, glede na njihovo sodelovanje in zavezanost (Marttila 2013, 154).

Med razkritimi ključnimi besedami socialnodemokratski diskurz najznačilneje predstavlja *komercializacija*, saj se druge pojavljajo tudi v naboru besed, po katerih posegajo drugi trije obravnavani diskurzi, vendar z drugačnimi konotacijami. V zvezi s komercializacijo McQuail pojasnjuje, da se jo je v času, ko je prevladoval model radiodifuzije nacionalnega značaja v obliki javnega monopola, splošno povezovalo z družbenimi in kulturnimi nevarnostmi — še posebej zaradi ameriškega zgleda, kakor so ga dojemali v Evropi (McQuail 2003, 109–110). Vlade z vseh delov političnega spektra so si delile vrednote, utelešene v javnih servisih, ki naj bi z zagotavljanjem dostopa širokemu razponu družbenih akterjev podpirali javno sfero in demokratično javno življenje. Drugi javnointeresni cilji so vključevali zagotavljanje vsebinske raznolikosti in podporo nacionalnih in državljanskih projektov. Prevladovala sta naklonjenost do tradicionalno priznanih umetnosti, visoke kulture in del narodne kulturne ali lingvistične vrednosti ter zavračanje zadovoljevanja zahtev po televizijski zabavi, kakor izmerjenih s tržnimi kriteriji. Oglaševanje in sponzoriranje sta bila videna samo kot nujno zlo, tudi zato ker spodbujata potrošništvo (prav tam). V okviru takšnih pogledov je komercializacija pomenila izgubo nadzora nad nacionalno kulturo in družbo v korist prenosa moči na stran poslovnih interesov, a danes komercializacijo sprejemajo tako politična levica kot medijski teoretiki in upravljavci javnih radiotelevizij (prav tam, 110–113). To je potrdila tudi naša analiza, saj v obravnavanem korpusu nismo zasledili pomenov, ki bi

problematizirali komercializacijo medijske sfere, temveč zgolj pomene glede njenih posameznih učinkov in z njimi povezane predloge korekcijskih mehanizmov, denimo preprečevanja koncentracije lastništva, vzdrževanja oziroma spodbujanja alternativne medijske ponudbe (javnih RTV-programov, evropskih avdiovizualnih del) in omejevanja oglaševalskih posegov v programe.

V primerjavi z EU ima na področju demokratičnih razsežnosti komuniciranja jasnejša pooblastila in trdnejši mandat Svet Evrope. Najstarejša vseevropska organizacija, ki povezuje države na širšem območju Evrope,⁵⁹ ima pomembno vlogo pri krepitvi skupnih vrednot in načel, zlasti z vzpostavljanjem pan-evropskih minimalnih standardov glede medijskega pluralizma. Njeni organi ne sodijo v institucionalni okvir EU, a glede na to da so včlanjene tudi države EU ter ob upoštevanju tesnega sodelovanja z Evropsko komisijo (zlasti prek Evropskega avdiovizualnega observatorija, ki deluje pod okriljem Sveta Evrope, a ga delno financira Evropska komisija), pomembno vpliva na pomene o medijih in pluralizmu tudi znotraj EU. Priporočila, usmerjevalni dokumenti in kodeksi ravnanja za zagotavljanje medijskega pluralizma, ki jih je razvil Svet Evrope, so vir pomenov, iz katerih črpajo tudi akterji na prizorišču oblikovanja medijskih politik EU. To je potrdila analiza virov, ki smo jo opravili v okviru raziskave. Na priporočila Sveta Evrope sta se v svojih dokumentih v okviru razprav o DAVMS sklicevala tako parlament kot komisija, pa tudi drugi pomembnejši akterji (npr. ITV, ACT, BBC).

Na agendi politik EU ohranja vprašanja pluralizma in medijskega lastništva predvsem Evropski parlament, ki je zaslužen za to, da se EU sploh (lahko) ukvarja z družbenimi in kulturnimi aspekti medijev, saj je te pristojnosti pridobila na podlagi prizadevanj parlamenta, vendar so jih v pogodbe EU vključili šele potem, ko so preverili njihovo ekonomsko upravičenost (Doyle 2007, 152). Parlament je medijskemu pluralizmu namenil veliko pozornosti tudi v razpravi o DAVMS, vendar kljub številnim dopolnilom, ki jih je predlagal s

⁵⁹ Po podatkih na spletni strani Sveta Evrope je organizacija v času pred oddajo tega dela povezovala 47 držav s skupaj 820 milijoni prebivalci (med članicami je tudi Ruska federacija), status opazovalke pa imajo med drugim Združene države Amerike. Vir: hub.coe.int, 17.4.2014.

sklicevanjem na pluralizem, ni zahteval jasnih in dodelanih ukrepov za zagotavljanje medijskega pluralizma. Kot smo nakazali že v razdelku, v katerem smo analizirali pomene v povezavi z načelom države izvora, je bila večina s strani parlamenta predlaganih amandmajev, ki so se navezovali na pluralizem, v pogajanjih med procesom soodločanja opuščenih ali sprejetih v okrnjeni obliki. V tem smislu je poročevalka Hieronymijeva v svojih govorih ob iztekanju procesa kot največji dosežek na tem področju navajala uvodno izjavo, po kateri so avdiovizualne medijske storitve ravno toliko kulturne, kot so ekonomske storitve (Evropska komisija 2007a, 2).⁶⁰ Večji del izvirnega amandmaja parlamenta, iz katerega izhaja omenjena dikcija, je bil sicer med pogajanji ovržen, preostanek pa spremenjen. Analiza ključnih besed je pokazala, da je bila v prvotnem predlogu parlamenta namesto besede *storitve* uporabljena beseda *dobrine*: »Avdiovizualne medijske storitve so prav toliko kulturne, kolikor so gospodarske dobrine«⁶¹ (Evropski parlament 2006a, 7). Iz njega so izločili tudi sklicevanje na temeljne pravice in svoboščine iz Listine Evropske unije o temeljnih pravicah, Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter mednarodnega pakta OZN o državljanskih in političnih pravicah. Povedna je še izpustitev besede *izvajanje* v navezavi na posebna pravila za medije, ki naj bi jih upravičevala svojstvena, ne samo gospodarska, temveč tudi kulturna narava avdiovizualnih medijskih storitev. Namesto predlagane dikcije: »upravičuje *uporabo* in *izvajanje* posebnih pravil« (Evropski parlament 2006b, 7), je v usklajeni različici ostala: »upravičuje *uporabo* posebnih pravil« (Evropska komisija 2007a, 2). Takšnih navidez majhnih izpustov ali sprememb so bili deležni tudi drugi predlogi parlamenta, npr. črtanje besede *nujni* iz uvodne izjave, ki opozarja, da so kulturna raznolikost, svoboda izražanja in pluralnost medijev *nujni pogoj* za zagotavljanje demokracije in raznolikosti (Evropski parlament 2006b, 36), ali nadomestitev *potrebe po medijskem pluralizmu* (Evropski parlament 2006a, 9) s *pomenom medijskega*

⁶⁰ V kodificirani različici direktive iz leta 2010 (gl. Direktiva 2010/13/EU) to predstavlja peto uvodno izjavo.

⁶¹ V tem primeru citiramo neposredno iz angleške različice poročila Evropskega parlamenta — v lastnem prevodu, saj v uradnem prevodu ni ohranjen za analizo pomembni pomenski odtonek. Slovenski prevod, objavljen na spletni strani parlamenta, se namreč glasi: »Avdiovizualne storitve so tako gospodarska kot kulturna dobrina« (Evropski parlament 2006b, 7).

pluralizma (Evropska komisija 2007a, 4). Navedene spremembe razkrivajo prizadevanje po mitigaciji pravnega izrazja in blaženju pravnih posledic, ki bi ga to utegnilo imeti. To implicira, da so v procesu pogajanja prevladali pomeni, ki dajejo prednost industrijskim, in ne državljanskim vidikom delovanja avdiovizualnih medijev v Evropski uniji.

7.2 Regulacija za evropski model televizije

Analiza makropropozicij je razkrila sklop nasprotujočih si sporočil glede treh tem predvidene ali obstoječe regulacije avdiovizualnih storitev, pri katerih je Evropska komisija zagovarjala določeno mero intervencionizma. Sporočila so bila izražena kot podpora ali nasprotovanje širitvi televizijske regulacije na digitalne medije, kot zagovarjanje ali zavračanje predpisanih deležev evropskih avdiovizualnih del v novih storitvah, ter kot strinjanje ali zoperstavljanje vključitvi zahteve po ustanavljanju neodvisnih medijskih regulatorjev v DAVMS.

Če je bil sklop makropropozicij iz razdelka 7.1, v katerem smo obravnavali pomene, ki so zagovarjali deregulacijo in liberalizacijo področja televizije in televiziji podobnih storitev v EU, prevladujoče utemeljen v neoliberalnem diskurzu, je sklop, ki sledi, bolj heterogen. Ob prvinah neoliberalnega diskurza smo v obravnavanem korpusu identificirali še prvine liberalno pluralističnega in neomerkantilističnega diskurza.

7.2.1 TV-regulacija in novi mediji: en režim za vse

V prispevkih, ki so se posvečali širitvi regulacije, značilne za televizijski sektor, na nove avdiovizualne medijske storitve, ki jih poleg televizijskih hiš ponujajo operaterji telekomunikacij, ponudniki internetnih storitev, časopisna podjetja in drugi, smo z analizo makropropozicij razkrili dve prevladujoči skupini pomenov, ki ju lahko kljub vsebinskim razlikam uvrstimo znotraj neoliberalnega diskurza. Gre za skupini povsem nasprotujočih si pomenov, saj prva zagovarja urejanje nelinearnih storitev po modelu televizijske regulacije, druga pa to zavrača kot neprimerno in nesprejemljivo. Sklopa nasprotujočih si makropropozicij kažeta na notranjo neenotnost neoliberalnega diskurza (Harvey 2005; Freedman 2008a;

2008b; Brenner in drugi 2010). Prvo skupino tvorijo teksti Evropske komisije, druga pa pripada bolj raznoliki skupini akterjev, med katerimi so v največjem številu predstavniki medijske industrije in nekatere države članice. Med državami, ki smo jih izbrali za podrobnejšo analizo, je regulaciji nelinearnih medijev najbolj odločno nasprotovalo Združeno kraljestvo.

Skupina akterjev na čelu z Evropsko komisijo in komisarko za informacijsko družbo in medije je v svojih tekstih ustvarila pomen, da bo usklajena regulacija nelinearnih in spletnih medijev na ravni EU spodbudila njihov razvoj in konkurenčnost, saj da bo preprečila samovoljo držav članic in zagotovila enotni trg. Tipičen primer:

*Dolžnost komisije je, da predlaga okvir, v katerem bodo zaščitene te skupne evropske vrednote. Ampak jaz nimam namena »regulirati interneta«! Predvsem in najprej je v interesu naše industrije in storitev, da imajo jasen niz vseevropskih pravil. Alternativa je skupek nacionalnih pravil in sodne prakse, ki si med seboj nasprotujejo ter ponudnikom in uporabnikom otežujejo čezmejno poslovanje. To je razlog, zakaj želim boljše ureditev. Govorim o enem samem, osnovnem okviru, namesto o vsaj 25 različnih pravnih režimih. To je pogoj za učinkovito **načelo države izvora** — **zame temelj evropske avdiovizualne politike**. To bi seveda lahko bila priložnost v smislu pravne varnosti in priložnosti, ki se ponujajo industriji za zagotavljanje čezmejnih storitev in razvoj novih poslovnih modelov. **To bi pomenilo manj obremenitev in manj regulacije, ne obratno!** (Reding 2005b, 3, originalni poudarki)*

V izbranem primeru je zgoščenih več topik (gl. van Dijk 2001a). Prva izpostavlja skupne evropske vrednote, druga nenamerno regulacije interneta (izraženo v prvi osebi ednine kot komisarkino osebno prizadevanje), tretja pomen načela države izvora za evropsko avdiovizualno politiko in četrta poudarek, da gre za deregulacijo oziroma razbremenitev industrije. Med argumentacijskimi toposi (Kienpointner 1992; Reissigl in Wodak 2001) smo razkrili tudi topos grožnje (Wodak 2004a, 74), ki jo za evropsko (v komisarkinem tekstu: *našo*) industrijo predstavljajo nacionalne ureditve nelinearnih storitev. Uporabljena sta bila še

toposa evropskih vrednot in modernizacije (Krzyzanowski 2009, 103). Zlasti prvi (topos evropskih vrednot) je v kontekstu obravnavane makropropozicije upravičeval podrobnejšo analizo, saj se je komisarkino sklicevanje na zaščito skupnih evropskih vrednot ob proučitvi predlaganih ukrepov izkazalo za neutemeljeno. V predlogu direktive je bil za storitve na zahtevo določen le minimalen okvir regulacije na področju zaščite otrok, pa še to z občutno nižjimi zahtevami kot za televizijo — ob ustrezni tehnični zaščiti naj bi bilo dopuščeno tudi predvajanje pornografije, ki je v linearnih storitvah prepovedano — ter ne docela zavezujoče priporočilo glede spodbujanja evropskih avdiovizualnih del. Te značilnosti so pokazale na organizacijo argumentov v obliki ideološkega kvadrata (van Dijk 1998), pri katerem prihaja po eni strani do favoriziranja neopredeljenih evropskih vrednot na račun nacionalnih, ki so predstavljene z negativnimi konotacijami (si med sabo nasprotujejo, otežujejo poslovanje), po drugi pa do prikrievanja informacije, da predstavlja skupni okvir z vidika državljskih in kulturnih ciljev medijskih politik manjšo raven zaščite, in do spregleda uspešnih ukrepov, ki so jih v ta namen razvile posamezne države.

Izpostavljanje potrebe po zaščiti evropskih vrednot, kljub njihovi nedoločenosti — na področju zaščite otrok pred potencialno škodljivimi vsebinami pa zaradi velikih kulturnih razlik med državami ter posledično različnega sprejemanja seksualnih in nasilnih vsebin celo neuresničljivosti — asociira na protekcionizem, intervencionizem. Kljub temu pa je pomen, ki zagovarja širitev televizijske regulacije na področje avdiovizualnih medijskih storitev, prevladujoče utemeljen v neoliberalnem diskurzu. Predlog namreč prinaša zgolj minimalno usklajenost med državami članicami na družbeno občutljivem področju, kjer skupne evropske vrednote, na katere se sklicuje komisarka, ne obstajajo, in podpira odpravljanje ovir za vzpostavljanje enotnega trga. Bolj kot o klasičnem intervencionizmu oziroma protekcionizmu, ki na področju medijskih politik običajno pomeni medijske subvencije, zmanjševanje obsega posameznih vrst vsebin (npr. oglasov, vsebin tujega izvora) in povečevanje obsega zaželenih vrst vsebin (npr. vsebin lokalne, domače produkcije) (prim. Baker 2001), lahko v tem primeru govorimo o intervencionizmu, ki je namenjen vzpostavljanju enotnega trga EU, kar ustreza vlogi državnih (od nadnacionalnih struktur

predloženih) intervencij v neoliberalnih ureditvah. Kot smo navedli zgoraj, je komisija predlagala skupna minimalna pravila samo glede zaščite otrok pred potencialno škodljivimi vsebinami, kar je bil njen odgovor na nacionalne pristope, ter glede spodbujanja evropske avdiovizualne produkcije, s čimer je prisluhnila interesu evropske filmske industrije in Francije. Na obeh področjih je bila predlagana bistveno manjša raven regulacije kot pri linearnih storitvah, kar ob možnosti, da jo države prenesejo v svoj pravni red kolikor mogoče minimalistično, omogoča vzpostavljanje regulativnih oaz.

V tem se razkrivajo vsaj trije temeljni neoliberalni koncepti: država kot sovražnica prostega trga (Bourdieu in Wacquant 2001); prav tako narod kot kolektivna struktura, ki ovira logiko prostega trga in se zato njegov manevrski prostor stalno krči (Bourdieu 1998b); ter negativna svoboda, npr. svoboda pred državnimi posegi v gospodarstvo (Kodelja 2005), v konkretnem primeru svoboda pred nacionalnimi pravili na področju digitalnih vsebin. Analiza ključnih besed je pokazala, da je bil pojem države v diskurzu Evropske komisije uporabljen na dva načina, v obeh primerih za polnjenje toposa grožnje (Wodak 2004a), pri čemer v enem primeru država nastopa v ekonomskem smislu kot ogrožajoč, v drugem pa ogrožen subjekt, če ne bodo sprejete politike na ravni EU. Prva raba je razvidna v primeru iz komisarkinega govora (zgoraj), druga pa v izvlečku iz dokumenta komisije: »Brez usklajenega evropskega pristopa bi vseevropski ponudniki trpeli zaradi pomanjkanja pravne varnosti in bi se lahko odločili za poslovanje zunaj EU ter tako srednjeročno škodili gospodarstvom držav članic« (Evropska komisija 2005d, 9–10). V tem se razkriva oportunitizem Evropske komisije in njenih predstavnikov, saj so se kljub siceršnjemu zavračanju državnih politik na področju nelinearnih medijev v primerih, ko jim je v zagovarjanju lastnih predlogov to koristilo, zatekali k državi kot razlogu ali upravičenju predlaganih ukrepov.

Prisotnost neoliberalnega diskurza je potrdila tudi analiza ključnih besed in besednih zvez, ki je razkrila značilno pojavljanje besedne zveze *pravna negotovost (za delovanje na trgu)*, v katero naj bi vodile razlike med nacionalnimi režimi, in njenega nasprotja *pravne varnosti*, ki naj bi jo

zagotavljala enotna evropska regulacija. V tipičnem registru so se pojavljali še naslednji pojmi: *razlike/neskladja nacionalnih predpisov, ovire za konkurenco/izkrivljanje konkurence na notranjem trgu, zapiranje trga, utrjevanje monopolov, izboljšanje pogojev za delovanje notranjega trga, enaki pogoji na trgu, gospodarska škoda, industrija, čezmejne storitve, novi poslovni modeli, usklajen evropski pristop, načelo države izvora, harmonizacija, dvonivojski pristop (ang. two-tier approach), prožnost, prilagodljivost, blaga regulacija, manj regulacije*. Najznačilnejše med naštetimi smo pojasnili že v prejšnjih razdelkih, v sklopu deregulacijskih pomenov.

Kot smo obširneje pojasnili v poglavju 8.1, pri obravnavi pomenov, povezanih z medijskim pluralizmom, je uvedba načela države izvora, ki podeljuje pristojnost nad ponudniki vsebin državi, v kateri so ti ponudniki ustanovljeni, brez ozira na njihov ciljni trg, na področju televizije pomenila svojevrstno revolucijo in končala obdobje popolne nacionalne suverenosti (Katsirea 2008, 190). Ker je to televizijski industriji omogočilo izogibanje manj ugodnim nacionalnim ureditvam, so v tehtanju širitve televizijske regulacije na področje avdiovizualnih medijskih storitev na zahtevo, ko je bilo že jasno, da komisija od tega predloga ne bo odstopila, tudi ponudniki slednjih načelo države izvora na splošno podpirali, nacionalne države, predvsem manjše in tiste s specifičnimi medijskimi politikami, usmerjenimi v zagotavljanje javnega interesa in kulturnih ciljev, pa so ga zavračale.

Pri nelinearnih storitvah obstajajo glede na lokacijo sedeža ponudnika trije modeli poslovanja: ustanovitev v ciljni državi, centralizacija v eni državi z več jezikovnimi ali nacionalnimi verzijami iste storitve oziroma njene blagovne znamke ter mešanica teh dveh sistemov (Lange 2013, 70–72). Za ponudnika storitev na zahtevo predstavlja registracija v državi z minimalističnim prenosom določil direktive ekonomsko prednost pred ponudniki, registriranimi v bolj reguliranih sistemih,⁶² oškodovane pa so tudi države, saj iz njih ponudniki bodisi bežijo ali spodbujajo oblikovalce politik k odpravi nesorazmerij s konkurenco iz

⁶² Podatki Avdiovizualnega observatorija Sveta Evrope so pokazali, da je bila spomladi 2013 že več polovica storitev na zahtevo registrirana izven države sprejema, pri čemer tretjina v ZDA in tako povsem izvzeta iz regulativnega režima EU.

manj reguliranih ali nereguliranih okolij (prav tam, 70–75), in sicer, kot smo nakazali že zgoraj, predvsem v smeri deregulacije.

Prizadevanja komisije za širitev regulacije, značilne za televizijo, na področje vsebin na zahtevo, ima ob upoštevanju, da je bila ta regulacija za nelinearne storitve precej okleščena, saj so od nje ostale le splošne zahteve glede identifikacije storitve, bistveno blažji režim za vsebine, ki škodujejo ali bi utegnile škodovati mladoletnim, ter manjša pričakovanja glede ponujanja evropskih avdiovizualnih del, tako prej deregulacijske kot intervencionistične učinke. Storitve, za katere je komisija leta 2005 ugotavljala, da ima zanje »23 od 25 držav članic neko obliko ureditve« (Evropska komisija 2005d, 9–10), poleg tega pa so bile v večini primerov obravnavane predvsem kot storitve elektronskega poslovanja, ki jih ureja Direktiva o elektronskem poslovanju na trgu (2000/31/ES),⁶³ je želela komisija urediti tudi na polju kulturnih politik, kjer so pristojnosti držav članic največje in z njimi visoka tudi nevarnost ovir za vzpostavitev enotnega trga.

Zlasti ponudniki internetnih storitev in operaterji telekomunikacij, ter predstavniki televizij, oglaševalci, založniki in nekatere države članice — med izbranimi najbolj izrazito Združeno kraljestvo, pa tudi Nizozemska, so bili proti širitvi televizijske regulacije na spletne storitve. Slovenija se do vprašanja ni uradno opredelila, vsaj ne v okviru javnih posvetovanj, pri obravnavi predloga direktive v Svetu EU pa se je, kot je razvidno iz zapisnikov slovenskih predstavnikov v t.i. skupini K4 za področje avdiovizualnih politik, na tem področju v glavnem priključevala večinskemu mnenju. Čeprav so predvsem iz civilnodružbenih organizacij že pred sprejetjem DAVMS in izven konteksta razprav o njej (ki jih v Sloveniji med potekom procesa pogajanj pravzaprav niti ni bilo) prihajale iniciative po vključitvi mobilnih avdiovizualnih storitev v okvir

⁶³ Direktiva, ki je bila v slovenski pravni red prenesena z Zakonom o elektronskem poslovanju na trgu (Uradni list RS, št. 61/2006), je vzpostavila mehanizme za enotni trg EU na področju digitalnih storitev že pred DAVMS (2010/13/EU). Državam članicam je odstopanje od svobode zagotavljanja storitev informacijske družbe dopustila le, ko so ukrepi potrebni zaradi enega od naslednjih razlogov: javnega reda, predvsem preprečevanja, odkrivanja in kazenskega pregona kaznivih dejanj, vključno z varstvom mladoletnikov in bojem proti podžiganju sovraštva zaradi rase, spola, veroizpovedi ali narodnosti, ter kršitev človekovega dostojanstva v zvezi s posamezniki; varstva javnega zdravja; javne varnosti, vključno z varstvom nacionalne varnosti in zaščite; in varstva potrošnikov (vključno z varstvom investitorjev).

medijske regulacije, ki pa so bile med prenovo medijskega zakona v letu 2006 s strani zakonodajalca zavrnjene, Slovenija v mednarodni areni ni imela prepoznavnega stališča glede širitve televizijske ureditve na nelinearne medije (prim. Petković 2009). Francija je bila pričakovano aktivnejša in se je v prvem javnem posvetovanju (2003) zavzela za ohranitev nespremenjene TWFD, v drugem (2005) pa podprla komisijin predlog dvonivojske regulacije, ki je predvidel zgolj aplikacijo nekaterih televizijskih določil na nelinearne storitve. Med nasprotniki širitve televizijske regulacije na spletne storitve so posamezni akterji zagovarjali celo popolno opustitev televizijske regulacije in namesto nje implementacijo ureditve elektronskega poslovanja s sorodnimi, a blažjimi zahtevami tudi pri televizijskih storitvah. To je predlagala ameriška internetna korporacija Yahoo v javni razpravi 2005, in kot je v svojem povzetku dela delovne skupine, ki je bila na konferenci v Liverpoolu posvečena področju uporabe direktive, navajala poročevalka Evropskega parlamenta Hieronymijeva (2005a), tudi del razpravljavcev iz te delovne skupine.⁶⁴ Posamezni tržni akterji so, nasprotno, zagovarjali aplikacijo vsebinskih zahtev iz televizijske regulacije na nelinearne in spletne medijske storitve, vendar le tisti, ki jih pričakovana regulacija ni zadevala neposredno. Med njimi ni bilo komercialnih ponudnikov avdiovizualnih medijskih storitev in nekaterih javnih radiotelevizij. Prisoten je bil drug del industrije, predvsem produkcijske hiše in filmski ustvarjalci, ki so si prizadevali, da bi se pri novih medijskih storitvah uveljavila dolžnost predvajanja evropskih avdiovizualnih del oziroma investiranja vanje. Med znanimi imeni na tem področju, ki so zagovarjala širitev regulacije, je izstopal Endemol, mednarodni produkcijski gigant s sedežem na Nizozemskem. Širitev regulacije

⁶⁴ Poleg poročevalke Evropskega parlamenta Ruth Hieronymi, evropske poslanke iz skupine Evropske ljudske stranke, sicer članice nemške CDU, ki je tudi v delovni skupini, namenjeni obravnavi obsega pravil za avdiovizualne medijske storitve, opravljala naloge poročevalke, so skupino sestavljali njen predsednik, obenem tudi predsednik britanskega regulatorja Ofcoma profesor David Currie (Lord Currie of Marylebone), direktor medijskega inštituta Hans Bredow Univerze v Hamburgu, Boris Bergant, namestnik direktorja RTV Slovenija in obenem predstavnik Stalnega odbora za čezmejno televizijo Sveta Evrope, Karol Jakubowicz, direktor poljskega nacionalnega regulatorja KRRiT, Rob Borthwick, v skupini Vodaphone zadolžen za področje javnih politik, Sylvie Forbin, direktorica evropskih zadev v družbi Vivendi Universal, in Jean-Erick de Cockborne, na Evropski komisiji vodja enote avdiovizualnih in medijskih politik generalnega direktorata Informacijska družba in mediji. Hieronymijeva v svojem poročilu razpravljavcev ni navajala poimensko temveč z nazivi interesnih skupin ali panog, ki so jih predstavljali.

so v prizadevanju za enako raven zaščite pravic gledalcev in potrošnikov podprle tudi civilnodružbene organizacije, kot so BEUC in ERICA, ter nekateri javni servisi, denimo nemška ARD in ZDF.

V tekstih nasprotnikov širitve področja regulacije smo zasledili pomen, v skladu s katerim bi širitev regulacije na spletne storitve zavrla njihov razvoj. Tipičen primer:

Po mnenju Združenega kraljestva razširitev predpisov na internetne vsebine ni primerno ravnanje. Priznavamo izraženo namero komisije, da ne bo uvajala regulacije interneta, vendar pa ni jasno, ali bo politika, na kateri temeljijo »pravila« ter opredelitve »linearnih«, »nelinearnih« in »avdiovizualnih vsebinskih storitev«, v praksi to dosegla. Dejansko sedanja direktiva že ima določeno stopnjo prožnosti in najboljša možnost bi bila »ne storiti ničesar«. Še zlasti nismo prepričani, da je namesto uporabe zanesljivih nacionalnih zakonov in mednarodnega sodelovanja pri njihovem uveljavljanju, denimo na področju zaščite mladoletnih, treba specifično regulacijo širiti na »nelinearna« področja, in tudi ne o praktičnosti ali uporabnosti tega. Iz razlogov, navedenih v nadaljevanju, Združeno kraljestvo meni, da bi bilo ekonomsko škodljivo (tako za lizbonsko agendo kot za evropska podjetja), če bi EU širila področja uporabe regulacije v času, ko se poslovni modeli, ki bi jih urejali, šele pojavljajo. To po našem mnenju ne bi bilo primer »boljše ureditve« oziroma skladno z osrednjo usmeritvijo pred kratkim predstavljenega in zelo dobrodošlega sporočila i2010 (Združeno kraljestvo 2005; originalni poudarki).

V izbranem primeru se razkrivata dva temeljna interesa: interes britanske industrije nelinearnih storitev po izogitvi televizijski regulaciji in interes britanske države po ohranitvi suverenosti nad področjem novih medijev. Razviden je topos prava (Wodak 2004a), saj se je Združeno kraljestvo pri nasprotovanju predlogu ureditve nelinearnih medijev sklicevalo na poročilo Evropske komisije, s katerim je ta predlagala strateški okvir za evropsko informacijsko družbo, krajše imenovano tudi strategija i2010 (Evropska komisija

2005b). Dokument, ki kot drugi dokumenti EU te vrste in iz tega časa »odraža tehnó–entuziastično vizijo informacijske družbe in ekonomije znanja« (Verdegem 2011, 28) in je prežet s tehnološkodeterminističnim duhom (Garnham 1998), je primer besedila, ki je prevladujoče utemeljen v neoliberalnem diskurzu. V obdobju razprav o direktivi je bil ravno sprejet in zato pripraven instrument, ki so ga akterji v svojih argumentacijah uporabljali na različne načine: Združeno kraljestvo, kot je razvidno zgoraj, za utemeljevanje nasprotovanja širitvi regulacije, nemška javna radiotelevizijska servisa (ARD in ZDF 2005) pa za pojasnjevanje njunega glasu za širitev. V primeru se je pojavila tudi že obravnavana sintagma *boljša regulacija*, prav tako koncept, ki ga je v tistem času promovirala Evropska komisija, sicer pa izvirajoč iz nadgradnje Washingtonskega konsenza (Braithwaite 2005, 6). Združeno kraljestvo ga je vključilo v protiangument predlogu komisije. Enak pristop s sklicevanjem na strategijo i2010 in *boljšo regulacijo* je v svojem nasprotovanju širitvi televizijske ureditve na nove storitve uporabilo največje nemško združenje telekomunikacijske industrije BITCOM, ki je komisiji očitalo, da si pri oblikovanju politik prereditve zastavi eno temeljnih vprašanj iz programa *boljše regulacije*: kaj je dodana vrednost zakonodajne pobude v luči obstoječih pravil (BITCOM 2005, 1–2). To kaže tako na pragmatizem komisije, ki je lastne koncepte uporabljala nekonsistentno oziroma se jih ni držala na vseh področjih enako, kot na oportunitizem akterjev, ki so si kljub razhajanjem s komisijo po potrebi prisvajali njen jezik in dokumente, pri čemer so jih interpretirali vsak po svoje.

Analiza ključnih besed je tako tudi pri pomenih, ki nasprotujejo širitvi televizijske regulacije na nelinearne medije, razkrila prevladujoči neoliberalni register. Pojavljale so se besede in besedne zveze, kot so deregulacija, blaga regulacija, boljša regulacija, internet, razvoj, pravna negotovost, ovire, prožnost, »ne storiti ničesar« (kot sopomenka za *laissez faire*) ipd. Značilno je, da se je v teh primerih koncept *pravne negotovosti* uporabljal drugače kot pri zagovornikih regulacije nelinearnih storitev na ravni EU. Slednjim pomeni stanje, v katerem je regulacija prepuščena državam članicam, njihovim nasprotnikom pa razmere, v katerih so te storitve urejene s televizijsko regulacijo na ravni EU.

Analiza pomenov in ključnih besed v tekstih iz posameznih krogov javne razprave v procesu revizije televizijske direktive je pokazala, da so se — ko je postalo jasno, da komisija ne namerava odstopiti od vključitve nelinearnih storitev v nov okvir regulacije avdiovizualnih medijev — akterji osredotočili na brušenje definicij storitev, ki naj bi jih zajela nova regulacija. Pri tem je pomembno vlogo odigral Evropski parlament, ki je iz okvira nastajajoče direktive uspel izločiti celo vrsto storitev in predlagal dodatno utrditev definicije avdiovizualne medijske storitve prek vključitve koncepta uredniške odgovornosti, kar je v Svetu EU potrdila večina držav članic. Veliko pozornosti je bilo posvečene tudi t.i. *dvonivojskosti*, ki naj bi zagotovila, da se na nove storitve aplicirajo le osnovna določila in še ta na drugačen, občutno blažji način kot na linearne storitve. Cilj predlagane ureditve nelinearnih avdiovizualnih medijskih storitev tako ni bila niti regulacija nereguliranega sektorja niti deregulacija reguliranega sektorja, kakor bi lahko na prvi pogled sugerirali argumenti njenih zagovornikov ali nasprotnikov. Šlo je predvsem za utrditev načela države izvora in načela vzajemnega priznavanja (Pauwels in Donders 2013, 25) ter preprečitev porajanja specifičnih nacionalnih modelov regulacije. Podobna logika je bila pred desetletji prisotna tudi na področju oglaševanja, ki ga je v televizijsko direktivo pripeljalo intenzivno lobiranje oglaševalske industrije z namenom, da bi ga spravilo izven dosega dotlej uveljavljenih nacionalnih mehanizmov (Humphreys 1996).

7.2.2 Evropski kulturni protekcionizem: kultura ali ekonomija

Z analizo makropropozicij smo v prispevkih, ki so vsebovali sporočila glede potencialne širitve obveznosti ponujanja evropskih avdiovizualnih del na nelinearne storitve, ugotovili dva temeljna nasprotujoča si pomena: za ali proti zaščitniškemu pristopu do evropskih kulturnih industrij v okviru regulacije televizije in televiziji podobnih storitev, ki so ju tvorili zagovorniki oziroma nasprotniki obveznih kvot ali predpisanega investiranja v evropske vsebine. Za protekcionizem so se pričakovano zavzemali predvsem predstavniki filmske industrije, neodvisnih producentov in njihovih združenj ter profesionalnih združenj različnih profilov filmskih ustvarjalcev. Pomen, da je treba obveznosti glede vključevanja evropskih del, poznane iz evropske televizijske ureditve,

razširiti na nelinearne storitve, so značilno utemeljevali prek nevarnosti, ki naj bi jo za evropsko kulturno industrijo predstavljala ameriška filmska industrija. Tipičen primer:

Brez akcije velikega vpliva, spremljajoče razvoj VOD, lahko pride do dveh scenarijev: nezmožnosti evropske kinematografije in avdiovizualnih del za znaten in pravočasen poseg v tem novem tržnem segmentu; pojava razpršenih modelov, neuspešno delujočih v okviru različnih nacionalnih sistemov z učinkom progresivne marginalizacije. V odsotnosti evropskih filmov bodo to okno zasedli izdelki ZDA, potrjujoč kvazi monopolističen pristop ameriških konglomeratov na evropskem trgu z negativnimi učinki za evropske operaterje (telekome, platforme, izdajatelje), soočene s kartelizirano ponudbo. Odprtje novih distribucijskih možnosti, ki bi ga Evropejci zamudili, bi lahko imelo samo negativne vplive na kulturno raznolikost, zaposlovanje, rast in evropsko ustvarjalnost (in s tem se bomo odmikali od ciljev lizbonske agende). Zato je nujno in način preventive, da se zagotovi okvir evropskih ukrepov za spodbujanje evropskih vsebin kot del prenovljene direktive (CICCE 2005, 1).

V izbranem primeru, ki je bil del prispevka Odbora kinematografskih in avdiovizualnih industrij v Evropski uniji in Evrope izven EU (CICCE) s sedežem v Franciji, se razkriva izrazit poziv k zaščiti evropske filmske industrije pred prodorom ameriških tekmecev na novonastajajoči trg evropskih avdiovizualnih storitev na zahtevo. Ameriško industrijo so označili za monopolistično, njeno ponudbo pa za kartelizirano in ogrožajočo ne samo za filmsko industrijo, temveč tudi za operaterje in televizije, ki bi imeli v takih razmerah domnevno slabše pogajalske možnosti. Spletna distribucija filmov naj bi bila za evropsko kinematografijo priložnost, saj »omogoča takojšen dostop do potencialno popolnega kataloga evropske kinematografije, in to za le del stroškov, ki bi jih takšna storitev povzročila v fizičnem svetu« (CICCE 2005, 1). Poleg toposa grožnje je v tekstu prisoten še topos prava (oba Wodak 2004a), ki se odraža v sklicevanju na lizbonsko agendo, kar je poljudno ime za strateški okvir za evropsko informacijsko družbo, t.i. strategijo i2010 (Evropska komisija 2005c).

Kot smo že navedli (gl. prejšnje poglavje 8.2.1), je ta program, sprejet na vrhu evropskih državnih in vladnih predsednikov leta 2000 v Lizboni, prevladujoče prežet z neoliberalnim diskurzom (prim. tudi Storey 2006). V korpusu besedil se zaradi svoje tedanje aktualnosti pogosto pojavlja kot referenca, na katero so se sklicevali različni akterji in prek katere so utemeljevali različna sporočila.

V izbranem primeru se ne glede na ta sklic najizraziteje kažejo prvine neomerkantilističnega diskurza, deloma pa tudi socialnodemokratskega. Prvemu ga lahko pripišemo zaradi izpostavljanja potrebe po aktivni zaščitniški politiki EU do domače filmske industrije in poudarjanja ogroženosti evropskih filmarjev zaradi izobilja lahko dostopnih ameriških vsebin (prim. Mitchell 2006; van Apeldoorn 2001; 2008), drugemu pa zaradi pozivov k skrbi za rast ali ohranjanju delovnih mest v ustvarjalnem sektorju ter vloge filma v medkulturni izmenjavi in zagotavljanju drugih občin oziroma javnih ciljev (prim. Marttila 2013). Neomerkantilizem v nekoliko okleščeni podobi je močno prisoten v trgovinskih politikah EU, kljub temu da unija sicer uradno podpira liberalni pristop, ki je sestavni del evropske pogodbe⁶⁵ in za katerega se zdi, da je med oblikovalci politik EU splošno sprejet (Raza 2007, 4). Čeprav v modificirani obliki, obsegajo avdiovizualne politike EU izpeljavi obeh temeljnih dimenzij neomerkantilizma. Posredno zaščito notranjega (evropskega) trga pred uvozom vsebin ponudnikov izven EU, predvsem iz ZDA, unija izvaja prek visokih kvot za domače vsebine. Te sicer ne zapirajo medijskih trgov pred vsebinami tujega izvora ali omejujejo količine njihovega uvoza, njihov učinek je v zmanjševanju tržnih priložnosti za tuje ponudnike vsebin (Keller 2011, 464; prim. tudi Baker 2001). Drug pristop pa je odpravljanje ovir za evropske ponudnike na trgih izven EU, ki poteka predvsem na območju držav Sveta Evrope prek prenosa modela regulacije na nečlanice in prek politik subvencioniranja mešanih koprodukcij. Tudi prisotnost socialnodemokratskega diskurza v izbranem primeru ni naključna, če upoštevamo, da odbor CICCE deluje v Franciji in da ga je v obdobju tik pred pričetkom revizije televizijske direktive vodil vidni član francoske socialistične

⁶⁵ Zavezanost EU k harmoničnemu razvoju svetovne trgovine, progresivnemu opuščanju omejitev in zniževanju carin in drugih ovir je opredeljena v 206. členu Pogodbe o delovanju Evropske unije (kar ustreza 131. členu stare pogodbe).

stranke Pascal Rogard, kasneje predsednik Francoske koalicije za kulturno raznolikost, članice širše evropske koalicije, ki si aktivno prizadeva za ohranitev kulture izven obsega mednarodnih trgovinskih sporazumov in zaščitene pred pobudami za liberalizacijo v okviru Svetovne trgovinske organizacije.

Z analizo ključnih besed smo v povezavi z obravnavanim pomenom ugotovili naslednje ključne besede in besedne zveze: *prava dela*, ki so v okviru obravnavanega pomena predvsem *igrani filmi*, *TV-fikcija*, *animirani filmi*, *dokumentarni filmi*, ne pa tudi lahkotnejši televizijski žanri ali dnevna produkcija; *evropska kinematografija*, *neodvisni producenti*, *ustvarjalnost*, *delovna mesta*, *zaposlovanje*, *rast*, *priložnost*, *mednarodno kompetitivna evropska filmska industrija*, *evropska publika*, *kulturna raznolikost*, *bogastvo*, *kulturna identiteta*, *javni interes*, *cilji splošnega interesa*, *medkulturne izmenjave*, *koprodukcija*, *sofinanciranje*, *investiranje*, *kvote*, *mehanizmi nadzora in prisile*, *ameriška/hollywoodska produkcija*, *monopolizem/kartelizem ZDA*. Navedenega registra ne moremo neizpodbitno umestiti znotraj enega samega diskurza, vendar smo v njem zasledili takšno rabo besed in besednih zvez, ki potrjuje prisotnost neomerkantilističnega in socialnodemokratskega diskurza. Slednjega označujejo termini, ki se navezujejo na cilje splošnega, kolektivnega interesa na področju kulture, bodisi v smislu skrbi za zagotavljanje vsebin v javnem interesu, za katere je jasno, da jih trg ne producira v zadostni meri in zahtevajo ustrezno državno/evropsko intervencijo (prim. Baker 2001), bodisi kot skrb za ohranjanje delovnih mest v kulturi. Neomerkantilistični diskurz pa se kaže v slabšalnih konotacijah, vezanih na tujo (ameriško) filmsko produkcijo, medtem ko je domača nekritično privzeto boljša, predvsem v smislu njenega domnevnega pozitivnega učinka na kulturno raznolikost (prim. Apeldoorn 2001). Kljub temu pa ne analiza makropropozicij ne analiza ključnih besed nista pokazali toliko privzdignjene retorike o posebnosti evropske kulture in identitete, kot bi jo pri takšni temi lahko pričakovali. Pokazalo se je tudi, da je diskurz evropskih producentov neenoten in oportunističen, kar implicira, da je pogojen z njihovimi poslovnimi interesi, ki se na različnih področjih evropske televizijske ureditve razlikujejo. Tako so denimo pri oglaševanju zagovarjali deregulacijo na vseh ravneh, pri vprašanjih glede evropske avdiovizualne produkcije pa so si

prizadevali tako za okrepitev nadnacionalne ureditve kot za strožje izvajanje nadzora in kaznovanje kršiteljev na ravni držav članic.

Že sama definicija evropskih del utrjuje trditev, da so kvote v svojem bistvu ekonomski protekcionizem, saj kategorizacijo del gradi na tem, kako so si investitorji in producenti izbrali, da bodo strukturirali produkcijo vsebine (Keller 2011, 462). V obravnavanem korpusu so tako pri zagovornikih kot pri nasprotnikih prenosa modela spodbujanja evropske avdiovizualne produkcije s televizije na nelinearne storitve prevladovali ekonomski razlogi za utemeljevanje stališč glede potencialne ureditve razmerij med ponudniki nelinearnih vsebin in proizvajalci vsebin. Skupina nasprotnikov je vključevala zlasti ponudnike novih storitev, med njimi v največjem številu telekomunikacijske in internetne družbe, ter javne radiotelevizije in države članice EU. V razpravo je posegla tudi vplivna lobistična organizacija, ki je zastopala interese ameriških multimedijskih korporacij.

Na že večkrat omenjeni avdiovizualni konferenci v Liverpoolu leta 2005, kjer so postavljali temelje skupnega okvira EU na področju linearnih in nelinearnih avdiovizualnih medijev, se je po poročanju Hieronymijeve za vključitev kulturnih ciljev v t.i. drugi, blažji nivo avdiovizualne regulacije, predvidene za nelinearne storitve, zavzemala predvsem industrija vsebin (kakor jo je označila poročevalka), drugi sodelujoči v delovni skupini o obsegu regulacije, v kateri so prevladovali predstavniki televizij in operaterjev, pa so temu nasprotovali, »še posebej ponudniki internetnih storitev« (Hieronymi 2005a, 14). V razpravah v procesu revizije televizijske direktive sodelujoči predstavniki avdiovizualne industrije z območja EU, tako posamezna podjetja, producenti, kot profesionalna združenja filmskih ustvarjalcev ali gospodarska združenja panog znotraj filmske industrije nacionalnega ali evropskega značaja, so za področje nelinearnih medijev predlagali različne mehanizme. Bolj kot za obvezne deleže so se zavzemali za predpisano vlaganje ponudnikov nelinearnih vsebin v evropsko avdiovizualno produkcijo, izpostavljali pa so tudi problem premajhne distribucije avdiovizualnih del izven nacionalnih trgov in tudi na tem področju pričakovali okrepitev delovanja komisije, vendar predvsem v smislu nadgradnje programa

MEDIA plus, namenjenega sofinanciranju evropskih filmskih koprodukcij. Pozitivne politike in subvencije za evropske vsebine so podpirali tudi nasprotniki uvajanja obveznosti ponudnikov nelinearnih storitev: »Telefónica verjame, da je spodbujanje evropskih vsebin legitimen političen cilj; vendar je najboljši način za njegovo realizacijo prek sredstev specifičnih programov, kot sta eContent in Media plus, in ne prek regulacije distribucije določenega deleža evropskih vsebin (kvot). To še posebej velja za spletni svet« (Telefónica 2003).

Pomembni globalni akterji in lobisti najmočnejših svetovnih korporacij na področju medijev ter informacijsko–komunikacijskih tehnologij in storitev so aktivno spremljali proces oblikovanja nove ureditve in sodelovali na javnih posvetovanjih. V njihovih prispevkih smo pričakovano ugotovili prevladujoče tvorjenje sporočila, da zaščita evropskih kulturnih industrij prek ukrepov, prenesenih iz televizijskega okolja, na področju nelinearnih storitev ni utemeljena. Tudi oni so bolj zagovarjali pozitivne posege, finančne subvencije ali davčne spodbude. Tipičen primer:

Kvote so bile zamišljene za obdobje omejenega dostopa do gledalcev. V globalnem in tehnološko konvergirajočem okolju, v katerem obstaja veliko platform in kanalov za dostop do vsebin, niso več izvedljive ali upravičljive. Bolj konstruktivna alternativa bi bilo ustanavljanje dodatnih podpornih programov ali ukrepov, temelječih na podobnih načelih kot program MEDIA in — kjer je to mogoče — vključenih v program MEDIA PLUS. Druga možna alternativa so modeli davčnih spodbud, kakor so bili omenjeni v komisijnem Sporočilu o nekaterih pravnih vidikih v zvezi s kinematografskimi in drugimi avdiovizualnimi deli, sprejetem 26. septembra 2001. Znotraj delovnega okvira poleg tega pozivamo komisijo, naj ima v mislih pravno zavezujoče zaveze, ki jih je prevzela v skladu s pogodbami STO in GATS, ki vključujejo pomembno področje kulturnih poslovnih dejavnosti. Med glavnimi določili je tisto, po katerem je treba v zaporednih krogih vsakih pet let postopoma doseči višjo stopnjo liberalizacije (ICRT 2003, 2).

V primeru, ki smo ga izbrali iz prispevka Mednarodne okrogle mize za komunikacije (ICRT), je ob zavračanju kvot in favoriziranju pozitivnih politik pomenljivo omenjanje Svetovne trgovinske organizacije (STO) in namig, da Splošni sporazum o trgovini s storitvami (GATS) kljub (začasnemu) izvzetju kulturnih dejavnosti predvideva postopno liberalizacijo tega področja.⁶⁶ STO simbolizira neoliberalni koncept globalizacije kot ideologije (Urry 2003, 6), ICRT pa je globalno pomembno poslovno združenje, ki je v obdobju razprave o direktivi povezovalo in predstavljalo 25 vodilnih svetovnih medijskih, založniških, računalniških, internetnih in komunikacijskih podjetij, med drugim korporacij Time Warner, Walt Disney, News Corporation/News International, Reed Elsevier, Sony Entertainment, Bertelsmann, Philips, Siemens in Microsoft. V procesu revizije televizijske direktive se je zavzemalo, da bi jo nadomestili z liberalnim, znatno manj restriktivnim regulativnim okvirom za avdiovizualni sektor; za odpravo kvot evropskih avdiovizualnih del, ki da v globalnem, tehnološko zlitem svetu niso več upravičene; glede oglaševanja pa naj bi EU morala bolj zaupati tržnim silam in samoregulaciji, saj naj bi bila televizijska pravila EU klasičen primer, kako postane zakonodaja, ki je bila ustvarjena za televizijo osemdesetih, zaradi tehnološkega napredka zastarela (Williams 2007a, 201–202). Vse to so prvine neoliberalnega diskurza o medijskih politikah, ki se razkriva tudi v zgornjem besedilu. Po mnenju Williamsa (prav tam) sodita ICRT in Svetovna zveza oglaševalcev (WFA), ki je bila prek svoje evropske izpostave močno vključena tako v pripravljalne raziskave kot v javna posvetovanja⁶⁷, med lobiste, ki so najbolj vplivali na proces oblikovanja nove direktive in celo povzročili, da je tako dolgo trajal. Harcourt (2005, 75) prav tako navaja močno vključenost ameriške avdiovizualne industrije v obravnavano revizijo televizijske direktive.

⁶⁶ O izjemi glede kvot predvajanja iz Splošnega carinskega in trgovinskega sporazuma (GATT) in omejeni uporabi Splošnega sporazuma o trgovini s storitvami (GATS) za področje medijskih storitev več v Keller 2011, 149–183.

⁶⁷ WFA se je zavzemala za absolutno obrambo načela države izvora (npr. za izigravanje določil o oglaševanju otrokom, ki so jih razvile skandinavske države); vztrajala pri blagi regulaciji in samoregulaciji ter močno lobirala za nove oglaševalske tehnike: polzaslonsko, virtualno in interaktivno oglaševanje (prav tam).

Tudi evropski operaterji elektronskih komunikacij, ki v obdobju sprejemanja avdiovizualnega pravnega okvirja EU seveda že dolgo niso bili samo operaterji telekomunikacij, kabelskih ali satelitskih sistemov ali ponudniki dostopa do interneta, temveč so s svojo ponudbo digitalnih medijskih storitev postali pomembni igralci na področju medijev, so obveznostim glede promocije evropskih avdiovizualnih del, ki bi bile naložene ponudnikom nelinearnih storitev, nasprotovali. Pri tem so se sklicevali na neuspešnost kvotnega sistema na področju televizije, ki da ni bil sposoben zagotoviti uresničitve predvidenih ciljev, in svarili pred možnostjo, da bi z novimi obveznostmi škodovali razvoju novih tehnologij in novih trgov (npr. ETNO 2005, 1–2). V svojih argumentacijah so uporabljali topos statistik in topos groženj. Prvega so običajno gradili na neuspešnosti sistema obveznih deležev evropskih avdiovizualnih del, z drugim pa grozili pred škodljivimi posledicami prenašanja *televizijskih kvot* na nelinearne storitve. Nekateri so menili, da kvote ogrožajo svobodo informiranja (prav tam) in uredniško neodvisnost, vseh pa jim niso bile niti zahteve po odvajanju dela zaslužka za vlaganje v avdiovizualno industrijo. Podobno kot zagovorniki širitve regulacije na nelinearne medije so med svojimi argumenti navajali tudi grožnjo ameriške industrije, seveda na drugačen način, kot smo videli pri evropskih filmarjih (zgoraj), s prikazovanjem prednosti, ki da jih imajo ameriški ponudniki nelinearnih storitev pred evropskimi zaradi manjše obremenitve z regulacijo. Te prednosti naj bi se ob novih predvidenih bremenih za evropske nelinearne ponudnike še povečale, z njimi pa pohod nereguliranih storitev iz drugih držav na evropski trg dodatno okrepil. Rešitev so videli v samem trgu, ki naj bi s svojo razvejano ponudbo že zagotavljal široko distribucijo evropskih avdiovizualnih vsebin in naj bi še naprej ostal poglavitni instrument za promocijo evropskih avdiovizualnih del.

Argument za svobodo objavljanja in distribuiranja medijskih vsebin ima močne temelje tako v pravu ekonomskih svoboščin in človekovih pravic (pravica do svobode izražanja in pravica do pravičnega dostopa do trga), po drugi strani pa argumenti za omejevanje medijskih vsebin za ščitenje posameznikove ali kolektivne blaginje ležijo skoraj povsem na pravu človekovih pravic (Keller 2011, 91). Politična svoboda in ekonomska svoboda sta v liberalnodemokratski

javni politiki pogosto povezani, pri čemer je na področju medijskega prava ta preplet ekonomskih obveznosti in človekovih pravic posebej kompleksen in strateško voden (prav tam). Čeprav si EU na področju medijev večinoma prizadeva za liberalizacijo, kar se med drugim izraža v njenem nasprotovanju državnim podporam, pa tudi sama pogosto ukrepa v podporo kulturnih industrij (Pauwels in drugi 2007, 34). Prve podporne mehanizme za evropske kulturne industrije je sicer konec osemdesetih vzpostavil Svet Evrope (Eurimages, Audiovisual Eureka), saj so bile pravne podlage EU in s tem njene pristojnosti na tem področju v tistem času še zelo omejene (Pauwels in drugi 2008, 35). EU mu je leta 1991 sledila s svojim programom MEDIA, namenjenim sofinanciranju produkcije, promocije in distribucije evropskih avdiovizualnih del, pa tudi izobraževanju filmskih ustvarjalcev. A že v devetdesetih se je pokazalo, da ostaja to financiranje v primerjavi s sredstvi, ki jih države članice EU vlagajo v uvoz ameriške avdiovizualne produkcije, marginalno (Mele 1990). V obdobju spreminjanja televizijske direktive je komisija proračun programa le nekoliko, čeprav ne bistveno povečala. Podpore, ki jih Evropska unija namenja avdiovizualni produkciji, so v primerjavi s tistimi, ki podpirajo pobude na področju informacijskih tehnologij, zanemarljive⁶⁸ (Harcourt 2005; Pauwels in drugi 2008). A vendarle so tako finančne spodbude kot predpisane kvote evropskih del, ne glede na njihove praktične implikacije in uspešnost, mehanizmi kulturnega protekcionalizma in so med drugim utemeljeni na implicitnih predpostavkah o prispevku evropskih del in del neodvisnih producentov h *kulturni raznolikosti*. Ta je precej širok, vsevključujoč in pozitivno konotiran pojem, ki upravičuje posebno obravnavo avdiovizualnih produktov oziroma storitev oziroma njihovo izključitev iz mednarodnih trgovinskih pogajanj (Burri–Nenova 2009, 24). Kljub sklicevanju nanjo kulturna raznolikost v televizijski direktivi ni definirana (Pauwels in Donders 2013, 26), zato jo lahko imamo za razmeroma prazen označevalec, ki si ga po potrebi prilaščajo različni diskurzi.

⁶⁸ Za primerjavo: program MEDIA 2007 za obdobje od 2007–2013 je bil s svojimi 200 milijoni evrov več kot pol manjši od tistega, kar sama Francija namenja svoji filmski industriji — leta 2005 je njen nacionalni filmski center CNC razpolagal s 475,7 milijoni evrov. O pomenu filmske industrije za EU pa veliko pove tudi primerjava z evropskim proračunom za tehnologije informacijske družbe, ki je v obdobju od 2002–2006 obsegal 3.625 milijarde evrov (vsi podatki iz Pauwels in drugi 2008, 36–37).

Podobno neopredeljeni in mitologizirani so tudi neodvisni producenti. Čeprav so nanje vezane konkretne pravne obveznosti, niso opredeljeni v dovolj jasnem pravnem jeziku in se o njih na nobenem mestu ne zbirajo podatki, ki bi regulatorjem omogočali zanesljivo preverjanje verodostojnosti poročil o doseženih letnih deležih njihovih vsebin, ki so jih dolžni posredovati izdajatelji televizij. Neodvisni producenti v medijskih politikah utelešajo kreativnost, inovativnost in prožnost, ki so značilne za dinamično in rastočo industrijo, pri čemer pa se zanemarja, da neodvisni sektor ni več središče majhnih, a energičnih terenskih igralcev, temveč hitro konsolidirajoče se področje (Freedman 2008a). »To je idealizacija sektorja, prav toliko temelječega na kazualizaciji dela, množični negotovosti in pogosto nizkih plačah, kot na smislu za podjetništvo in ustvarjalnosti« (prav tam).

Ekonomске motive za poseganje EU na področje produkcije avdiovizualnih vsebin smo zasledili tudi v dokumentu ekspertne skupine, ki je za Evropsko komisijo pripravila dokument za razpravo o kulturni raznolikosti in promociji evropske in neodvisne avdiovizualne produkcije v drugem krogu javnega posvetovanja o reviziji televizijske direktive (gl. Evropska komisija 2005b). Skupina, ki so jo sestavljali domala skoraj izključno predstavniki industrije, v največji meri televizij in produkcijskih hiš, je med drugim poudarila, da bi bilo zaradi izjemno nizkega, zgolj okoli desetodstotnega deleža v državah EU prikazanih del iz drugih držav članic⁶⁹ treba spodbujati distribucijo koprodukcijskih del. To naj bi okrepilo evropsko avdiovizualno, predvsem filmsko industrijo in pomagalo razviti »mednarodno konkurenčne evropske velikane«⁷⁰ (prav tam). Med pričakovanimi pozitivnimi kulturnimi vplivi so navedli »globlje razumevanje evropske kulturne raznolikosti in bogastva in širše sprejemanje evropskega integracijskega procesa« (prav tam). Ne glede na ta

⁶⁹ To je med letoma 1993 in 2002 zraslo komaj opazno — z 10,4 na 11,9 odstotka — in še to predvsem zaradi večjega prikazovanja na javnih televizijah. Ker je skupna količina prikazanih evropskih del v istem obdobju občutno zrasla, to pomeni, da je relativno gledano količina prikazanih del iz drugih držav članic vse manjša. Pri majhnih državah z velikimi sosedi je ta sicer večja, velike države pa se nagibajo k temu, da ne prikazujejo skoraj nič del iz drugih držav (prav tam).

⁷⁰ Besedo *velikani* smo pri prevajanju angleškega izvornika pripisali tam uporabljeni besedi *majors*, ki se uporablja za največja podjetja. V drugih tekstih se je v podobnih kontekstih in besednih zvezah s podobnim ali identičnim pomenom pojavljala tudi beseda *champions*, ki smo jo prevajali s *prvaki* (npr. prvaki evropske medijske industrije).

zapis, ki kaže na zavedanje tako ekonomskega kot kulturnega pomena avdiovizualne industrije, smo v tekstih, ki so jih v okviru proučevanega obdobja na temo prispevale institucije EU, ugotovili prej mlačnost kot zavzetost za ta vprašanja. Pregled govorov komisarke Redingove, ki smo jih vključili v obravnavani korpus, je pokazal, da kulturna raznolikost in kvote evropskih avdiovizualnih del niso bile visoko na njenem prioritetnem seznamu, saj jih za razliko od potrebe po ohranitvi in okrepitvi načela države izvora, deregulacije oglaševanja in vključitve nelinearnih storitev v okvir direktive ni pogosto omenjala, če pa že, je to storila bolj pri koncu govora in kot mimogrede. V treh pomembnih govorih, npr. v Londonu (2005b, 4), v Liverpoolu (2005c, 5) in v Bruslju (2006, 6), je zatrdila, da kvote v nelinearnem svetu »niso opcija«. Tudi drugi akterji — predvsem novi ponudniki medijskih vsebin in nasprotniki širitvi obveznosti glede ponujanja evropskih del na nelinearne storitve — so tvorili pomen, da se kulturna raznolikost v nelinearnem, digitalnem okolju vzpostavlja sama in da regulacija za to ni potrebna. Tipičen primer:

»Seveda ne potrebujemo »kvot« internetnih vsebin, in Evropska komisija jih ne bo predlagala. Še posebej v spletnem svetu ne bomo dosegli kulturne raznolikosti s sredstvi regulacije. Vzpostavila se bo sama. Podjetje, ki bi v Evropi ponujalo medijske storitve, ne da bi vzelo v ozir kulturno raznolikost, bi neizogibno propadlo. To je ekonomsko in komercialno dejstvo, ki ga razume vse več evropskih in neevropskih podjetij« (Reding 2005b, 4, originalni poudarki: krepak tisk in beseda v navednicah).

Podoben pomen in ključne besede (*neupravičenost/neumestnost regulacije, samodejnost/inherentnost raznolikosti na spletu*) smo zasledili pri nemški telekomunikacijski industriji, katere predstavniki so menili, da so se spletne storitve zaradi praktično neobstoječih vstopnih ovir že izkazale za idealno okolje za spodbujanje kulturne raznolikosti, da je pluralizem »inherenten tehničnim značilnostim novih storitev«, in da zato pravna naložitev kvot na nobenem drugem polju ne bi mogla biti bolj neumestna (BITCOM 2005, 3). Iz navedenih primerov izhaja, da sta komisarka in medijsko–telekomunikacijska industrija

uporabljali enak, prevladujoče neoliberalen diskurz, pri čemer je bil v komisarkinem primeru bolj izražen ekonomski, v primeru industrije pa tehnološki determinizem, ki oba precenjujeta dejanski raznolikostni potencial namnožitve storitev, ki pogosto ponujajo enake ali podobne vsebine. Pomen smo identificirali tudi pri Evropskem parlamentu, ki se je, kot smo videli v predhodnem poglavju,⁷¹ zavzemal za izvzetje številnih nelinearnih storitev iz predloga definicije avdiovizualne medijske storitve, pri vprašanju zaščite evropskih kulturnih industrij prek zahtev do ponudnikov nelinearnih medijev pa je predlagal le določeno razširitev komisijinega predloga, vendar se ni pomembno odmaknil od njega. Odbor parlamenta za ekonomske in monetarne zadeve je podal mnenje, ki razkriva usklajenost komisije in parlamenta do tega vprašanja: »Komisija upravičeno ne predlaga neposredne razširitve dogovorjenih kvot na nelinearne storitve. Razen tega je treba pojasniti, da imajo države članice velik maneverski prostor v zvezi s spodbujanjem produkcije in dostopa do evropskih del« (Evropski parlament 2006b, 103).

To implicira, da so imeli v stališčih evropskih institucij glede ohranjanja določenih zaščitnih ukrepov in spodbud na področju avdiovizualne produkcije ter njihove širitve v okolje nelinearnih medijev industrijski interesi prednost pred kulturnimi cilji. Kvote avdiovizualnih del so še predtelevizijski izum. Leta 1946 jih je uvedla Francija za francoske filme v kinematografih (Broughton Micova 2013, 247). In prav Francija je kasneje poskrbela za to, da so bile vgrajene v evropsko televizijsko regulacijo, bila najzaslužnejša za njihovo obrambo v pogajanjih za GATT in GATS (Humphreys 2009, 190–193) in vztrajala pri njihovi aplikaciji na nelinearne storitve (prim. Michalis 2007 219; Herold 2009, 113). V končnem predlogu direktive se je tako znašlo v primerjavi z začetnim predlogom komisije precej dodelano, a še vedno odprto določilo, med drugim tudi z implicitno omembo kvot — kot možnosti, za katero se države članice lahko odločijo tudi pri nelinearnih medijih.

⁷¹ Gl. poglavje 8.2.1 TV-regulacija in novi mediji: en režim za vse.

Glede na to kako ohlapno je bil predlagani kvotno–investicijski režim zastavljen,⁷² pa tudi zaradi odsotnosti jasnih kulturnih ciljev, lahko v predlagani ureditvi vidimo politiko EU, ki stremi k podpiranju evropske avdiovizualne industrije pri njenem ustvarjanju kakršnihkoli vsebin, brez ozira na to, na kakšen način prispevajo h kulturni raznolikosti in h krepitvi evropske identitete, saj je pomembno le, da so vsebine proizvedene s sredstvi subjektov na območju EU. Predlagana blaga dikcija od držav ni terjala posebej zavezujočih ukrepov. S kontroverznim pristavkom: »kjer je to izvedljivo«, ki je bil ob velikem prizadevanju ameriških akterjev izpogajan že za linearne storitve — ob predhodni prenovi direktive iz leta 1997 v zameno za ohranitev izjem glede kvot v Splošnem carinskem in trgovinskem sporazumu GATT in izključitev kulturnih storitev iz Splošnega sporazuma o trgovini s storitvami GATS (gl. npr. Schlesinger 1997; Pauwels in drugi 2008; Keller 2011) — je državam tudi glede nelinearnih storitev ponujala veliko diskrecije pri presojanju, ali posamezna storitev izpolnjuje zahtevane deleže ali ne. To implicira, da je protekcionizem, ki ga na področju medijskih politik pogosto pripisujejo EU (npr. Endelman 1995; Humphreys 2009; Keller 2011),⁷³ celo v primeru kvotne ureditve bolj navidezen kot dejanski. V njem se kaže oportunističen oblikovalcev politik EU, ki zaradi barantanja z množico akterjev z različnimi interesi, izhajajočega iz njene ureditve in vgrajenega v njene zakonodajne postopke, na posameznem področju pritegnejo eni, na drugem pa drugi pomembni skupini akterjev (kar se odraža tudi v njihovem mešanem diskurzu), in poskušajo nesoglasja reševati s kompromisi: »Če želimo uspeti v definiranju pravega pravnega okvira za našo industrijo in državljanke, če želimo uspeti v krepitvi kreativne ekonomije Evrope, morajo biti države članice, industrija in deležniki pripravljene sprejeti realistične poglede in biti pripravljene na kompromis« (Reding 2005c, 5).

7.2.3 Neodvisni regulatorji: države proti komisiji, komisija proti državam

Neodvisnost medijskih regulatorjev ni bila v ospredju razprav o regulaciji avdiovizualnih medijskih storitev (prim. Castendyk in drugi 2008, 997). V analizo smo jo vključili zaradi dveh razlogov. Namreč, že na konceptualni ravni

⁷² Gl. končno predlagano ureditev v Evropska komisija 2007a.

⁷³ Za druge primere gl. še Broughton–Micova 2013.

odpira številna vprašanja in je tako nacionalno gledano kot v kontekstu EU predmet spreminjanj in redefiniranja še kot razmeroma nov pojav, oziroma še preden se je uspela povsem uveljaviti. In drugič, glede na razlike v stališčih in nasprotna mnenja, ki so bila v razmerju do rešitve iz začetnega predloga DAVMS najbolj izražena pri peščici držav članic z velikim vplivom na evropsko politiko, omogoča pomenljiv vpogled v lastnosti in dinamiko razmerij med Evropsko komisijo in vladami držav članic. Pogajanja za pomen glede neodvisnosti regulatorjev so se odvijala med organi EU in predstavniki držav članic, drugi akterji se niso vključevali. V obdobju javnih posvetovanj komisija glede tega vprašanja ni predložila nobenega gradiva za razpravo in v prvem predlogu DAVMS, predstavljenem leta 2005, je neodvisnosti regulatorjev namenila en člen v operativnem delu direktive in enega med uvodnimi izjavami. V obravnavanem korpusu je zato o neodvisnosti regulatorjev malo gradiva. Večinoma je omejeno na različice predlogov ureditve in njihove spremembe. Sam potek pogajanj pa ni podrobno dokumentiran in uradni viri EU so glede nasprotno si pogledov skopi. V javno dostopni bazi Sveta EU, v okviru katerega je s pristankom komisije in parlamenta prišlo do končne verzije predloga, ni podatkov o tem, katere države so predlogu komisije, podprtem s strani parlamenta, nasprotovale. Prav tako tudi ni podatka, katere države se morebiti niso strinjale s spremembo komisijinega predloga. Praksa, da Svet EU v osnutkih dokumentov iz zakonodajnega postopka prikaže zavrnitve posameznih držav članic v obliki opomb, v tem primeru ni bila upoštevana, kar implicira, da je bilo vprašanje politično občutljivo in da pogajanja niso potekala povsem transparentno.

Analiza makropropozicij je pokazala, da so teksti Evropske komisije, Evropskega parlamenta in njunih predstavnikov prevladujoče vključevali pomen, da neodvisnost nacionalnih medijskih regulatorjev zagotavlja neodvisnost medijev, medijski pluralizem in svobodo izražanja. Tipičen primer:

Še en pomemben cilj zakonskega predloga je — poleg zaščite potrošnikov — zagotoviti medijski pluralizem. Lahko si predstavljamo, da k temu vodi pravilna raba neodvisnih regulativnih pooblastil. Zato predlog uvaja člen,

*ki od držav članic zahteva neodvisnost nacionalnih regulativnih organov brez nalaganja obveznosti državam članicam, da ustanovijo takšne organe. Takšen neodvisen regulativni organ bi moral biti neodvisen tudi od ponudnikov avdiovizualnih medijskih storitev, zato da bi lahko deloval nepristransko in transparentno in tako prispeval k medijskemu pluralizmu. Ta predlagana obveznost zagotavljanja **neodvisnosti** nacionalnih regulativnih organov utrjuje **demokratsko dimenzijo** predloga (Reding 2006b, 6; originalni poudarki).*

Pomen, ki ga tvori izbrani primer, smo identificirali tudi v besedilu člena 23b iz predloga direktive (Evropska komisija 2005d) in v amandmaju, ki ga je k temu členu v prvem branju podal parlament (Evropski parlament 2006b). Predlog členu je vseboval tudi sklic na povezavo med neodvisnostjo regulatorjev in pluralnostjo, ki jo je izpostavila Evropska komisarka Vivian Reding v primeru zgoraj. Kot topiki, ki ju je v tekstu poudarila s krepkim tiskom, nastopata *neodvisnost* in *demokratska dimenzija*. To implicira prizadevanje govorce po umestitvi zakonskega predloga v kontekst idealov, ki jih literatura večinoma pripisuje liberalnopluralističnemu diskurzu (npr. Freedman 2008a; Keller 2011; Lunt in Livingstone 2012) in jih je za takšne, sodeč po njenem govoru ob neki drugi priložnosti iz istega obdobja, prepoznavala tudi komisarka sama: »Kot evropska komisarka bom igrala svojo vlogo s sredstvi liberalne medijske politike, ki promovira pluralizem in neodvisnost na zdravi ekonomski osnovi« (Reding 2006c, 8).

Pomembno prisotnost liberalnopluralističnega diskurza potrjuje tudi besedišče, ki smo ga prepoznali z analizo ključnih besed: *neodvisni regulatorji, neodvisnost regulatorjev, (ne)odvisnost od politike in kapitala, medijski pluralizem, svoboda izražanja, medijska svoboda, uredniška svoboda, pravica do obveščeniosti, temeljne pravice in svoboščine, kulturna raznolikost, javna radiotelevizija, medijska koncentracija, protimonopolne politike, transparentnost medijskega lastništva, varstvo konkurence, delovni pogoji in usposobljenost novinarjev, podporni mehanizmi, zahteva obveznega razširjanja (ang. must carry), evropski medijski model, nacionalni trgi, harmonizacija*. V besedišču prevladujejo pojmi,

ki izkazujejo pogled na medije kot na sredstva, ki podpirajo reprezentativne, demokratične oblike vladanja, izpostavljajo pomen in pogoje za zagotavljanje njihove odgovornosti, nepristranskosti in avtonomnosti, ter opozarjajo na vlogo medijskih regulatorjev in potrebo po njihovi neodvisnosti (prim. Freedman 2008b; Keller 2011, Lunt in Livingstone 2012).

Kot smo videli v prejšnjih razdelkih, pri obravnavi makropropozicij in ključnih besed iz deregulacijskega sklopa, je *medijski pluralizem* v okviru procesa revizije televizijske direktive nastopal kot pripravna vrednota za upravičevanje različnih potez na področju medijskih politik. Identificirali smo ga v kombinaciji s predlagano deregulacijo oglaševanja, pri utemeljevanju pomena načela države izvora in pri podpiranju povezovanja evropske medijske industrije. V tu obravnavanem primeru pa nastopa kot predvidena posledica uzakonitve nacionalnih neodvisnih regulatorjev na ravni EU. V na videz nekonsistentni rabi pojma se nakazuje vzorec: medijski pluralizem je mobiliziran pri upravičevanju ukrepov, ki podpirajo integracijo evropskega televizijskega trga. Ne glede na to, da so prvi trije gradili na deregulaciji, torej odpravljanju zakonskih omejitev na državni ravni, zadnji pa bi zaradi kompleksnosti zagotavljanja neodvisnosti regulatorjev lahko zahteval precejšnje posege v nacionalnih zakonodajah, gre v vseh štirih primerih za poskuse širjenja vpliva EU na področjih, ki so bila ali so še v domeni nacionalnih politik držav članic. V času oblikovanja predloga nove ureditve televizije in televiziji podobnih storitev namreč pravo skupnosti ni vsebovalo nobenega določila glede televizijskih regulatorjev, vprašanje, kako bodo države zagotovile implementacijo evropske televizijske ureditve, je bilo stvar subsidiarnosti in tako prepuščeno njim samim.

Neodvisni regulatorji so instrument, povezan z družbenimi preobrazbami v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Potreba po regulatorjih je vzniknila z deregulacijo področij, na katerih so vladali državni monopoli, saj je bilo treba začeti urejati razmerja med javnim in zasebnim sektorjem ter med akterji znotraj zasebnega sektorja; pred tem, zlasti na območju Evrope, ni bilo področij, na katerih bi se država odpovedala možnostim direktnega vplivanja in poseganja (prim. Braithwaite 2005; Hans Bredow Institute in drugi 2011; Irion in

Radu 2013). Kljub odsotnosti pravne zaveze k neodvisnosti medijskih regulatorjev na ravni EU je bilo v obdobju revizije direktive v državah članicah in v strokovnih krogih že uveljavljeno prepričanje, da prav neodvisen regulator z ustrežno organizacijsko strukturo, procesom odločanja, financiranjem, in nenazadnje načinom izbire, imenovanja in razrešitve vodstva, lahko pripomore k primernemu, sorazmernemu in učinkovitemu izvajanju regulacije avdiovizualnih medijev (Machet 2002). Ustanavljanje od politike in ekonomskih interesov neodvisnih regulatorjev radiodifuzije je že leta 2000 predlagal Svet Evrope v priporočilih Rec(2000)23 (gl. Svet Evrope 2000), ki jih je podprlo 46 držav članic Sveta (vključno z Rusijo, ki si je pridržala pravico neapliciranja nekaterih členov), med njimi tudi članice EU.⁷⁴ Zgledi zahtev po neodvisnosti regulatorjev so prihajali tudi s sorodnih oziroma primerljivih področij: elektronskih komunikacij, varstva osebnih podatkov, energije ter poštnih in železniških storitev, kjer so bili kot pomembno orodje liberalizacije gospodarskih javnih služb državam naloženi z evropsko zakonodajo (Irion in Radu 2013, 18). Na zasedanju platforme evropskih radiodifuznih regulatorjev EPRA⁷⁵ leta 2003 v Neaplju so regulatorji podpisali izjavo o neodvisnosti regulatorjev radiodifuzije, tik pred sprejemom DAVMS pa so na konferenci v Pragi neodvisnosti regulatorjev posvetili glavno plenarno zasedanje. In čeprav je bila neodvisnost medijskih regulatorjev vsaj na načelni ravni splošno sprejeta, so bile v njenem razumevanju in praktični implementaciji med državami dokajšnja razhajanja, odsklikavajoča različne tradicije medijske regulacije, dediščino političnih zgodovinskih posameznih držav in t.i. kulturo neodvisnosti, ki se nanaša tako na

⁷⁴Svet Evrope je kasneje, tj. 26. marca 2008, sprejel še deklaracijo o neodvisnosti in funkcijah regulativnih organov za področje radiodifuzije (gl. Svet Evrope 2008).

⁷⁵EPRA (*European Platform of Broadcasting Authorities*) je največje združenje regulatorjev s področja radia in televizije. Ustanovljena leta 1995 kot neformalna platforma za izmenjavo mnenj in izkušenj danes povezuje 52 regulatorjev iz Evrope v najširšem smislu. Kljub velikosti poskuša ohranjati svoj neinstitucionalni značaj. Financirana iz članarine, ki pokrije delovanje skromnega tajništva, je odvisna od prostovoljnega dela predstavnikov njenih članov. Na dveh letnih zasedanjih in prek elektronskega foruma regulatorji razpravljajo o vprašanjih iz njihovega delovnega vsakdana, a brez prizadevanja po doseganju skupnih stališč. Kljub številčnosti članstva iz držav izven EU so obravnavane teme močno zaznamovane z agendo medijskih in komunikacijskih politik EU, s čimer posredno prispeva k usvajanju evropskih standardov regulacije in regulativne kulture na območju, ki bistveno presega območje EU in ni enako območju Sveta Evrope (vključuje Izrael, ne pa tudi Rusije). O njenem pomenu je zgovorna informacija, da imajo EU, Svet Evrope in OVSE pri Epru prek svojih organov (Evropska komisija, medijski oddelek in avdiovizualni observatorij Sveta Evrope ter predstavnik za svobodo medijev OVSE) status opazovalcev in se redno udeležujejo njenih dogodkov.

medije kot na njihove regulatorje (prim. Jakubowicz 2013b; Schulz 2013; Irion in Radu 2013). Anketa med člani platforme je leta 2006 pokazala, da obstajajo velike razlike med tem, kako države skušajo zagotavljati neodvisnost svojih medijskih regulatorjev (Stepka 2007). Nasprotovanje odvisnosti od tržnih akterjev je bilo pretežno deklarativne narave, saj je anketa med sodelujočimi državami identificirala le nekaj pravnih instrumentov, namenjenih zagotavljanju neodvisnosti od tržnih subjektov; izrazito več pozornosti je bilo namenjeno mehanizmu za preprečevanje politične odvisnosti (prav tam, 17).

Prvotni predlog Evropske komisije za ureditev vprašanja neodvisnosti avdiovizualnih regulatorjev v okviru DAVMS je v členu 23b pozival države članice, naj zagotovijo neodvisnost nacionalnih regulativnih organov in poskrbijo za to, da ti svoja pooblastila izvajajo nepristransko in transparentno. Poleg tega je predlagana uvodna izjava 47 pojasnjevala, da morajo biti regulatorji neodvisni od nacionalnih vlad in tudi ponudnikov avdiovizualnih medijskih storitev, da bi lahko svoje delo opravljali nepristransko in transparentno in prispevali k pluralizmu, obenem pa poudarjala, da je za ustrezno aplikacijo direktive nujno tesno sodelovanje med nacionalnimi regulatorji in komisijo. Evropski parlament je komisijin predlog v prvem branju sprejel in s svojimi dopolnitvami pomen neodvisnosti regulatorjev razširil in razdelal predvsem v delu, ki je vseboval namig na nujnost tesnega sodelovanja med regulatorji držav članic. Kasneje v procesu soodločanja pa je predlog komisije zaradi nasprotovanja držav članic na čelu z najbolj angažiranima Nemčijo in Španijo ter s podporo Grčije, Portugalske, Luksemburga in Slovaške, ki so vztrajale, da je poseganje v neodvisnost regulativnih organov stvar notranje organizacije držav članic in ne sodi v direktivo (Ministrstvo za kulturo 2006; 2007b; prim. tudi Herold 2013, 264), povsem razvodenel in se spremenil v namig, ki ga je le z dobršno mero pravne imaginacije mogoče brati kot določilo s pravnimi učinki.

Nemško predsedstvo Svetu EU, v mandatu katerega (v prvi polovici leta 2007) je prišlo do zadnjih pomembnih sprememb predloga direktive ter političnega dogovora, na podlagi katerega je bilo nekaj mesecev kasneje v finskem

predsedstvu sprejeto t.i. skupno stališče vseh treh organov, sodelujočih v procesu soodločanja, je podpiralo rešitev, da se direktiva dotakne vprašanja neodvisnosti regulatorjev v eni od uvodnih izjav, in sicer z namigom na možnost držav članic, da oblikujejo od nacionalnih vlad in industrije neodvisna regulativna telesa. Evropski parlament in Evropska komisija sta menila, da omemba v uvodni izjavi ne zadošča, in sta vztrajala pri njeni vključitvi v operativni del direktive. Nazadnje je prišlo do kompromisa, ki je sklic na neodvisne regulatorje zvezal z določilom, da morajo države članice druga drugi in komisiji zagotavljati informacije, potrebne za izvajanje direktive (gl. Svet EU 2007b, 3–4). Kakor je pokazala primerjava dikcij predlagane ureditve v različicah predlogov direktive, ki so bile obravnavane pred sprejetjem skupnega stališča za namen končnega sprejetja direktive v parlamentu, je bil kompromis izpogajan v slabem mesecu dni, med 29. marcem 2007, ko je komisija predložila dopolnjeni predlog direktive (Evropska komisija 2007a), ki je še vseboval določnejše določilo o neodvisnosti regulatorjev (gl. str. 8), in 30. aprilom 2007, ko je bil parlamentu neformalno predložen osnutek skupnega stališča (Svet EU 2007b), v katerem je bilo določilo o neodvisnosti zglajeno do neprepoznavnosti (gl. str 26), a je v takšni obliki brez nadaljnjih sprememb postalo del skupnega stališča (Evropska komisija 2007b) in bilo predloženo parlamentu v drugo branje, v katerem je ta predlog direktive iz skupnega stališča dokončno sprejel.

Za vlade držav članic bolj sprejemljiv predlog, ki se na prvi pogled bere, kot da so neodvisni regulatorji v Evropski uniji nekakšna danost: »Države članice sprejmejo ustrezne ukrepe, da druga drugi in Komisiji predložijo informacije, potrebne za uporabo te direktive, še posebej njenih členov 2, 3 in 4, in sicer zlasti prek svojih pristojnih neodvisnih regulativnih organov« (Evropska komisija 2007b), njegovo branje v povezavi s predlaganimi uvodnimi določbami pa razkrije, da se države članice »v skladu s svojimi pravnimi tradicijami in ustaljenimi strukturami« lahko odločijo tudi za druge »primerne instrumente« za izvajanje direktive (prav tam), ne pomeni nujno zmage držav nad komisijo. Umestitev edine omembe neodvisnih regulatorjev v operativnem delu direktive v okvir določila, v skladu s katerim morajo države med sabo (zlasti prek svojih neodvisnih organov) in s komisijo ustrezno sodelovati pri izvajanju določil, ki

omogočajo aplikacijo načela države izvora in vzajemnega priznavanja ter določajo pravila dopustne derogacije, je lahko na prvi pogled nelogična in prisiljena, a ko jo postavimo v kontekst povečanega in intenzivirajočega se nadnacionalnega vladovanja, dobi pomen, ki smo ga prepoznali v vzorcu pojavljanja medijskega pluralizma za upravičevanje integracijskih ukrepov in lahko predstavlja prvi, majhen, a pomenljiv korak v uresničevanju prizadevanja komisije, da bi si prisvojila nekaj pristojnosti držav članic na področju, ki ga te tako ljubosumno branijo, in torej ne samo prek direktiv, ki pogosto ne zadoščajo, saj jih države v svoje zakone prenašajo po svoje, temveč tudi prek tako pridobljene vključenosti v izvrševanje medijskih politik zagotovila poenoteno, predvidljivo okolje za komercialne dejavnosti televizij in ponudnikov nelinearnih storitev (prim. Herold 2013, 271).

Internacionalizacija medijskih trgov, brisanje mej med nekoč ločenimi telekomunikacijami in mediji ter vse večji politični pomen velikih informacijsko–komunikacijskih podjetij predstavljajo razmere, v katerih se pojavljajo oblike urejanja razmerij med akterji, ki presegajo okvire nacionalnih medijskih politik (Michalis 2007). Koncept neodvisnega regulatorja, ki je tako splošno sprejet in velja za ideal, ki mu je težko oporekati, v tem kontekstu ni tako nevtralen ali neproblematičen, kakor se zdi. Kot je menil Jakubowicz (2013b, xii), so evropske regulativne agencije v radiodifuziji posledica »ideološkega premika iz socialnodemokratskih sistemov Zahodne Evrope in komunističnih režimov v Srednji in Vzhodni Evropi v prostotržne, neoliberalne ureditve, vključujoče deregulacijo številnih področij gospodarstva in družbe nasploh«. Kot produkt ideologije morajo biti reflektirane v smislu njihovega prispevka h krepitvi ali slabitvi demokracije, saj njihova neodvisnost po eni strani omogoča preprečevanje neposrednih posegov države v medije, po drugi strani pa popolna prepustitev regulacije visoko specializiranim neodvisnim strokovnjakom odpira vprašanja demokratične legitimnosti njihovega ravnanja (prav tam), načenja problem odnosa med principalom in agentom (Weber 1958; Miller 2005; za manifestacijo v medijski regulaciji gl. Lunt in Livingstone 2012; Irion in Radu 2013), in v navidezno depolitizirani, deideologizirani areni vzpostavlja institucionalni obvod, prek katerega lahko takšne in drugačne elite

vplivajo na regulativne odločitve. V tem smislu lahko v ne docela uspelem predlogu ureditve neodvisnosti nacionalnih avdiovizualnih regulatorjev v evropskem pravnem okviru, ki kljub temu vsebuje podlage za institucionalizacijo nadnacionalne mreže regulatorjev za usklajevanje izvrševanja direktive (Irion in Radu 2013, 25), vidimo poskus krepitve evropske regulativne države (Majone 1994, 76), ki jo imajo nekateri za produkt neoliberalizma (Majone 1997, 140; Jakubowicz 2013b, xii), drugi pa za instrument t.i. regulativnega kapitalizma (Levi-Faur 2005), v katerem prihaja do vzajemnega podpiranja interesov mega korporacij in držav (Braithwaite 2005, 25) in ki je včasih bolj neomerkantilističen kot neoliberalen (Jordana in Levi-Faur 2004).

8. Diskusija

Poglavje je namenjeno interpretaciji najpomembnejših empiričnih ugotovitev in analitičnih uvidov iz disertacije ter orisu njihovih implikacij za izbrane države — in med njimi zlasti za Slovenijo — ter za Evropsko unijo in širše mednarodno okolje. Osvetlili bomo tudi prednosti in pomanjkljivosti teoretskega in metodološkega modela, ki so se razkrile med raziskovanjem, predlagali iztočnice za njuno nadgradnjo in nadaljnje raziskovanje ter možne poudarke ob prenovi evropskega avdiovizualnega zakonskega okvira, napovedani za leto 2015.

V KAD je diskusija namenjena povezavi in nadgradnji vseh treh razsežnosti analiziranih diskurzov (teksta, interakcije in konteksta) prek pojasnitve rezultatov analize v aktualnem družbenem kontekstu. Ker smo analizo širših družbenih okoliščin iz časa prenove direktive v veliki meri izvedli že sočasno z drugima dvema analizama, predvidenima v Faircloughovem modelu (1991b; 2001; 2010a; 2010b; in sicer tekstualno analizo in analizo neposrednega produkcijskega in recepcijskega konteksta teksta), in ker je cilj disertacije razkriti diskurze EU na področju urejanja televizije in televiziji podobnih storitev ter pokazati, kako legitimirajo določene politike oziroma ideologije in kakšne so njihove političnoekonomske implikacije, v tem poglavju na najbolj značilnih primerih predstavljamo, kakšni so učinki prevladujočih diskurzov v aktualnih avdiovizualnih politikah EU in kaj rezultati naše analize napovedujejo glede njihovega nadaljnjega razvoja in njihovega razmerja z interesi medijsko-komunikacijskih industrij in držav članic EU. V prvem delu diskusije se bomo opredelili tudi do tez, v katerih smo v uvodu disertacije predpostavili, 1) da na področju medijskih politik EU hegemonski položaj zaseda neoliberalni diskurz; 2) da prevlada neoliberalnega diskurza v medijski politiki EU legitimira deregulacijo avdiovizualnih medijev; ter 3) da implementacija prenovljene televizijske direktive, poimenovane Direktiva o avdiovizualnih medijskih storitvah (DAVMS), v državah članicah EU ni homogena zaradi razlik v medijskih sistemih držav članic in spremenjenih družbeno-ekonomskih razmer — posledic finančne krize, ki je EU prizadela ravno v obdobju transpozicije direktive v nacionalne zakonodaje. V drugem delu diskusije pa bomo ovrednotili

prednosti in pomanjkljivosti teoretskega in metodološkega okvira disertacije, pri tem predstavili prispevek disertacije h komunikološki znanosti, ter podali oceno morebitnih posledic našega pristopa za prihodnje raziskovanje medijskih politik.

8.1 Implikacije hegemonskih diskurz(ov) evropskih medijskih politik

V disertaciji proučevani proces revizije direktive o televiziji brez meja — temeljnega dokumenta politike EU na področju avdiovizualnih medijev — ki je potekal od leta 2003 do leta 2007 in v katerem so poleg teles EU, vlad in medijskih regulatorjev držav članic ter medijske in komunikacijske industrije sodelovala profesionalna združenja in stanovske organizacije medijskih delavcev, potrošniške zveze in druge organizacije civilne družbe z nasprotujočimi si pogledi na avdiovizualno politiko EU, je zaostril boje med diskurzi, ki jih artikulirajo vpleteni akterji. Televizijska direktiva je postala politična arena, v kateri so se različni antagonistični diskurzi bojevali za hegemonski položaj, ki omogoča pomembne politične in ekonomske implikacije.

Oblikovanje skupnih politik EU je razmeroma dolgotrajen in kompleksen proces (Van den Abeele 2010), kar velja tudi za področje avdiovizualnih medijev, ki zadeva tako vprašanja državljanskih pravic in delovanja demokracije kot ekonomskih aspektov in mehanizmov trga ter poteka na različnih ravneh, od nacionalne do nadnacionalne in globalne, od upravno–administrativne do industrijske. Proces sprejemanja DAVMS je povsem v skladu s povprečjem EU trajal dve polni leti, intenzivno obdobje priprav, konzultacij, pridobivanja študij in snovanja predloga dokumenta pred tem prav tako dve leti, transpozicija v nacionalne pravne rede držav članic pa se je raztegnila čez predvideni dve leti, tako da v času tik pred oddajo tega dela (maj 2014) še ni znano, ali so jo države članice v celoti in pravilno prenesle, saj postopki proti državam, pri katerih se porajajo dvomi (med drugim tudi Sloveniji), še potekajo.⁷⁶

⁷⁶ Slovenija je direktivo v svojo zakonodajo prenesla med zadnjimi članicami EU, štiri leta po njenem sprejemu in po številnih opozorilih Evropske komisije. Leta 2014, dve leti in pol po sprejemu Zakona o avdiovizualnih medijskih storitvah, postopek preverjanja njegove usklajenosti z direktivo še poteka. Marca 2014 je komisija sporočila, da je direktivo pravilno preneslo pet držav članic, za drugih pet pa je bilo ugotovljeno, da je niso, in proti njim potekajo postopki. Pri ostalih sedemnajstih državah (Hrvaška ni vključena, ker je bil prenos DAVMS predmet

8.1.1 Diskurzi avdiovizualnih medijskih politik Evropske unije

Sodobne komunikološke in medijske raziskave namenjajo veliko pozornosti **neoliberalizmu** (Garland in Harper 2012), ki je — čeprav le redko definiran in pojavljajoč se v različnih rabah — postal priročen koncept za pojasnjevanje širokega spektra pojavov (prav tam; gl. še Freedman 2008a; Flew 2012; Springer 2012). Ker tudi sami s prevlado neoliberalnega diskurza, odkrito v avdiovizualnih politikah EU, pojasnjujemo aktualne trende deregulacije na področju televizije in televiziji podobnih storitev, se zavedamo, da se s tem pridružujemo številnim študijam, ki razloge za značilnosti delovanja sodobnih medijev v kapitalističnih sistemih, dojemanje njihove vloge v družbi ter upravljanje z njimi in podobo medijskih politik pripisujejo neoliberalizmu. Lahkost in počeznost, s katero nekatere to počenjajo, s seboj nosi nevarnost dehistorizacije in deteritorizacije neoliberalizma in opuščanja bolj kompleksnih in natančnih analiz v želji prikaza njegove nezaželenosti oziroma škodljivosti (prim. Freedman 2008a; 2008b). Z obravnavo neoliberalizma kot zunanjega in vseprisotnega se zanemarija notranji ustroj posameznih kontekstov, znotraj katerih neoliberalne prakse tekmujejo za prevlado, in pozablja na lokalno variabilnost, na vpliv institucionalnih tradicij, na vlogo udeležencev, družbenih in individualnih pobud (Freedman 2008a; 2008b; Brenner in drugi 2010; Springer 2012). S tem ko neoliberalizem postaja nekakšna »ovaduška kategorija« za vse mogoče, izgublja uporabnost, saj postaja drugo ime za domala vse politične, ekonomske, družbene in kulturne procese, ki so povezani s sodobnim kapitalizmom (Flew 2012). Temu smo se v raziskavi skušali izogniti tako, da smo v tekstih enako pozornost namenjali iskanju prvin drugih diskurzov, poleg tega pa smo se namesto na neoliberalizem kot zaključen in koherenten, z vrha navzdol voden program z enotnim diskurzom osredotočili na neoliberalizacijo (po Brenner in drugi 2010), kot nezaključeno, neenotno, razpršeno, kontekstualno specifično regulativno preobrazbo, katere diskurz v sebi združuje prvine drugih diskurzov, in ki predstavlja obliko vladnosti s specifičnim registrom tehnik vladanja (Foucault 2008).

pristopnih pogajanj) še ugotavljajo, ali so bile vse pomanjkljivosti odpravljene (za status marca 2014 gl. Evropska komisija 2014).

Med avtorji, ki so v medijskih politikah in v samih medijskih izdelkih prepoznali odločilno prisotnost neoliberalnega diskurza in popisali njegove značilne elemente, kot so koncipiranje občinstev kot svobodnih, odgovornih in medijsko pismenih potrošnikov, rekontekstualizacija in širjenje ekonomskih, tržnih in menedžerskih načel v medije in njihove regulatorje, deregulacija, samoregulacija, privatizacija in koncentracija medijskega lastništva, so Fairclough (1995), van Dijk (1995), Chomsky (1999), McChesney (2000), Hamelink (2002), Harvey 2005, Chakravartty in Sarikakis (2006), Freedman (2008a; 2008b), Gollmitzer (2008), Springer (2012) ter Lunt in Livingstone (2012), če naštejemo samo nekatere. Podobno tudi v sami EU, njenem ustroju, institucijah in politikah nekateri vidijo manifestacije neoliberalnega projekta (npr. Storey 2006; Van Apeldoorn 2008), drugi raje govorijo o regulativnem kapitalizmu (Jordana in Levi-Faur 2004; Levi Faur 2005; Braithwaite 2005) ali ordoliberalizmu (Walters in Haahr 2005).

Na podlagi obširne literature o neoliberalizmu v EU in v medijskih politikah postavljeno **prvo tezo** o prevladi neoliberalnega diskurza v avdiovizualnih politikah EU smo z diskurzivno analizo potrdili, saj smo prevlado ali vsaj pomembno prisotnost neoliberalnega diskurza razkrili v vseh obravnavanih tematskih segmentih. Rezultati razkrivajo, da je neoliberalni diskurz povsem obvladoval razpravo o **področju uporabe direktive**, saj se je pri vprašanju glede urejanja televiziji podobnih nelinearnih in spletnih storitev na ravni EU manifestiral tako pri nasprotnikih kot pri zagovornikih regulacije, kar je po eni strani pokazalo izjemno prilagodljivost tega diskurza, ki lahko po potrebi nadgradi različne obstoječe dispozitive in manifestacije podedovanih politično-institucionalnih ureditev (Brenner in drugi 2010) ter ne zavrača intervencionizma v podporo novih oblik vladovanja, ki so primernejše za tržno usmerjeno globalizirajočo ekonomijo (Jessop 2002), po drugi pa njegovo normalizacijsko moč (Foucault 2007b), ki se kaže v vzpostavitvi tržnega modela urejanja medijev kot najbolj optimalnega oziroma tako normalnega, da je že povsem samoumeven in brez alternative. V razpravah o obsegu in načinu avdiovizualne regulacije EU so bili izpostavljeni mehanizmi za vzpostavljanje enotnega in odprtega evropskega trga za televizijo in televiziji podobne storitve. Pri tem je bilo v

ospredju načelo države izvora, ki so ga zagovarjale zlasti nadnacionalne institucije EU, medijska industrija in države z močnimi akterji, ki delujejo na mednarodnem prizorišču (denimo Združeno kraljestvo). V ta namen so se pogosto sklicevale na normativne medijske vrednote in ideale iz registra **liberalnopluralističnega diskurza** (Curran 2002; Keller 2011; Lunt in Livingstone 2012), kakršna sta **medijska svoboda in medijski pluralizem**, ki naj bi ju v razmerah odprtosti in enotnosti vzpostavljala kar sam televizijski trg.

V pomenih, ki so dominirali razpravam o spremembah televizijske regulacije na področju **oglaševanja**, je bil neoliberalni diskurz prav tako izrazito prevladujoč in se je izkazoval prek skoraj popolnega nabora klasičnih neoliberalnih ključnih besed, konceptov in strategij, ki so jih v svojih študijah prepoznali zgoraj navedeni avtorji (prim. tudi Pikalo 2003; Krašovec 2011). V tem smislu je bilo koherentno pojavljanje koncepta **suverenega gledalca–potrošnika** (svobodnega, medijsko pismenega, osveščene, odgovornega, močnega), ki ne potrebuje regulativne zaščite, saj zna sebe in svoje bližnje zaščititi sam, ter domneve o večkrat povečani izbiri vsebin za gledalce, ki naj bi prav tako upravičevala deregulacijo.

Tretji ugotovljeni diskurz, **socialnodemokratski**, je izpostavljala družbeno vlogo medijev in interese državljanov kot pripadnikov skupnosti (Baker 2001; Raboy 2007; Lunt in Livingstone 2012). V procesu revizije televizijske direktive so bili v tem diskurzu prevladujoče utemeljeni nekateri pomeni glede **medijskega pluralizma**. Med državami članicami je pomene glede televizije in njene regulacije v okviru tega diskurza občasno upovedovala Francija, in sicer zlasti pri utemeljevanju zahteve po celoviti zaščiti in **promociji evropske avdiovizualne kulture**, pri čemer je posegala tudi po prvih **neomerkantilističnega diskurza**, izhajajočega iz ekonomskih politik, pri katerih so v primeru Evropske unije v ospredju elementi regionalizma in protekcionizma, saj zagovarja aktivno industrijsko politiko za zaščito evropskih kulturnih industrij, zlasti filma, pred konkurenco iz Združenih držav Amerike (Mitchell 2006; van Apeldoorn 2008).

Tekstov ni mogoče omejiti na en homogen diskurz, ki bi jih v popolnosti obvladoval (Walters in Haahr 2005, 43), saj niso totalitete, temveč multiplicitete (prav tam), zato so v vsakem tekstu sledi različnih diskurzov (Fairclough 2001). Kot smo že povzeli v rezultatih analize (gl. poglavje 7), tudi v našem korpusu prevladujoči neoliberalni diskurz ni bil enoten, koherenten (Hermann 2007), ampak **hibriden** (Brenner in drugi 2010) oziroma integriran (van Apeldoorn 2008), saj se je za preseganje svojih notranjih kontradiktornosti (Freedman 2008b) dopolnjeval z elementi drugih diskurzov, se prilagajal družbenemu kontekstu ter se ni izogibal državnemu intervencionizmu in njegovim tržnim politikam (Jessop 2002; Harvey 2005; Brenner in drugi 2010), kar se je najbolj izrazito pokazalo zlasti pri zagovarjanju širjenja televizijske regulacije na nove, do tedaj neregulirane (oziroma zgolj z osnovno regulacijo elektronskega poslovanja zajete) **nelinearne in spletne avdiovizualne medije**.

Pomeni iz registra neoliberalnega diskurza so pogosto vključevali **samodejnost in neizogibnost globalizacije, tehnološkega napredka in konvergence**, ki zahtevajo nujne prilagoditve pogledov na medijsko regulacijo in odpravo določenih (zastarelih, rigidnih) zakonskih mehanizmov, ki niso bili v interesu ponudnikov televizijskih storitev. Značilna je bila tudi **raba preimenovanj in evfemizmov**; npr. za promocijo deregulacije oziroma prehoda z regulacije na samoregulacijo se je redno uporabljala politična sintagma boljše regulacija. Med argumentacijskimi topikami so prevladovale **topike strahu in grožnje** ter **faktizacija** z navajanjem števil in statistik, ki so prav tako značilne za neoliberalen diskurz. Potrdili smo tudi rabo t.i. neoliberalnega novoreka, kakor sta ga identificirala Bourdieu in Wacquant (2001). Z izrazjem te »nove planetarne vulgate« je svoje govore polnila predvsem Evropska komisarka Redingova, poročevalka Evropskega parlamenta Hieronymijeva pa nekoliko manj, pri čemer je treba upoštevati manj aktivno vlogo parlamenta v procesu.

Še tam, kjer smo glede na literaturo (Endelman 1995; Humphreys 2009 in Keller 2011) pričakovali socialdemokratski in neomerkantilistični diskurz, denimo pri vprašanih spodbujanja in zaščite evropske avdiovizualne produkcije, se je pokazalo, da je **protekcijem** celo v primeru kvotne ureditve bolj navidezen

kot dejanski. To je razkrilo oportunitizem oblikovalcev politik EU, ki morajo vzpostavljati ravnotežje med nasprotujočimi si interesi množice akterjev z različnimi interesi in konflikte presegajo tudi z včasih povsem razvodenelimi kompromisnimi rešitvami.

Skrb za evropsko avdiovizualno produkcijo je — sodeč po aktih, ukrepih in mehanizmih, ki ji jih EU namenja; pa glede na vpliv, ki ga ima na trgovinske odnose z ZDA; in nenazadnje tudi v retoričnem smislu, glede na pozornost visokih predstavnikov EU do kulturnega in gospodarskega pomena tega sektorja, ki se kaže v njihovih govorih — izjemno pomembno področje medijskih politik EU. Pomen vprašanj, povezanih s spodbujanjem in zaščito evropske produkcije, potrjujejo tudi njihova uvrstitev med temeljne teme javnih posvetovanj, ki jih je ob prenovi televizijske regulacije organizirala Evropska komisija, in količina prispelih prispevkov. A ne glede na vso pozornost in spodbujanje koprodukcij ostajajo evropske filmske industrije v praksi nacionalne industrije, saj ne prihaja do pomembne izmenjave filmov med državami (gl. Evropska komisija 2005b). Predpisane kvote evropskih avdiovizualnih del, pogosto označene za manifestacijo intervencionizma in protekcionizma EU (npr. Keller 2011), ne samo da imajo že vgrajeno možnost odstopanja in so zaradi kompleksne množice kriterijev, ki jih morajo taka dela izpolnjevati, praktično nepreverljive (Pauwels in Donders 2013), televizije v veliki meri zapolnjujejo predvsem z lastno produkcijo ali z izdelki domače kinematografije (npr. raje ponavljajo domače filme, kot bi ponudili tuje), pogosto pa s ceneni produkcijami slabše kakovosti (Herold 2009).

8.1.2 Medijske politike med nacionalnimi trgi in evropsko integracijo

Vzpostavljanje **hegemonije** na mednarodni ravni je kompleksnejše od tistega na nivoju države in ga ni mogoče zvesti na razmerja med državami (Joseph 2012), zato tudi na oblikovanje skupne avdiovizualne politike EU ni mogoče gledati kot na proces, v katerega je mogoče »vrisati interakcije med različnimi nacionalnimi akterji in dobiti rezultat« (Harcourt 2005, 3). Naša študija je pokazala, da se hegemonija na področju medijskih politik EU kaže kot naturalizacija tako klasičnih neoliberalnih kot iz drugih diskurzov privzetih in rekontekstualiziranih

regulativnih konceptov in pristopov. Do takšne mere naturalizirani koncepti, da se nihče več ne sprašuje o njihovi vsebini, kot sta denimo suvereni, opolnomočeni televizijski gledalec, ki ga lahko imamo za primer tehnike vladanja iz registra neoliberalne vladnosti, saj gre za subjektivizacijo vladanih kot subjektov svobode in izbire (prim. Walters in Haahr 2005, 12), ali medijski pluralizem, ki velja za splošno privzeto vrednoto, čeprav ni glede njega v EU nikakršnega strinjanja, a se vendarle uporablja za upravičevanje cele vrste ukrepov, niso nekaj brezčasnega, univerzalnega in generičnega, temveč historični koncepti znotraj trenutnih praks vladnosti v EU. Takšni naturalizirani koncepti v službi dominantne ideologije se uporabljajo za prikrivanje tržnih interesov velikih medijskih korporacij in političnih interesov EU in velikih držav ter za spodbujanje deregulacije. Po prenosu v pravni diskurz, tudi če so vsebovani v določilih brez sankcij (npr. v uvodnih izjavah), učinkujejo kot resničnostni režim (v foucaultovskem smislu), ki regulira diskurz, normalizira samo določene oblike praks medijske regulacije in se materializira v konkretnih politikah (Määttä 2007). Hibridnost ugotovljenih diskurzov je posledica neoliberalne regulativne transformacije in racionalnosti vladanja (governmentalnosti) našega časa (Williams in Haahr 2005), ki se prilagodi vsakemu okolju/situaciji, usede na tamkajšnje dispozitive in je zaradi tega neenotna, hkrati pa zelo trdoživa (prim. Harvey 2005; Brenner in drugi 2010).

Naša študija je na primeru reforme ureditve področja televizije in televiziji podobnih novih medijev oziroma storitev v EU razkrila **mešanico strateških in oportunističnih pristopov** k urejanju medijev (prim. Humphreys 2009), pa tudi **prisotnost formalnih in neformalnih politik** (prim. Freedman 2008b). Analiza je pokazala, da ni mogoče govoriti o enotni medijski politiki EU, povsem primerna pa ni niti raba edninske oblike, saj gre tudi v okviru EU za več medijskih politik, usmerjenih k različnim vprašanjem, in za različne medijske politike, usmerjene k istim vprašanjem, kajti razlike v pogledih in pristopih se kažejo tudi na ravni posameznih institucij. Različni direktorati Evropske komisije, včasih pa tudi različne enote znotraj istega direktorata, imajo do posameznih vprašanj različne pristope in izvajajo neusklajene aktivnosti, lastno agendo medijskih politik ima tudi Evropski parlament, pri čemer pa ga je seveda

težko obravnavati kot enoto, saj so razlike med posameznimi političnimi skupinami in delovnimi odbori občutne. Pogledi na regulacijo medijev, ki jih zastopa Evropska komisija, se pogosto razlikujejo od medijskih interesov držav članic ali so celo v konfliktu z njimi. Včasih so podrejeni interesom najmočnejših treh držav (Francije, Nemčije in Velike Britanije), drugač je vidnejši vpliv industrije ali mednarodne kombinatorike na globalnem nivoju (denimo v povezavi z aktivnostmi STO). »Kar dela analizo politik potencialno zanimivo, je osredotočenje na konflikte in napetosti med različnimi udeleženci v tej sferi« (Freedman 2008b, 23).

Analiza je pokazala, da medijske politike EU zaznamujejo številna nasprotja in protislovja. Predstava o kozmopolitski Evropi, ki si prizadeva za ekonomsko integracijo in oblikovanje skupne evropske identitete, se sooča z močno željo po ohranitvi družbenih in kulturnih razlik med nacionalnimi državami in znotraj njih (Collins 1994). Ob vsakem vprašanju se zato išče **kompromis med harmonizacijo in subsidiarnostjo** (Lunt in Livingstone 2012). Medijske študije so na splošno kritične do evropskega projekta liberalizacije in harmonizacije na skupnem televizijskem trgu, večinoma zaradi (domnevnih) pomanjkljivosti televizijske oziroma avdiovizualne direktive v razmerju do majhnih držav, državljanov, javnega interesa in kulturnih ciljev (Pauwels in Donders 2013, 27). Nedokončani procesi liberalizacije in harmonizacije, ki so intrinzični del medijskih politik EU, ponujajo obširne dokaze o tem, kako težko je ekonomsko integrirati, kar je kulturno razdvojeno (prav tam, 33). Na pravno–institucionalni ravni je še največ podobnosti v režimih novejših držav članic (Harcourt 2003), saj so bile te države predmet voljno in molčeče sprejete hitre in intenzivne »evropeizacije«, tako prek vertikalnih (direktive in odločitve Evropske komisije in Evropskega sodišča) kot prek horizontalnih mehanizmov (izmenjava dobrih praks prek platform evropskih regulatorjev). V obdobju pridruževanja srednje–in vzhodnoevropskih držav članic EU je evropski integracijski proces znotraj tedanjih meja unije namreč že dosegal določene rezultate (npr. notranji trg, ekonomska in monetarna unija), zato priključevanje novih članic ni smelo zmotiti integracije (de Smaele 2007, 116). Nove članice, med njimi Slovenija, so imele bistveno slabša pogajalska izhodišča, če jim sploh lahko tako rečemo, saj

je šlo za pogajanja samo na papirju in so morale avdiovizualni *acquis communautaire* sprejeti v celoti in vnaprej. In čeprav so bile obenem v obdobju obsežnih političnih in ekonomskih transformacij, njihovi specifični problemi na področju televizije med procesom niso bili reflektirani (prav tam, 124), kar se, denimo, slovenski medijski zakonodaji pozna še danes, tudi po že nekaj prilagoditvah medijske zakonodaje od prenosa prvega instrumenta evropske medijske politike, ki je bil usklajen z direktivo o televiziji brez meja EU — leta 1998 ratificirane konvencije Sveta Evrope o čezmejni televiziji. Nekatere instrumente je Slovenija namreč prenesla nekritično, nereflektirano in jih v stilu marljive učenke pretirano zaostila (denimo obvezne kvote evropskih del, kjer smo se odrekli možnosti iz direktive, da se aplicirajo »v primerih, ko je to izvedljivo«, kar povzroča težave predvsem manjšim in specializiranim televizijam), ali pa povsem prezrla njihov pomen za državljane (denimo spodbude za ukrepe, namenjene lažjemu dostopu oseb z okvarami sluha in vida do avdiovizualnih vsebin, kjer smo ostali pri deklarativni določbi).

Temeljni integracijski mehanizem evropske ureditve televizije — in po sprejetju DAVMS tudi novih avdiovizualnih medijev — je **načelo države izvora**, po katerem so za regulacijo televizijskih storitev pristojne države članice, v katerih imajo njihovi ponudniki sedež, ne glede na to, v kateri državi članici je njihovo ciljno občinstvo. Načelo služi vzpostavljanju enotnega medijskega trga Evropske unije in omogoča izogibanje posebnostim nacionalnih zakonodaj držav članic. To možnost uspešno uporabljajo zlasti večje televizijske korporacije, ki pokrivajo več nacionalnih trgov in svoje programe, ne glede na to, katerim občinstvom (v kateri državi) so namenjeni, registrirajo tam, kjer je regulacija najblažja, denimo v Luksemburgu; tam, kjer imajo za programe, ki naslavlajo javnost drugih držav članic, poseben režim, npr. v Združenem kraljestvu; tam, kjer imajo enostavne administrativne postopke in dobro infrastrukturo, npr. na Švedskem; ali tam, kjer imajo ugodno davčno politiko, npr. na Češkem (Lange 2013, 70–72). Ker načelo države izvora v kombinaciji s svobodo sprejemanja omogoča neovirano razširjanje televizijskih storitev prek državnih meja, prispeva k izdatnosti, čeprav ne nujno tudi raznolikosti televizijske ponudbe v državah članicah. Večja ponudba namreč stranske igralce sili v specializacijo,

protagoniste pa v vsebinsko poenotenje (Vogrinc 2009, 76), hkrati pa ne pomeni tudi povečane vidnosti družbenih manjšin (Karppinen 2007, 15).

V kolikor nam **medijski pluralizem** predstavlja več kot zgolj bogato ponudbo oziroma izbiro medijev, vpliv načela, ki televizijskim izdajateljem omogoča svobodo izbire nacionalne medijske ureditve, ki ji bodo odgovarjali, ne glede na to, katero nacionalno javnost bodo nagovarjali, na pluralizem ni takšen, kakršnega bi pričakovali iz zagotovil Evropske komisije med procesom sprejemanja DAVMS. Če izhajamo iz opredelitve, po kateri je medijski pluralizem sistem reprezentacij znotraj posamezne družbe, ki dopušča, da so v javni sferi vidna različna politična stališča in oblike izražanja (Doyle 2002, 14), ter ločujemo med zunanjim, strukturnim pluralizmom ter notranjim (McQuail 1992; Doyle 2002; Hallin in Mancini 2004), lahko ugotovimo, da je v smislu eksternega pluralizma prisotnost različnih ponudnikov medijskih vsebin in razvejanost njihove ponudbe lahko dobrodošla, po drugi strani pa je treba upoštevati, da gre v večini teh primerov bodisi za multiplicirane licenčne specializirane programe razvedrilnega tipa (kot v Sloveniji) ali za komercialne in javne programe sosednjih držav, ki ne neposredno (z izjemo oglaševanja) nagovarjajo javnosti drugih držav in s tem tudi ne prispevajo prav veliko k delovanju njihove javne sfere, kot v primeru Irske, Švice in Avstrije, ki imajo zaradi preplavljenosti s televizijskimi programi velikih sosed, s katerimi si delijo jezik, slabo razvito lastno, predvsem komercialno televizijsko ponudbo (gl. Puppis 2009; Puppis in Künzler 2013).

Izdajatelji programov izkoriščajo načelo države izvora za razširjanje v drugih državah predvsem zaradi ekonomskih razlogov; izogniti se želijo nacionalnim zahtevam, namenjenim kulturnim in političnim ciljem, ki od njih zahtevajo finančne vložke v določene, predpisane tipe programskih vsebin ali jim preprečujejo, da bi pridobivali prihodke s predvajanjem vsebin, ki so v ciljni državi prepovedane ali omejene. Z registracijo v drugi državi se tako pogosto želijo umakniti prav pred zahtevami, namenjenimi krepitevi pluralizma, kakor si ga predstavlja posamezna država, pri čemer seveda ne gre prezreti, da imajo na tem področju tudi same države težave s postavljanjem ciljev in oblikovanjem

učinkovitih mehanizmov (Doyle 2008). Ker se televizijske hiše torej jurisdikciji ciljne države ne izogibajo zato, da bi njeni javnosti ponudile vsebinske alternative, ki sicer zaradi zakonske ureditve v tej državi ne bi bile možne (razen če z alternativami ne mislimo več oglaševanja ali erotičnih/pornografskih vsebin oziroma manj vsebin lokalne/domače produkcije), je njihov prispevek k pluralizmu vprašljiv, saj ob svojem lastnem vsebinskem (ne)prispevku hkrati vplivajo tudi na zmožnost televizijskih programov znotraj jurisdikcije ciljne države, da zagotavljajo raznolike vsebine v javnem interesu. Ponudniki televizijskih programov, registriranih izven območja delovanja, si namreč z delokalizacijo znižajo stroške produkcije in ustvarijo boljši položaj na trgu ciljnih držav ter s tem vplivajo na poslovne rezultate domačih televizij. Ko velik delež oglaševalskih sredstev, s katerimi se financirajo televizije na trgu posamezne države članice EU, pobere izdajatelj, ki je registriran v drugi državi članici in mu zato ni treba upoštevati zakonskih omejitev in zahtev ciljne države, je vpliv načela države izvora na medijski pluralizem tako prej negativen kot pozitiven, v najboljšem primeru pa omejen.

Države z veliko penetracijo t.i. **delokaliziranih programov** oziroma programov pod jurisdikcijo drugih držav članic, kakršna je tudi Slovenija, imajo v takih razmerah slabše možnosti za uresničevanje lastnih političnih, kulturnih, in jezikovnih ciljev ali izvajanje medijskih politik, ki s specifičnimi omejitvami in zahtevami presegajo pravila, določena s pravnim redom EU. Če ne želijo zgolj opazovati, kako televizijski izdajatelji selijo svoje sedeže v regulativne oaze, se pogosto tudi same odločijo za **deregulacijo** (Hoffmann–Riem 1993; Harcourt 2005; Humphreys 2008; Puppis in Künzler 2013). Tiste, ki so poskušale uresničiti drugačen pristop, denimo Nizozemska, ki je uveljavljala pristojnost nad programoma RTL4 in RTL5, ali Belgija, ki je to zahtevala za RTL–TVi in Club RTL, pri čemer so bili vsi navedeni programi registrirani v Luksemburgu, vendar delujoči izključno na nizozemskem oziroma belgijskem trgu, so se soočile s sodnim porazom. Nizozemski primer se je končal že na domačem sodišču, belgijski pa je pristal na Sodišču EU, na katerem sta moči pomerila Evropska komisija in Kraljevina Belgija. Sodišče je v sporu pritrdilo komisiji in s tem potrdilo pravno prakso, v skladu s katero podjetje lahko uveljavlja pravico

do opravljanja storitev tudi, če ne ponuja storitev v državi članici, v kateri ima sedež, in je za njegov nadzor pristojna le država, iz katere deluje, in ne tista, v kateri ponuja storitve.⁷⁷

Iz razprav med procesom sprejemanja DAVMS je bilo razvidno, da sta Evropska komisija in Evropski parlament trdno stala za načelom države izvora, kar se je v okviru postopka soodločanja kazalo v dopolnjevanju predlagane ureditve tako, da je kar najbolj odražala pravno prakso EU: »Po dolgih razpravah znotraj procesa posvetovanja smo prišli do sklepa, da bi bila kodifikacija sodne prakse Sodišča EU v spreminjajočo se direktivo primerna rešitev« (Reding 2006b, 7). Zaradi svobode, da se televizijski programi registrirajo v katerikoli državi EU in se po ozemlju unije prosto razširjajo brez obveze upoštevanja posebnosti nacionalnih medijskih zakonodaj, so postale nacionalno specifične vsebinske zahteve, najpogosteje zamišljene kot mehanizmi ohranjanja nacionalnih jezikov, kulture in drugih posebnosti na televizijskih zaslonih, v razmerah enotnega evropskega trga, na katerem nastopajo tudi pomembni globalni udeleženci, vse manj učinkovite, v posameznih primerih celo kontraproduktivne in zato podvržene deregulaciji. K temu so pripomogle tudi odločitve Evropskega sodišča, ki je z opiranjem na argumente v podporo tržni liberalizaciji in zanemarjanjem javnointeresnih ciljev v številnih primerih razsodilo proti državam članicam, ki so izvajale protekcionistične ukrepe, ter s tem načelo zmožnost držav za regulacijo lastnih medijskih trgov in vzpostavilo pogoje za »regulativno arbitražo« oziroma »**izbiranje pristojnosti**«, z angleškim izrazom *jurisdiction shopping* (Harcourt 2005; prim tudi Humphreys 2010 in Van den Abeele 2010), ki jo izkoriščajo tako podjetja, ki iščejo v poslovnem smislu najbolj ugodno regulativno okolje, kot tudi nekatere države članice, ki v deregulacijski tekmi pod svojo pristojnostjo kopičijo pomembne medijske vlagatelje in davčne zavezance.

⁷⁷ Kar se je dogajalo pred dvajsetimi leti na zahodu Evrope, predvsem v priatlantskih državah, se zdaj dogaja še drugod po EU, tudi v Sloveniji, kjer domače televizije od regulatorja zahtevajo, naj uveljavlja pristojnost nad tujimi specializiranimi programi z oglasi v slovenščini in jim naloži izpolnjevanje dnevni kvot programskih vsebin lastne produkcije in slovenske glasbe ter letni kvot slovenskih avdiovizualnih del.

Kot je pokazala analiza, se je učinkov načela države izvora na nacionalne oglaševalske trge zavedala tudi najvišja predstavница Evropske komisije Vivian Reding (gl. npr. Reding 2006b, 7), vendar so teksti Evropske komisije in Evropskega parlamenta **disruptivnost direktive** prikrivali s poudarjanjem pomena načela države izvora za medijski pluralizem in raznolikost, svobodo medijev in svobodo izražanja. Direktiva — sicer pogosto videna kot manifestacija intervencionizma na medijskem trgu (Keller 2011, 462) — je bila tako prej zavestno zastavljena in tudi realizirana kot sredstvo deregulacije (kar potrjuje našo **drugo tezo**) oziroma onemogočanja suverenosti držav članic pri izvajanju medijskih in kulturnih politik, med drugim tudi mehanizmov za krepitev medijskega pluralizma, na njihovih lastnih, nacionalnih medijskih trgih. Nepričakovana posledica je, da ima veliko koristi od poenotenega televizijskega trga EU prav industrija največjega konkurenta evropskih medijskih ponudnikov, torej ravno tista, ki je v diskurzih medijske politike EU prepoznana kot grožnja za evropski model industrije, evropsko kreativno industrijo ali že kar evropsko kulturo nasploh in ki je zaradi takšnih reprezentacij izhodišče številnih mehanizmov evropske medijske zakonodaje s pogosto ravno nasprotnimi učinki od načrtovanih. Tako so denimo odprtje vzhodnoevropskih trgov prvi izkoristili v EU registrirani ameriški televizijski programi (de Samaele 2007, 127). In tudi na splošno je imela **ameriška televizijska industrija** že od samega začetka čezmejne liberalizacije televizijskega trga v EU od nje največje koristi, zlasti prek v Združenem kraljestvu registriranih podružnic ameriških televizijskih programov, kot so CNN, MTV in TNT Cartoon Network; ob njej pa še evropske televizije, ki so želele ubežati zahtevam iz domače zakonodaje (Levy 1999, 127).

Zaradi kulturnih, jezikovnih in navkljub harmonizacijskim prizadevanjem DAVMS legislativnih razlik ter različnih regulativnih tradicij med državami članicami EU, ki se kažejo tudi v analizo vključenih državah in so najbolj značilno izražene v razhajanjih med dirigistično in zaščitniško držo Francije in liberalnim, v samoregulacijo usmerjenim Združenim kraljestvom, pa zaradi neobstoja ali neuspešnosti skupnih, **paneuropskih vsebin** in storitev (npr. Euronews) je težko govoriti o enotnem evropskem televizijskem modelu. Čezmejnost se udejanja predvsem s spremljanjem programov (tudi javnih) iz

sosebnih držav ali prek specializiranih programov večjih blagovnih znamk, ki v vsebinskem smislu ne odražajo nacionalnih posebnosti, a se v vsaki od držav razširjajo v jezikovno prilagojenih različicah in z lokalnimi oglasi. Zaradi značilnosti poslovanja ameriške filmske industrije, ki ima velik domači trg, hkrati pa je zelo izvozno usmerjena in zato producira univerzalne vsebine brez lokalnih jezikovnih posebnosti, lokalnega humorja in zgodovinskih ali kulturnih referenc, ki jih lahko proda tako na domačem trgu (in si s tem že povrne stroške produkcije, ki so zaradi tega lahko višji), kot tudi na zunanjih trgih, ki te izdelke cenijo zaradi večje produkcijske kakovosti in univerzalnih apelov, kot so akcija, nasilje in seks (Baker 2001), so ameriški filmski izdelki in avdiovizualne storitve na trgih EU zelo uspešni. Ker temu modelu sledijo tudi evropski medijski giganti, se v EU ne vzpostavlja skupna, panevropska, širši publiki namenjena ponudba, marveč so na čeznacionalni ravni na voljo predvsem univerzalizirane vsebine prvakov medijskih industrij močnih držav članic ali nacionalno nezaznamovane vsebine globalnih blagovnih znamk.

Disruptivnost načela države izvora za nacionalne kulturne politike razkriva izpraznjenost delitve, po kateri je komisija pristojna samo za vprašanja trga, države pa ohranjajo svojo kulturno subsidiarnost. Zdajšnja dvojnost po eni strani preprečuje popolno zaživetje enotnega trga, po drugi pa državam preprečuje izvajanje lastnih nacionalnih politik. Ob tem ostaja televizija kljub svoji transnacionalnosti kulturno pogojena dejavnost, vezana na prostor in jezik države, katere populaciji je namenjena. Ker se večina televizij še vedno financira iz domicilnih trgov, so televizijske hiše iz držav z manjšim številom prebivalcev in z jezikom z manjšo skupino govorcev, ki ne zagotavlja prodora na čezmejne trge, v slabšem položaju kot tiste, ki se lahko tržijo izven svojih okolij, še zlasti če so te obenem registrirane v državah z blažjimi regulativnimi režimi. Vztrajanje Evropske komisije pri stališču, da ščitenje nacionalnih oglasnih trgov ni upravičeno, implicira, da so v ospredju avdiovizualne politike EU interesi peščice držav z močno televizijsko industrijo (npr. Združenega kraljestva), druge države pa imajo vlogo trgov, na katerih lahko veliki televizijski igralci še kaj zaslužijo. Tak pogled spodkopava možnosti za dolgoročen obstoj nacionalnih (zlasti komercialnih) televizij v manjših državah, kar prinaša posledice za

demokracijo in lahko vpliva na oblikovanje nacionalnih identitet — kolikor je njihova formacija medijsko podprta. Pri tem prihaja do presenetljivega paradoksa, saj EU, ki se sicer zavzema za varstvo konkurence in vzpostavljanje enakih pogojev za delovanje subjektov na trgu (s čimer je upravičevala tudi uvedbo nekaterih mehanizmov DAVMS, med drugim širitev minimalne regulacije na avdiovizualne storitve na zahtevo), s tako politiko omogoča vzpostavljanje neenakih pogojev na trgih držav članic, in to na področju, ki je načeloma v primarni pristojnosti držav članic.

Nacionalne vlade sicer še ohranjajo pomembno vlogo v medijskih politikah (Van Cuilenburg in McQuail 2003, 198), vendar ne vse enako. Zaradi **večnivojskega vladovanja** je nacionalna suverenost na področju avdiovizualnih politik odvisna od položaja države članice v EU. Na primeru pobude Skupine 13, ki se je zavzemala za spremembo načela države izvora, smo videli, da komisija njenih stališč ni vzela v ozir, čeprav si jih je delila približno polovica držav članic EU. Medijsko pravo je sicer v osnovi še vedno lokalno; torej vezano na nek prostor, običajno države, jezik, kulturo, in celo odslkavajoč njegove geografske posebnosti (Keller 2011, 4–5). Te značilnosti pomembno vplivajo tudi na prenos direktive v nacionalno pravo, saj imajo države pri tem določen maneverski prostor, v okviru katerega si lahko privoščijo kak odklon ali celo nekaj subverzivnosti pri interpretacijah dokaj ohlapno napisanih določil. Mediji so v središču kapitalističnih odnosov, posrednik med proizvajalci in potrošniki ter bistven element v demokratičnih procesih. V althusserijanskem smislu so pomemben ideološki aparat (Althusser 2000), v foucaultovskem pa tisti, ki določajo, kaj je v naših družbah dojemano kot resnično in kaj predstavlja odklon od normalnosti (Foucault 1991; 2004). Curran (2002) njihovo moč in družbenointegrativno vlogo primerja s tisto, ki jo je imela katoliška cerkev v srednjeveški Evropi: ne le da obvladujejo sredstva komunikacije, ampak tudi institucije mentalne produkcije, tj. kulture, izobraževanja, ritualov, celo magičnosti. Kot takšni so mediji preveč pomembni, da bi države prepustile regulacijo drugim akterjem, a podobno želi nad njimi bdeti tudi Evropska unija. Pri tem vztrajanja prvih ni mogoče enostavno postaviti nad prizadevanja drugih. Z globalizacijo so namreč tudi države dobile izgovor za reforme v lastnem

interesu, npr. za krepitev medijske industrije, ustvarjanje nacionalnih prvakov ipd. (Freedman 2008a), prihaja pa tudi do krepitev avtoritarnih pogledov na medije (kot v primeru Madžarske). Medijske politike na nacionalnem nivoju niso nič manj spolitizirane in jih ne izvajajo brezoblični javni uslužbenci na podlagi nasvetov »ekspertov« in »znanstvenikov« v interesu »javnosti« in na pobudo »odgovorne« vlade, saj so prav tako ideološki proces, vzpostavljen iz množice skupnih idej, kategorij, praks in organizacijskih oblik (Freedman 2008b, 6).

Država, ki ima v razmerah demokratičnih političnih režimov edina med aktualnimi akterji medijskega vladovanja mandat javnosti za urejanje področja medijev, tako ostaja v središču bojev za pomene, vendar je v obdobju, ko centralizirano oblast tudi na drugih področjih družbe vse bolj nadomeščajo razpršene oblike vladovanja (gl. Puppis 2010; Raboy in Padovani 2010; Splichal 2011; Bačlija in drugi 2013), izvor medijskih politik nemogoče vezati na enega akterja (Freedman 2008b, 2) ali na določen dokument, pa tudi na posamezno prizorišče, saj se stalno rastoči množici akterjev pridružujejo veliki globalni igralci (Freedman 2008a; 2008b). Dobra tri desetletja in več nazaj, ko so televizijske trge držav članic pretežno še obvladovale javne ali državne radiotelevizije, je imela država proste roke in zadnjo besedo pri krojenju pravil njihovega delovanja. Krepitev pristojnosti Evropske unije je potekala in še poteka vzporedno z liberalizacijo in komercializacijo televizijskega trga (McQuail 2003). Največji komercialni medijski akterji dandanes niso ustvarjalci vsebin, tiskovne agencije ali filmske družbe, ampak Google skupaj z Youtubom, ki je v njegovi lasti, ter Facebook in Apple, ki s proizvodnjo naprav, platform in iskalnikov povezujejo številne tokove medijskih rab v praktične celote (Couldry 2012, 14–15). Pri analizi smo zato upoštevali različne prispevke vseh pomembnih akterjev in se obenem zavedali, da veliko procesov, ki so potekali med oblikovanjem posameznih politik in so vplivali na njegov rezultat, ni bilo dokumentiranih (prim. Williams 2007a; 2007b; Freedman 2008a; 2008b). Glavne tri družbene kategorije v medijskih politikah: država, gospodarstvo in civilna družba, ostajajo nespremenjene, a arena se je premaknila z nacionalne na globalno in na številne druge, saj je »sfera politik eksplodirala — je tu, je tam, je

povsod« (McQuail in Siune 1986, 25), »večplastna, večprostorska, večrazsežnostna« (Raboy in Padovani 2010, 10).

Medijske politike EU se razlikujejo glede na vpliv, ki ga imajo nanje države članice in nadnacionalne ustanove, predvsem komisija in parlament, ter odločitve evropskega sodišča (Humphreys 2009, 229). Tudi države članice imajo zelo različne poglede glede posameznih vprašanj medijskih politik EU, kar se je pokazalo tudi v dolgotrajnih in kompleksnih pogajanjih glede predlogov posameznih rešitev DAVMS. Cilji tradicionalno kulturno protekcionistične — dirigistične Francije so bili pogosto v nasprotju s prizadevanji bolj liberalnih Velike Britanije in Nizozemske (za sorodne ugotovitve gl. Humphreys 2009; Pauwels in Donders 2013). Slednjima se pridružuje tudi Nemčija, ki sicer ni bila vključena v raziskavo, vendar je pri analizi širšega konteksta zaradi velikega vpliva na oblikovalce medijskih politik EU po navedbah literature, potrjenega tudi z rezultati naše analize pomenov o neodvisnosti regulatorjev, nismo mogli prezreti. Tako kot Nizozemska se Nemčija v Hallinovi in Mancinijevi (2004) razvrstitvi uvršča med demokratično korporativistične države, medtem ko Združeno kraljestvo v liberalni model, Francija in Slovenija pa v polarizirano pluralistični (tudi mediteranski) model. Z izjemo Slovenije, ki se je po ugotovitvah analize angažirala le v zvezi z ohranjanjem suverenosti držav članic na lastnih televizijskih trgih, pa še to ne samostojno, temveč prek sodelovanja v Skupini 13, ki je zagovarjala povečanje možnosti za derogacijo od načela države izvora, so bile druge tri izbrane države in Nemčija v procesu revizije direktive zelo aktivne. Francija se je (kot že tradicionalno; gl. npr. Herold 2009) zavzemala za ohranitev in krepitev kvotnega režima ter za njegovo implementacijo pri storitvah na zahtevo, Združeno kraljestvo se je borilo proti širitvi televizijske regulacije na nelinearne medije, nasprotovalo legalizaciji promocijskega umeščanja, promoviralo samo- in koregulacijo in bilo s svojo močno televizijsko industrijo in s sedeži pomembnih televizijskih hiš, ki oddajajo svoje programe v druge države članice, močan zagovornik ohranitve nespremenjenega načela države izvora (prim. Williams 2007b). Na splošno lahko trdimo, da države, kolektivno gledano, vztrajajo pri ohranjanju primarne odgovornosti za medijske politike in vidijo EU bolj v podporni vlogi.

To potrjujejo tudi razlike pri prenosu in implementaciji instrumentov, ki jih zahteva DAVMS, ki smo jih na izbranem vzorcu za preskus **tretje teze** konkretno preverili na primeru dveh ključnih novosti prenovljene direktive: regulacije nelinearnih storitev in promocijskega umeščanja izdelkov v programske vsebine. Analiza je pokazala, da so se vse štiri države odločile za sugerirano blago stopnjo regulacije, vendar prihaja do razlik pri vlogi regulatorja (predvsem v tem, ali nastopa kot samostojni regulator ali koregulator) ter pri načinu sankcioniranja kršitev. Pri promocijskem umeščanju izdelkov so razlike še večje in segajo od tega, katerim televizijam oziroma v katerih tipih vsebin je dovoljeno, do tega, kateri izdelki so izvzeti iz dopustnega prikazovanja in kako je določeno razlikovanje med promocijskim prikazovanjem in produkcijskimi rekviziti. Najbolj liberalen je režim dirigistične Francije, po vsej verjetnosti zaradi interesov njene filmske industrije, najbolj zadržani pa sta v drugih segmentih liberalnejši Nizozemska in Združeno kraljestvo z močnimi javnimi radiotelevizijskimi servisi.

V času potrditve teme disertacije, v začetku leta 2009, torej še preden je bila konec leta 2007 sprejeta prenovljena direktiva — DAVMS, prenesena v pravne rede držav članic EU, se je razmahnila mednarodna finančna kriza (ki je izbruhnila leto prej). Gospodarstvo EU in tudi Slovenije, ki je bila v krizi posebej močno prizadeta, pet let kasneje kaže skromne znake okrevanja; posledice krize pa so še prisotne in se kažejo v veliki zadolženosti držav, visoki nezaposlenosti, zlasti med mladimi, propadanjem podjetij in naraščanju revščine. Ob koncipiranju disertacije smo postavili tezo, da implementacija DAVMS zaradi razlik v medijskih sistemih držav članic ne bo homogena, pri čemer smo menili, da bi na to utegnile vplivati tudi spremenjene gospodarske razmere. Kot smo pojasnili zgoraj, je analiza pokazala razlike pri prenosu direktive v nacionalne pravne rede, ki potrjujejo prvi del teze. Drugi del teze bi na podlagi sklepanja z drugih področij, kjer se države kljub krizi ali pa ravno zaradi nje še bolj uklanjajo neoliberalnim imperativom (gl. npr. Furlan 2012; Harvey 2014), morda lahko ovrgli, vendar bi bilo to znanstveno nedopustno. Za proučitev, koliko je kriza vplivala na posluš držav članic do pozivov Evropske komisije, naj bodo pri transpoziciji DAVMS karseda »prožne« in naj z liberalizacijo svojih pravil o

televiziji prispevajo k vzpostavitvi enotnega trga EU za vse avdiovizualne medijske storitve (npr. Evropska komisija 2008), bi morali analizo pomembno poglobiti in dopolniti z drugačnim tipom podatkov, med drugim gospodarskimi kazalci, in počakati na rezultate komisijine presoje, ali so preneseni instrumenti v nacionalnih zakonodajah skladni z direktivo. Kot že omenjeno, je maja 2014 jasno zgotelj, da je pet držav članic določila DAVMS zagotovo ustrezno preneslo, pet pa po vsej verjetnosti ne. Med tistimi, proti katerim se vodijo postopki zaradi domnevne neusklajenosti, sta po neuradnih podatkih najmanj dve od obravnavanih držav: Združeno kraljestvo in Slovenija.⁷⁸

Medijskopolitična arena EU se kaže kot nekakšna tržnica, na kateri ni koherentne strategije, ampak prevladujeta barantanje in oportunistem. Evropska komisija pri tem zavzema oportunistično držo in se pri oblikovanju politik obnaša podjetniško, pri čemer si prizadeva za večanje svojih pristojnosti in za koordinacijo evropskega odziva na mednarodne tržne in tehnološke izzive (Humphreys 2009, 229). V procesu oblikovanja DAVMS se je to pokazalo v tem, da je Evropska komisija kljub »napadu« trinaestih manjših držav uspela ubraniti praktično nespremenjeno načelo države izvora, od katerega imata v EU največ koristi Združeno kraljestvo in njegova medijska industrija; Franciji se je priklonila z ohranitvijo nedotaknjene režima kvot v linearnih in uvedbo možnosti kvot v nelinearnih avdiovizualnih storitvah; Nemčija pa je zmagala pri opustitvi zahteve po neodvisnosti medijskih regulatorjev, a propadla pri nasprotovanju promocijskemu umeščanju, ki mu je močno oporekalo tudi Združeno kraljestvo, posebnega navdušenja pa niso kazale niti druge države. Razlog, da je komisija toliko pozornosti namenila ravno temu vprašanju in ga nazadnje uspela urediti v skladu s svojo prvotno zamislijo, lahko pripišemo koristi, ki ga ima od odprave klasične ločitve oglaševalskih in uredniških vsebin medijska industrija. Na takšen način komisija poskrbi, da so vsi do neke mere zadovoljni, pri čemer, kot so pokazali rezultati naše raziskave, »vsi« v tem primeru pomeni veliki igralci, velike države, velika industrija, saj interesov

⁷⁸ Natančnih podatkov nimamo, saj niso uradno objavljeni, komisija pa na naše vprašanje, ki smo ga naslovili na pristojno enoto znotraj direktorata za komunikacijska omrežja, vsebine in tehnologijo (DG Connect), ni odgovorila.

malih, predvsem civilnodružbenih skupin in držav članic, ni na dnevnem redu evropskih oblikovalcev politik.

8.1.3 Slovenska avdiovizualna medijska ureditev v razmerju do evropske

V Sloveniji⁷⁹ sta televizijski trg v zadnjih letih zaznamovali predvsem digitalizacija in gospodarska kriza, ki je prizadela vse tržne akterje, nekatere do te mere, da so se umaknili z njega, pojavilo pa se je tudi nekaj novih igralcev, med njimi en večji. V številu televizijskih programov se odraža trend ustanavljanja specializiranih televizijskih programov, ki se večinoma predvajajo v kabelskih sistemih in v programskih svežnjih televizijskih storitev prek internetnega protokola (IPTV). To ustreza splošnim svetovnim trendom, zaznamovanim z naraščajočo fragmentacijo občinstev, proti kateri se televizijske hiše v prizadevanju, da bi vsaj s skupino svojih programov ohranile (ali povečale) delež gledanosti, ki so ga včasih dosegle že z enim ali z nekaj programi, borijo s ponudbo dodatnih programov. Slovenska ureditev na področju avdiovizualnih medijev ne razlikuje med splošnimi in specializiranimi oziroma tematskimi programi. Za vse veljajo enake zahteve in omejitve. V drugačnem zakonsko-regulativnem okolju bi utegnila biti domača ponudba specializiranih programov večja.

Edini način razširjanja televizijskih vsebin, kjer se je ohranil absolutni primat televizijskih programov pod slovensko jurisdikcijo, je prizemna radiodifuzija. Na manj reguliranih distribucijskih platformah (kabelska televizija, IPTV, MMDS, DTH) se ti namreč že več let soočajo s konkurenco tujih programov, ki niso dolžni spoštovati programskih zahtev, ki jih domačim programom nalaga slovenska zakonodaja, a kljub temu tržijo svoje oglasne kapacitete na slovenskem trgu. Slovenskim gledalcem se ob oglasih v slovenskem jeziku približujejo tudi z v slovenščino podnaslovljenimi ali sinhroniziranimi programskimi vsebinami. Njihova priljubljenost se odraža v deležih gledanosti. Po poročanju Avdiovizualnega observatorija Sveta Evrope so pomembnejši tuji televizijski programi v Sloveniji v skupini gledalcev, starejših od 4 let, leta 2013

⁷⁹ Posamezne ideje in dele besedila iz tega poglavja je avtorica uporabila tudi v neobjavljenem besedilu, ki ga je napisala za Akos (gl. Kerševan Smokvina 2014, 5-10).

dosegli že skoraj četrtinski delež gledanosti (European Audiovisual Observatory 2014). Če so programi registrirani v kateri od držav članic Evropske unije, zadošča, če upoštevajo samo predpise države, v kateri imajo sedež, in jim ni treba slediti posebnostim zakonodaj drugih držav članic, v katerih dejansko razširjajo svoje storitve. Visoke zahteve do slovenskih programov so v razmerah povezanega in zlitega digitalnega sveta, v katerih nastopajo pomembni tržni udeleženci (globalne korporacije s sedežem v ZDA), ki avdiovizualne vsebine ponujajo brez ozemeljskih ovir, zato vse manj izvedljive oziroma dolgoročno vzdržne (prim. Puppis 2009). Na istem televizijskem zaslonu lahko namreč slovenski gledalec gleda visoko regulirane slovenske televizijske programe, precej manj, a še vedno z določenimi zahtevami glede zaščite otrok, oglaševanja in količine evropskih del obremenjene televizijske programe evropskih blagovnih znamk ter povsem neregulirane avdiovizualne storitve iz drugih delov sveta.

Povezava določb o razvidu medijev, o dovoljenju za izvajanje radijske ali televizijske dejavnosti in o pridobitvi pravice razširjanja televizijskih programov v digitalni radiodifuzni tehniki v aktualnem Zakonu o medijih (2006) po drugi strani omogoča razlago, da se smejo na ozemlju Republike Slovenije digitalno radiodifuzno razširjati samo tisti televizijski programi, katerih izdajatelji imajo sedež v Republiki Sloveniji, kar ni v skladu z evropsko ureditvijo. Upoštevajoč tudi dejstvo, da televizijski programi pri nas že desetletja vstopajo na manj regulirane platforme brez predhodne avtorizacije regulatorja, je v prihodnosti zato mogoče pričakovati rahljanje režima na prizemni platformi, pri čemer pa bi bilo treba za vse načine razširjanja medijskih vsebin vztrajati pri preprečevanju možnosti, da bi neregulirani komercialni ponudniki storitev postali ultimativni vratarji dostopa do digitalne platforme.

Za vsebine v javnem interesu lahko poleg vsebin, ki jih zagotavljajo Javni zavod RTV Slovenija in drugi izdajatelji televizijskih programov s statusom posebnega pomena,⁸⁰ štejemo tudi tiste, ki jih morajo v skladu z zakonskimi zahtevami

⁸⁰ Pri tem velja omeniti, da ohlapne zakonske definicije programov posebnega pomena, ki naj bi zagotavljali vsebine, presegajoče ponudbo komercialnih programov, kar njihovim izdajateljem omogoča kandidiranje za javna finančna sredstva, ki jih država zagotavlja prek posebnega sklada,

ponujati vsi mediji, ne glede na status oziroma način financiranja. V aktualni ureditvi med takšne vsebine sodijo: vsebine iz lastne produkcije izdajatelja, slovenska glasba, slovenska avdiovizualna dela, evropska avdiovizualna dela in avdiovizualna dela evropskih producentov. Za našteje vsebine je uveljavljen sistem obveznih dnevni ali letni deležev, ki vsebuje nekaj nedorečenosti, ki izvajanje obvez po vsej verjetnosti oddaljujejo od namenov zakonodajalca. Predpisani dnevni deleži lastne produkcije programskih vsebin, ki veljajo za televizijske programe pod slovensko jurisdikcijo, so razmeroma visoki (20-odstotni), enako velja za slovensko glasbo. Če se jim ne bi želeli odpovedati, se je treba zavedati, da je mogoče obvezne deleže zapolnjevati tudi s cenenim programom nizke kakovosti oziroma v primeru slovenske glasbe z vedno istimi glasbenimi deli, predvajanimi v času, ko je pred televizijskimi zasloni ali radijskimi sprejemniki najmanj občinstva.⁸¹ Nespretno številčenje členov ob spremembi Zakona o medijih v letu 2006 je omogočilo celo interpretacijo, da je obvezni dnevni delež lastne produkcije lahko zapolnjen že zgolj s predvajanjem slovenske glasbe.

Če je smiselnost dnevni deležev lastne produkcije programskih vsebin vprašljiva tako zaradi konkurence nereguliranih tujih programov kot zaradi napak in nedorečenosti zakonskih dikcij, po drugi strani za letne deleže evropskih in slovenskih avdiovizualnih del in del avdiovizualnih producentov lahko ocenimo, da so v prvi vrsti težko preverljivi, saj nadzor zahteva pregled izjemno velike količine podatkov, pri čemer je možnost verifikacije posameznih podatkov (denimo glede neodvisnih producentov) nezanesljiva. Razlike med Zakonom o medijih in Zakonom o avdiovizualnih medijskih storitvah narekujejo razhajanje v obravnavi slovenskih in evropskih avdiovizualnih del. Deleži slovenskih del se še naprej ugotavljajo in sankcionirajo po Zakonu o medijih, kar pomeni, da regulator lahko morebitne kršitelje predvsem opozarja in od njih zahteva odpravo kršitev. Eno- do šestmesečni rok za odpravo kršitve, ki se

ne predstavljajo visokega kakovostnega praga za pridobitev katerega od statusov programa posebnega pomena, obenem pa zaradi spremenjenih razmer na trgu prihaja do tega, da televizijski programi z dolgoletno tradicijo ustvarjanja vsebin v javnem interesu ne zmorejo več izpolnjevati pogojev za ohranitev statusa.

⁸¹ Za podobne učinke makedonske medijske zakonodaje in navezavo na implikacije evropske avdiovizualne ureditve glej analizo Broughton Micove (2013).

ugotavlja na letni ravni, je neprimeren, poleg tega pa je dejanje, ki predstavlja kršitev, ob morebitnem izreku opozorila že dovršeno in ga ni mogoče odpraviti. Upravni inšpekcijski in prekrškovni nadzor je po Zakonu o avdiovizualnih medijskih storitvah predviden samo za evropska dela. Pri inšpekcijskem nadzoru slovenskih avdiovizualnih del je zakon predvidel kazni le za kršenje določenih zahtev. Finančne sankcije je pri slovenskih avdiovizualnih delih zakon nedvoumno predvidel samo za Javni zavod RTV Slovenija in pri tem izpustil nedoseganje kvot del neodvisnih producentov na 1. in 2. televizijskem programu javne radiotelevizije.

Na področju predpisanih letnih deležev avdiovizualnih del imamo v Sloveniji tako predvidene tri vrste postopkov: strokovni, upravni inšpekcijski in prekrškovni nadzor, ter neenotne, nekonsistentne sankcije. In medtem ko smo kljub pomanjkljivostim ureditve ena redkih držav, ki v EU izvajajo razmeroma natančen nadzor tega področja, v nekaterih drugih državah razpravljajo o prednostih načinov, ki temeljijo na spodbujevalnih politikah, davčnih olajšavah, sofinanciranju produkcije in promocije domačih filmov in drugih igranih ali dokumentarnih del, ter razvijajo načine ustreznega predstavljanja in ponujanja teh del gledalcem tako na lineranih kot na nelinearnih televizijskih storitvah (Evropska komisija 2013b). V nasprotju s tem je slovenski prenos določil evropske direktive, ki zahtevajo spodbujanje evropske avdiovizualne produkcije, poskrbel za omejeno rešitev, ki ne upošteva specifik medijske potrošnje prek storitev na zahtevo, poleg tega pa je dokaj strog, saj letne deleže predpisuje kot obveznost brez možnosti odstopanj, in ne kot denimo izhaja iz direktive: »ko je to izvedljivo«, ter brez upoštevanja »posebnega položaja Slovenije kot države z manjšo zmogljivostjo avdiovizualne produkcije ali z omejenim jezikovnim območjem« (16. do 17. čl. DAVMS).

8.1.4 Prihodnost avdiovizualnih medijskih politik Evropske unije

Če povzamemo, po eni strani države članice EU ostajajo glavni prevodnik interesov EU navzdol, do medijev, televizij in ponudnikov vsebin na zahtevo, kar jih dela hkrati šibke in močne, saj jim odvzema del pristojnosti, a v globaliziranih razmerah na drugačen način upravičuje njihov obstoj, po drugi pa

imajo države članice tudi lastne interese, ki jih skušajo prek institucij EU prenesti na celotno unijo. V glavnem gre za interese medijske industrije, ki se včasih skrivajo za kulturnimi interesi (kot v primeru Francije in njenega vztrajanja pri kvotnem režimu ali v primeru Združenega kraljestva, ko zagovarja načelo države izvora). Prej kot do odpravljanja pravil prihaja do njihovega spreminjanja, saj vlade iščejo nove načine za izvajanje vpliva nad mediji (Hallin in Mancini 2004). Vpliv torej ostaja, le cilji in načini se spreminjajo.

Medtem ko komisija še ugotavlja, koliko držav je korektno preneslo DAVMS v svoje nacionalne ureditve, se hkrati že nekaj let pripravlja na njeno revizijo. Leta 2013 objavljena zelena knjiga o konvergenci, v slovenščini naslovljena *Priprave na popolnoma zlit avdiovizualni svet: rast, ustvarjanje in vrednote* (Evropska komisija 2013a), se osredotoča na vprašanje primernosti direktive o avdiovizualnih medijskih storitvah v prihodnosti, zlasti v povezavi z infrastrukturo, rabo spektra, modeli financiranja avdiovizualnih vsebin ter implikacijami vertikalnega in horizontalnega povezovanja medijev in informacijsko-komunikacijskega sektorja. Dokument je vzbudil velik odziv javnosti in nakazal nekatere nepričakovane trende v pogledih držav, denimo jasno zavzemanje Francije (CSA 2013) za korekcijo načela države izvora v prid načela ciljne države, če omenimo le z vidika naše študije najpomembnejšega, saj predstavlja odklon od ideje enotnega trga. Tudi iz poročila o obravnavi knjige v Evropskem parlamentu (2014) je mogoče razbrati odstopanja od pogledov Evropske komisije, zato je za leto 2015, ko naj bi se prenova DAVMS začela, mogoče napovedati pestro razpravo z nekaterimi novimi poudarki, ki utegnejo — če jih bodo zagovarjali pomembni akterji, nekoliko razgibati diskurze evropske avdiovizualne regulacije.

Vprašanje iskanja ravnotežja med konfliktnimi cilji na področju avdiovizualnih medijskih politik, denimo med tržno konkurenčnostjo na globalnem medijskem trgu in kulturno blaginjo z ohranjanjem pluralizma in raznolikosti ali med vzpostavljanjem enotnega televizijskega trga in ohranjanjem nacionalne suverenosti, ostaja aktualno. V razmerah, ko kljub prizadevanju nekaterih držav po vsej verjetnosti ne bo prišlo do slabitve načela države izvora, ki je podlaga za

enotni trg, hkrati pa zaradi prevelikih razlik med državami tudi ne bo prišlo do popolnega opuščanja nacionalnih medijskih politik in vzpostavitve pravega enotnega trga, bo Evropska komisija vztrajala pri krepitvi poskusov po nadaljnjem prisvajanju pristojnosti na področju medijev tudi prek novega nadnacionalnega telesa avdiovizualnih regulatorjev ERGA (za več podrobnosti o njegovi ustanovitvi gl. Evropska komisija 2014), ki ga je tik pred potekom drugega mandata Barrosove komisije, v kateri je področje medijev sodilo v resor Evropske komisarke Nelie Kroes,⁸² komisiji uspelo spraviti skozi šivankino uho enega od določil DAVMS (30. člen) in kljub določeni zadržanosti držav članic.⁸³

»Večje kot so možnosti, ki jih prinašajo nova orodja, tem težje je ekstrapolirati prihodnost iz prejšnjih oblik družbe« (Shirky 2010, 14), zato si glede prihodnjih regulativnih rešitev na dinamičnem področju avdiovizualnih medijev pridržujemo pravico do zgolj grobega orisa nekaterih možnosti. Glede na hegemonski položaj neoliberalnega diskurza v družbi, ki ga kriza ni omajala, ampak še utrdila, kot v spremni študiji Harveyjeve *Kratke zgodovine neoliberalizma* (2012) piše Sašo Furlan, pa tudi ob upoštevanju praktičnih omejitev za vzpostavitev ustrezne, neanahrone, smiselne regulacije stalno naraščajoče raznolikosti ustvarjanja, razširjanja in rabe medijskih vsebin, se zdi v dolgoročni perspektivi bolj verjetno, da se bodo evropske medijske politike še naprej pomikale v smeri deregulacije, tudi marginalizacije (Irion in Radu 213) ali spodbujanja samoregulacije, kot da bodo razvijale učinkovite in univerzalne »ujemi vse« načine za regulacijo podobnih tipov vsebin (Suter 2012) ali se drobile na nešteto podpodročij ali mehanizmov, ki bodo primerno odgovarjali na posebnosti posameznih medijskih storitev ali njihovih rab. Po nekaj iteracijah, ki bi lahko združevale različne kombinacije treh zgoraj navedenih možnosti, bi utegnili priti do stanja, ko bosta koncept avdiovizualnega medija in vtis njegove posebnosti, ki upravičuje specifično regulativno obravnavo, odpravljena. Avdiovizualni mediji morda ne tako oddaljene prihodnosti utegnejo biti

⁸² V času, ko je področje medijev obvladovala Viviane Reding, je bila Kroesova evropska komisarka za konkurenco.

⁸³ Tu mislimo predvsem Francijo, ki je pred tem ob vednosti le izbranega kroga večjih držav razvijala lastno pobudo ustanovitve neodvisnega združenja medijskih regulatorjev iz držav članic EU, ki bi s skupnimi stališči nastopalo kot sogovornik komisiji, in Nemčijo, ki kot federalna država brani ohranitev suverenosti svojih dežel nad njihovimi medijskimi trgi.

obravnavani zgolj kot mediji, raven regulacije pa postati podobna tisti, ki zdaj velja za tiskane medije, torej zgolj splošna določila občega prava ter samoregulativni profesionalni in etični standardi. Regulatorji bi se, če ne bi prišlo do njihove opustitve, lahko prelevili v koordinatorje med akterji, zadolžene za pregled nad kompleksnim področjem in za navigacijo po njem (prek osveščanja uporabnikov in krepitev medijske pismenosti), po potrebi pa tudi v korektiv samoregulativnih teles ali mehanizmov, ki jih bo vzpostavljala industrija. Če se nam pri tem zastavi vprašanje, katero sredstvo bo v takšnih razmerah preprečevalo kopičenje moči velikih medijskih korporacij in omogočalo dostop javnosti do različnih glasov, si moramo isto vprašanje zastaviti že danes.

Idealno bi morali tako organi EU kot države članice pri snovanju ukrepov javnih medijskih politik izhajati iz jasno zastavljenih ciljev in pri tem seveda upoštevati značilnosti sodobnega, v večji meri že digitalnega medijskega okolja. V nasprotju z dosedanjimi praksami ne bi smeli v ospredje postavljati zgolj interesov medijske industrije ter se vnaprej in samoumevno zatekati k nadaljnji deregulaciji kot edinemu možnemu odgovoru na sodobne izzive, temveč primernejšo težo dati koristim javnosti. V tem smislu bi si zlasti Evropska komisija morala aktivno prizadevati za vključevanje javnosti v procese oblikovanja svojih medijskih politik in revidirati sicer dobrodošlo možnost, ki jo zavezuje k upoštevanju pobud, ki jih s podpisi podpre vsaj milijon državljanov EU. Tako visok prag namreč onemogoča preboj iniciativ, za katerimi ne stojijo organizacije, ki so finančno dovolj močne za izvedbo uspešnih promocijskih kampanj. Pred snovanjem novega evropskega pravnega okvira na področju medijev bi bilo treba učinke načinov urejanja avdiovizualnih medijev, ki jih je spodbudila DAVMS, proučiti tako na ravni EU kot v posameznih članicah. Mehanizme brez ustreznih rezultatov bi kazalo ustrezno prilagoditi, nadomestiti z drugimi ali odpraviti. Enako velja za tiste, pri katerih so praktične možnosti za njihovo enakovredno izvajanje pri vseh konkurenčnih medijih, ne glede na njihovo vrsto, obliko, izvor ali način razširjanja, omejene ali celo neznatne. Ker je mogoče upravičeno domnevati, da programskih vsebin v javnem interesu trg sam po sebi ne bo zagotavljal v primernem obsegu ter v zadovoljivi kakovosti in

raznolikosti, bi morali dosedanje deregulacijo uravnotežiti z učinkovitim sistemom spodbujevalnih politik in ukrepov. Zaradi sprememb v načinu ponujanja in potrošnje medijskih vsebin se je treba od modela, temelječega na določanju, kaj naj izdajatelji avdiovizualnih medijev ponujajo gledalcem, s pozornostjo do novih vratarjev pretoka medijskih vsebin do javnosti, kot so operaterji omrežij, proizvajalci tehnične opreme, ponudniki in agregatorji vsebin, ter novih nevarnosti za uporabnike medijev, predvsem na področju zasebnosti in osebnih podatkov, premakniti v model spodbujanja dostopa gledalcev do raznovrstnih vsebin, ki ne bo temeljil zgolj na ekonomskih smotrih. Cilj medijskih politik EU in držav članic naj tako ne bi bil le spodbujanje produkcije določenih vsebin, ampak tudi njihova dostopnost, vidnost oziroma konkretna raba na strani gledalcev.

8.2 Izvirni prispevek k znanosti, pomanjkljivosti raziskave in predlogi za nadaljnje raziskovanje

Medijske politike predstavljajo izjemno pomembno področje skupne evropske politike, saj so po eni strani državljanske (Hutchison 1999) in industrijske politike, po drugi pa povezane z vidiki mednarodnega, tudi globalnega vladovanja (v pomenu ang. *governance*), in zlasti kot takšne deficitarno znanstveno raziskane. Čeprav se stikajo s pomembnimi področji in plastmi družbe ter vprašanji moči in izvajanja oblasti (Raboy in Padovani 2010), obstaja v znanstveni literaturi na tem področju raziskovalna vrzel, saj je večina študij omejenih na tehnične ali pravne vidike delovanja medijev, posamezna področja ali mehanizme politik, njihove implikacije ali možnosti izboljšanja (prav tam; glej tudi Michalis 2007; Freedman 2008b).

Ker obstoječe raziskave o evropski medijski politiki temeljijo predvsem na političnoekonomskem pristopu, ki je rigiden in ne pojasnjuje konstrukcije, reprodukcije, spremembe in dominacije diskurzov v medijskem polju (Schudson 2003), se **prvi izvirni prispevek** pričujoče raziskave k znanosti kaže v uporabi KAD, ki je s svojo zmožnostjo razkrivanja manj vidnih plati političnih diskurzov posebej primerna prav za proučevanje politik (npr. Wodak in van Dijk 2000; van Dijk 2002; Fairclough 2003; Määttä 2007; Krzyzanowski in Wodak 2008) in na

ravni analize družbene prakse vključuje tudi političnoekonomski pristop, tako da je ta kombiniran s tekstovno analizo in drugimi družbenimi analizami (Fairclough 1992; 2001; 2010a; 2010b). **Izvirnost raziskave** je torej podana v tem, da uvaja inovativni pristop k raziskovanju medijskih politik, s katerim proučuje spreminjanje diskurzov v okviru medijskih politik EU s kombinacijo različnih, a dopolnjujočih se družboslovnih raziskovalnih metod in tehnik. Disertacija je tako s kritičnim raziskovanjem diskurza zapolnila vrzel in nadgradila obstoječe raziskave o medijskih politikah, ki temeljijo skoraj izključno na političnoekonomskem pristopu.

S tem je pokazala, kako medijske politike EU delujejo od mikro do makro ravni, in razkrila delovanje direktive od ključnih tekstov do družbene prakse oziroma družbenih implikacij medijske politike na različnih ravneh, kar je **drugi izvirni prispevek k znanosti**. Dosedanje raziskave namreč evropsko medijsko politiko obravnavajo večinoma parcialno, kar pomeni, da jo največkrat proučujejo v okviru klasične razpetosti med EU in nacionalnimi državami (npr. Harcourt 2005; de Smaele 2007; Katsirea 2008; Puppis 2009; Pauwels in Donders 2013) ali med konkurenčnimi, tržnimi, liberalnimi in protekcionističnimi, intervencionističnimi, dirigističnimi pristopi (npr. Wheeler 2007; Pauwels in drugi 2007; Humphreys 2008) oziroma politikami blaginje in javnointeresnih, kulturnih ciljev ter politikami poblagovljenja in komercialnih, industrijskih interesov (npr. Baker 2001; Sarikakis 2007b; Katsirea 2008; Dewey 2011; McChesney 2013; D'Arma in Steemers 2013). V nasprotju z njimi je ta študija izvedena celovito in na različnih ravneh, ne omejujoč se le na perspektive vlad držav članic in institucij EU oziroma političnih in ekonomskih akterjev, temveč vključujoč prispevke vseh ključnih, v politični proces odločanja o DAVMS vpletenih akterjev, tudi z znotrajinstitucionalnimi razlikami. Parcialnost študij, ki se omejujejo zgolj na eno področje medijskih politik EU, denimo spodbujanje ali zaščito medijskega pluralizma (Doyle 2002; 2007; Karppinen 2007; Valcke 2011b), kulturne raznolikosti in evropske avdiovizualne produkcije (Sarikakis 2007b, Katsirea 2008; Burri–Nenova 2009); oglaševanje (Ramsey 1996; Kabel 2008; Helberger 2011); in neodvisnost regulatorjev (Herold 2013; Jakubowicz 2013b; Irion in Radu 2013), je raziskava presegla z analizo petih ključnih tem

medijskih politik EU (o oglaševalskih pravilih, kulturnih ciljih, medijskem pluralizmu in neodvisnosti nacionalnih medijskih regulatorjev, pa o obsegu regulacije), ki so v procesu revizije televizijske direktive požele največ pozornosti. V času, ko medijsko vladovanje postaja večplasten, večprostorski in večdimenzionalen proces, na področju raziskovanja pa še vedno prevladujejo deskriptivni in parcialni političnoekonomski pristopi k obravnavi medijskih politik (prim. Raboy in Padovani 2010), pomeni celovita obravnava evropske medijske politike na primeru sprejemanja DAVMS pomemben prispevek.

Ker večina študij medijskih politik neproblemizirano črpa osnovne koncepte, kakršni so denimo medijska svoboda, medijski pluralizem, medijska raznolikost, neodvisnost medijev in neodvisnost medijskih regulatorjev, iz klasičnih normativnih pristopov k medijem (npr. Siebert in dr. 1956; Schramm 1964; Keane 1991; Curran 2002; Trager in Lee Dickinson 1999; McChesney 2008), se **tretji izvorni prispevek** raziskave k znanosti razkriva na konceptualnem področju, in sicer v neesencialistični obravnavi konceptov medijskih politik EU. Denimo, namesto lamentiranja, da je neodvisnost medijskih regulatorjev šibka, in iskanja najprimernejših pravno–institucionalnih modelov za njeno zagotavljanje smo s pomočjo KAD ter ob uporabi konceptov hegemonije (Gramsci 1955; 1971; Laclau in Mouffe 1987; Laclau 1990) in vladnosti (Walters in Haahr 2005; Foucault 2008; Joseph 2012) dekonstruirali njeno neprizivnost, trajnost in univerzalno aplikabilnost ter razkrili njene ideološke temelje in vlogo v neoliberalni regulativni transformaciji (Brenner in drugi 2010).

Glede na dosedanje raziskave, utemeljene v KAD, ki nasprotnikom in zagovornikom posameznih rešitev pripisujejo umeščenost v različnih, največkrat ločenih oziroma nasprotnih diskurzih (npr. Gollmitzer 2008), razkriva ugotovitev naše analize o prevladi neoliberalnega diskurza celo v razpravah o ukrepih, ki veljajo za primere protekcionalizma (npr. kot v Endelman 1995; Humphreys 2009 in Keller 2011), njegovo zmožnost normalizacije (po Foucault 1980; 2004; 2007b) tržno naravnane razmišljanja in praks, ter predstavlja **četrti izvorni prispevek k znanosti**. Pri vprašanjih spodbujanja in zaščite evropske

avdiovizualne produkcije, kjer smo pričakovali prevlado socialdemokratskega in neomerkantilističnega diskurza (npr. pri kvotni ureditvi področja evropskih avdiovizualnih del), se je **protekcionizem** izkazal za bolj deklarativnega kot dejanskega. To je razkrilo **oportunizem** oblikovalcev politik EU pri vzpostavljanju ravnotežja med nasprotujočimi si interesi množice akterjev.

Peti izvorni prispevek k znanosti se kaže v nadgradnji metodologije izbranega pristopa KAD. Ker kritiki temu pristopu očitajo, da študije iz njenega okvira ne pojasnjujejo in dovolj dosledno utemeljujejo načina zbiranja in izbora podatkov za analizo (npr. Widdowson 1995a; Haig 2004) in da pogosto dajejo preveliko težo tekstu, na družbeno analizo pa pozabljajo, smo v raziskavi natančno pojasnili protokol oblikovanja korpusa in izbora tekstov in si v izogib spregledu pomembnih jezikovno specifičnih podrobnosti prizadevali za izvedbo tekstualne analize na izvirnih besedilih, ne glede na jezik (prevladovali so teksti v angleškem jeziku, a tudi nemškem, francoskem, nizozemskem in slovenskem). Za zagotavljanje veljavnosti analize smo upoštevali načelo triangulacije (Denzin 1970; Olsen 2004), tako da smo tekstovno analizo izvedli na dveh ravneh (makro in mikro), na različnih gradivih ter s kombinacijo več postopkov: kot analizo makropropozicij, analizo ključnih besed in lokalnih pomenov z analizo udeležencev, analizo argumentacijskih in drugih jezikovnih strategij in analizo virov. Vprašanje potencialno nesorazmerne pozornosti do tekstualnih in jezikovnih vidikov problema (Erjavec 2004) smo presegli z razdelanim sistemom političnoekonomske nadgradnje tekstualne analize v okviru Faircloughovega trirazsežnostnega modela (1992; 2001; 2010a; 2010b). Konkretno smo vključili opisno–pojasnjevalno analizo pravnega in regulativnega okvira skupne evropske medijske politike, primerjalno analizo predhodnic aktualne direktive (Harcourt 2005; Humphreys 1996; 2005; 2010; Valcke in Lievens 2009), opisno–pojasnjevalno analizo nacionalno specifičnih medijskih sistemov (Hallin in Mancini 2004; 2012; Jakubowicz 2007; 2013a; Dobek–Ostrowska 2012; Donders in drugi 2013) in primerjalno analizo nacionalnih ureditev področja avdiovizualnih medijev po transpoziciji DAVMS v pravni red izbranih držav.

Glavna **pomanjkljivost** raziskave izhaja iz ene od njenih prednosti, namreč iz celovitosti obravnave medijskih politik EU, ki se kaže v izjemno ekstenzivnem raziskovalnem pristopu. Proučevanje petih tem medijskih politik EU, ki so že vsaka zase dovolj kompleksne, da bi upravičile posebno obravnavo, na tako obsežnem korpusu tekstov, v razmeroma dolgem obdobju, in z analizo, ki je segala od mikro do makro ravni, je bilo časovno zamudno in ni dopuščalo poglobitve razmeroma deficitarno preskušene (Joseph 2012; gl. tudi Fourier 2012) součinkovanja med konceptoma hegemonije in vladnosti, ki sta se med raziskovanjem razkrila kot dvojica z dobrim pojasnjevalnim potencialom, uporabnim tudi pri študiju medijskih politik.

V tem vidimo **priložnost za nadaljnje raziskovanje**, saj je analiza, utemeljena na vladnosti, pozorna na podrobnosti in mikroprakse, hegemonija pa zagotavlja razlago njihovega prenosa na makroraven (Joseph 2012). Vladnost pri Foucaultu (2007a) ponazarja součinkovanje političnega vladanja prek tehnologij proizvodnje, tehnologij simbolnih sistemov in tehnologij moči ter subjektive duševnosti, sposobne samoregulacije prek tehnologij sebstva. Kot takšna omogoča študij oblasti v razmerju z obsežno zgodovino racionalnosti, umetnosti in tehnik vladanja (Walters in Haahr 2005). V primerjavi s konceptom hegemonije ima nekaj prednosti, a obenem tudi pomanjkljivosti, ki pri hegemoniji niso prisotne, zato se dobro dopolnjujeta (Joseph 2012, 5). Vse večja prisotnost mehkih, tudi t.i. odprtih oblik vladovanja, ki se izvajajo prek postavljanja smernic, ciljev, časovnic, primerjav, samoevaluacij, pritiskov kolegov, iskanja kvalitativnih indikatorjev za merjenje oziroma ugotavljanje najboljših regulativnih praks, ki (tudi na področju medijskih politik) pod budnim očesom Evropske komisije potekajo prek dejavnosti ekspertov, ki delajo pojave vidne, merljive in obvladljive, EU pa naravno in smiselno enoto, podrejeno političnemu in administrativnemu aparatu, je utemeljena v tehnikah in praksah neoliberalne vladnosti, odmaknjena od demosa in z odsotnostjo kogarkoli, ki bi ga lahko imeli za odgovornega (Shore 2009, 16-20). Namesto tega državljanom oziroma potrošnikom sporoča, da lahko svobodno prevzamejo odgovornost za lastne izbire, pri čemer pričakuje, da bodo sledili konkurenčno-podjetniškim pravilom (Joseph 2012, 7). Vladnost razkriva racionalnosti, ki so podlaga

različnim oblikam vladovanja, usmerjena je na mikro raven in je pozorna na podrobnosti in tehnike, zato lahko v kombinaciji s hegemonijo, ki je primernejša za analizo strategij njihove rabe, omogoči vpogled v to, kako družba deluje prek praks regulacije, normalizacije in legitimizacije, ter ponudi boljše razlage, zakaj se določene tehnike vzpnejo na površje, in jasnejšo sliko družbenega, zgodovinskega in institucionalnega konteksta (prav tam, 5–9).

Ker se hegemonija ne vzpostavlja iz ničesar, temveč s prisvajanjem in povezovanjem obstoječih elementov, poleg tega pa se tudi vladnost ne tvori kar spontano iz razpršenih mikropraks, ampak je njena oblika rezultat pogajanj za konsenz, odvisnih tudi (a ne izključno) od strukturnih dejavnikov, bi s takšno kombinacijo konceptov, kjer bi vladnost podpirala hegemonijo in hegemonija vladnost, lahko nadgradili dosedanje pristope in proučevali medijske politike tam, kjer nastajajo in se izvajajo: na presečišču diskurzov in razpršenih tehnik vladovanja. Pri tem pa se je treba zavedati, da deficitarnost tovrstnega raziskovanja ni naključna. K njej v veliki meri prispevajo neskladja med marksističnimi in foucaultovskimi perspektivami (Fournier 2012), pa tudi pomanjkljiva konceptualizacija vladnosti v politični teoriji, ki je Foucault ni do konca razvil.

9. Zaključek

Rezultat procesa oblikovanja medijskih politik na ravni EU, konkretnije avdiovizualnih politik, ni dosežek enega akterja, ampak izvira iz dinamičnih in prepletenih odnosov med številnimi institucionalnimi, poslovnimi in civilnimi udeleženci, zato razlike, tudi neskladja v pogledih na določeno vprašanje lahko opazujemo med akterji na različnih nivojih, denimo med državami članicami in institucijami EU, med predstavniki posamezne industrije in nadnacionalnimi ustanovami, med organizacijami, ki predstavljajo državljane, in med tistimi, ki zagovarjajo politične ali poslovne interese.

Kljub prizadevanjem EU po harmonizaciji nacionalnih medijskih politik se pogledi na regulacijo medijev, ki jih zastopajo evropske institucije, pogosto razlikujejo ali so si celo v konfliktu z medijskimi interesi držav članic. Enotnosti ni niti med akterji na isti ravni, denimo med državami članicami, ali med institucijami EU, ali znotraj njih. Ker so medijske politike predmet delovanja številnih akterjev z različnimi cilji, prioriteta, pristopi in pristojnostmi, to ustvarja kompleksnost, znotraj katere je težko doseči konsenz včasih že glede osnovnih vprašanj oziroma ključnih prioritet (de Smaele 2007, 118). K zapletenosti postopkov prispeva tudi narava pooblastil evropskih institucij, ki sodelujejo v procesu oblikovanja oziroma sprejemanja politik. V tako imenovanem procesu soodločanja, z lizbonsko pogodbo preimenovanem v redni zakonodajni postopek, je cilj dogovor med Evropsko komisijo, Evropskim parlamentom in Svetom EU. Prvi je dodeljena izvršilna moč, ki jo izvaja prek imenovanih uradnikov, zaradi česar ji manjka demokratične legitimnosti, drugi nastopa z izvoljenimi poslanci, a z omejeno izvršilno močjo, tretji pa predstavlja države članice. Da se razlike v pristopih odražajo tudi znotraj posameznih ravni in ustanov, najbolje ponazarjajo med sabo tekmujoče politike različnih direktorats Evropske komisije (primer: oglaševanje hrane z visoko vsebnostjo maščob, soli in sladkorjev; pluralizem; kulturne politike; več v Harcourt 2005, Sarikakis 2007b, Pauwels in drugi 2007, Gollmitzer 2008).

Zaradi kompleksnosti tega področja se večina znanstvene literature omejuje na tehnične ali pravne vidike delovanja medijev, posamezna področja ali

mehanizme politik, njihove implikacije ali možnosti izboljšanja (prav tam; glej tudi Michalis 2007; Freedman 2008b), in pri tem osnovne koncepte, kot so medijska svoboda, medijski pluralizem, medijska raznolikost, neodvisnost medijev in neodvisnost medijskih regulatorjev, na katere se sklicujejo medijske politike EU, z implicitno predpostavko njihove univerzalnosti in trajnosti neproblematizirano zajema iz klasičnih normativnih pristopov k medijem (npr. Siebert in drugi 1956; Schramm 1964; Keane 1991; Curran 1992; Trager in Lee Dickinson 1999; McChesney 2008). Ker v obstoječih raziskavah nismo odkrili celostnega orodja za pojasnjevanje razmerij znotraj tega kompleksnega, izjemno razvejanega področja, ki odpira širša vprašanja družbene moči, vzpostavljanja družbenih soglasij, identitet, in upravljanja s posamezniki in skupinami, je bil naš **namen** prispevati izvorni in celovit pristop k študiju medijskih politik EU, ki bi presegel pomanjkljivosti obstoječih raziskav.

Disertacija, ki je, izhajajoč teorije diskurza (Foucault 1991; 2001; Foucault 1992; 1995; 2001) in ob uporabi koncepta hegemonije (Gramsci 1955; 1971; Laclau in Mouffe 1987; Laclau 1990), z analizo rabe jezika v dokumentih, govorih in drugih tekstih dominantnih akterjev skušala razkriti strukturo odnosov moči in dominacije na obravnavanem področju, pokazati, kako diskurzi na področju evropske medijske politike legitimirajo določene ideologije ter nakazati njihove političnoekonomske implikacije v medijskih sistemih izbranih držav članic Evropske unije, **dopolnjuje obstoječo literaturo** o medijskih politikah s kritičnim raziskovanjem rabe jezika, ki omogoča prepoznavo ideoloških izhodišč. S **ciljem** identifikacije prevladujočih pomenov in diskurzov, ki se pojavljajo v razpravah o regulaciji avdiovizualnih medijev na ravni EU, in v prizadevanju po razkritju, kako so ključni pomeni lingvistično in diskurzivno reprezentirani ter kateri akter na področju medijskih politik EU je imel največjo težo pri interpretaciji razlogov za uvedbo ali odpravo posameznih regulativnih mehanizmov, smo analizirali ključne tekste iz obdobja snovanja in sprejemanja DAVMS med letoma 2003 in 2007. Na **korpusu** tekstov, ki je obsegal 349 enot: 14 podpornih gradiv, 295 prispevkov akterjev, 3 predloge EK, 2 oceni vplivov zakonskih predlogov, 2 predloga EP, 2 predloga SEU, 8 zapisnikov, 10 govorov Redingove, 10 govorov Hieronymijeve in 3 govore predstavnikov drugih

akterjev, smo opravili kritično analizo diskurza. V okviru raziskovalnega vprašanja **smo predpostavili** 1) da na področju medijskih politik EU hegemonski položaj zaseda neoliberalni diskurz; 2) da prevlada neoliberalnega diskurza v medijski politiki EU legitimira deregulacijo avdiovizualnih medijev; ter 3) da implementacija prenovljene televizijske direktive v državah članicah EU ni homogena zaradi razlik v medijskih sistemih držav članic in spremenjenih družbeno-ekonomskih razmer – posledic finančne krize, ki je EU prizadela ravno v obdobju transpozicije direktive v nacionalne zakonodaje.

Proces revizije evropske televizijske direktive oziroma oblikovanje novega pravnega instrumenta EU, ki določa skupne podlage za urejanje televizije in televiziji podobnih storitev na zahtevo, smo proučevali kot **areno diskurzivnih bojev**, v kateri se odvijajo bitke za hegemonski položaj. Vzpostavljanje prevladujočega diskurza smo analizirali kot ideološki projekt, ki je mobiliziral in razširjal predvsem tiste pomene medijske politike, ki so podpirali hegemonsko politiko do avdiovizualnih medijev na ravni EU, ter marginaliziral alternativne ideje in perspektive, pri čemer smo raziskovali, ali so se posamezni diskurzi iz te arene nujno in v celoti izključevali, pa tudi njihove političnoekonomske implikacije. Ob razkrivanju, kateri ideološki viri so sodelovali v procesu in katere ideje in prespektive so bile bodisi normalizirane ali marginalizirane, smo skušali ugotoviti, kaj prevladujoči diskurzi napovedujejo na področju nadaljnega razvoja evropske medijske politike ter njenega razmerja z medijskimi industrijami in nacionalno specifičnimi pristopi k regulaciji medijev. Analiza, utemeljena na Gramscijevem konceptu hegemonije, ki v okviru KAD ne predstavlja zgolj obvladovanja preseka ekonomske, politične, kulturne in ideološke družbene domene, ampak proces pogajanj za pomene med družbenimi skupinami, družbenimi razredi in njihovimi deli, odražajoč se v naturalizaciji pomena (Fairclough 1993; 2010a), je kot posebej primerna prav za proučevanje politik oziroma odločanja o njih (Wodak in van Dijk 2000; van Dijk 2002; Fairclough 2003; Määttä 2007; Krzyzanowski in Wodak 2008) omogočila razkrivanje manj vidnih plati medijskopoličnih diskurzov. Za razkritje manifestnih in latentnih značilnosti procesov oblikovanja medijskih politik in kompleksnosti razmerij med njihovimi akterji smo jo izvedli **na tekstualni in**

kontekstualni ravni. Ker morajo biti za vzpostavitev določenih pomenov kot hegemonskih izpolnjeni ekonomski, politični in kulturni pogoji, smo tekstovno analizo na ravni analize družbene prakse nadgradili s političnoekonomskim pristopom. Proučili smo tako neposreden okvir nastanka posameznega dokumenta in njegovo interakcijo v procesih produkcije, razširjanja in sprejemanja, kot tudi širši družbeni kontekst.

Z vidika **prispevka k razvoju znanosti** je disertacija relevantna tako zaradi svoje vsebinske zasnove in rezultatov analize kot zaradi metode raziskovanja. Za razliko od običajnih pristopov, ki evropske medijske politike najpogosteje proučujejo v okviru klasične razpetosti med EU in nacionalnimi državami (npr. Harcourt 2005; de Smaele 2007; Katsirea 2008; Puppis 2009; Pauwels in Donders 2013), med konkurenčnimi, tržnimi, liberalnimi in protekcionističnimi, intervencionističnimi, dirigističnimi pristopi (npr. Wheeler 2007; Pauwels in drugi 2007; Humphreys 2008) ali med politikami blaginje in javnointeresnih, kulturnih ciljev ter politikami poblagovljenja in komercialnih, industrijskih interesov (npr. Baker 2001; Sarikakis 2007b; Katsirea 2008; Dewey 2011; McChesney 2013; D'Arma in Steemers 2013), je naša raziskava slabo raziskano področje prepletanja različnih ravni medijske politike analizirala z inovativnim metodološkim pristopom, tako da je postavila diskurze v kontekst razmerij med večjim številom akterjev na različnih ravneh in znotraj njih, kar je redke primer celovite obravnave. Izsledke diskurzivne analize smo kritično interpretirali s politično-ekonomskim orodjem, s študijami evropskih medijskih sistemov, pravno-regulativnega okvira in aktualnih medijskih politik na ravni EU in izbranih držav članic. Takšen način obravnave avdiovizualnih politik EU **zapolnjuje raziskovalno vrzel** na področju raziskovanja medijskih politik, pri katerem prevladujejo politično ekonomski in makro pristopi, saj je eden redkih, ki se ukvarja s kritičnim raziskovanjem rabe jezika v praksah oblikovanja medijskih politik EU. Kombinacija različnih, a dopolnjujočih se družboslovnih raziskovalnih metod in tehnik, je omogočila raziskovanje, kako medijske politike EU delujejo od mikro do makro ravni, in pomagala razkriti delovanje direktive o AVMS od ključnih tekstov do družbene prakse oziroma pojasniti družbene implikacije medijske politike na različnih ravneh. Pri tem so bile **med ključnimi**

ugotovitvami analize popolna prevlada in normalizacijska moč neoliberalnega diskurza ter razkritje oportunitizma oblikovalcev medijskih politik EU, ki konflikte med nasprotujočimi si interesi akterjev razrešujejo s kompromisnimi rešitvami brez prave substance in možnosti izvajanja.

V okviru raziskave smo proučevali pomene **akterjev** s področja medijske in komunikacijske industrije, predstavnikov civilne družbe, organov EU in izbranih držav članic. Med slednjimi smo v izbor vključili Francijo, Veliko Britanijo, Nizozemsko in Slovenijo; ob dveh od treh najvplivnejših državah na področju medijskih politik EU (Levy 1999; Krebber 2002) torej eno državo s tradicijo aktivnega sodelovanja in z izvirnimi rešitvami na področjih medijev ter eno z manj vidno vlogo v pogajanjih za pomene medijskih politik. Želeli smo namreč raziskati možnosti različnih držav za uveljavljanje lastnih medijskih interesov v procesu revizije televizijske direktive in kako so jih izkoristile.

Predmet analize so bili razlogi za regulacijo televizije in novih medijskih storitev na ravni EU ter obseg in mehanizmi regulacije, saj so bili razlogi za ali proti regulaciji oziroma o njenem obsegu in načinu izvajanja v ospredju razprav ob sprejemanju direktive o AVMS. V analizo smo vključili temeljna področja oziroma vprašanja evropskih medijskih politik, ki ohranjajo svojo relevantnost tudi v aktualnem družbenem kontekstu. Prvo med njimi je splošnejše, saj odpira osnovno vprašanje obsega regulacije avdiovizualnih medijev, ki naj se določa na ravni EU oziroma ki naj bo harmonizirana, druga štiri pa so vsebinsko ožja in med sabo nepovezana, zaradi česar omogočajo širok vsebinski spekter analize. Vseh pet izbranih tem je bilo predmet razprave v okviru prenove televizijske direktive, pri čemer sta bili področji televizijskega oglaševanja in evropske avdiovizualne produkcije že del skupnega pravnega okvira in sta z določenimi spremembami to ostali tudi po preoblikovanju v direktivo o avdiovizualnih medijskih storitvah, medijski pluralizem in neodvisnost nacionalnih medijskih regulatorjev pa sta kljub prizadevanjem nekaterih akterjev ostala izven skupne politike EU – medijski pluralizem celo bolj kot neodvisnost regulatorjev. Direktiva je sicer polna sklicevanj na medijski pluralizem, ki je nereflektiran, a pojmovan kot neprizivna vrednota, priročna kategorija za utemeljevanje

vsakovrstnih postopkov in mehanizmov, tudi ali predvsem takšnih, ki pomenijo odpravo kulturnih ali javnointeresnih zahtev do avdiovizualnih medijev in omogočajo tržno liberalizacijo in deregulacijo. Podobno, čeprav že nekoliko bolj strukturirano, in po nekaterih interpretacijah pod določenimi pogoji celo pravno zavezujoče, je v direktivi obravnavana ideja neodvisnega medijskega regulatorja, ki od držav članic sicer ne zahteva uvedbe takšnega instituta, a če ga te že imajo, naj bi bil neodvisen (pri čemer vsebina neodvisnosti ni artikulirana).

V nadaljevanju predstavljamo rezultate analize, ki je pokazala, katere reprezentacije medijev in kateri razlogi za njihovo regulacijo so bili predstavljeni (ali značilno izpuščeni) v procesih oblikovanja avdiovizualne medijske politike EU. V tekstih različnih akterjev, ki so sodelovali pri oblikovanju medijske politike EU, smo jih identificirali na podlagi makroanalize, natančneje analize ključnih makropropozicij (van Dijk 1980; 1988), ter s pomočjo mikroanalize oziroma analize ključnih besed (van Dijk 1980; Fowler 1991), analize strategij (Fairclough 2001; 2010a; Wodak 2003) in analize virov (van Dijk 1988). Ker je diskurzivni pomen fragmentov teksta odvisen od neposrednega konteksta njihovega nastanka in recepcije ter od družbenih okoliščin in dejavnikov, smo izsledke analize tekstov v skladu s Faircloughovim trirazsežnostnim modelom kritične diskurzivne analize (2010a) interpretirali ob upoštevanju diskurzivne prakse in širšega konteksta.

Na podlagi obširne literature o neoliberalizmu v EU in v medijskih politikah postavljeno **prvo tezo** o prevladi neoliberalnega diskurza v avdiovizualnih politikah EU smo z diskurzivno analizo potrdili, saj smo prevlado ali vsaj pomembno prisotnost neoliberalnega diskurza razkrili v vseh obravnavanih tematskih segmentih. Analiza je pokazala, da je neoliberalni diskurz povsem obvladoval razpravo o **področju uporabe direktive**, saj so bili pri vprašanju glede **urejanja televiziji podobnih nelinearnih in spletnih storitev** na ravni EU vanj umeščeni tako pomeni nasprotnikov kot zagovornikov regulacije, kar je razkrilo izjemno prilagodljivost tega diskurza. V analiziranih tekstih se je neoliberalni diskurz namreč redno pojavljal v hibridnih oblikah, izhajajočih iz njegove rekontekstualizacije in nadgradnje obstoječih dispozitivov iz predhodnih

politično-institucionalnih ureditev (Brenner in drugi 2010), ter v nasprotju s svojo siceršnjo naravnostjo k odprtemu trgu ni zavračal intervencionizma v obliki nadnacionalnih mehanizmov, ki so za tržno usmerjeno globalizirajočo ekonomijo primernejši od nacionalnih ureditev. V razpravah o obsegu in načinu avdiovizualne regulacije EU so bili izpostavljeni mehanizmi za vzpostavljanje enotnega in odprtega evropskega trga za televizije in televiziji podobne storitve. Pri tem je bilo v ospredju načelo države izvora, ki so ga zagovarjale zlasti nadnacionalne institucije EU, medijska industrija in države z močnimi akterji, ki delujejo na mednarodnem prizorišču (denimo Združeno kraljestvo). V ta namen so se pogosto sklicevale na pomanjkljivo opredeljene normativne medijske vrednote in ideale iz registra **liberalnopluralističnega diskurza** (Curran 2002; Keller 2011; Lunt in Livingstone 2012), kakršna sta medijska svoboda in **medijski pluralizem**, ki naj bi ju v razmerah odprtosti in enotnosti vzpostavljala kar sam televizijski trg.

V pomenih, ki so dominirali v razpravah o spremembah televizijske regulacije na področju **oglaševanja**, je bil neoliberalni diskurz prav tako izrazito prevladujoč in se je izkazoval prek skoraj popolnega nabora klasičnih neoliberalnih ključnih besed, konceptov in strategij, ki so jih v svojih študijah prepoznali zgoraj navedeni avtorji (prim. tudi Pikalo 2003; Krašovec 2011). V tem smislu je bilo zlasti v tekstih Evropske komisije in medijske industrije značilno in pogosto pojavljanje neoliberalnega koncepta suverena gledalca–potrošnika, ki ne potrebuje regulativne zaščite, saj zna sebe in svoje bližnje zaščititi sam, kar je tudi primer neoliberalne vladnosti (Walters in Haahr 2005), ter prisotnost predpostavke o večkrat povečani izbiri vsebin za gledalce, ki naj bi prav tako upravičevala deregulacijo.

Tretji ugotovljeni diskurz, **socialnodemokratski**, je izpostavljal družbeno vlogo medijev in interese državljanov kot pripadnikov skupnosti (Baker 2001; Raboy 2007; Lunt in Livingstone 2012) in smo ga zasledili predvsem pri civilnodružbenih organizacijah in predstavnikih profesionalnih združenj. V procesu revizije televizijske direktive so bili v tem diskurzu prevladujoče utemeljeni nekateri pomeni glede **medijskega pluralizma**. Med državami

članicami je pomene glede televizije in njene regulacije v okviru tega diskurza občasno upovedovala Francija, in sicer zlasti pri utemeljevanju zahteve po celoviti zaščiti in **promociji evropske avdiovizualne kulture**, pri čemer je posegala tudi po prvih **neomerkantilističnega diskurza**, izhajajočega iz ekonomskih politik, pri katerih so v primeru Evropske unije v ospredju elementi regionalizma in protekcionalizma, saj zagovarja aktivno industrijsko politiko za zaščito evropskih kulturnih industrij, zlasti filma, pred konkurenco iz Združenih držav Amerike (Mitchell 2006; van Apeldoorn 2008).

V našem korpusu identificirani pomeni iz registra neoliberalnega diskurza so pogosto vključevali **samodejnost in neizogibnost globalizacije, tehnološkega napredka in konvergence**, ki zahtevajo **nujne prilagoditve** pogledov na medijsko regulacijo in odpravo določenih (zastarelih, togih) zakonskih mehanizmov, ki niso bili v interesu ponudnikov televizijskih storitev. Značilna je bila tudi **raba preimenovanj in evfemizmov**; npr. za promocijo deregulacije oziroma prehoda z regulacije na samoregulacijo se je redno uporabljala politična sintagma **boljša regulacija**. Med argumentacijskimi topikami so prevladovali **topike strahu in grožnje ter faktizacija z navajanjem števil in statistik**, ki so prav tako značilne za neoliberalen diskurz. Potrdili smo tudi rabo t.i. **neoliberalnega novoreka**, kakor sta ga identificirala Bourdieu in Wacquant (2001). Med predstavniki institucij EU je z izrazjem te »nove planetarne vulgate« svoje govore najznačilneje polnila Evropska komisarka Redingova.

Analiza je razkrila **mešanico strateških in oportunističnih pristopov** tako na ravni EU kot v prizadevanjih njenih članic, ki »evropske liberalizacijske in harmonizacijske politike na ravni EU kombinirajo z industrijskimi politikami na nacionalni ravni« (Pauwels in Donders 2013, 21). Države članice se namesto za deregulacijo pogosto odločajo za kontrolirane oblike liberalizacije, s katerimi skušajo domače zasebne televizije obvarovati pred preostro konkurenco (prav tam, 28). Oportunizem oblikovalcev politik EU, ki morajo vzpostavljati ravnotežje med nasprotujočimi si interesi množice akterjev, se kaže v pripravljenosti na kompromisne rešitve, namenjene preseganju antagonističnih pogledov. Pri tem v bitki za pomene včasih prevladajo interesi najmočnejših treh

držav članic EU (Francije, Nemčije in Velike Britanije), drugič pa je izrazitejši vpliv medijsko-komunikacijske industrije ali mednarodne politične kombinatorike na globalnem nivoju.

V spopadu tržno usmerjenih politik konkurenčnosti in deregulacije ter kulturno–državljansko usmerjenih politik, ki ščitijo posamezne skupine uporabnikov ali zasledujejo njihove interese (otroci, starejši, manjšine, demografsko ogrožena območja), so imele od harmonizacije največ koristi velike evropske, še bolj pa izvenevropske, globalne, predvsem iz ZDA izvirajoče korporacije, ki so prišle na odprt trg z usklajenimi osnovnimi pravili, si za registracijo svojih avdiovizualnih medijev in storitev izbrale državo z najbolj ugodnim režimom in se jim ni bilo treba ukvarjati z zakonskimi posebnostmi posameznih držav članic iz območja razširjanja njihovih programskih storitev. V svetu globalnih komunikacij nacionalno oziroma evropsko naravnani mehanizmi tako nimajo več pričakovanega učinka in se klasična, še vedno precej razširjena regulacija s količinskimi in časovnimi omejitvami ali prepovedmi prikazovanja določenih vsebin kaže kot anahrona. V digitalnem okolju jo je namreč mogoče zlahka ali brez večjih ovir zaobiti in v vsakem trenutku in praktično kjerkoli priti do vsebin, ki niso regulirane. Razvoj in spremembe v telekomunikacijskem, informacijskem in medijskem sektorju, ki omogočajo, da se iste platforme in omrežja uporabljajo za telekomunikacijske storitve, prenos medijskih vsebin in za dostop do interneta, so prispevali k temu, da se nekoč sektorsko specifična regulacija približuje horizontalni regulaciji, za katero je značilna delitev na vsebinsko in transportno regulacijo oziroma na tisto, ki se ukvarja s kulturnimi aspekti, in tisto, ki so ji v ospredju tehnološko–ekonomske zahteve.

Zaradi poteka vzpostavljanja EU, sprememb v njenih razmerjih z državami članicami in razvoja njenih pristojnosti je obenem logično, zaradi trendov na področju televizije in televiziji podobnih storitev pa je po eni strani razumljivo (vse večja čezmejnost in komaj pregledna večkanalnost) in po drugi paradoksalno, da se vloga EU v urejanju kulturnih razsežnosti delovanja avdiovizualnih medijev (formalno) krepi malodane vzporedno s komercializacijo, ki jih prvenstveno ohranja v okvirih ekonomskega delovanja in

tržno naravnanih politik. V času pisanja zaključnih ugotovitev disertacije, s katero smo proučevali diskurze avdiovizualnih politik EU na primeru njihovega temeljnega akta – Direktive o avdiovizualnih medijskih storitvah DAVMS, je Evropska komisija že naredila prve korake v smeri njene posodobitve, objavila možna vsebinska izhodišča prenove in izvedla prvi krog javnega posvetovanja. Med pripravami na novo reformo regulacije je postalo dejstvo, da je v dobrih šestih letih po sprejemu direktive Evropska komisija komaj za pet držav članic ugotovila, da so DAVMS pravilno prenesle v svoje nacionalne zakonodaje, petim, za katere je odkrila, da tega niso storile na ustrezen način, grozi finančna kazen, druge pa so še v postopku preverjanja, obrobna zgodba. Razprava, h kateri je komisija povabila ob objavi zelene knjige o konvergenci konec aprila 2013 (Evropska komisija 2013a), je nakazala nastop novih pomenov in krepitev nekaterih, ki so bili v prejšnjih revizijah direktive marginalizirani. Tako iz diskurza nekaterih večjih držav (npr. Francija 2013) kot iz poročila Evropskega parlamenta (2014) je mogoče razbrati določeno neskladje s pogledi komisije, ki napoveduje ponovno zaostritev diskurzivnih bojev in nove možnosti za njihovo proučevanje. Te med drugim vidimo tudi aplikaciji in študiju deficitarno proučenega razmerja med hegemonijo in vladnostjo (governmentalnostjo).

10. Literatura

Advertising Association (AA). 2003. *Advertising Association Submission: European Commission Consultation on the Review of the Television Without Frontiers Directive*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/2003_review/contributions/wc_aa.pdf (15. oktober 2013).

Althusser, Louis. 2000a (1970). Ideologija in ideološki aparati države. V *Izbrani spisi*, 54–110. Ljubljana: Založba /*cf.

— 2000b. Opomba k ideološkim aparatom države. V *Izbrani spisi*, 111–130. Ljubljana: Založba /*cf.

— 2000c. O Marxu in Freudu. V *Izbrani spisi*, 131–155. Ljubljana: Založba /*cf.

ARD in ZDF. 2005. Statement of the Position of ARD and ZDF on the Topic Paper for the Liverpool Conference on Audiovisual Politics. Najdeno na: http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/ip1-ard-zdf-en.pdf (15. november 2013).

Association of Commercial Television, ACT. 2003. Review of the »Television without Frontiers Directive«: Written Submission. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/2003_review/contributions/wc_act.pdf (11. oktober 2013).

Bačlija, Irena, Gaja Červ in Maja Turnšek–Hančič. 2013. »Governance«: Vladanje, upravljanje, vladavina ali vladovanje. V *Družboslovne razprave*, XXIX(73), 99–119.

Baker, C. Edwin. 2001. *Media, Markets, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Barthes, Roland. 1990 (1969). *Retorika Starih; Elementi semiologije*. Ljubljana: ŠKUC.

Badiou, Alain. 2007. Foucault: kontinuiteta in diskontinuiteta (Predgovor). V *Življenje in prakse svobode, Izbrani spisi, Michel Foucault*, 7–20. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Beck, Ulrich. 2000. *What is globalization?* Cambridge: Polity Press.

BEUC (Evropska potrošniška organizacija). 2003. *BEUC Response to the Commission's Consultation on the Review of the "Television Without Frontiers" Directive*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/2003_review/contributions/wc_beuc.pdf (19. september 2013).

BEUC (Evropska potrošniška organizacija). 2005. *Television without Frontiers Directive — BEUC submission on issue papers*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/i1to6-beuc.pdf (19. september 2013).

Bevir, Mark. 2012. *Governance. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. [Različica za Kindle, pridobljena z Amazon.com]

Bezjak, Simona. 2012. *Politične teorije in njihovi nasledki*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

Boorstin, Daniel J. 1978. *The Republic of Technology: Reflections on Our Future Community*. New York: Harper and Row.

Boréus, Kristina. 1997. The shift to the right: Neo-liberalism in argumentation and language in the Swedish public debate since 1969. *European Journal of Political Research* 31: 257–286.

Botella I Coral, Joan, in Emmanuelle Machet. 2007. Co-ordination and Co-operation between Regulatory Authorities in the Field of Broadcasting. V *IRIS Special: Audiovisual Media Services Without Frontiers: Implementing the Rules*, ur. Susanne Nikoltchev, 13–16. Strasbourg: European Audiovisual Observatory.

Boucher, Geoff. 2008. *The Charmed Circle of Ideology. A Critique of Laclau and Mouffe, Butler and Žižek*. Melbourne: re.press.

Bourdieu, Pierre. 1998. The essence of neoliberalism. *Le Monde diplomatique*. December. Najdeno na: <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu> (15. september 2009).

— 2001. *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.

— 2007. *The field of cultural production: essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.

— 2008. *Political Interventions. Social science and political action*. London, New York: Verso.

Bourdieu, Pierre, in Loïc Wacquant. 2001. Neoliberal Newspeak: Notes on the New Planetary Vulgate. V *Radical Philosophy* 10 (5), 2–5.

Braithwaite, John. 2005. *Neoliberalism or regulatory capitalism? Regulatory Institutions Network. II. Title. Series: RegNet occasional paper; no. 5*. Dostopno na <http://regnet.anu.edu.au/sites/default/files/ROP5.pdf> (5. marec 2013).

Brenner, Neil, Jamie Peck in Nik Theodore. 2010. After Neoliberalization? V *Globalizations* 7(3), 327–345.

Breznik, Maja. 2012. Mesto ideologije na karti družbe. V *Diskurz: od filozofije govornice do teorije ideologije*, znanstvena monografija, ur. Jernej Habjan, 313–321. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Dissertationes (znanstvene monografije), 19.

Briggs, Asa in Peter Burke. 2009. *A Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. Cambridge: Polity Press.

Broughton Micova, Sally. 2013. Content Quotas: What and whom are they protecting? V *Private television in Western Europe: Content, Markets, Policies*,

ur. Karen Donders, Caroline Pauwels in Jan Loisen, 20–36. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Burr, Vivien. 1995. *An Introduction to social constructionism*. London, New York: Routledge.

Burri–Nenova, Mira. 2009. Cultural Diversity and the EC Audiovisual Media Services Directive: Beyond the Handsome Rhetoric. *NCCR Trade Regulation Working Paper 2009/9*. Bern: Swiss National Centre of Competence in Research. Dostopno na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1370439 (20. aprila 2014).

Butler, Judith. 1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London, New York: Routledge.

Carrol, Lewis. 2004 (1876). *The Hunting of the Snark. An Agony in Eight Fits*. Tigertail Associates: Los Angeles. [E-knjiga, pridobljena s tigtail.org]

Castendyk, Oliver, Egbert Dommering in Alexander Scheuer. 2008. *European Media Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.

Chakravartty, Paula and Sarikakis, Katharine. 2006. *Media Policy and Globalization*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Chilton, Paul. 2004. *Analysing Political Discourse, Theory and Practice*. London, New York: Routledge.

Chomsky, Noam. 1999. *Profit over People: Neoliberalism and Global Order*. New York: Seven Stories Press.

Chouliaraki, Lilie, in Norman Fairclough. 1999. *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

CICCE, Comite des industries cinematographiques et audiovisuelles de l'union europeenne et de l'europe extracommunautaire. 2005. *Consultation publique de la commission européenne sur la révision de la directive »télévision*

sans frontière«. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/ip1-3-4-cicce.pdf (17. april 2014).

CPBF, The Campaign For Press and Broadcasting Freedom. 2005. *Response to the European Commission Issues Paper on Media Pluralism*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/ip6-cpbf.pdf (22. december 2013).

Cox, Robert W., in Timothy J. Sinclair. 1996. *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press.

Critchley, Simon, in Oliver Marchart. 2004. *Laclau: A Critical Reader*. London, New York: Routledge.

CSA, Conseil supérieur de l'audiovisuel. 2013. Réponse à la consultation publique de la Commission européenne sur le Livre vert « Se préparer à un monde audiovisuel totalement convergent : croissance, création et valeurs ». Dostopno na <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/consultation-green-paper-preparing-fully-converged-audiovisual-world-growth-creation-and-values> (4. marec 2014).

CvdM, Commissariat voor de Media. 2006. *Regulation of the Dutch commercial television market*. Dostopno na <http://www.cvdm.nl/wp-content/uploads/2013/04/rapport-rtl-12-mei-def-ib-uk1.pdf> (18. december 2012).

Curran, James. 2002. *Media and Power*. London: Routledge.

Čepič, Mitja, in Ana Vogrinčič. 2003. Tujec in tuje v učbenikih: kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine. V *Teorija in praksa*, 40 (2), 313–334.

Davies, William. 2013. *Neoliberalism and the revenge of »social«*. Dostopno na <http://www.opendemocracy.net/william-davies/neoliberalism-and-revenge-of-“social”> (21. avgust 2013).

— 2014. *The Limits of Neoliberalism. Authority, Sovereignty and the Logic of Competition*. London: Sage.

D'Arma, Alessandro in Jeanette Steemers. 2013. Children's Television: Markets and Regulation. V *Private television in Western Europe: Content, Markets, Policies*, ur. Karen Donders, Caroline Pauwels in Jan Loisen, 123–135. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Derrida, Jacques. 1982. *Margins of Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.

— 1997. *Of Grammatology*. Baltimore, London: John Hopkins University Press.

de Smaele, Hedwig. 2007. The enlargement of the European Audiovisual Space. V *Media and Cultural Policy in the European Union*, ur. Katharine Sarikakis, 113–134. Amsterdam, New York: Rodopi.

DCMS, Department for Culture, Media and Sport. 2005. Liverpool Audiovisual Conference. Between Culture and Commerce, 20–22 September 2005. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/liverpool_2005/uk-conference-report-en.pdf (12. oktober 2013).

Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 97/36/ES z dne 30. junija 1997, o spremembi Direktive 89/552/EGS o usklajevanju nekaterih zakonov in drugih predpisov držav članic o opravljanju dejavnosti razširjanja televizijskih programov. Dostopno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997L0036&from=en> (22. november 2013).

Direktiva 2000/31/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 8. junija 2000 o nekaterih pravnih vidikih storitev informacijske družbe, zlasti elektronskega poslovanja na notranjem trgu (Direktiva o elektronskem poslovanju). Dostopno na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0031:sl:HTML> (12. aprila 2014).

Direktiva 2010/13/EU Evropskega parlamenta in sveta z dne 10. marca 2010 o usklajevanju nekaterih zakonov in drugih predpisov držav članic o opravljanju avdiovizualnih medijskih storitev (Direktiva o avdiovizualnih medijskih storitvah; kodificirana različica). Uradni list L 95 z dne 15. 4. 2010, str. 1–24. Dostopno na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:095:0001:0024:SL:PDF> (5. december 2012).

Dobek–Ostrowska, Boguslava. 2012. Italianization (or Mediterraneanization) of the Polish Media System? Reality and Perspective. V *Comparing Media Systems. Beyond the Western World*, ur. Daniel C. Hallin in Paolo Mancini, 26–50. Cambridge: Cambridge University Press.

Dolar, Mladen. 1991. Spremnna študija. V *Vednost — oblast — subjekt*, Michel Foucault, VII–XXXIV. Ljubljana: Krt.

— 2010. *Kralju odsekati glavo: Foucaultova dediščina*. Ljubljana: Krtina.

Donders, Karen, Caroline Pauwels in Jan Loisen. 2013. Editor's introduction: Private Television in Europe — A New Beginning or the Beginning of the End? V *Private television in Western Europe: Content, Markets, Policies*, ur. Karen Donders, Caroline Pauwels in Jan Loisen, 11–19. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Doyle, Gillian. 2002. *Media ownership: The economics and politics of convergence and concentration in the UK and European media*. London: Sage.

— 2007. Undermining Media Diversity. Inaction on Media Concentrations and Pluralism in the EU. V *Media and Cultural Policy in the European Union*, ur. Katharine Sarikakis, 135–156. Amsterdam, New York: Rodopi.

Dreyfus, Hubert L., in Paul Rabinow. 1983. *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Second Edition with an Afterword by and Interview with Michel Foucault*. Chichago: The University of Chicago Press.

EBU, Evropska zveza javnih radijskih in televizijskih postaj. 2005. *EBU Position on Issues Papers for the Liverpool Audiovisual Conference*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/ip1to6-ebu-en.pdf (19. september 2013).

EFJ, European Federation of Journalists. 2005. *EFJ Submission to the Issue Paper for the Audiovisual Conference in Liverpool: Media Pluralism*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/ip6-efj.pdf (22. december 2013).

EGTA, The Association of Television and Radio Sales Houses. 2006. *Flexibility in advertising rules is necessary say speakers of EGTA conference*. Press release. Dostopno na <http://www.egta.com/documents/egta%20press%20release%20on%20AGM%20conf.pdf> (19. september 2013).

Endelman, Howard M. 1995. Regulating Culture: The Audiovisual Controversy in the GATT Accord, V *Boston College International and Comparative Law Review* 443 18(2): Dostopno na <http://lawdigitalcommons.bc.edu/iclr/vol18/iss2/6> (12. marca 2014).

ERICA, European Research into Consumer Affairs. 2003. *ERICA Reponse to the Commission's Consultation on the Review of the "Television Without Frontiers" Directive*. Dostopno na

http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/2003_review/contributions/wc_eric.pdf (19. september 2013).

Erickson, Mary, in Patricia Dewey. 2011. EU media policy and/as cultural policy: economic and cultural tensions in MEDIA 2007. V *International Journal of Cultural Policy*, 17(5), 490–506.

Erjavec, Karmen. 2004. Beyond advertising and journalism. *Discourse & Society* 15 (5), 553–678.

ETNO, European Telecommunications Network Operators' Association. 2005. Expert Contribution commenting on Commission Issue Papers in preparation of the review of the TVWF Directive. Issue Paper 3 — Cultural Diversity and Promotion of European and Independent Audiovisual Production. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/ip3-etno.pdf (20. april 2014).

EURO–MEI. 2003. The Review of the Television Without Frontiers Directive 2003. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/2003_review/contributions/wc_euro-mei_uni.pdf (5. maj 2014)

European Audiovisual Observatory. 2014. *Yearbook for 2013: Television, cinema, video and on-demand audiovisual services - the pan-European picture*. Strasbourg: European Audiovisual Observatory, Council of Europe.

Evropska komisija. 1992. Green Paper on Pluralism and Media Concentration in the Internal Market: an Assessment of the Need for Communitarian Action, COM (92), 480.

— 2003. Fourth report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the application of Directive 89/552/EEC »Television without Frontiers«. Dostopno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0778&from=EN> (7. april 2014).

— 2004. Commission interpretative communication on certain aspects of the provisions on televised advertising in the »Television without Frontiers« Directive [COM(2004) 1450 — Official Journal C 102 of 28.4.2004]. Dostopno na <http://eur-lex.europa.eu/search.html?type=expert&qid=1397412003473> (7. april 2014).

— 2005a. Nov začetek za lizbonsko strategijo: rast in delovna mesta, skupaj gradimo prihodnost Evrope. Dostopno na http://www.evropa.gov.si/fileadmin/dokumenti/dokumenti/rast_in_delovna_mesta1.pdf (14. oktober 2013).

— 2005b. *Issues Paper for the Liverpool Audiovisual Conference: Cultural Diversity and the Promotion of European and Independent Audiovisual Production*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/ispa_cultdiv_en.pdf (12. december 2013).

— 2005c. *Issues Paper for the Liverpool Audiovisual Conference: Media Pluralism — What should be the European Union's role?* Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/ispa_mediaplur_en.pdf (12. december 2013).

— 2005d. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities {SEC(2005) 1625} {SEC(2005) 1626}/* COM/2005/0646 final — COD 2005/0260 */Dostopno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;jsessionid=pLGMTpbbpwThK831k62psS0Gr4y28B8LMTqvDlnbgKhHTLdzGY5L!-67492056?uri=CELEX:52005PC0646> (17. april 2014).

— 2005e. *Commission staff working document, annex to the proposal for a directive of the european parliament and of the council amending council directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit*

of television broadcasting activities, Impact Assessment — Draft Audiovisual Media Services Directive {COM(2005) 646 final}. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/proposal_2005/newtwf_ia.pdf (12. december 2013).

— 2005f. *Issues Paper for the Liverpool Audiovisual Conference: Rules applicable to Audiovisual Content Services* Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/ispa_scope_en.pdf (12. december 2013).

— 2005g. *Issues Paper for the Liverpool Audiovisual Conference: Right to information and right to short reporting* Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/ispa_shortrep_en.pdf (12. december 2013).

— 2005h. *Issues Paper for the Liverpool Audiovisual Conference: Commercial communications* Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/ispa_advert_en.pdf (12. december 2013).

— 2005i. *Issues Paper for the Liverpool Audiovisual Conference: Protection of Minors and Human Dignity Right of Reply* Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/ispa_minors_en.pdf (12. december 2013).

— 2006. *The modernisation of the Television without Frontiers Directive: Frequently asked questions*. MEMO/06/419. Dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-06-419_en.htm (12. december 2013).

— 2007a. *Amended proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities («Audiovisual media services without frontiers»)*. COM(2007) 170 final.

Dostopno na

http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/proposal_2005/com_2007_170_en.pdf (12. november 2013).

— 2007b. Amended TVWF Directive (presented as a Consolidated Text for ease of reading). Directive [] of the European Parliament and of the Council amending Council directive 89/552/EEC. Dostopno na

http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/proposal_2005/avmsd_cons_may07_en.pdf (12. november 2013).

— 2007c. Media literacy: do people really understand how to make the most of blogs, search engines or interactive TV? Najdeno na.

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-07-1970_en.htm?locale=en (23. december 2013).

— 2013a. *Zelena knjiga; Priprave na popolnoma zlit avdiovizualni svet: rast, ustvarjanje in vrednote*. Dostopno na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0231:FIN:SL:PDF> (3. marec 2014).

— 2013b. *Hearing on promotion of European films and TV series on-line – Read the presentations*. Zbirka gradiv z dogodka. Dostopno na

<http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/hearing-promotion-european-films-and-tv-series-line-read-presentations> (3. maj 2014).

— 2014. Minutes of the Inaugural Meeting of the European Regulators Group for Audiovisual Media Services, Tuesday, 4 March 2014, 11h00 –17h00, Brussels. Najdeno na:

2014http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=5055 (5. maj 2014).

Evropski parlament. 2006a. *Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of*

television broadcasting activities. FINAL A6–0399/2006. Dostopno na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2006-0399+0+DOC+XML+V0//EN> (19. december 2013).

— 2006b. *Poročilo o predlogu Direktive Evropskega parlamenta in Sveta o spremembi direktive Sveta 89/552/EGS o usklajevanju nekaterih zakonov in drugih predpisov držav članic o opravljanju dejavnosti razširjanja televizijskih programov*. KONČNO A6–0399/2006. Dostopno na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2006-0399+0+DOC+XML+V0//SL> (19. december 2013).

— 2014. Poročilo o o pripravah na popolnoma zlit avdiovizualni svet (2013/2180(INI)), 28. januar 2014. Dostopno na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2014-0057+0+DOC+XML+V0//SL> (15. april 2014).

Fairclough, Isabela, in Norman Fairclough. 2012. *Political Discourse Analysis: A Method for Advance Students*. London, New York: Routledge.

Fairclough, Norman. 1985. Critical and Descriptive Goals in Discourse Analysis. V *Journal of Pragmatics* 9: 739–763.

— 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

— 1995. *Media discourse*. London: Edward Arnold.

— 1996a. Border Crossings: Discourse and Social Change in Contemporary Societies. V *Change and Language*, ur. H. Coleman and L. Cameron, 3–17. Clevedon: Multilingual Matters.

— 1996b. A reply to Henry Widdowson's 'Discourse analysis: a critical view'. V *Language and Literature*, 1996 (5), 49–56.

— 2001. *Language and Power*. Essex: Pearson Education Limited.

- 2003. *New Labour, New Language?* London, New York: Routledge.
- 2004b. CDA in Researching Language in the New Capitalism: Overdetermination, Transdisciplinarity and Textual Analysis. V *Systemic Functional Linguistics and Critical Discourse Analysis*, ur. Lynne Young & Claire Harrison, 103–122. London: Continuum. Najdeno na: <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/norman.htm> (16. avgust 2009).
- 2005a. Blair's contribution to elaborating a new 'doctrine of international community'. *Journal of Language and Politics* (4. januar 2005). Dostopno na <http://www.ling.lancs.ac.uk/profiles/263> (15. september 2009).
- 2005c. Critical Discourse Analysis in transdisciplinary research. V *New agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity*, ur. Ruth Wodak in Paul Chilton, 53–70. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- 2005d. *Critical discourse Analysis*. Najdeno na: <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/critdiscanalysis.doc> (12. september 2008).
- 2005e. Neo-liberalism — A Discourse Analytical Perspective. V *Periódico científico Polifonia*, 2005(10), 21–52.
- 2007. Discursive Transition in Central and Eastern Europe. V *Discourse as cultural struggle*, ur. Shi-xu, 49–72. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- 2010a (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language, Second edition*. London: Longman, Pearson Education Limited.
- 2010b (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London, New York: Routledge.
- Fairclough, Norman, in Ruth Wodak. 1997. Critical Discourse Analysis. V *Discourse as Social Interaction (Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction)*, ur. Teun van Dijk, 258–284. London: Sage.

Ferguson, Robert. 1998. *Representing Race: Ideology, Identity and the Media*. London: Arnold.

Flew, Terry. 2012. Six theories of Neoliberalism. Prispevek na konferenci: *Emerging and Enduring Inequalities, the Annual Conference of The Australian Sociological Association 2012*, University of Queensland, St. Lucia, Brisbane, Australia, 26–29 November, 2012. Dostopno na <http://dl.dropboxusercontent.com/u/4171762/Six%20Theories%20of%20Neoliberalism.pdf> (7. marec 2013).

Foucault, Michael. 1991. *Vednost — oblast — subjekt*. Ljubljana: Krt.

— 1998. *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: Založba /*cf.

— 2001. *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.

— 2003. Rojstvo biopolitike. V *Filozofski vestnik XXIV(3)*, 171–177.

— 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje. Nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.

— 2007a. *Življenje in prakse svobode: Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

— 2007b. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

— 2008. *Vednost — oblast — subjekt*. Ljubljana: Krtina. [Razširjena, posodobljena izdaja]

— 2009. *Rojstvo klinike*. Ljubljana: Študentska založba.

— 2010. *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC.

Fournier, Philippe. 2012. *Governmentality and Marxism: promises and difficulties*. Prispevek na konferenci: Millenium — Journal of International Studies Annual Conference: Materialism and World Politics, London, 20.–22. oktober 2012.

- Fowler, Roger. 1986. *Linguistic Criticism*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Freedman, Des. 2008a. *The Politics of Media Policy*. Cambridge, Malden: Polity Press. [Različica za Kindle, pridobljena z Amazon.com]
- 2008b. *Theorizing Media Policy*. Priskevek na konferenci: Media, Communication and Humanity Conference, London, 21.–23. september 2008.
- Fuchs, Christian, in Dwayne Winseck. 2011. Critical Media and Communication Studies Today. A Conversation. V *tripleC* 9(2), 247–271. Dostopno na <http://www.triple-c.at> (25. november 2013).
- Furlan, Sašo. 2012. Spremnna beseda. V *Kratka zgodovina neoliberalizma*, ur. David Harvey, 271–298. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Furnemont, Jean–François. 2013. New issues and challenges for audiovisual policy–makers, film institutions and audiovisual regulators: the Example of the French Community of Belgium. V *Video on Demand and the Promotion of European Works*, ur. Susanne Nikoltchev, 37–44. Strasbourg: European Audiovisual Observatory.
- Giddens, Anthony. 1998. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Gollmitzer, Mirjam. 2008. Industry versus democracy: the new Audiovisual Media Services Directive as a site of ideological struggle. V *International Journal of Media and Cultural Politics*, 4 (3), 331–348.
- Graham, Linda J. 2005. *Discourse analysis and the critical use of Foucault*. Priskevek na konferenci: Australian Association for Research in Education, Annual Conference, Sydney, 27. november — 1. december 2005
- Gramsci, Antonio. 1955. *Pisma iz ječe*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.

Garnham, Nicholas. 1998. Policy. V *The Media: An Introduction*, ur. Adam Briggs in Paul Cobley, 210–223. London: Longman.

Gutting, Gary. 2005. *Foucault: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. [Različica za Kindle, pridobljena z Amazon.com]

Habjan, Jernej (ur.). 2012. *Diskurz: od filozofije govorice do teorije ideologije*, znanstvena monografija, ur. Jernej Habjan, 305–311. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Dissertationes (znanstvene monografije), 19.

Hamelink, Cees. 2002. The Civil Society Challenge to Global Media Policy. V *Global Media Policy in the New Millennium*, ur. Marc Raboy, 251–260. Luton: University of Luton Press.

Hammersley, Martyn (1997). On the foundations of critical discourse analysis. V *Language and Communication* 17 (3), 237–248.

Hans Bredow Institute in Institute of European Media Law (HBI in EMR). 2005. Study on Co-Regulation Measures in the Media Sector. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/library/studies/coregul/final_rep_en.pdf (23. julij 2009).

Hans Bredow Institute for Media Research; Interdisciplinary Centre for Law & ICT (ICRI), Katholieke Universiteit Leuven; Center for Media and Communication Studies (CMCS), Central European University; Cullen International; Perspective Associates, ur. (2011). *INDIREG. Indicators for independence and efficient functioning of audio-visual media services regulatory bodies for the purpose of enforcing the rules in the AVMS Directive. Study conducted on behalf of the European Commission. Final Report*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/library/studies/regulators/final_report.pdf (25. september 2013).

Harcourt, Alison. 2002. Engineering Europeanization: the role of the European institutions in shaping national media regulation. V *Journal of European Public Policy*, 9(5), 736–755.

— 2003. Regulacija medijskega lastništva — slepa ulica EU. *Medijska preža*, 17/18 (2003), 44.

— 2005. *The European Union and the Regulation of Media Markets*. Manchester, New York: Manchester University Press.

Harvey, David. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

— 2014. *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.

Helberger, Natali. 2008. The Media–Literate viewer. V *Dommering–bundel*, ur. N.A.N.M van Eijk in P.B. Hugenholtz, 135–149. Amsterdam: Otto Cramwinckel Uitgever. Dostopno na http://www.ivir.nl/publications/helberger/Dommering_bundel_Helberger.pdf (10. september 2013).

— 2011. The beginnings of audiovisual consumer law — conceptual growing pains when integrating the consumer of audiovisual services into media and consumer law. V *Swedish European Law Journal*, 2011 (3), 520–541. Dostopno na http://www.ivir.nl/publications/helberger/SELJ_2011_3.pdf (10. september 2013).

Hermann, Cristoph. 2007. Neoliberalism in the European Union. V *Studies in Political Economy* 79(2007), 61–89.

Herold, Anna. 2009. The New Audiovisual Media Services Directive: Empowering Cultural Diversity in the EU Internal Market. V *Rethinking European Media and Communications Policy*, ur. Caroline Pauwels, Harri Kalimo, Karen Donders, Ben Van Rompuy, 99–126. Bruselj: VUBPress.

— 2013. From independence of audiovisual media regulators to europeanisation of audiovisual media regulation: Reaching for apples of the Hesperides? V *Private television in Western Europe: Content, Markets, Policies*,

ur. Karen Donders, Caroline Pauwels in Jan Loisen, 260–272. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Hieronymi, Ruth. 2005a. *Final Report of the Working Group 1: Rules applicable to audio–visual content services*. V *Liverpool Audiovisual Conference: Between Culture and Commerce*, konferenčni bilten s poročili delovnih skupin, str. 12 — 42. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/liverpool_2005/uk-conference-report-en.pdf (7. september 2013).

— 2005b. *Fitness-Programm für digitales Fernsehen: Ruth Hieronymi begrüßt den Entwurf der EU-Kommission zur Revision der Fernseh-Richtlinie*. Dostopno na <http://www.hieronymi.de/index7Fernsehrichtlinie.htm> (7. september 2013).

— 2005c. *New directive on audiovisual content (debate), 13 December 2005*. Dostopno na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20051213+ITEM-058+DOC+XML+V0//EN&language=en&query=INTERV&detail=2-304> (7. september 2013).

— 2006a. *Kultur, Wirtschaft oder beides — Stand der Debatte zur Revision der EU-Fernsehrichtlinie im Europäischen Parlament*. Dostopno na <http://www.hieronymi.de/index7Fernsehrichtlinie.htm> (7. september 2013).

— 2006b. *Coordination of certain of the Member States' provisions on television broadcasting (debate), 12 December 2006*. Dostopno na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20061212+ITEM-018+DOC+XML+V0//EN&language=en&query=INTERV&detail=2-187> (7. september 2013).

— 2007. *Coordination of certain of the Member States' provisions on television broadcasting (debate), 28 November 2007*. Dostopno na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=->

//EP//TEXT+CRE+20071128+ITEM-019+DOC+XML+V0//EN (7. september 2013).

Hoffmann–Riem, Wolfgang. 1993. The Broadcasting Activities of the European Community and their Implications for National Broadcasting Systems in Europe. V *The Hastings International and Comparative Law Review* 16(1993), 599–617.

Horvat, Marjan. 2013. Chantal Mouffe: »Radikalizacija demokracije naj bi bila transformacija institucij, da bi res zagotavljale enakost in svobodo za vse.« V *Mladina*, 28. junij 2013. Dostopno na <http://www.mladina.si/145728/chantal-mouffe-radikalizacija-demokracije-naj-bi-bila-transformacija-institucij-da-bi-res-z/> (3. februar 2014).

Hrženjak, Majda. 2002. Francoski (post)strukturalizem in diskurzivni obrat v družboslovju. *Časopis za kritiko znanosti*, 209–210 (XXX/2002), 363–365.

Humphreys, Peter. 1996. *Mass Media and Media Policy in Western Europe*. Manchester: Manchester University Press.

— 2005. *The EU and Audiovisual Regulation: An Agency for De-Regulation or Re-Regulation? A Case Study of Audiovisual Regulation*, 3rd General Conference of the European Consortium for Political Research (ECPR), 8. — 10. 9. 2005, Budapest, Hungary. Dostopno na <http://regulation.upf.edu/ecpr-05-papers/phumphreys.pdf> (5. avgust 2013).

— 2009. EU Audiovisual Policy, Cultural Diversity and the Future of Public Service Broadcasting. V *Mediating Media. New Media, Mass Communications and the European Public Sphere*, 183–212. New York, Oxford: Berghan Books.

— 2010. *How Deregulatory Has the European Union Really Been in the Audiovisual Sector?*, 60th Annual Conference of the International Communications Association (ICA), 22. –26. 6. 2010, Singapore.

Hutchison, David. 1999. *Media Policy*. Oxford: Blackwell.

— 2007. The EU and the Press: Policy or Non-Policy. V *Media and Cultural Policy in the European Union*, ur. Katharine Sarikakis, 135–156. Amsterdam, New York: Rodopi.

IFJ (Mednarodna novinarska zveza). 2005. Position on the Commission's Proposal for a Directive on Services in the Internal Market. Dostopno na <http://www.ifj.org/fr/articles/position-on-the-commissions-proposal-for-a-directive-on-services-in-the-internal-market.print> (8. januar 2014).

Ives, Peter. 2004. *Language and Hegemony in Gramsci*. London: Pluto Press.

Irion, Kristina in Roxana Radu. 2013. Delegation to independent regulatory authorities in the media sector: A paradigm shift through the lens of regulatory theory. V *The independence of the media and its regulatory agencies. Shedding new light on formal and actual independence against the national context*, ur. Wolfgang Schulz, Peggy Valcke in Kristina Irion, 15–53. Bristol, Chicago: Intellect, The University of Chicago Press.

Jakubowicz, Karol. 2007a. *Rude Awakening: Social and Media Change in Central and Eastern Europe*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.

— 2013a. *Media and Democracy in the 21st Century: Searching for New Models*. Varšava: Poltext.

— 2013b. Preface: Broadcasting regulatory authorities: Work in progress. V *The independence of the media and its regulatory agencies, Shedding light on formal and actual independence against the national context*, ur. Wolfgang Schulz, Peggy Valcke in Kristina Irion, xi–xxiv. Bristol, Chicago: Intellect, The University of Chicago Press.

Joseph, Jonathan. 2010. The Limits of Governmentality: Social Theory and the International. V *European Journal of International Relations*, 16(2), 223–246.

—2012. *Hegemony and governmentality: A Necessary Synthesis for Understanding Global Governance*. Prispèvek na konferenci: Millenium — Journal of International Studies Annual Conference: Materialism and World Politics, London, 20.–22. oktober 2012.

Jørgensen, Marianne, and Louise Phillips. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.

Jessop, Bob. 2002. Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State–Theoretical Perspective. V *Antipode*, Blackwell Publishers, Oxford, 34(3) 452–472.

Jordana, Jacint, in David Levi–Faur (ur.). 2004. *The Politics Of Regulation Institutions and Regulatory Reforms for the Age of Governance*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.

Jowell, Tessa. 2005. Opening speech by the Rt Hon Tessa Jowell MP, Secretary of State for Culture, Media and Sport. V *Liverpool Audiovisual Conference: Between Culture and Commerce*, konferenčni bilten s poročili delovnih skupin, str. 7– 10. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/liverpool_2005/uk-conference-report-en.pdf (14. september 2013).

Karppinen, Kari. 2007. Making a difference to media pluralism: a critique of the pluralistic consensus in European media policy. V *Reclaiming the media: Communication rights and democratic media roles*, ur. Bart Cammaerts in Nico Carpentier, 9–30. Bristol, Chicago: Intellect Books.

— 2013. *Rethinking Media Pluralism*. New York: Fordham University Press.

Katholieke Universiteit Leuven (ICRI), Central European University (CMCS), Jönköping International Business School (MMTC), & Ernst & Young Belgium. 2009. Independent study on indicators for media pluralism in the member states — Towards a risk–based approach. Prepared for the European Commission Directorate–General Information Society and Media. Dostopno na

http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/pluralism/pfr_report.pdf (12. januar 2011).

Katsirea, Irini. 2008. *Public Broadcasting and European Law: A Comparative Examination of Public Service Obligations in Six Member States*. New York: Wolters Kluwer International.

Keane, John. 1991. *The media and democracy*. Cambridge: Polity.

Keller, Perry. 2011. *European and International Media Law: Liberal Democracy, Trade, and the New Media*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Kerševan Smokvina, Tanja. 2007. *Medicinski diskurzi o materinstvu: primer porodne bolečine. Magistrsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno na http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_kersevan-smokvina-tanja.pdf (23. februar 2013).

— 2014. Kratek oris stanja v elektronskih medijih s predlogom razmisleka o možnih spremembah medijske zakonodaje. Ljubljana: Akos; neobjavljeno besedilo.

Kienpointner, Manfred. 1992. *Alltagslogik. Struktur und Funktion von Argumentationsmustern*. Stuttgart–Bad Cannstatt: Frommann–Holzboog.

Klimkiewicz, Beata. 2009. Is the Clash of Rationalities Leading Nowhere? Media Pluralism in European Regulatory Policies. V *Press Freedom and Pluralism in Europe: Concepts and Conditions*, ur. A. Czepek, M. Hellwig, E. Nowak, 45–74. Bristol: Intellect.

Kodelja, Zdenko. 2005. Lavalova kritika neoliberalne doktrine izobraževanja. V Christian Laval: *Šola ni podjetje: neoliberalni napad na javno šolstvo*, 313–336. Ljubljana: Krtina.

Korošec, Tomo. 1990. Izpustni časopisni naslovi. V *Slavistična revija*, 38(4), 341–349.

Kramberger, Taja. 2003. Od Joining the Club h grotesknosti slovenske adaptacije na neoliberalizem. V *Družboslovne razprave*, XIX (43), 77–95.

Krašovec, Primož. 2011. Razredni boj po novi ekonomiji: nova ekonomija ali neoliberalizem? V *Borec, revija za zgodovino, antropologijo in književnost*, 49, 681–684), 48–68.

Krašovec, Primož, in Igor. Ž. Žagar. 2011. *Evropa med socializmom in neoliberalizmom. Evropa v slovenskih medijih*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno na <http://www.pei.si/Sifranti/EditStaticPage.aspx?id=98> (4. februar 2014).

Krebber, Daniel. 2002. *Europeanisation of Regulatory Television Policy: The Decision-making Process of the Television without Frontiers Directives from 1989 & 1997*. Baden–Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Kress, Gunther, in Robert Hodge. 1979. *Language as Ideology*. London: Routledge.

Kress, Gunther, in Theo van Leeuwen. 1996. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.

Krzyzanowski, Michal in Ruth Wodak. 2008. *The Politics of Exclusion: Debating Migration in Austria*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.

Krzyzanowski, Michal. 2009. On the Europeanisation of Identity Constructions in Polish Political Discourse after 1989. V

Laclau, Ernesto, in Chantal Mouffe. 1987. *Hegemonija in socialistična strategija: k radikalni demokratični politiki*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Laclau, Ernesto. 1990. *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.

— 2005. *On populist reason*. London, New York: Verso.

Lange, André. 2013. The implementation of Article 13 of the AVMS directive in the Context of the European Distribution of ON–demand

Audiovisual Service and »Ease of Doing Business Policies«. V *Video on Demand and the Promotion of European Works*, ur. Susanne Nikoltchev, 69–75. Strasbourg: European Audiovisual Observatory.

Levy, David A. 1999. Europe's digital revolution. Broadcasting regulation, the EU and the nation state. London: Routledge.

Lewis, Justin M. W. 2010. The myth of commercialism: Why a market approach to broadcasting doesn't work. V *The Political Economy of Media and Power*, ur. Jeffrey Klaehn, 337–356. New York: Peter Lang.

Lukšič, Igor, in Andrej Kurnik. 2000. *Hegemonija in oblast*. Ljubljana: Znanstvena in publicistično središče.

Lukšič, Igor, in Jernej Pikalo. 2007. *Uvod v zgodovino političnih idej*. Ljubljana: Sophia.

Lunt, Peter, in Sonia Livingstone. 2012. *Media Regulation. Governance and the Interest of Citizens and Consumers*. London: Sage.

Luthar, Oto. 2006. Roger Chartier. V *Nova kulturna zgodovina ali historična antropologija!?*, ur. Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, Gregor Pobežin, 670–672. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Machet, Emmanuelle. 2002. *The Influence of Politics on Broadcasting. Background paper for the Plenary session at the 15th EPRA meeting in Brussels in May 2002*. Dostopno na <http://www.epra.org/attachments/brussels-plenary-politics-broadcasting-background-paper> (28. september 2013).

Marttila, Tomas. 2013. *The Culture of Enterprise in Neoliberalism. Spectres of Entrepreneurship*. Milton Park, New York: Routledge.

Marx, Karl in Friedrich Engels. 1971 (1932). Nemška ideologija. V *Izbrana dela v petih zvezkih, II. zvezek*, Karl Marx, Friedrich Engels, 5–311. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Massey, Doreen. 2013. *Vocabularies of the Economy*. V *After Neoliberalism? The Kilburn Manifesto*, ur. Stuart Hall, Doreen Massey and Michael Rustin. Dostopno na <http://www.lwbooks.co.uk/journals/soundings/manifesto.html> (20. januar 2014).

McChesney, Robert W. 1996. The Internet and US Communication Policy–Making in Historical and Critical Perspective. *Journal of Communication*, 46(1), 98–124.

— 2000. *Rich Media, Poor Democracy*. New York: The New Press.

— 2005. Uvod. V *Profit pred ljudmi: neoliberalizem in globalna ureditev*, ur. Noam Chomsky, 15–25. Ljubljana: Sanje.

— 2008. *The Political Economy of Media*. New York: Monthly Review Press.

— 2013. *Digital Disconnect: How Capitalism is Turning the Internet Against Democracy*. New York: The New Press.

McQuail, Denis, in Karen Siune, ur. 1986. *New Media Politics*. London: Sage.

McQuail, Denis 1992. *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*. London: Sage.

— 2003. Commercialization and beyond. V *Media policy: Convergence, concentration and commerce*, ur. Denis McQuail in Karen Siune, 108–128. London: SAGE.

Mele, Marco. 1990. Il mercato europeo dei programmi audiovisivi. V *Le Televisioni in Europa*, ur. Claus–Dieter Rath, Howard H. Davis, Francois Garçon, Gianfranco Bettetini in Aldo Grasso, 331–361. Torino: Edizioni della Fondazione Giovanni Agnelli.

Meyer, Michael. 2004. Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. V *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth

Wodak in Michael Meyer, 15–31. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Michalis, Maria. 2007. *Governing European Communications*. Lanham, Maryland: Lexington Books.

Miller, Gary J. 2005. The Political Evolution of Principal–Agent Models. V *Annual Reviews of Political Science* 2005(8): 203–225.

Ministrstvo za kulturo. 2006. Poročilo z zasedanja delovne skupine K4 za avdiovizualno politiko Sveta EU, 6. 9. 2006, Bruselj.

— 2007a. Zapisnik zasedanja Avdiovizualne delovne skupine Sveta EU, ki je potekalo 29. 1. 2007 v Bruslju.

— 2007b. Poročilo z zasedanja delovne skupine za avdiovizualno politiko Sveta EU, 9. 2. 2007.

Mitchell, Katharyne. 2006. Neoliberal governmentality in the European Union: education, training, and technologies of citizenship. V *Environment and Planning D: Society and Space*, 24(3), 389 — 407.

Močnik, Rastko. 2012. Izhodiščna aporija teorije ideologije. V *Diskurz: od filozofije govornice do teorije ideologije*, znanstvena monografija, ur. Jernej Habjan, 305–311. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Dissertationes (znanstvene monografije), 19.

Mouffe, Chantal. 2000. *The Democratic Paradox*. London: Verso.

Mouzelis, Nicos. 1995. *Sociological Theory: What Went Wrong? Diagnosis and Remedies*. London and New York: Routledge.

Murdoch, James. 2005. Speech to the 2005 European Audio Visual Conference, Liverpool, 21 September 2005.
http://www.culture.gov.uk/about_dcms/eupresidency2005/broadcasting.htm#documents (6. avgust 2008).

Neubauer, Robert. 2011. *Neoliberalism in the Information Age, or Vice Versa? Global Citizenship, Technology, and Hegemonic Ideology*. Dostopno na <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/download/238/250> (21. april 2014).

Nederveen Pieterse, Jan. 2009. *Development Theory: Deconstructions / Reconstructions*. London: Sage.

Ofcom. 2005a. *Better Policy Making: Ofcom's Approach to Policy Making*. Dostopno na <http://www.ofcom.org.uk/about/policies-and-guidelines/better-policy-making-ofcoms-approach-to-impact-assessment/> (9. september 2013).

— 2005b. Ofcom thoughts on product placement. Powerpoint resentation by Martin Hart, Ofcom, UK, for Working Group I *Sponsorship and Product Placement: Interpreting the Directive and New Development in the TWFD Review* on the occasion of the 22nd Meeting of the European Platform of Regulatory Authorities (EPRA), Budapest, 19 to 21 October 2005.

— 2006. *A consultation on issues related to product placement*. Dostopno na http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/consultations/product_placement/summary/product.pdf (14. september 2013).

Paić, Žarko. 2011. Svoboda pod nadzorom: o izginotju družbe v dobi globalitarnosti. V *Phainomena: Horizonti svobode*, XX(76–77–78), 9–30. Ljubljana: Fenomenološko društvo v Ljubljani, Založba Nova revija.

Pauwels, Caroline, in Jo Bauwens. 2007. Power to the People? The myth of television consumer sovereignty revisited. V *International Journal of Media and Cultural Politics* 3 (2), 149–165.

Pauwels, Caroline, Sophie De Vinck in Ben Van Rompuy. 2007. Can State Aid in the Film Sector Stand the Proof of EU and WTO Liberalisation Efforts? V *Media and Cultural Policy in the European Union*, ur. Katharine Sarikakis, 23–43. Amsterdam, New York: Rodopi.

Pauwels, Caroline, in Karen Donders. 2011. From Television without Frontiers to the Digital Big Bang: The EU's Continuous Efforts to Create a Future-proof Internal Media Market. V *The Handbook of Global Media and Communication Policy*, ur. Robin Mansell in Marc Raboy, 525–542. Oxford: Wiley–Blackwell.

— 2013. Opening Up Europe to Private Television — Harmonisation and Liberalisation for the Benefit of All? V *Private television in Western Europe: Content, Markets, Policies*, ur. Karen Donders, Caroline Pauwels in Jan Loisen, 20–36. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Pêcheux, Michel. 1982. *Language, Semantics and Ideology*. New York: St. Martin's Press.

Petković, Brankica. 2009. Country Report: Slovenia. V *SEENPM (South-East European Network for the Professionalization of the Media: The Impact of Regulating On-demand/Non-linear services by the EU Audiovisual Media Services (AVMS) Directive on Freedom of Speech in Post-Communist Democracies of Central and South Eastern Europe*. Dostopno na http://www.mminstitute.org/files/SEENPM_AVMS_report.pdf (3. julij 2013).

Philo, Greg. 2007. Can Discourse Analysis Successfully Explain the Content of Media and Journalistic Practice? *Journalism Studies* 8 (2), 175–196.

Pikalo, Jernej. 2003. *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Sophia.

Prečiščeni različici Pogodbe o Evropski uniji in Pogodbe o delovanju Evropske unije (2012/C 326/01). 2012. Uradni list C 326 z dne 26. 10. 2012. Dostopno na http://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/c_32620121026sl.pdf (10. oktober 2013).

Protokol k Amsterdamski pogodbi, Amsterdam. 1997. *Protocol on the system of public broadcasting in the Member States*. Dostopno na <http://www.eurotreaties.com/amsterdamprotocols.pdf> (2. februar 2014).

- Polanyi, Karl. 1944. *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.
- Puppis, Manuel. 2009. Introduction: Media Regulation in Small States. V *International Communication Gazette*, 71(1–2), 7–17.
- 2010. Media Governance: a new concept for the analysis of media policy and regulation. V *Communication, Culture and Critique*, 3(2), 134–49.
- Purvis, Trevor in Alan Hunt. 1993. Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology ... V *British Journal of Sociology*, 44, 473–499.
- Raboy, Marc. 2007. Global media policy — defining the field. V *Global Media and Communication*, 3(3), 343–61.
- Raboy, Marc, in Claudia Padovani. 2010. Mapping Global Media Policy: Concepts, Frameworks, Methods. V *Journal of Communication, Culture and Critique*, 3(2), 150–169.
- Ramsey, Iain. 1996. *Advertising, Culture and the Law*. London: Sweet & Maxwell.
- Raza, Werner. 2007. *The Liberalization of Trade in Services in the WTO: Implications for Public Services in the EU*. [Paper prepared for Workshop “An alternative to the market: The social, political and economic role of public services in Europe” ETUI–REHS, EPSU, SALTSA, Brussels, November 19–20, 2007]
- Reding, Viviane. 2005a. *Challenges ahead for the European Commissioner for Convergence*. Opening of the European Cable Communication Association Conference Brussels, 18 January 2005. Speech/05/18. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-18_en.htm (21. september 2013).
- 2005b. *i2010: a new start for Lisbon and for European Information Society and Media policies*, London, 6 September 2005. Dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH/05/486_en.htm (29. september 2013).

— 2005c. *Better regulation for Europe's media industry: the Commission's approach*. Audiovisual Conference — Between Culture and Commerce, Liverpool, 22 September 2005. Speech/05/532. Dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-532_en.htm (29. september 2013).

— 2006a. *Europe's free-to-air content and advertising: not one without the other*. World Federation of Advertisers (WFA) Conference, Paris, 15 May 2006. Speech/06/308. Dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-308_en.htm (20. september 2013).

— 2006b. *Audiovisual media services directive: the right instrument to provide legal certainty for Europe's media businesses in the next decade*. Seminar: Regulating the new media landscape, Brussels, 7 June 2006. Speech/06/352. Dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-352_en.htm (20. september 2013).

— 2006c. Advertising as the cornerstone of a strong European media landscape. Annual Congress of the Swiss Press, St. Moritz, 15 September 2006. Speech /06/506. Dostopno na http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-506_en.htm (29. avgust 2008).

— 2006d. *The Role of Public Service Broadcasters in a Vibrant and Pluralist Digital Media Landscape*, speech at the joint EBU-MTV's conference From Secret Service to Public Service, Budapest, 3 November 2006. Dostopno na http://ec.europa.eu/comm/commission_barroso/reding/docs/speeches/ebu_mtv_20061103.pdf (30. avgust 2008).

Reisigl, Martin, in Ruth Wodak. 2001. *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London, New York: Routledge.

Richards, Ed. 2005. *Ofcom Annual Lecture: Trends in Television, Radio and Telecoms*. Dostopno na <http://media.ofcom.org.uk/2005/07/20/ofcom-annual-lecture-trends-in-television-radio-telecoms/> (3. januar 2014).

Rittberger, Volker, in Bernard Zangl z Matthiasom Staischem. 2006. *International Organization: Polity, Politics and Policies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Rorty, Richard. 1992. Gustav Bergmann: Logical Positivism, Language and the Reconstruction of Metaphysics. V *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method*, ur. Richard Rorty, 63–71. Chicago: University of Chicago Press.

Sarikakis, Katharine. 2004. Ideology and policy: notes on the shaping of the Internet. *First Monday*, 9 (8). Dostopno na <http://eprints.whiterose.ac.uk/428/> (17. november 2013).

— 2007a. Introduction: The place of media and cultural policy in the EU. V *Media and Cultural Policy in the European Union*, ur. Katharine Sarikakis, 13–21. Amsterdam, New York: Rodopi.

— 2007b. Mediating social cohesion: Media and cultural policy in the European union and Canada. V *Media and Cultural Policy in the European Union*, ur. Katharine Sarikakis, 65–90. Amsterdam, New York: Rodopi.

Scharpf, Fritz. W. 1997. Introduction: the problem capacity of multi-level governance. V *Journal of European Public Policy* 4(4), 520–538.

Schlesinger, Philip. 1997. Wishful thinking: cultural policies, media and collective identities in Europe. V *Media in global context, a reader*, ur. Sreberny–Mohammadi in drugi, 67–77. London: Arnold.

Schramm, Wilbur. 1964. *Mass Media and National Development*. Stanford: Stanford University Press.

Schudson, Michael. 2003. *The Sociology of News*. New York: Norton & Company.

Shirky, Clay. 2010. *Cognitive Surplus. Creativity and Generosity in a Connected Age*. London: The Penguin Press.

Shore, Chris. "European Governance", or "Governmentality"? Reflections on the EU's System of Government. V *conWEB – webpapers on Constitutionalism and Governance beyond the State*, 2009(3). Dostopno na https://www.wiso.uni-hamburg.de/fileadmin/sowi/politik/governance/ConWeb_Papers/conweb3-2009.pdf (12. maj 2014).

Siebert, Fred, Peterson, Theodore in Wilbur Schramm. 1956. *Four Theories of the Press*. Urbana: University Illinois Press.

Splichal, Slavko. 2011. Javnost in javna sfera v dobi globalnega vladovanja. V *Nov(O) Državljan(stvo)*, ur. Cirila Toplak in Žiga Vodovnik, 189–218. Ljubljana: Založba Sophia.

Stankovič, Peter. 2002. Kulturne študije: pregled zgodovine, teorij in metod. V *Cooltura*, ur. Aleš Debeljak in drugi, 11–70. Ljubljana: Študentska založba.

Steger, Manfred B., in Ravi K. Roy. 2010. *Neoliberalism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. [Različica za Kindle, pridobljena z Amazon.com]

Stepka, Pawel. 2007. Formal independence of electronic media market regulators. V *Studia Medioznawcze Media Studies* 2(29). Dostopno na http://sm.id.uw.edu.pl/article.php?date=2007_2_29&content=stepka&lang=en (2. februar 2014).

Stoddart, Mark C. J. 2007. Ideology, Hegemony, Discourse: A Critical Review of Theories of Knowledge and Power. V *Social Thought and Research*, 28 (2007), 191–225. Dostopno na <http://hdl.handle.net/1808/5226> (12. avgust 2013).

Storey, Andy. 2006. The European Project: Dismantling the Social Model, Globalizing Neoliberalism. V *Irish Review*, 34(2006).

Svet Evrope. 2000. *Committee of Ministers: Recommendation Rec(2000)23 of the Committee of Ministers to member states on the independence and functions of regulatory authorities for the broadcasting sector*. Dostopno na <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=393649&> (26. september 2013).

— 2008. *Declaration of the Committee of Ministers on the independence and functions of regulatory authorities for the broadcasting sector* (Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies). Dostopno na <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1266737&Site=CM> (26. september 2013).

Svet Evropske unije (Svet EU). 2007a. *Television without frontiers*. Dostopno na http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/96510.pdf (25. september 2013).

— 2007b. *Amended proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities (Television without frontiers) — Political agreement*. Interinstitutional file 2005/0260 (COD). Dostopno na http://www.hieronymi.de/PDF%20Dokumente/doc_media_070508_ratstext.pdf (19. december 2013).

Tominc, Ana. 2009. Ruth Wodak, Michael Meyer: *Methods of Critical Discourse Analysis*. Second Edition. London: Sage, 2009. 204 strani (ISBN 978-1-84787-455-9), cena: 24 evrov. (recenzija). V *Družboslovne razprave* 25 (62), 85-87.

Trager, Robert, in Donna Lee Dickinson. 1999. *Freedom of expression in the 21st century*. Thousand Oaks: Pine Forge.

Turnšek Hančič, Maja. 2011. Pasti novoreka: kritična refleksija prenosa termina deležniki iz ekonomskega v politični diskurz. *Časopis za kritiko znanosti*, 39 (255), 148–156.

Urry, John. 2003. *Global Complexity*. Cambridge: Polity Press.

Valcke, Peggy, in Eva Lievens. 2009. Rethinking European Broadcasting Regulation. V *Rethinking European Media and Communications Policy*, ur. Caroline Pauwels, Harri Kalimo, Karen Donders, Ben Van Rompuy, 127–164. Bruselj: VUBPress.

Valcke, Peggy. 2011a. A European Risk Barometer for Media Pluralism: Why assess damage, when you can map risk? V *Journal of Information Policy*, 1 (2011), 185–216.

— 2011b. Looking for the user in media pluralism regulation: unraveling the traditional diversity chain and recent trends of user empowerment in European media regulation. V *Journal of Information Policy*, 1 (2011), 287–320.

van Apeldoorn, Bastiaan. 2001. The Struggle Over European Order: Transnational Class Agency in the Making of »Embedded Neoliberalism«. V *Social Forces in the Making of the New Europe: the Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy*, ur. Andreas Bieler and Adam David Morton, 70–89. Basingstoke: Palgrave.

— 2008. The contradictions of “embedded neoliberalism” and Europe’s multilevel legitimacy crisis: the European project and its limits. V *Contradictions and Limits of Neoliberal European Governance: From Lisbon to Lisbon*, ur. Bastiaan van Apeldoorn, Jan Drahekoupil, Laura Horn, 21–43. Hamshire, New York: Palgrave Macmillian.

van Cuilenburg, Jan, in Denis McQuail. 2003. Media Policy Paradigm Shifts: Towards a New Communications Policy Paradigm. V *European Journal of Communication*, 18(2): 181–207.

Van den Abeele, Eric. 2010. *The European Union's Better Regulation Agenda*. Bruselj: European Trade Union Institute. Dostopno na <http://www.etui.org/Publications2/Reports/The-European-union-s-better-regulation-agenda> (20. oktobra 2013).

van Dijk, Teun A. 1984. *Prejudice in Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation*. Amsterdam: Benjamins.

— 1985. *Handbook of Discourse Analysis*. New York: Academic Press.

— 1986. *Racism in the Press*. London: Arnold.

— 1988. *News as Discourse*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

— 1989. Social cognition and discourse. V *Handbook of social psychology and language*, ur. H. Giles & R.P. Robinson, 163–183. Chichester: Wiley.

— 1993. Principles of Critical Discourse Analysis. V *Discourse & Society* 4 (2), 249–283.

— 1995. The mass media today: Discourses of domination or diversity? V *Javnost/The Public* 2(2), 27–45.

— 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.

— 1999. On context. V *Discourse & Society* 10 (3), 291–292.

— 2000. New(s) Racism: A Discourse analytical approach. V *Ethnic minorities and the media; changing cultural boundaries*, ur. S. Cottle: 33–59. Buckingham: Open University Press.

— 2001a. Critical Discourse Analysis. V *Handbook of Discourse Analysis*, ur. Deborah Tannen, Deborah Schiffrin in Heidi E. Hamilton, 352–371. Oxford: Blackwell.

— 2001b. Discourse, ideology and context. V *Folia Linguistica*. XXX (1–2), 11–40.

- 2001c. 'Multidisciplinary CDA: A plea for diversity. V *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth Wodak in Michael Meyer, 95–120. London: Sage.
- 2002. Political discourse and political cognition. V *Politics as Text and Talk. Analytical approaches to political discourse*, ur. Paul A. Chilton in Christina Schäffner, 203–236. Amsterdam: Benjamins.
- 2005. Contextual knowledge management in discourse production. V *New agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity*, ur. Ruth Wodak in Paul Chilton, 71–100. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- 2008 (2001). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. V *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth Wodak in Michael Meyer, 95–120. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Verdegem, Pieter. 2011. Social Media for Digital and Social Inclusion: Challenges for Information Society 2.0 Research & Policies. V *tripleC* 9(1): 28–38. Dostopno na <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/viewFile/217/177> (16. februar 2014).
- Vezovnik, Andreja. 2008. Kritična diskurzivna analiza v kontekstu sodobnih diskurzivnih teorij. *Družboslovne razprave* 24 (57), 79–96.
- 2009. Diskurz. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.
- Vogrinc, Jože. 2009. *Historični materializem in humanistične vede*. Ljubljana: Studia humaniatis.
- Wacquant, Loïc. 2002. The Penalisation of Poverty and the Rise of Neoliberalism. V *European Journal of Criminal Policy and Research*, 9(4), 410–412.
- 2004. *Punir les pauvres; le nouveau gouvernement de l'insécurité sociale*. Marseille: Agone.

— 2008. Ordering insecurity: Social Polarization and the Punitive Upsurge. V *Radical Philosophy Review*, 11(1), 9–27.

Walters, William, in Jens Henrik Haahr. 2005. *Governing Europe: Discourse, governmentality and European integration*. London, New York: Routledge.

Weber, Max. 1958. *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.

Weiss, Gilbert, in Ruth Wodak. 2003. Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis. V *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*, ur. Gilbert Weiss in Ruth Wodak, 1–34. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.

Wheeler, Mark. 2007. Whither Cultural Diversity: the European Union's Market Vision for the Renew of Television without Frontiers Directive. V *European Studies* 24(2007), 227–240.

Widdowson, Henry. 1995a. Review of Fairclough's *Discourse and Social Change*. *Applied Linguistics* 16 (4), 510–516.

— 1995b. Discourse analysis: a critical view. V *Language and Literature*, 4 (3), 157–172.

Williams, Granville. 2007a. Behind the Screens: Corporate Lobbying and EU Audiovisual Policy. V *Thinker, Faker, Spinner, Spy: Corporate PR and the Assault on Democracy*, ur. William Dinan in David Miller, 196–212. London, Ann Arbor: Pluto Press.

— 2007b. From Isolation to Consensus: The UK's Role in the Revision Process of the Television Without Frontiers Directive. V *Westminster Papers in Communication and Culture*, 4(3), 26–45.

Winner, Langdon. 1986. *The whale and the reactor: a search for limits in an age of high technology*. Chicago: University of Chicago Press.

Wittgenstein, Ludwig. 2010 (1922). *Tractatus Logico-Philosophicus*.
Edinburgh: Edinburgh Press. [elektronska knjiga, pridobljena z Gutenberg.org]

Wodak, Ruth. 1996. *Disorders of Discourse*. London: Longman.

— 2000. *Does Sociolinguistics need Social Theory? New Perspectives in Critical Discourse Analysis*. Prispevek na konferenci SS2000, Bristol, 27. 4. 2000.

— 2003. Populist Discourses. V *Document Design*, 4 (2), 132–148.

— 2004a. The discourse–historical approach. V *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth Wodak in Michael Meyer, 63–94. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

— 2004b. What CDA is about — a summary of its history, important concepts and its developments. V *Methods of Critical Discourse Analysis*, ur. Ruth Wodak in Michael Meyer, 1–13. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Wodak, Ruth, in Teun A. van Dijk (ur.). 2000. *Racism at the Top. Parliamentary Discourses on Ethnic Issues in Six European States*. Klagenfurt: Drava.

Wodak, Ruth, in Scott Wright. 2006. The European Union in Cyberspace. Multilingual Democratic Participation in a virtual public sphere? *Journal of Language and Politics*, 5(2), 251–275.

Završnik, Aleš. 2009. *Homo Criminalis: Upodobitve zločinskega subjekta v visokotehnološki družbi tveganja*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Združeno kraljestvo. 2005. *Rules applicable to audiovisual content services*. Najdeno na:
http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/issue_papers/contributions/i_p1-uk.pdf (15. november 2013).

Žižek, Slavoj. 2008. *In Defense of Lost Causes*. New York: Verso.

Žmavc, Janja, Igor Ž. Žagar. 2011. Kako so Evropejci odkrili neznane dežele in se spoznali z novimi ljudstvi. Evropa v slovenskih osnovnošolskih učbenikih. V *Digitalna knjižnica/Dissertationes* 2011(14). Ljubljana: Pedagoški inštitut.

World Federation of Advertisers (WFA). 2003. *WFA Response to DG EAC Discussion Document on the Review of Advertising Provisions in the Broadcasting Directive*. Dostopno na http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/reg/modernisation/2003_review/contributions/wc_wfa.pdf (20. november 2010).

11. Stvarno in imensko kazalo

- AA, Advertising Association, 146, 147, 273
- ACT, Association of Commercial Television, 173, 198, 273
- akterji, 26, 33, 37, 45, 48, 50, 51, 70, 79, 80, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 134, 142, 145, 146, 148, 150, 155, 157, 166, 172, 176, 184, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 198, 201, 206, 208, 209, 211, 214, 219, 221, 222, 224, 226, 228, 231, 234, 236, 246, 254, 256, 258, 260
- Althusser, Louis, 35, 36, 37, 38, 39, 273
- analiza ključnih besed, 203, 212
- analiza makropropozicij, 172, 189, 212
- analiza virov, 198
- avdiovizualne medijske storitve, 145, 152, 153, 160, 164, 199, 200, 206, 209, 220, 249
- Bačlija, Irena, 26, 147, 148, 273
- Badiou, Alain, 61, 274
- Barthes, Roland, 25, 273
- Bauwens, Jo, 175, 300
- Bergmann, Gustav, 304
- BEUC (Evropska potrošniška organizacija), 150, 161, 169, 177, 196, 207, 274
- Bevir, Mark, 26, 148, 274
- Bezjak, Simona, 23, 67, 274
- boljša regulacija, 135, 140, 141, 142, 143, 208, 235
- Boorstin, Daniel J., 156, 274
- Botella I Coral, Joan, 274
- Boucher, Geoff, 41, 42, 275
- Bourdieu, Pierre, 25, 33, 34, 135, 136, 140, 141, 147, 148, 159, 160, 175, 178, 203, 275
- Braithwaite, John, 208, 224, 229, 275
- Brenner, Neil, 135, 136, 149, 179, 201, 259, 275
- Breznik, Maja, 35, 275
- Briggs, Adam, 156, 275, 289
- Broughton Micova, Sally, 220, 275
- Burke, Peter, 156, 275
- Burr, Vivien, 24, 25, 54, 57, 276
- Burri-Nenova, Mira, 217, 258, 276
- Butler, Judith, 41, 43, 275, 276
- Castendyk, Oliver, 221, 276
- Chakravartty, Paula, 140, 276
- Chartier, Roger, 297
- Chilton, Paul, 86, 276, 286, 309
- Chomsky, Noam, 136, 276, 298
- Chouliaraki, Lilie, 25, 31, 32, 69, 71, 72, 276
- CICCE, Comite des industries cinematographiques et audiovisuelles de, 210, 211, 276
- CMCS, Central European University, 294
- Cobley, Paul, 289
- Cox, Robert W., 52, 277
- Critchley, Simon, 43, 277
- Curran, James, 137, 175, 182, 259, 277
- CvdM, Commissariat voor de Media, 185, 277

- Čepič, Mitja, 27, 57, 86, 277
- Červ, Gaja, 273
- D'Arma, Alessandro, 134, 258, 278
- Davies, William, 135, 136, 178, 193, 278
- de Smaele, 134, 182, 258, 278
- Debeljak, Aleš, 39, 40, 305
- demokracija, 30, 45, 95, 137, 196
- deregulacija, 89, 111, 133, 155, 189, 190, 192, 208, 209, 233
- Derrida, Jacques, 24, 25, 278
- Dewey, Patricia, 134, 258, 281
- Dickinson, Donna Lee, 259, 306
- Dobek-Ostrowska, Boguslava, 260, 279
- Dolar, Mladen, 23, 58, 59, 65, 67, 279
- Donders, Karen, 134, 160, 182, 185, 186, 188, 209, 217, 258, 260, 276, 278, 279, 290, 291, 301, 307
- Doyle, Gillian, 190, 198, 258, 279
- Dreyfus, Hubert L., 58, 60, 280
- države članice EU, 184, 189, 213, 217, 241, 253
- EBU, Evropska zveza javnih radijskih in televizijskih postaj, 150, 163, 196, 280, 303
- EFJ, European Federation of Journalists, 189, 195, 280
- EGTA, 164, 280
- Endelman, Howard M., 221, 280
- Engels, Friedrich, 34, 35, 297
- ERICA, European Research into Consumer Affairs, 161, 207, 280
- Erickson, Mary, 134, 281
- Erjavec, Karmen, 82, 260, 281
- ETNO, European Telecommunications Network Operators' Association, 216, 281
- Evropska komisija, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 140, 141, 143, 145, 148, 149, 152, 159, 160, 166, 167, 170, 176, 177, 179, 183, 185, 190, 192, 194, 195, 198, 199, 200, 203, 205, 207, 210, 218, 219, 221, 223, 225, 227, 232, 236, 238, 241, 242, 249, 254, 255, 281
- Evropski parlament, 144, 145, 150, 171, 180, 183, 185, 188, 192, 198, 199, 209, 220, 223, 226, 227, 237, 242, 284
- Fairclough, Isabela, 285
- Fairclough, Norman, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 44, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 94, 95, 136, 139, 158, 161, 165, 173, 174, 176, 178, 181, 183, 233, 235, 257, 258, 265, 276, 285, 286, 310
- Ferguson, Robert, 183, 287
- Foucault, Michael, 16, 23, 25, 33, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 135, 178, 259, 274, 279, 280, 287, 288, 289
- Fournier, Philippe, 26, 63, 287
- Fowler, Roger, 288
- Francija, 117, 138, 148, 167, 172, 185, 196, 206, 217, 220, 234, 247
- Freedman, Des, 135, 136, 137, 140, 141, 157, 158, 159, 160, 179, 181, 182, 192, 193, 197, 200, 218, 223, 224, 257, 288
- Fuchs, Christian, 288
- Furnemont, Jean-François, 158, 288
- Garnham, Nicholas, 208, 289
- Giddens, Anthony, 25, 178, 288

globalizacija, 70, 93, 94, 141, 191, 301
 Gollmitzer, Mirjam, 135, 136, 288
 Gramsci, Antonio, 25, 39, 40, 44, 45, 46, 51, 259, 288, 293
 Grošelj, Nada, 297
 Gutting, Gary, 61, 62, 63, 289
 Haahr, Jens Henrik, 26, 67, 135, 136, 139, 143, 157, 160, 161, 176, 181, 259, 261, 310
 Hamelink, Ces, 174, 289
 Hammersley, Martyn, 289
 Harcourt, Alison, 150, 180, 190, 192, 215, 217, 258, 260, 289
 harmonizacija, 140, 204, 223
 Harvey, David, 135, 136, 147, 149, 159, 176, 193, 196, 200, 290
 hegemonija, 25, 34, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 52, 69, 236, 261
 Helberger, Natali, 174, 177, 258, 290
 Hermann, Cristoph, 136, 290
 Herold, Anna, 220, 226, 228, 258, 290
 Hieronymi, Ruth, 151, 152, 153, 186, 187, 206, 213, 291
 Hoffmann-Riem, Wolfgang, 292
 Horvat, Marjan, 178, 292
 Hrženjak, Majda, 24, 58, 292
 Humphreys, Peter, 134, 182, 183, 190, 191, 209, 220, 221, 258, 260, 292
 Hunt, Alan, 33, 34, 38, 51, 56, 60, 63, 302
 Hutchison, David, 190, 257, 292
 ICRI, Katholieke Universiteit Leuven, 294
 ideologija, 24, 25, 33, 34, 35, 37, 38, 49, 51, 61, 62, 90, 92, 135, 297
 ideološki kvadrat, 164, 168
 IFJ, Mednarodna novinarska zveza, 189, 195, 293
 industrijske politike, 192, 193, 257
 integracija, 183
 Irion, Kristina, 26, 135, 148, 182, 224, 225, 226, 228, 229, 258, 293
 Ives, Peter, 40, 44, 45, 46, 293
 Jakubowicz, Karol, 136, 206, 226, 228, 229, 258, 260, 293
 javna sfera, 305
 Jessop, Bob, 135, 136, 294
 Jordana, Jacint, 229, 294
 Jørgensen, Marianne, 24, 25, 28, 41, 42, 48, 54, 56, 294
 Joseph, Jonathan, 26, 68, 259, 261, 293
 Jowell, Tessa, 157, 294
 kapitalizem, 30, 70, 94
 Karppinen, Kari, 180, 181, 184, 192, 258, 294
 Katsirea, Irini, 134, 185, 186, 204, 258, 295
 Keane, John, 259, 295
 Keller, Perry, 137, 192, 211, 213, 215, 216, 221, 223, 224, 295
 Kerševan Smokvina, Tanja, 43, 58, 250, 295
 Kienpointner, Manfred, 141, 201, 295
 Klimkiewicz, Beata, 192, 295
 Kodelja, Zdenko, 203, 295
 komercializacija, 196, 197
 komercialno sporočanje, 113, 146, 162, 164, 165

Konvencija o čezmejni televiziji, 306

Konvencija o čezmejni televiziji, 277, 306

konvergenca, 140, 154, 155, 156, 158

koregulacija, 140, 148, 149, 154

Korošec, Tomo, 143, 295

Kramberger, Taja, 158, 296

Krašovec, Primož, 34, 135, 141, 174, 296

Krebber, Daniel, 185, 296

kritična analiza diskurza, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 42, 49, 53, 55, 56, 57, 68, 69, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 94, 139, 230, 257, 259, 260

Krzyzanowski, Michal, 82, 141, 157, 158, 162, 202, 257, 265, 296

kulturna raznolikost, 170, 199, 212, 217, 219, 223

kulturne politike, 244

Kurnik, Andrej, 39, 44, 45, 46, 47, 61, 62, 297

Laclau, Ernesto, 34, 41, 42, 43, 47, 48, 54, 56, 136, 259, 275, 277, 296

Lange, André, 204

Levi-Faur, David, 229, 294

Levy, David A., 185, 297

Lewis, Justin M., 175, 297

liberalizacija, 89, 91, 133, 140, 154, 162, 190, 191

Lievens, Eva, 185, 186, 188, 260, 307

linearne storitve, 159, 209, 221

Livingstone, Sonia, 26, 137, 138, 148, 149, 163, 172, 175, 177, 178, 181, 193, 196, 223, 224, 228, 297

Lukšič, Igor, 29, 39, 44, 45, 46, 47, 61, 62, 297

Lunt, Peter, 26, 137, 138, 148, 149, 163, 172, 175, 177, 178, 181, 193, 196, 223, 224, 228, 297

Luthar, Oto, 24, 40, 53, 297

Machet, Emmanuelle, 186, 225, 274, 297

Mansell, Robin, 301

Marchart, Oliver, 43, 277

Marttila, Tomas, 197, 211, 297

Marx, Karl, 34, 35, 297

Massey, Doreen, 147, 298

McChesney, Robert W., 134, 136, 140, 160, 176, 178, 182, 258, 259, 298

McQuail, Denis, 156, 181, 182, 194, 197, 298, 307

medijske politike, 137, 194, 223, 237, 238, 243, 247, 255, 258, 259, 260, 262

medijski pluralizem, 113, 152, 154, 170, 171, 181, 182, 183, 184, 189, 191, 192, 194, 195, 222, 223, 224, 234, 237, 240, 241, 243, 259

medijsko lastništvo, 191

Mele, Marco, 217, 298

Meyer, Michael, 28, 29, 68, 81, 298, 299, 306, 309, 311

Michalis, Maria, 220, 228, 257, 299

Miller, Gary J., 228, 299, 310

Mitchell, Katharyne, 138, 178, 211, 299

Močnik, Rastko, 36, 38, 299

Mouffe, Chantal, 34, 41, 42, 47, 48, 54, 56, 136, 184, 192, 259, 275, 292, 296, 299

Mouzelis, Nicos, 25, 299

načelo države izvora, 183, 184, 187,
 201, 204, 234, 239, 240, 249, 254
 navzkrižno lastništvo, 196
 Nederveen Pieterse, Jan, 138, 300
 nelinearne storitve, 205, 206, 209,
 213, 216, 219, 220
 Nemčija, 169, 172, 184, 247, 249
 neoliberalizem, 20, 23, 30, 53, 70,
 88, 89, 90, 93, 94, 95, 133, 135,
 136, 138, 147, 149, 159, 160, 161,
 165, 178, 192, 194, 196, 229, 232,
 233, 255, 268, 288, 296, 298
 neoliberalni diskurz, 19, 20, 23, 26,
 94, 95, 135, 136, 141, 151, 153,
 154, 158, 161, 168, 174, 175, 178,
 183, 190, 191, 195, 200, 202, 203,
 208, 211, 215, 230, 232, 233, 234,
 235, 255, 259, 265, 267, 268, 269,
 270
 neomerkantilizem, 138
 Neubauer, Robert, 159, 300
 Nikoltchev, Susanne, 274, 288, 297
 Nizozemska, 170, 185, 205, 241,
 247
 notranji trg, 150, 154, 238
 Ofcom, 147, 169, 170, 300, 303
 oglaševanje, 106, 111, 112, 113,
 116, 118, 139, 145, 146, 147, 148,
 151, 152, 156, 159, 161, 162, 163,
 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171,
 172, 173, 175, 176, 179, 180, 181,
 186, 188, 193, 209, 215, 219, 224,
 234, 240, 241, 258
 operaterji, 187, 200, 205, 216
 Padovani, Claudia, 257, 259, 302
 Paić, Žarko, 23, 67, 300
 Pauwels, Caroline, 134, 175, 182,
 185, 186, 188, 209, 217, 221, 258,
 276, 278, 279, 290, 291, 300, 301,
 307
 Pêcheux, Michel, 25, 38, 301
 Peck, Jamie, 275
 Peterson, Theodore, 305
 Petković, Brankica, 206, 301
 Phillips, Louise, 24, 25, 28, 41, 42,
 54, 56, 294
 Philo, Greg, 84, 301
 Pikalo, Jernej, 29, 136, 174, 191,
 192, 297, 301
 Pobežin, Gregor, 297
 Polanyi, Karl, 135, 302
 potrošništvo, 197
 promocijsko umeščanje izdelkov,
 111, 139, 140, 166, 168, 171, 175,
 248
 Puppis, Manuel, 134, 182, 258, 302
 Purvis, Trevor, 33, 34, 38, 51, 56,
 60, 63, 302
 Radu, Roxana, 26, 135, 148, 182,
 225, 226, 228, 229, 258, 293
 Ramsey, Iain, 174, 258, 302
 Rath, Claus-Dieter, 298
 Raza, Werner, 211, 302
 razmerja moči, 27, 33, 79, 176
 Reding, Viviane, 140, 142, 144, 145,
 149, 151, 155, 156, 160, 162, 163,
 164, 166, 167, 177, 179, 180, 181,
 186, 187, 201, 219, 221, 223, 302
 Reisingl, Martin, 81, 141, 201, 303
 Richards, Ed, 303
 Rorty, Richard, 24, 304
 samoregulacija, 140, 142, 147, 149,
 178, 233
 Sarikakis, Katharine, 134, 140, 158,
 258, 276, 278, 280, 293, 300, 304
 Schlesinger, Philip, 221, 304
 Schramm, Wilbur, 259, 304, 305

Schudson, Michael, 257, 304

Schulz, Wolfgang, 226, 293

Siebert, Fred, 259, 305

skupne evropske vrednote, 201, 202

Slovenija, 117, 146, 170, 185, 188, 205, 206, 231, 238, 241, 247, 249

Splichal, 26, 147, 148, 305

Splichal, Slavko, 305

Stankovič, Peter, 305

Steger, Manfred B., 305

Stepka, Pawel, 305

Stoddart, Mark C., 305

Storey, Andy, 305

storitve na zahtevo, 152, 188, 202, 245

subsidiarnost, 134, 188, 224, 244

Svet Evrope, 146, 196, 198, 204, 206, 211, 217, 225, 239, 306

Svet Evropske unije (Svet EU), 144, 145, 149, 164, 171, 185, 222, 227, 306

Šašel Kos, Marjeta, 297

širitev regulacije, 205, 206, 207

tehnološki determinizem, 220

telekomunikacije, 111, 115, 178, 219

televizija, 152, 153, 185, 244

televiziji podobne storitve, 233

Trager, Robert, 259, 306

Turnšek-Hančič, Maja, 273

Urry, John, 215, 307

Valcke, Peggy, 185, 186, 188, 190, 258, 260, 293, 307

van Apeldoorn, Bastiaan, 136, 138, 141, 211, 307

van Cuilenburg, Jan, 156, 182, 194

Van den Abeele, Eric, 142, 308

van Dijk, Teun, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 57, 68, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 136, 139, 142, 180, 201, 202, 257, 265, 286, 308, 311

Verdegem, Pieter, 208, 309

Vezovnik, Andreja, 24, 25, 29, 32, 42, 48, 53, 54, 55, 79, 81, 82, 309

vladnost, 23, 26, 67, 88, 89, 262

vladovanje, 26, 68, 91, 92, 135, 147, 148, 228, 257, 259, 262, 273, 274, 294, 297, 302, 304, 305, 307

Vogrinc, Jože, 240, 309

Vogrinčič, Ana, 19, 27, 57, 86, 277

Wacquant, Loïc, 141, 147, 148, 159, 160, 161, 176, 179, 203, 275, 309

Walters, William, 26, 67, 135, 136, 139, 143, 157, 160, 161, 176, 181, 259, 261, 310

Weber, Max, 228, 310

Weiss, Gilbert, 28, 310

Wheeler, Mark, 26, 134, 148, 258, 310

Widdowson, Henry, 82, 83, 84, 260

Williams, Granville, 146, 158, 215

Winner, Langdon, 158, 176, 310

Winseck, Dwayne, 288

Wodak, Ruth, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 68, 80, 81, 82, 83, 85, 139, 141, 144, 157, 158, 162, 201, 203, 207, 210, 257, 265, 286, 296, 299, 303, 306, 309, 310, 311

Wright, Scott, 144, 162, 311

zaščita otrok, 108, 134, 154, 178, 193, 202, 203

zaščita pravic gledalcev, 207

Završnik, Aleš, 23, 67, 311

ZDA, 88, 91, 152, 167, 168, 189,
190, 191, 196, 204, 206, 210, 211,
212, 216, 236, 243, 244

Združeno kraljestvo, 88, 115, 117,
146, 147, 155, 169, 172, 178, 184,

201, 205, 207, 234, 244, 247, 249,
254, 311

Žižek, Slavoj, 41, 43, 178, 275, 312

Žmavc, Janja, 143, 312